

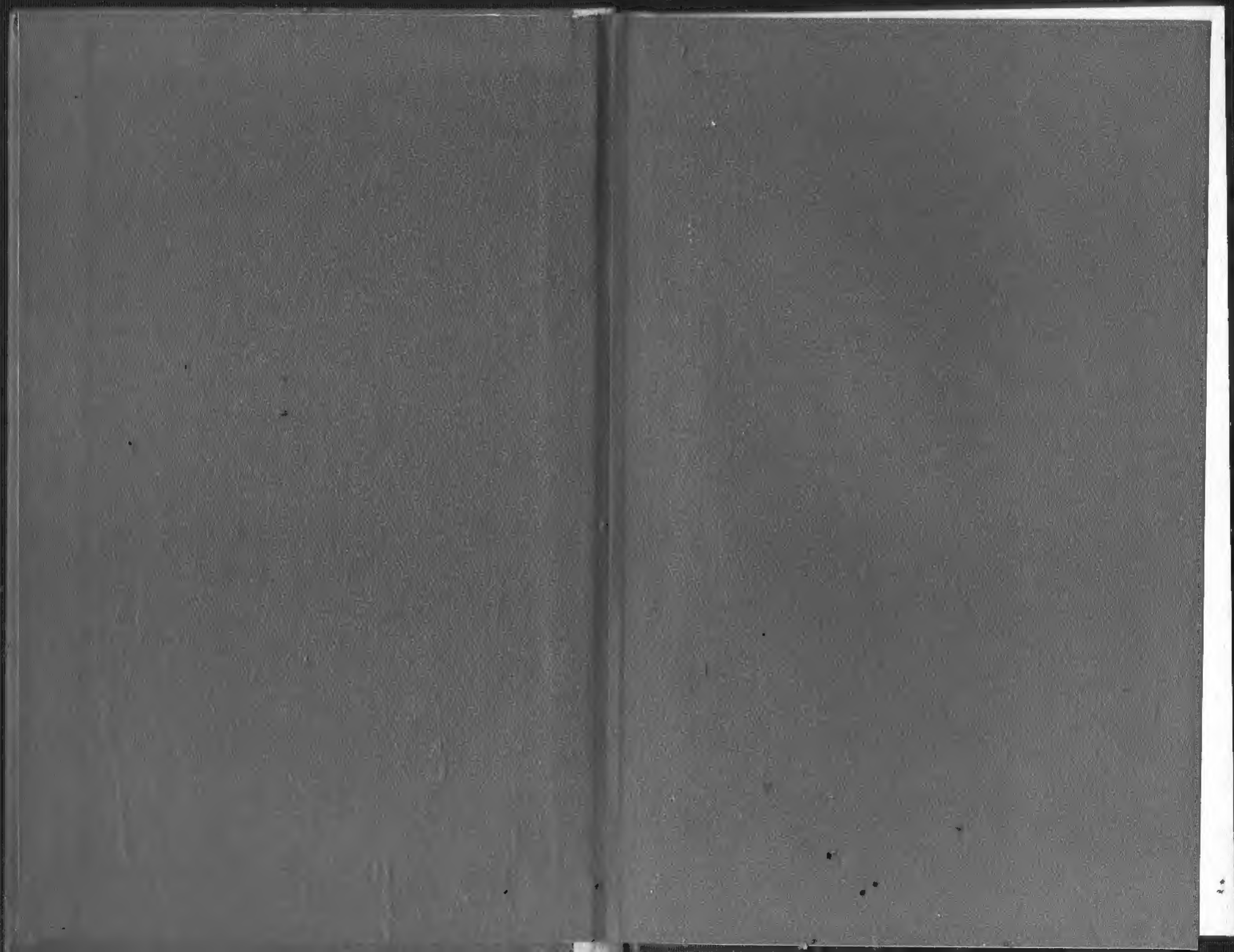
JAKUB KOLAS

TEELAHKMEIL II

JAKUB KOLAS

• TEELAHKMEIL II

Jakub Kolas

TEELAHKMEIL

TRILOOGIA
KOLMAS RAAMAT

Valgevene keelest tõlkinud Olev Jõgi

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT» · TALLINN
1977

N (Valgevene)

K 63

Tõlgitud raamatust:

Якуб Колас

НА РОСТАНИЯХ

Трылогія

Дзяржаўнае Вучэбна-педагагічнае

выдавецтва

Міністэрства Асветы БССР

Мінск 158

Kaas ja ümbris: Helno Kersna

Kolmas raamat

TEELAHKMEIL

K 70303—575
M901(16)—77 TL—6—54—77

© Tõlge eesti keelde ja järelsõna. Kirjastus «Eesti Raamat», 1977

Eelmene osa

VERHAN

1

Rong liikus paigast ja veeres kiirust tõstes edasi, jättes endast maha pakse suitsusagarikke. Labanovitš seisatas vähekeseks, saates pilguga rongi, mis oli teda siia vaiksesse maanurka toonud, kus peab algama uus elu. Läbi pea käis mõte, et raudteekäanu taha kadunud rongist on saanud piir möödunu ja eelseisva vahel.

Vaevalt sai Labanovitš võtta oma kohvrid, et minna jaamahoonesse, kui tema juurde jooksis käbe keskmistes aastates mees, seljas lapitud hall vammus, mille alt paistis niisama kulunud kasukajupp. Talupoja hallid silmad peatusid hetkeks küsivalt Labanovitšil. Tema näoilme ja kogu olemine kõnelesid valmisolekust heale inimesele kasulik olla.

«Kas kaugele või?» küsis ta Labanovitšilt.

«Verhani,» vastas Labanovitš.

«Ah Verhani? Siis läki ühes: ma toimetan teid kähku pärale!» rõõmustas talumees. Nõusolekut ootamata haaras ta otsustavalt ühe kohvri koolmeistri käeotsast ja tahtis kätte saada teistki.

«Võtke üks, teise viin ise.»

Labanovitšil oli silmanähtavalt hea meel, et pole vaja pikalt küüti otsida — see asi polnud talle teel rahu andnud.

Nad läksid läbi jaamahoone ja jõudsid väheldasele hoo-vile, kus seisid mitmed laamitsad. Külamees sibas kärmesti oma ree juurde, lõi põhu kohevile, et oleks mõnusam

istuda, ja paigutas kohvrid ära. Siis korjas ta kähku heinad hobuse alt kokku, kohendas rakmeid, võttis ohjad, hüppas rekke, tõmbas põhu alt piitsa, keerutas seda sõidumõnuks ja hõikas:

«Nõõ, traavel!»

Kõik see oli tehtud nii kärmesti, et raske oli liigutusigi jälgida. Nähtavasti rahmeldas ta nõnda meelega, et sõitja ei saaks toibuda ja käest minema lipsata.

Hobusekõksil polnud erilist häda austavat traavlititlit õigustada. Ta ohkas nagu hobune ikka ja hakkas rege koos küüdilise, tema kohvrite ja oma peremehega pikkamisi rinnakust üles tirima.

«Pinnita ohje, muidu läheb veel lõhkuma!» hüüdis talle järele teine hobusemees, kel polnud õnnestunud küüdilist hankida.

Külamees vaatas kahjurõõmsa näoga üle öla.

«Oma'amma võid pinnitada!» vastas ta tõgajale.

Tõustes kord ühe, kord teise hange harjale ja lume sisse vajudes jõudis regi tasasele, enam-vähem sissesõidetud teele. Lahja hiirhalli hobune sai hoogu juurde, puristas ergalt ja laskis omatahtsi sörkigi.

«Tõsi jah: traavel mis traavel,» kiitis Labanovitš.

Koolmeister tahtis oma sõidutajaga jutu peale saada. Külamees pööras elavalt pea küüdilise poole. Ta pilk selgis, nagu polnud enam sünge ega murelik. Nähtavasti rõõmustas temagi võimalusest juttu ajada. Meeldis, et küüdi-line hobust kiitis ja jutuotsa sobivalt üles võttis.

«Kes te's ka olete?» küsis külamees lahkelt.

«Koolmeister,» vastas Labanovitš.

«Ah koolmeister?» oli külamees nagu üllatatud ja tunnistas Labanovitši veelgi ainitisemalt.

«Teate,» ütles ta siis, «ma juba arvasingi, et küllap see on uus koolmeister.»

«Miks te siis nõnda arvasite? Ja miks uus?»

Külamees vaatas koolmeistri otsa.

«Eks torganud sihuke mõte pähe. Sõidate Verhani, sealt aga, nagu kuulukse, viidavat üks koolmeister ära. Nojah, arvasin, küllap lähete tema asemele.»

«Ons siis Verhanis mitu koolmeistrit või?» küsis Labanovitš veidi imestunult.

«Kaks, kaks, koolihärra! Kool on suur, kaks hoonet teise päralt ja peale selle veel elukoht nende õpilaste tarvis, kes käivad teistest küladest.»

«Ah nii? See on mulle uudiseks.»

Labanovitš ei teadnud, kuidas sesse uudisesse suhtuda. Võib-olla on hea, aga võib-olla ka paha, kui ühes koolis on kaks koolmeistrit.

Jutt veeres edasi. Labanovitš sai teada, mitu versta on Verhani — neid tuli nimelt kaheksateist — ja kui palju Nitsõpar Kudrök — nii see talumees ennast nimetas — küüdi eest võtab. Nitsõpar Kudrök oli meeldiva olemisega inimene, sedavõrd meeldiva olemisega, et Labanovitš tegi mõttes otsuse viisata talle veel üks rubla, ehk küll tal neid rublaid kuigi paljudest polnud — on ju kena, kui saad teisele kuidagi rõõmu teha, ehkki pläkest.

Tee tõusis kord kõnkale, kord laskus nõkku, tuues nähtavale üha uusi ja uusi maastikke. Siinne ümbrus oli hoopis teist moodi ja erineb teravasti Polesje tasandikest, millega noore koolmeistri silm oli seal elatud aastate jooksul ära harjunud. Kuld lühike talvepäev oli vidune. Üleni valkjate pilvedega kaetud taevast vaatas vastu tuseselt ja külmalt; vajunud madalale lagendike kohale, muutis ta needki süngeks ning jättis neile lohutu üksluisuse pitseri. See kõik mõjus koolmeistri meeleolule. Ei rõõmustanud silma ei lähemad ega kaugemad talurahva eluasemedki, mis olid kas üksiktaludena või väheldaste küladena mööda lumelagendikke laiali pillatud. Süngelt vaatasid vastu majade õlgkatused paksude lumelademete all, taredel mustavad seinad ja talvekülmast valgeks võõbatud aknad; külm aga paistis inimeste eluasemeid veelgi madalamalt maadlgi vajutavat. Siin-seal majade ümber kerkis puid. Nende raagus, paljaks rüüstatud kroonid paistsid skelettidenä, muutes kogu ümbruse veelgi lohutumaks. Labanovitš tundis südames igatsust Polesje järele, nende elupiltide järele, mis olid jäänud kaugale minevikku. Talle meenus Vöganõ kool, õpilased, tuttavad talumehed, kellega ta oli sõbraks saanud ja kellest nii ootamatult, isegi traagiliselt lahkunud. Onnelikud asjaolud aitasid tal sellest eba-meeldivast loost välja rabelda, muidu aga oleks ähvardanud vangimaja või väljasaatmine. Ametivõimud ei teadnud ise ka, kuidas suhtuda Labanovitšisse selle petitsiooni pärast, mille ta oli kirjutanud. Mine tea, ehk oli see tõesti mõisa rüüstamise ära hoidnud. Ja koolmeister lasti lahti, talle loeti sõnad peale ja piirduti maa teise äärde uude kooli määramisega, öeldes: «Mine ja ära enam väärata.» Nii et sinna ta nüüd sõidabki. Huvitav, mis kool see võiks olla ja missugused inimesed teda uues kohas ees ootavad?

Vanadusest juba mustendavate hoonetega mõisast ja tema põlisest pargist mööda jõudnud, laskus tee viimast korda nõlvakust alla madalasse lepestikku kasvanud laia uhtorgu, keeras üle silla — siin voolas väheldane jõgi — ja ruttas mööda uhtoru teist kallast uuesti üles. Siin kõrgel ja päris laial tasasel alal oligi endale vaikse asupaiga leidnud Verhani küla.

Uudishimulikult libises Labanovitši pilk temast üle. Küla oli üheainsa pika joruna oma poolteise kilomeetri peale venitatud. Tema ühes otsas, siin üsna lähedal, seisis kaks koolihoonet, nende vastas üle tänava oli veelgi suurem vallavalitsuse maja. Sellest veidi tagapool seisis lihtne, aga päris kena kirik, kõrged valged kased tiheda rõngana ümber.

«Siin võib kevadel isegi ilus olla,» käis Labanovitšil peast läbi.

Küüdimees Nitsõpar Kudrõk pööras hobuse vasakule ja peatus minuti või paari pärast koolimaja kõrge rõdutrepi ees.

Ikka veel reel istudes võttis Labanovitš taskust neli rubla: kolm, nagu oli kaup, ja üks püüdlikkuse eest pealekauba.

Nitsõpar võttis mütsi maha ja ütles koolmeistrile aitäh.

«Kui küüti tarvis, siis nimetage aga mulle. Ma elan küla teises otsas, preestrimajast järgmine.»

Koolimaja rõdul jätsid nad jumalaga.

Uks polnud lukus. Kitsas ja üsna pime vaheruum eraldas klassituba koolmeistri korterist. Labanovitš oli veidi imestunud, et oli nii vaikne ja polnud hingelistki. Tä pani kohvrid maha ja avas ise tasakesi klassitoa ukse. Klass oli tühi ja külm. Ammust ajast valgendamata seinad olid mitmel viisil ära rikutud. Paljudest kohtadest oli krohv maha taotud. Selle alt paistsid ristati seinte külge naelutatud valged krohvipeerud. Maakaardid rippusid kus ja kuidas juhtus. Euroopa kaart oli päris viltu ja tõlknes üht äärt pidi vastu pörandat, mis oli nagu armutult rõugeist uuristatud inimese nägu. Pörand oli kaetud paakunud mühkliku porikihiga, mida õpilaste viiskude küljes oli siia veetud nähtavasti juba sügisest saadik.

Labanovitš vangutas sõna lausumata laitvalt pead ja tuli klassist välja. Klassi ukse vastas oli teine, samuti lukustamata uks, mis viis koolmeistri korterisse. Labanovitš tegi

selle lahti, tõstis oma kohvrid sisse ja seisatas lävel. Laudvaheseln jaotas korteri kaheks küllaltki ruumikaks toaks. Eritõu teises otsas, uksega vastastikku, seisis linata laud, ülaspool armutu ja näotu nagu terve tuba. Laua peal ja laua all vedeles prahti, heeringapähid, leivakoorikuid ja pudelikorke. Laua taga nurgas seisis nukralt kaks tühja viinapudelit. Värvimata ja ammust ajast pesemata pörand oli ülest järgi ja igasugu xodi täis.

«Kuhu ma küll sattunud olen?» küsis Labanovitš mõttes iseendalt.

Ta astus vaheseina juurde ja lükkas ust, see läks mürt-suga lahti. Labanovitš nägi laudvoodit, milles oli keegi pikalt, kottide üle pea tõmmatud. Ukse avamise kolin häiris lamaja und. Ta hakkas vähkrema, kotiriide alt ilmus must sõgis pea. Labanovitšile oli otsemaid selge, kellele see kuulub: voodis vedeles sinne koolmeister, kes kandis kõlavat, aadlimehele sobivat perekonnanime — Sretun-Surtšõk! See oli õpetajate seminari temast aasta varem lõpetanud.

Labanovitšil polnud aimugi, et ta on Sretun-Surtšõku asemele määratud ja sellega siin kokku saab. Viimane ajas oma unerähmas silmad lahti, jõllitas hämmastusega Labanovitši otsa, ja tundes ta ära, naeratas süüdlaslikult.

«Ah sind vedelvorsti!» hüüdis Labanovitš ülemealikult, haaras Sretun-Surtšõkul kaenla alt kinni, tiris ta pesast välja ning pani vibalikele jalgadele püsti.

Peremees ei tahtnud oma külalise ees kah kõnniks jääda, nii et läks maadluseks, kusjuures Sretun-Surtšõk oli ainult aluspesu väel, Labanovitš aga talveriietes. Külaline tegi peremehele osavasti tuule alla, keerutas teda ringi, siis pani talle jala taha ja paiskas teise voodisse.

«Mis sa ometi nii kaua maas vedeled? On aeg tõusta ja koolituba vabastada, sest ta kasvab sopaga umbseks,» rääkis Labanovitš.

«Eks sa kae, kus hüppas revident välja!» põlastas Sretun-Surtšõk vastu.

«Revident või mitte, aga selle kooli õpetaja olen nüüd mina!»

«Nonoh, oota ikka veel,» vaidles Sretun-Surtšõk vastu. «Kogukond saatis direksioonile sooviavalduse, et mind siia jäetaks.»

Labanovitš vaatas tema peale ja naeris:

«Oota, oota, õndsaks saad.» Ja küsis: «Miks siis siit ära viiakse? Sattusid mässajate kiida või?»

«Noh kuidas siis muidu!» uhkustas Sretun-Surtšök.

«Hästi, siis pane tähele, mis ma sulle ütlen, noormees: ära peta ennast tühjade lootustega, korja parem pisitasa oma seitse asja kokku ja hakka astuma. Või arvad sa, et ma sinu kooli tulla tahan? Oleks see minu teha, läheksin sinust ja sinu koolist kümne versta kauguselt mööda. Paraku on see kool nüüd minu.»

Sretun-Surtšök sai aru, et Labanovitš räägib tõtt.

«Tjah, kui õigust ütelda, siis eile sai juba lahkumisliigud tehtud. Kuid sissesoojendatud nurgast on siiski kahju ära minna.»

«Kellel meist poleks seda, sissesoojendatud nurka olnud?» küsis Labanovitš. «Egas midagi. Hakkame aga uusi sisse soojendama. Kuid ütle mulle, miks su kool nüi raamas on? Pole nagu märgata, et sa teda soojendanud oleksid.»

«Revolutsioon, kulla mees,» ütles Sretun-Surtšök käega lüües. Ta hakkas oma pesast välja kobima ja ennast kasima.

Labanovitš vaatas tema peale ja muigas.

«Ah ütled, et revolutsioon?» küsis ta. «Tõsi jah, revolutsioon purustab ja pühib minema kõik, mis talle ette jääb, kuid see ei tähenda, et me peaksime elama sodis ja mustuses.»

Uks avanes. Tuppa astus kolmas noormees. Ta huultel punakate, pisut ülespoole rõngasse keeratud vurrude all mängles naeratus. See oli Verhani kooli teine õpetaja, ta ütles oma nime olevat Antsõpik. Ta rääkis pisut läbi nina. Rääkimisel jäi ta keel mõnikord suus nagu millegi taha kinni ja tegi mingit naksuvat häält. Inimesed on küll välja nuputanud, kuidas kirjas ligikaudselt edasi anda heli, millega inimene peatab hobust, kuid Ivan Antsõpiku keele naksutamist oleks hoopis raskem üles kirjutada.

«Lähedasi sõpru meist ei saa,» oli Labanovitši mulje esimesest tutvumisest Antsõpikuga. Jutuajamisel sai Labanovitš teada, et Antsõpik on pärast talvist vaheaega alustanud õppetööd kahe noorema grupiga. Sretun-Surtšöku õpilaste hulgas aga oldi kindlal arvamusel, et käesoleval aastal neist kedagi eksameiks ette ei panda.

Järgmisel päeval sõitis Sretun-Surtšök uude kooli.

Labanovitšile jäi hinge peale Antsõpiku jutt selle kohta, mida õpilaste hulgas räägitavat eksamitest. Ta otsustas järgmisel päeval õppetööga algust teha. Ta süda valutab õpilaste pärast, kellel kooli lõpetamine seisis küsimärgi all. Ta ei tundnud neid ja tahtis neid näha. Kõigepealt aga oli vaja koolituba puhtaks teha, sopp välja rookida.

Koolitädi, madalat kasvu kuivetanud ja käbe eideke, oli uue koolimeistriga tutvunud juba samal päeval, kui see saabus. Ta vaatas uustulnuka esmalt salakesi väga teraselt ja mingi erilise uudishimuga üle. Eidekese ilme oli murelik, ta palista olevat õnnetu. Nagu näha, oli tal kahju endisest koolimeistrist, kellega oli kolme aasta jooksul ära harjunud. Paraska-muti oli täiesti üksik, tal polnud ei meest ega perekonda ja ta nimetas ennast «tuulest saaduks». Ta ei teadnud, kes on ta isa. Ja ema, kes oli Paraska väljaspool abielu ilmale toonud, jättis ta orvuks, kui tüdruk polnud vanem kui viis aastat. Kogu oma elu oli Paraska elanud võraste juures ja ses elus polnud midagi rõõmustavat. Ainult raske töö võraste inimeste jaoks oli talle osaks langenud. Tööd ta armastas ja tegi hoolega, sest muidu ei oleks ta saanud elada.

Kohe, kui Sretun-Surtšök oli ära sõitnud, asus Paraska-muti tööle. Ta ladus ahju puid, tegi tule alla, käis luuaga mööda maja ning pühkis usinasti tuba.

«Nõnda kui maha istuvad, nii kohe öö läbi. Veetakse pori sisse, loobitakse toidujätiseid maha, sina aga oota, kunas nad ükskord majast välja saavad,» torises Paraska-muti pahaselt. Nähtavasti tahtis ta ennast uue koolimeistri ees õigustada.

«Aga meie säkraseid sigu enam uksest sisse ei lase, mutike,» ütles Labanovitš.

Paraska-muti pidas töös vahet ja sirutas selga. Kortsud ta kuivetanud sõrrikul näol kadusid. Ta naeris.

«Kes siis nüüd ütleb, noorsand, need ju kõik kõrge-mat tõugu — vanemad härrad ja noored härrad,» ütles mutike, kuigi ta nähtavasti ka ise arvas, et need pole inimesed, vaid sead.

Labanovitš nihutas laua sinna, kus põrand pühitud, istus ja hakkas vaatama kooli päevikut, neid jaotusi, kuhu koolmeister üles kirjutab, mida õpilased koolipäeval igas tunnis on õppinud. Tähelepanelikult tutvus ta õpilaste nimekirjaga, mõnda nime silmitses kauemgi. Need lihtsalt huvi-

tasid koolmeistrit oma kõlaga, ta oleks tahtnud näha, mis inimene see on, kes kannab nii- ja noisugust nime. Kahes vanemas grupis, kelle õpetajaks pidi hakkama Labanovitš, oli kokku viiekümne õpilase ümber. Neist peaaegu kolmandik olid tüdrukud. Koolmeistril oli sellest hea meel, sest Polesjes ühes koolis polnud tal ühtegi tüdrukut olnud, teises aga ei teinud nende arv õpilaste hulgast kümnendikugi välja. Klassipäevikuga tutvumisest selgus, et õppekavast polnud täidetud pooltki, kuna üle poole aastast oli juba seljatanud.

«Noorsand, soendage ennast tule paistel, ma hakkan põrandat pesema,» ütles Paraska-muti, tõstes tooli ahju juurde.

Labanovitš võttis istet ahjusuu ees. Puud olid põlema läinud ja praksusid hubaselt. Tulest õhkus mõnusat sooja.

«Aga kuidas meil koolitoas põrand pestud saaks, mutike?»

«Eks ütelge Pilipile, käigu talitaja juures, tema peab naisi saatma. See olgu juba tema mure.»

«Kui teine talu, siis taargi teistsugune,» sõnas koolmeister ja palus mutikest kooliteener kutsuda.

Pilip oli keskealine kõhetu ja käbe mees, rääkis peenikese häälega, laskis tihti kädisevat naeru ja viis igal võimalikul juhtumil jutu kortlile viinale. Labanovitšile torakas silma, et inimesed, kellega ta siin oli kokku puutunud, olid kidurat kasvut, kõhnad ja kurnatud. Nähtavasti elas rahvas siin äärmiselt kehvasti.

«Noh, Pilip! Võta istet, tule sooja. Ajame juttu.»

Kooliteener tammus kohmetult ühel kohal, siis aga istus pakule, mille otsast Paraska-muti harilikult siibrit kinni pani. «Kui kasv napp, siis aitab pakk,» ütles ta siis, kui keegi seda pealt nägi.

«Pead siin ammu kooliteeneri ametit?» küsis Labanovitš.

«Vist jo neljas aasta käib,» vastas kooliteener.

«Kui suur palk on?»

«Häh, palk või asi,» heitis Pilip käega. «Ei löö ette kortli viinagi jaoks.»

«Mhmh, aga mis tööd sa teed?»

«Tööd, seda nii-ütelda jätkub: puud saagida, veed vedada, ahjud kütta ning koolituba koristada.»

«Kuid pole märgata, et koolituba oleks koristatud.»

«Muidugi pole koristatud,» möönis Pilip ja lisas: «Koolmeister viidi ära, siis jäi kõik toppama. Ja kui õigust

ütelda, siis korista või ära korista, ikka kantakse pori ära.»

«Aga katsume nüüd õige ta ära koristada ja valvame selle järele, et koolituba oleks puhas. Ehk saame sellega kuidagi hakkama. Mis sa arvad?»

«Kui kõvasti arvata, siis ehk arvadki ära,» möönis kooliteener.

«Hõva, siis pane tähele: kõige esmalt tuleb ära pühkida ämblikuvõrgud, sest kärbsed ripuvad nendes veel möödunud aastast. Seejärel klassituba puhtaks pesta. Ja teha see ära täna. Mispärast klassi pesemata on?»

«Ah, naised ajavad järjekorra segi ega saa enam miskil muul leppole. Kui kortel nina peale anda, küll neil siis jalad all oleksid.»

«Ah sina, nagu näen, oled mallas viina viskama?» uudistas koolmeister.

«Kas sina selle peale mallas pole?» vastas Pilip küsimusele küsimusega ja lisas: «Näh, seesamagi noorhärja, kes enne teid oli, kui keegi tema poole juhtus tulema, siis tema kohe minule ütles, et: «Pilip, käi korraks monopolis.» Nojah, kui kästakse, siis tuleb ära käia. Mina olen karme kälmaga ja käskus inimene. Toon viina ära. Joovad ega pea minugi suud seinapraoks. Hõikab noorhärja mind ja ütleb: «Viska üks klõmakas, Pilip.» Kuldne inimene oli, andku jumal talle tervist!» lõpetas kooliteener diplomaatiliselt.

«See on väga hea,» ütles Labanovitš, «et sa karme kälmaga ja käskus inimene oled. Asu siis tööle, küll kortlitest riigime hiljem.»

Võõruses kõngutas Pilip endamisi pead ja mõtles:

«Ei, mehike, sellega head nahka ei tule!»

Ohates läks ta koolmeistri käsku täitma. Vastu õhtut, kui pimenema hakkas, oli koolituba koristatud: põrand pestud, pingid puhastatud ja kütütud, ämblikuvõrgud maha pühitud, maakaardidki olid saanud vajaliku väljanägemise ja pandud seintel sinna, kus nad olema peavad. Labanovitš saatis Paraska-muti salakesi monopoli, et tuua soru viina ehk terelinkut, nagu teda tollal kutsuti. Kui töö koolitoa korrastamisel oli valmis, ütles koolmeister naistele aitäh, kooliteener Pilipi aga kutsus oma tuppa. Valanud klaasi elutulgakest täis, ulatas ta selle kooliteenerile. See noogutas õpetajale pead, üteldes: «Olge terved!» ning jõi ruttamata ja mõnuga klaasi tühjaks. Ja kui elutulgake oli mööda sooni laiali valgunud, ütles ta veendunult:

«Jumala eest, noorhärä, teie olete targem kui see teine koolmeister oligi!»

4

Sama päeva õhtupoolikul, juba videvikus, hakkas kohise-
ma tuul. Tihedalt langes peenikest tuhklund. Madalalt
roomasid valkjad talvised pilved elutu maa kohal. Tuul
tugevnes. Pihulume pöörastes ja pimeduses polnud enam
maa ega taeva vahet. Möll läks lahti täie hooga. Pöörane
muusika undas akende taga kõigest jõust. Seda pidi väga
pingsalt kuulama, et eraldada üksikuid helisid, millest ta
koosnes. Raagus puud kohisesid tumedalt, otsekui ängis.
Pööraselt peksid vastu seinu aknaluugid, kaeblikult kriik-
susid hinged, mille peal nad seisid. Kirikutornist kostis
nõrgalt summutatud kellakõla. Tuul lõi justkui kella-
meeski tiladega vastu kella ääri, ja see kumin nagu oleks
mingit häda, mingit ränka õnnetust kuulutanud. Maru tor-
mas hoogude viisi nagu metsloom, kes raudpuurist lahti
pääsenud, roobitses kõigest jõust majakatuseid, kihutades
kohinal neist üle lumevooge. Tormi surve all nagisesid
sarikad ja oigasid tumedalt seinad. Ja majanurkade tagu-
sed kitsad tänavasopid olid täis lakkamatut ulumist ning
mõirgamist, justkui oleks mööda maad liikunud mingi
röögatu, kohutav ja halastamatu olevus ning pannud hää-
litsema kõik ta keeled. Ja mis haledat venivat laulu ajas
korsten! Selle laulu taktis lõgises siiber, liikudes kohalt,
halvasti suletud ahjuuks sealsamas aga lisas sellele oma
paljuhäälese undamise. Midagi kaeblikku, midagi jubedat
kuuldus sellest laulust, justkui oleks taga itketud kallist
inimest tema kirstu juures.

Mida kurdab taga see tuisk? Võib-olla seda üldrahva-
likku viha ja raevu, mis purskas tsaari-isevalitsuse ja
mõisnike rõhumise vastu, seda plahvatust, mida praegu
keisri ja «püha» kiriku poolt seadustatud karistussalkade,
võllaste ja mahalaskmiste abil ülestõusnute verre uputa-
takse?

See kaeblik laul korstnas mõjutas Labanovitši meeleolu
ja iseenesest läksid ta mõtted riigis valitsevale poliitilisele
olukorrale. Enam ja enam tõstab pead must reaktsioon. Iga
päevaga tõmbab tsaari-isevalitsuse kare käsi silmust rahva
kaela ümber tugevamini koomale, et pigistada temast välja
igavesti leegitsev vabadusiha, tahe võidelda oma inimõiguste
eest. Juba ainult see fakt, mille tunnistajaks oli ta

olnud veel Polesjes ja mis talle oli tugevasti mällu sööbi-
nud — rongi ilmunine pärast pikaajalist raudteelaste
streiki —, oli kõigutanud tema usku revolutsiooni või-
dusse. Nüüd aga ei saanud kahelda, et võitluses rahva
vastu oli peale jäänud isevalitsus. Selles veendumiseks
jätkus, kui põgusaltki jälgida kroonikat ajakirjanduses,
keisri käsked ja igasugu tsirkulaare. Kõik selle, mis natu-
kogi lõhnas vabaduse ja progressi järele, tallasid tsaari-
sõjaväed halastamatult jalge alla. Lisaks tekkisid must-
sõjalised monarhistlikud organisatsioonid. Pinnale kerkisid
niisugused tegelased nagu Dubrovin, Bulatsel, Gring-
mut, Puriškevitš ja teised inimjätised. Neile anti täielik
vabadus nende inimvaenulikus tegevuses ning agitatsioo-
nis keisri, trooni ja tsaari-isevalitsuse «põlistugede» eest.

Oues aga määrates lumetorm veel suurema jõuga. «Ega
õpilased homme tulegi,» arvas Labanovitš. Ta heitis pilgu
aknasse. Väljas oli pime. Tuisk hõljus läbipaistmatu pala-
kana, kus kõik keerles ja pöörles, liikudes siia-sinna otse-
kui peapööritust tekitavat metsikut tantsu lüües.

«Kui õige läheks kirjutajale visiiti tegema?» mõtles
Labanovitš. «Niikuinii tuleb see kõik ette võtta — oli tek-
kinud juba niisugune traditsioon. Aeg aga läheb asjata
kaotsi. Kuid kas maksab säärase metsiku ilmaga oma naab-
rit visiteerima minna? Tal võib veel ükski nii kõvasti lukus
olla, et koputamise sisse ei pääse. Ja kes säärase mõl-
luga nina välja pistabki?»

Ja siiski otsustas koolmeister kirjutajat külastada.
Kuluke õlge vaadata, mis väljas sünnib, ja ühtlasi saaks
selle mure kaelast ära.

Paraska-muti vebkis mõlema käega vastu.

«Mis see'nd olgu, noorhärä, kuskohda te säärase hullu
ilmaga lähete? Olete elust tüdinud või?»

«Ma lihtsalt tahan vaadata, kuidas lumi tuiskab,» vastas
koolmeister.

Ta ei kuulnud Paraska-muti keeldu ja läks. Vaevalt sai
ta õueukse lahti teha, kui tuul sellest nii tugeva jõuga
kinni haaras, et koolmeister pidi jalad vastu toetama ja
jõudu pingutama, et käepidet mitte lahti lasta ning koos
uksega minema lennata. Tuul löötsus nii tugevasti, et ta
suure tegemisega ukse kinni sai. Raske oli rõdul seistagi:
vägisi tähtis tuul teda tõugata lumehange, mis oli juba
kogunenud rõdu teise otsa, kus oli varjuke.

Krae ülal ja kühmu tõmbunud, astus Labanovitš rõdult
alla. Lund oli tänaval napilt. Tuul kihutas seda justkui

nagu mingit renni, lihvides tanavat ja tehes ta libedaks. Tõenäoliselt kesäpaigas haaras tuul koolmeistri kaasa ja viis teda. Labanovitš seadis selja vastu tuult, laskus kukki ja seisis mõne sammu otsekui saaniga. Kirjutaja elukorter ja pisut tahapoole. Tuul tõukas Labanovitši lumehange, kust ta leidis tuge ja peatus. Ta sõitles ennast, et oli olnud nii kergemeelne. Koolmeister pöördus tagasi, hakates minema vastu tuult. See pani hinge kinni ja peksis lund vastu nagu nagu piitsaga.

«Aga ikkagi ei jäta ma minemata!» sõnas Labanovitš iseendale ja suundus kirjutaja korteri poole.

Üleni lumega koos, nagu jahune mölder, heideldes tuulega, puhuti temale alla jäädes, puhuti temast tugevam olles komberdas koolmeister viimaks vallamaja rõdule. Hulk aega koputas ta uksele, kuid kedagi ei tulnud. «Nad kas ei kuule või arvavad, et keegi hulkur sisse tükib,» mõtles Labanovitš. Koputas veel kord — ei ühtki elumärki. Ta pidi juba tagasi minema, kuid äkitselt kolksatas riiv.

«Kes seal on?» küsiti seest.

«Teie naaber, koolmeister.»

Vallakasakas laskis koolmeistri sisse ja näitas, kus on kirjutaja korter. Labanovitš võttis mantli seljast, rapsis lume maha.

Kirjutaja Vassilkevitš istus toas, mis kuulus ainult temale ja kus ta armastas tihti üksinda viibida, ehkki mitte päris üksinda, sest tal oli harilikult seltsiks pudel viina, millega ta aeg-ajalt oma kirjutajakurku kastis.

«Rõõmustav, rõõmustav,» sõnas peremees, ehkki ta näo ilmes polnud mingit rõõmu. Kirjutaja oli keskealine mees, väljanägemiselt nagu professor — karm, tõsine ja isegi tige. Korralikult piiratud panthabe toonitas ta intelligentlikku välimust veel eriti.

«Kuidas te siis nii halva ilmaga?» küsis kirjutaja, tundmata vähimatki huvi koolmeistri isiku vastu.

«Kas paha ilma saab heale naabrile takistuseks olla?» küsis Labanovitš rõhutatud viisakuse ja varjatud pilkega. Kuid seegi ei läinud kirjutajale korda. Ta istus süngelt ja oli ei tea miks pahane.

«Mis põhjusel teid siia saadeti?» küsis kirjutaja järsku.

«Kedagi ometi peab saatma, et kool töötaks.»

«Töötaks,» kordas kirjutaja ja lisas: «Oleneb sellest, mis tulemine see on... Meie koolmeistrid nagu mehkeldavad liiga palju rahvaga, viivad teda õigelt teelt kõrvale,» jät-

kas ta tõredalt, vaadates koolmeistrile oma helesiniste, päris ilusate silmadega otsa.

Labanovitš ei jõudnud kirjutaja sõnade peale midagi ütelda, sest äkitselt kuis see suust:

«Ehk olete teiegi nende killast?»

Labanovitš vaatas kirjutaja otsa. Kurjad sädemed mängisid koolmeistri silmis, kuid ta talitses ennast ja ütles rahuloleva naeratusega:

«Ma istusin kinni selle eest, et mehkeldasin rahvaga nagu teie ütlete. Kuid ametivõimud tegid asja selgeks ja lahkad mind lahti.»

Kirjutaja lõi pilgu lauale, kust veel paistsid mahalokutatud viina laigud. Ta ei pakkunud naabrile klaasi teedki. Ja alles pärastpoole sai Labanovitš teada, et ta pidavat igaüks neist meest oma isiklikuks vaenlaseks: kirjutaja Vassilkevitš ei usaldanud oma naist.

Tuisk möllas öö läbi ja terve päeva takkajärele. Justkui polnudki enam piiri tema pöörasel jõul, tema vihasel möirgatsel. Tänaval keerles lumi nagu ennegi. Ta varjas maju ja puid otsekui valge palakas. Ümberringi kõik aina undas, vappus, möirgas ja vingus. Koolmeistri elukorter oli külm. Tuul tungis läbi akna- ja seinapragude ning tuustis takistamatult mööda tube, nagu oleks tal selleks mingi voli. Vastu õhtut tuisk vaibus. Madalad pilved olid hõlkesti lund maa peale puistanud ja tõusid nüüd kõrgele. Valtas laks valgema, ehkki lähenes juba õhtu. Ja alles nüüd võis näha, mida tuisk oli teinud. Tänaval, õue- ja aia-ala ümbruses olid kõrged lumehaarded, mida ei oskaks vältida kauge osavangi kajak.

Kooliteener Filip küttis mehe moodi ahje. Koolituba polnud ammu küttis saanud, ta oli külm, isegi pärast sõbrast suurt tuult. Niipea kui oli enam-vähem valge, hakkasid õpilased vahepeaval kooli tulema, aga sel päeval ei tulnud kaugeltki mitte kõik. Naaberkuladest ega ühikulaadest ei olnud kedagi: tee oli pärast tuisku veel lahti ajamata. Siiski tundis Labanovitš nagu moraalselt kergendust, ta ei olnud koolitööd ja ühikutud eemalolek sellest oli talle rusuvaks muutunud. Ehkki tal oli koolipraktikat juba päris rohkesti, oli esimene kohtumine õpilastega uues koolis ikkagi huvitav ja pisut erutavgi.

Õpilased istusid vaikselt, ei jooksnud ega hällanud nagu koolilaste komme. Nähtavasti huvitas neidki, kes on uus koolmeister, milline on tema iseloom ja kuidas ta neisse daspidi suhtub.

Labanovitš laks klassi pisut hiljem, arvates, et õpilasi võib veel juurde tulla. Kui koolmeister sisse astus, tõusid lapsed ehmunult püsti, pööramata temalt silmi. Koolmeister teretas väga lahkesti ja ütles:

«Istuge!»

Harilikult algas koolipäev hommikupalvega. Sedapuhku kaldus koolmeister kehtivast korrast kõrvale.

«Hüva, kõigepealt tahaksin ma teiega tuttavaks saada» ütles ta laua taha istudes.

Kõige käepärasem oli õpilastega tutvumiseks kasutada klassipäevikut, mis sisaldas iga kuu jaoks õpilaste nimes- tiku. Nende nimestike järgi kontrollisid koolmeistrid iga päev, kes õpilastest puuduvad ja kui korralikult nad koo- lis käivad.

Labanovitš hakkas nimekirja järgi välja hüüdma kol- manda grupi õpilasi. Kui õpilast kohal ei olnud, siis mär- kis ta selle tahega p, mis tähendas «puudus». Neid oli sel päeval suurem osa. Kui aga õpilane kohal oli, tõusis ta oma nime kuuldes püsti ja ütles: «Mina!» Koolmeister vaatas teda tähelepanelikult, et nägu paremini meelde jääks, see- järel küsitles lühidalt, kui vana ta on, mitmendat talve koolis kaib, kui kaua on selles või teises grupis õppinud, mida teeb kodus, missugune õppeaine talle kõige enam meeldib. Kõik see küsitlemine toimus ühel ja samal ees- märgil — õpilasi paremini tundma õppida ja neid pisut ergutada, et nad käituksid julgemini ja vabamalt. Õpilas- test, kellega Labanovitš tutvus, äratas ta tähelepanu Grõška Minitš. Oma nime kuuldes tõusis poiss viivitades ja häbelikult püsti, jäädes kühmutades ning pingist kinni hoides seisma. See oli valgevereline, kõhetu, pikk vilajas poiss. Ta nägu oli kohmetult naerukil. Minitš õppis teises grupis, kuid oli kasvu poolest koolis kõige pikem; nähta- vasti oli tal selle pärast piinlik. Pealegi oli Minitšil veel kõnedefekt: ta pudistas. Ta oli neliteist aastat vana. Pärast lühidat kõnelust ja koolmeistri küsimustele vastamist, kusjuures need vastused olid arukad ning tõsised, palus Minitš arglikult kogeldes ennast kolmandasse gruppi viia.

«Mispärast eelmise koolmeister sind üle ei viinud?» küsis Labanovitš.

«Ma ei käinud korralikult koolis ja puudusin palju.»

Mit... a puudusid? Miks sa korralikult koolis ei käinud?» küsis Labanovitš, et ta olla kodus ainuke toojõuline mi- lit... tal polevat. Ema olnud pikemat aega haige ja tema pidanud kõiksugu koduseid talitusi tegema. Naud aga olevat tal prii aega ja võivat täielikult kooliõppu ele- pühenduda.

Labanovitšil hakkas sellest nurgelisest, häbelikust ja nähtavasti taibukast poisist kahju. Juba tema palve too- ri... oli inimlikku südamevalu.

«Mina siis küll, Minitš, ma viin sind kolmandasse klassi. Mul hoolas õppima oled, siis ma aitan sind. Ja eks pärast vaatame.»

Onnelikuna istus Minitš maha ja heitis võitjapilgu oma kassõpilaste poole.

Koolmeister tõmbas Minitši nime teisest grupist maha ja li- midis ta kolmandasse gruppi.

Õpilastega tutvumine ja nendega kõnelemine nõudis tubli tunni. Seejärel kuulutati vaheaeg.

Täna... koolipäeva lõpetas Labanovitš hulga varem, kui oleks pidanud. See päev näitas, et ees seisab palju pingsat tööd, sest õpilased olid palju vahele jätnud ja koolikursuse lühikese ommandanud. Kuid see ei lõonud koolmeistrit rõo- must välja ega rikkunud ta head tuju. Asjaolu, et ta peab kantseldama ainult kaht gruppi, suurendas veelgi usku oma lase ja tugevdas tahtmist täielikult tööle pühenduda. Lühikese ajaga, mis Labanovitš oli uues kohas viibinud, oli ta jõudnud esialgse mulje saada ja talle hakkas sin meeldima. Ka kool ja õpilased olid talle meeltnööda. Nüüd tundusid üliõnne. Verhni küla kui ka selle ümbruskond palju toonud ja kodusema ilmaga.

Labanovitš astus kooli rõdule. Vallamaja ees seisid mit- med need. Aeg ajalt laks uksest sisse inimesi, kel nähta- vasti olid nad ajad ajada. Labanovitšile meenus hiljutine vana kooli juht Vassiljevski juurde ja selle tõre vastuvõtt. Heameelega oleks koolmeister loonud kahtagi kala umb- ruskonda hulkuma. Kuid kaldus juba õhtusse ja lumi oli sagav. Ta lukkas oma jalutuskangu sobivamale ajale. Terve õhtu istus ta kodus, üle pea süvenenud kooliasjadesse.

Muti suhtus uuesse käsklusesse hellalt nagu oma ema. Mitu korda käis ta Labanovitšil vaatamas. Heameelega rääkis ta ära, kuidas õpilased uue koolmeistri peale vaata- vad ja mis nad temast räägivad. Seejärel aga valmistas muti temale erilise õhtueine. Ta kooris potitäre kartuleid. Kui kartulid olid keenud, tampis ta need pudruks, lisas

nisujahu ja kloppis paar muna juurde. Sellest pudrust tegi ta pirukaid ja praadis need pannil peal ära. Nusuguseid pirukaid polnud koolmeister veel kunagi saanud, ta sõi suure isuga ja kiitis Paraska-muti kokakunsti. Muti lausa saras heameelest.

Mitmesuguste koolmeistrimurede hulgas oli küsimus vahekordadest nn. kohaliku küla intelligentsiga uutes oludes üsnagi tähtis. Möödunud aastate kogemustest ja otsesest kokkupuudetest teadis Labanovitš, mis see intelligents väärt on, ega leidnud selles «maa soolas» midagi, mis oleks teda tõmmanud. Kaardimäng, joomaõhtud, keelepeks, naisevõtmisjutud ja igasugu salajased plaanitegemised vallalise noormehega, et teda paari panna — see kõik on Labanovitšile juba tuttav ja vana lugu. Külaskäik kirjutaja Vassilkevitsšile oli veelgi enam jahutanud koolmeistri tahtmist visiite jätkata. Aga neid tegemata oleks raske olnud. Juurdunud traditsioone ei saanud rikkuda ohuta sattuda renegaadi ja kahtlase inimese kuulsusse, iseäranis säärasel ajal, kus koolmeistrid olid saanud tuntuks oma mässulise mõtteviisi poolest.

Kõige tähtsam isik külas oli preester. Teda ignoreerida ei kõlvanud kuidagi, liiati kui koolmeister oli kirjutaja juures juba käinud. See oli preestri perekonnas teada ja kaudseid teid oli Labanovitši kõrvu kostnud, et kokkusaamist uue koolmeistriga preestri majas oodatavat. Seepärast on preestri pool vaja käia, tahad või mitte.

Lähemal laupäevaõhtul pärast kirikuteenistust seadis Labanovitš sammud küla teise otsa, kus keset laia, kõõgililja- ja õunapuuaiaga kulgnevat hoovi seisis kohaliku preestri Vladzimer Malevitši suur ja päris kena maja. Maja ees oli ruumikas katusealune rõdu ümmarguste sammastega. Sellest vasakule jäi veranda. Kevadel ja suvel soojade ilmadega pidas isa Vladzimer siin oma söömaaegu. Kogu ta majapidamine meenutas keskmise maaomaniku elamist. Praegu aga oli raske seda lähemalt üle vaadata ja vääriliselt hinnata: seda ei lasknud õhtune hämarus ning lumi, mis paksu kihina kattis elumaja ja eraldi seisvate majapidamishoonete katuseid. Suletud aknalaukude pragudest tungis läbi heledat valgust. Labanovitš astus kõrgest rõdutrepist üles ja koputas uksele. Vähe aja pärast oli

Labanovitš juba saanud ja ta küsis naisterahvahaal

«Koolmeister, Tulin preestri juurde visiidile.»
«Vanes. Noor kõrget kasvu ja ilus naine astus eest
laskis koolmeistri sisse ja ütles lahkelt naerata-

«Astuge sisse.»

Labanovitš vaatas arusaamatuses noore naise otsa — kas see on? Kas preestri tütar või teenija? Esiku laes rip-
puis lümp. Mõlemal pool seisis riidenagid, need olid kuh-
kis naiste- ja meesteriideid, muhve ja mütse.

«Mistahel viist tulin ebasobival ajal?» küsis Labanovitš koh-
metult.

«Pole viga, pole viga,» ütles naine. «Võtke mantel ära.»
Ta võttis mantli oma kätte ja toppis selle nagides rippu-
te riide vahele.

Igus, et see noor naine oli isa Vladzimeri peremansel
mitte ainult see: isa Vladzimer oli oma vana, heinasaona
õnandaga tülis, kuid nad kõik elasid koos, kusjuu-
kodused ülesanded ja funktsioonid olid omavahel ära
jaotatud.

Alajal kui Labanovitš ennast korraldas, oli peremam-
el juba jõudnud tema tulekust teatada. Lävest pisut
komedades üle astunud, jäi koolmeister jahmunult seisma:
ta oli juba laia ümber istus oma paarkümmend m le-
mad noort ja mitmes vanuses tundmatut inimest. Kuid
Labanovitšile ei antud mahti pikalt vahtida. Ahma ät
ühnude eest annult kuku: kerekas habe-
nikk, isa Vladzimer ja kirjutaja Vassilkevitsš. Rohkem ei
jõudnud koolmeister oma kolmetuse midagi näha: ohinal
hobest tõusis juurde isa Vladzimeri vanem poeg Viktor.
lüheldane ja raskemeelne noor mees, kellel oli kogu
aasta Viktori hõlmas, mis kulalistel kovaldada
sõbrad, kes ei lasknud teda saada oma nagu kerge pater-
mat. Viktori nägu nähivad palju aastaid. Samal ajal se-
sis nende juures Viktori õde Dunja, kes tütarlapsesest juba
väljas. Ta lükkas Viktori kõrvale ja väljendas niisama tor-
makalt oma tundeid, seepärast aga võttis koolmeistri kae-
vangu ja viis ta kulalistega tutvuma. Sealjuures ta ütles:

«Meil käib kõik lihtsalt, nagu soprade vahel.»

«Siia, too ta siia!» kamandas isa Vladzimer.

Labanovitš läks tema juurde. Ja ei antud talle mahti
õnagi lausuda, sest preester ajas end pisut tagasi kalluta-

Kui ta viimaks oli isa Vladzimeri maja künnise selj-
taha jätnud, pääsis ta suust kergendusohe. Veera Ižotskaja
peale mõtles ta sageli, kuid kokku nad enam ei puutunud.

Koolitoõ sai rööpasse ja hakkas edenema.

«M.k. sa magad tunnis, Minitš?»

«Ma olin õõ läbi ülal,» ütles Minitš oma tõmbi keelega.
«Miks sa siis ülal olid?» rääkis ta.

«Miks sa siis ülal olid?» parus koolmeister.

«Ma õppisin ajalugu,» vastas Minitš.

«Kui palju sa selle ooga ära õppisid?»

«Võtsin kõik labi.»

«Ja nüüd oskad ajalugu?» uuris koolmeister edasi. «Oskan,» kinnitas M. Kõrre.

«Oskan,» kinnitas Mintš julgelt

Labanovitš oli üllatatud selgetest ja põhjalikest vastustest mis õpilane terve rea tema küsimuste peale andi.

«Väga tubli,» kiitis koolmeister teda

M. nits seisib pusti õnneliku ja uhkena. Kaasopilaste hak-

4. *slon nede ole nereda,* titles Labanovits*

Parast Jounat Ara kooli tule, maga ennast

...ed paevad hommikust õhtuni kulutas Labanovitš
laule. See valmistas talle suurt moraalset rahuldust.

• Lõppisid kõik jõudsalt ja hoolsasti, nad tegid silma-

ad elusamme. Kõige suurema tähelepanu osaliseks
need neliteist õpilast, keda ta eksamiteks ette valmis-

Kui päevad olid märksa pikemaks läinud ja ilm val-
kumaus ta lõpetajad pärast klassitunde kokku ja võttis

endalt ette. Niihasti koolmeistrile endale kui ka tema
lele olid need kooliaja parimad hetked. Nüüd ei hoi-

tele olid need kooliaja parimad hetked, Nauda ei hõl-
manni valju korda nagu siis pidi hoidma, kui kõik
d koolis olid. Siin läks Labanovitš tihtigi õppekava raa-

...d koos olid. Siin läks Labanovits tihedgi oppekava raa-
...t kaugemale. Ta tahtis oma kasvandikes võimalikult
...lastele turvat vaimu rohkem avada nende silmi

1. Üratada uurivat vaimu, rohkem avada nende silmi
lõuna nägemiseks ja õpetada neid kriitiliselt suhtuma
oma ühiskondse, rahakordades kaasinimestega.

... oma kohustustesse vahekordades kaasinimestega.
... ühesanded, etteütllused, grammatika oma kae-
... ühesanded, etteütllused, grammatika oma kae-

murdva jätt-läheda asendused tihtigi ilukirjanduslike
 te lugemise vane klassikast, suurmeeste elulugude

hinnapakkumise, ühe või teise teose eritlusega. Kool-
ter püüdnud nõnda rääkida või lugeda, et õpilased olek-

... Kuid poistest paistis oma hea
... Liida

...aja. Ta tea oli olaud telegrafist, ema oli ristitud
...Lüda. Ta teema noorem vend Kolja, kes samuti

... ja kaunistele mähkmetele, elusid emaga krundikohal, kilobestid, kassa koolitustel. Nende jaa oli kolme aasta eest

...naut, kui Kolja oli tihedam ja Lida tihedam kui al vana. ... Lida hoidis vennal silma peal

... ja Ode ruti hätti läbi. Lõpuks hoidis vennal silma peal
... koolis olekate minna, Kolja aga kuulas
... Ode ruti hätti läbi. Lõpuks hoidis vennal silma peal

Uldse plaanid lühidalt lugu mitte ainult ta koo-
h, vaid ka põlv. Tal oli loomupärast takti ja oskust

maast õpilaste seas üles püüda. Tunduvasti tõstsid ta auto-
teeti andekus õppimises, samuti ilus nägu, iseloom ja

ogu ta väljanägemine. Suuremad poisid hakkasid Liidat hiluma ja tšhel neist, Dumitraškal, tärkas tema vastu esi-

ne, talle endalegi veel ebamääraseks jääv armastus. See
siliku tundmuse arglik tärkamine paistis Labanovitšile

...valt paremini silma. Ükskord tegi ta isegi märkuse:

«Dumitraška! Väeta rohkelt, raskelt...»
peale!»

Dumitraška oli vähele kannatlik, ta hahkuma-
sed puhkesid naerma mõnda aega. Ta ei
mad. Liida punastas. Paraku...
mõttes, talitas ta õigesti, kui Dumitraška...
tegi. Ega see vist kull viga ei olnud...
kahtlema, sest ka ta ise polnud Liida Maravkara...
ükskõikne.

Ootamatult lõi koolitöö sisemine...
Antsõpik. Üles ärritatud ja endast ära, tuli ta...
Labanovitši juurde. Harilikult puutusid koolmeistrid harva
kokku. Kummalgi oli oma elu ja omad huvid. Kui tannud
labi, ei jaanud Antsõpik peaaegu kunagi koju. Teispool
laia nõgu, milles kasvas lepestik ja voolas oja, seisis kingul
pan Wansowski mõis. Mõlles elutses peremamsel. Sellel
oli tütar, nimeks Hanna Karlavna. Selle Hanna Karlavna
pool Ivan Antsõpik käiski. Täna aga oli ta sedavõrd endast
ära, et keel erutusest palju sagadamini naksatas kuf hari-
likult ja sõnad tulid suust suure vaevaga.

«Mis lahti on, Ivan?» küsis Labanovitš osavõtlikult.

Antsõpik jai pisut rahulikumaks, ta keel hakkas nak-
suma harilikul viisil.

«Vaenlase tormid meist tuskavad üle,» vastas ta traagilisel toonil.

Edasisest jutust selgus, et Hanna Karlavna peale on
silma heitnud ka kohalik stanovoi. Talle ei meeldivat, et
Antsõpik Hanna Karlavna pool käib, ja ta tahtvat kool-
meistrit pisut nagu mässuliseks tembeldada. Sellest olevat
Antsõpik kuulnud Hanna Karlavnalt ja tudruku emalt.
Pristavi ähvardus rõhus raske kivina Antsõpiku südant.
Ainus võimalus ohust pääsemiseks oli mõneks ajaks siit
kaduda. Aga kuidas kaduda ja kus kohta? Kuidas leida
kadumiseks põhjus? Ja kõige tahtsam, mismoodi koolist
ära minna?

«Kuid ehk on see tühi jutt?» rahustas teda Labanovitš.
Antsõpiku keel hakkas jälle naksuma. Ta oli nii kindel, et
pristavi poolt ähvardab teda hädaoht, et ei tahtnud midagi
kuulda.

Labanovitš vaatas Antsõpiku otsa — mine tea, ehk ongi
tõsi, kõik võib olla. Tal hakkas kolleegist kahju.

«Siis pane tähele,» õpetas Labanovitš teda. «Saada üks-
kõik mis moel iseenesele telegramm, milles on öeldud:
«Õhida vabimata, isa raskesti haige.» Ja ongi sul ärasõidu

...õhutada. Olen õpilased aga jätta minu hoolde: ma
...tunde...
...õpiku...
...õpilased...
...Antsõpik oli...
...tada tabanud

...Antsõpik loodult.

...Sõida ruttu, isa

...isa haige?»

...keel naksata

...haige?»

...selle telegrammi välja,

...nukraks ja õnnetuks nagu ennegi.

...te, ehk on isa tõepoolest suremas,» ütles ta.

...Labanovitšile selgusetuks, kas Antsõpik
...omaenda tele-

...Antsõpik ära, kuna tema õpilased

...Labanovitši klassi. Palju lapsi ja

...oli nüüd koolitoas. Ohk täistuubitud klassis

...Ust pidi pärani lahti hoidma. Oues oli tunda

...lendas avatud uksest klassi

...Ta lendas läbi ruumi ja laskus akna-

...Lapsed tormasid teda püüdma. Labanovitš karjus

...Kui ta akna juurde tuli, nõrkas

...Labanovitš võt-

...ja vliis ta värske õhu kätte. Vähe aja

...sirutas tiibu ning tõusis

...värskesse kevadõhku.

...Venemaa ette-

...valimisteks. See duuma

...Bulõ-

...riigiduuma,

...isevalit-

...pandi tööle. Kirjutati ja läkitati laiali «keisri

...senat, selgitusi ja mitmesugaseid kuberneride ning

kindralkuberneride ettekirjutusi. Kõigi nende eesmärk oli üks ja sama, sõnakuuleliku duuma valimine, et ta oma tegevusega kindlustaks revolutsiooni tõttu vankuma löönud tsaarikorda. Kui kuskil veel oli midagi eluhõngulist ja progressiivset, siis see hävitati, suruti põranda alla, saadeti kaugesse külma Siberisse. Tolleaegne ajalehekroonika tõi päev päeva kõrval jubedaid sõnu: repressioonid, väliskohtutused, mahasõukamised, vangipangemised, sunnitoole saatmised, ajalehtede ja ajakirjade sulgemised. Kõigi nende repressioonide tõttu liikus tol ajal rahvasuus järgmine salmike:

Miks, Venemaa, sind saatus karistanud?
Sa oled nagu muiste Piileam.
Su prohvetid on keeletumaks jäänud
ja eesliuine jutt on kõigest häälekam.

Kuid sealtsamast kroonikast selgus ühtlasi, et revolutsiooniliikumise jõud polnud relvi maha pannud: kord sunniti, kord seal, isegi sõjaväeosades puhkesid ülestõusud, streigid ei lõppenud. Kord ühes, kord teises linnas tapeti tsaarivõimu esindajaid alates kuberneridest ja lõpetades paoskonnapolitseinike või kordnikega. Tuli ette pankade ja postiasutuste eksproprieerimist. Kuid selle peale vaatamata oli revolutsioon taandumas. Tõstis pead must reaktsioon. Sellises olukorras toimusid riigiduumi valimised.

Missugune see duuma tuleb? Mida võib temalt oodata? Sellitaolised küsimused huvitasid paljusid. Valimiste käik näitas, et ülekaalu saab niinimetatud konstitutsiooniliste demokraatide ehk kadettide partei, mõõdukalt opositsiooniline mõisnike ja liberaalse kodanluse partei. Enamlased valimistest osa ei võtnud: nad kuulutasid riigiduumale boikoti.

Kadetid oskasid puru silma puistata. Poliitikas kogemata inimesed olid nende poolt, arvasid neid tsarismiga kõvasti opositsioonis olevat ja panid neile suurt lootust. Sellele aitas tunduval määral kaasa ka see asjaolu, et keiser ja tema lähikond vaatavad kadettidele viltu, sest olid arunappuses, nad ei taibanud, et kadetid nende suurt võtta teha ei kavatsi, küll aga võiksid nende positsioone tugevdada. Seda ei mõistnud ka Verhani kirjutaja Vassil Vassiljevitš. Harvadel ja mitte kuni pikka aega peaselguse hoides ei luges ta vürst Meštšerski muutsajalist lendlehti, milles materdati kadette kui keisri ja Venemaa vaenlasi. Kirjutaja, kilmud valjult kortsus, luges ja manas koos varz-

...võltselt pond. Säärastel puh-
...tult ta hoolikult roolide ja vööde, ajaleht käes, pingil
...Vassiljevitšil
...et taanavalt mõnuarvavad inimesed
...et küll nende valla-
...Vassiljevitš näole
...ta et pannud lahele, et tema naaber
...ta et vankalt oma toas ja hoidis kirjutajal
...jalgas tasakesi mulates lga tema liigutust,
...lendas kirjutaja Vassil-
...teadis, kuidas ta vihkas
...sotsiaaldemokraatidest või essee-
...Kuid passiivsest jälgimisest oli Labanovitšile vähe-
...tada kadettidega narritada
...Labanovitš tasakesi läbi kõõgi õue, et
...et teda on jalgitud, läks suure rin-
...ja seadis alles siis sammud vallamaja poole.
...ikka endiselt ütlemata tõise näoga,
...oma aja kõige tähtsamad
...Labanovitš
...nagu oleks ta juhuse kombel siin
...kõik kokku saanud, ning teretas teda ütlemata lah-
...kõik

Tere õhtust, Vassil Mironavitš!

Vassiljevitš tõstis silmad vürst Meštšerski lendlehel-
...Kirjutaja silmavaates ei paist-
...Vassiljevitš
...nagu poosnolpile, kellega temal, valla-
...pidada. Selle aja peale aga oli
...kirjutajale käe

»Mida tead kuulukse, Vassil Mironavitš?»

»Mida tead kuulukse? Ise ju loete lehti.»

»Nad lühidest,» vastas Labanovitš. »Igaüks ajab
...selle peale vaatate, et kadetid
...võivad»

Kirjutaja silmades löid kiirgama tigidad tulukesed. Ta
...siis Labanovitšile ja ütles

...oodake, küll saab ka kadetti-
...lähikutele läkitatud.»
...sinna läkitada?» küsis Labano-
...korrale Venemaal vastu
...püha kirikut.
...reformid, seega küll. Aga kes prae-

sesõidetud teelt pöördus ebamäärane, vaevalt märgatav rada kalmistu poole. Labanovitš läks kalmistule. Väheldane tasane metsalage oli põõsaid täis kasvanud ja siin uutega, seal hoopis vanadusest puretud puuristidega tiki-tud. Vaikne ja nukker oli see paik. Kurbi mõtteid tekitas mahajaetud ja üksildane kalmistu. Ainult väsimatud linnud häirisid seda hääletust ja rahu inimeste viimses puhkepaigas, kes olid ilmast ilma muretsenud ja ringi askeldanud. Aia asemel oli kalmistu ümber kunagi kaevatud kraavid küllalt kõrge valliga. Nüüd oli see vall madalaks vajunud, haljast rohtu, pajupõõsaid ja koerospuid täis kasvanud.

Kui sügav vaikus siin valitses! Tundus, nagu oleksid juba kääpadki, need vihmadest uhutud mullakühmukesed, rohmakalt tahutud kiviplaadid luitunud hauakirjadega ja nukralt längu vajunud suuremad ning väiksemad ristid kaitsnud nende rahu, kes siia maetud. Labanovitš kõndis kalmistul ringi, seisatas haudade juures, kus veel võis lugeda lihtsaid hauakirju, kus olid näidatud kadunukeste nimed, millal sündinud ja surnud või lihtsalt, kui kaua oli mullas puhkaja ilmas elanud. Siin tuli ette ka selliseid nimesid, mida koolmeister tundis, nagu Dumitraška, Minitš, Baravõ, Kazenitš ja teised. Pole neil nüüd enam vaja ei maad, ei leiba ega riigiduumat, millele lihtsameelised inimesed panid oma lootuse, et võib-olla teeb see nende elu väheke kergemaks. Koolmeistri südant pitsitas haledus niihästi kadunukeste kui ka nende vastu, kel veel mõni aeg maa peal elada ja kelle hulka kuulus ka ta ise. Talle meenus kuskilt pappide ajalehest loetud salmik kalmistustest ja surmast, mis kõik võrdseks teeb. Ses salmikus olid umbes järgmised read:

Siin kõrvu ülik kerjusega
ja kaitsud kuldbrokaadiga.

«Vale puha,» mõtles Labanovitš, «ülik püüab isegi parast surma kerjusest parem olla ja ehitab endale lihtsate haudade asemel perekonnakabeleid. Või kui preestergi ära sureb, siis maetakse ta kirikuesisele või kuhugi eraldi, et ta ainult kerjusega kõrvuti ei satuks.»

Pikkamisi haudade vahel jalutades jõudis koolmeister kalmistu teise otsa, kus lopsakalt levisid ise kasvama hakanud põõsad ja luhtas noor rohi. Siin oli hüljatustunne ja vaikus veel sügavam.

«Siin on see paik, kuhu võib põgeneda kõige sekeldamise

... ja valede üle,»
... valedele. Korraka taas
... jutuhääli.
... Sõnu oli
... kostis
... reso-
... häälest

... hingest!»
... kurglikult.

... oma talituse saa-
... loobelt.

... Armastajad langesid
... suudlema. Koolmeistri
... ohkeid ja pikki, kange vei-
... Labanovitš ei teadnud, mida
... et kõige
... kuidagi
... tunnistaja. Aga
... ja kes neiu? ...
... Mistarvis peaks elule
... Koolmeistrile mee-
... «Kui viibin püha-

Laua peal, kus puhken hana vilus,
... kända
... lu
... särada.»

... võimalik välja
... selle elulise juhtu-
...

... märgamatult
... Kuid kõige tulise-
... kas kade-
... häälega
... mida lauldakse
... praegusel juhul
... koolmeister isegi, kuid
... et nad noored polnudki,
... Ainult
... Rätik

... 2016

nao ette tõmmatud, kadus ta nagu välg põõsastesse ja oligi silmist kadunud. Nuisama kärmesti oli läinud ka kavalier, l. s pogenes teise kulge.

Varsti pärast lihavõtteid, veel lihavõttenädalal, sai Labanovitš rahvakoolide inspektorilt korralduse, et tal tuleb esitada tõend kohaliku kiriku vaimulikult selle kohta, et on pihil käinud ja «puhadest saladustest» osa saanud. Säärane korraldus oli juba iseenesest solvav: kellele see korda läheb, oled sa patune või puhas? Kellel, pagana pihta, seda ülemuste hoolitsust tarvis on? Nagu naha, ei ole ülemustel sinu vastu usaldust, horavad sul silma peal. Kehvem aga oli lugu selle poolest, et Labanovitš polnud pihil käinud «ja «puhadest saladustest» osa saanud. Mida peaks ta inspektorile kirjutama? Teha nagu, justkui poleks ta säärast korraldust saanud, ja inspektorile vastamata jätta pole võimalik: inspektori kiri on vallamajast labikainud paberite raamatusse sisse kantud. Küll kirjutaja Vassilkevits selle eest hea seisnud on. Nii et vaikimisega läbi ajada ei saa. Mis teha? Pihtimise aeg oli möödas. Labanovitšil oli meele, kuidas ta viimati veel isa Mikalai juures pihil käis. See oli lihtsalt vormitühtmine. Nii preestril kui ka koolmeistril oli tookord piinlik, sest nad tundsid teineteist hästi. Isa Mikalai kattis Labanovitši õpitrahheehoniga, preestripõllega. Analooگونil lebas kullatud rist. Mõne minuti preester vaikis, nahtavasti ainult selleks, et pihtimisprotsess pikem oleks

«Oled patustanud?» küsis preester, kui oli veel pisut oodanud.

«Olen, isa Mikalai,» vastas Labanoviš ohates.
«Kõik me oleme natsid,» ütles Labanoviš.

«Kõik me oleme patused, ainult jumal uksi on patust
puhas,» ütles isa Mikalai ja lisas: «Kuid kahetsemine
vabastab patust... Kas kahetsed pattu?»
«Kahetsen.»

«Kahetsen.»

Isa Mikalai vaikis veel veidike.

«Su patud on andeks antud... Suudle risti!»
Sellega oli piibitolitust.

Sellega oli pihitalitus läbi.

Kuidas aga välja keerutada praegusest olukorrast? Ja mispärast nõuab inspektor äkki tõendit just sel ajal, kui koo'meistril pihil kaimata?... Ahaa! Selle pirni on ju kirjutaja Vassilkevits talle annud! Labanovitš hakkaski seda

... selle kohta kin-
... minemata jättis,
... ei puhke-
... kaela tõmmanud.
... a konusustest
... abanovits, iseenda
... isa Vladzi-
... inspektori
... , kus oli

... k... ja Savka 1 tusid
... on... lõunat sõonud.
... t... d... koristama.
...
... l... si teretades.

... dan budaya, kes
... dan pidulakult.

...long still

... «chickadee» was-

111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000 1001 1002 1003 1004 1005 1006 1007 1008 1009 1010 1011 1012 1013 1014 1015 1016 1017 1018 1019 1020 1021 1022 1023 1024 1025 1026 1027 1028 1029 1030 1031 1032 1033 1034 1035 1036 1037 1038 1039 1040 1041 1042 1043 1044 1045 1046 1047 1048 1049 1050 1051 1052 1053 1054 1055 1056 1057 1058 1059 1060 1061 1062 1063 1064 1065 1066 1067 1068 1069 1070 1071 1072 1073 1074 1075 1076 1077 1078 1079 1080 1081 1082 1083 1084 1085 1086 1087 1088 1089 1090 1091 1092 1093 1094 1095 1096 1097 1098 1099 1100 1101 1102 1103 1104 1105 1106 110

© 1997 by John Wiley & Sons, Inc. **Labanovitch**

1940. aastal, kui sõjajärgne tühjenud kooli- ja vabrikuklaasi- ja kütustöökohtade arv oli juba oluliselt vähenenud, Hetkeks jäi tal 10 töötajat. Hingso leiab, et kooli ja almad pidid koobastest välja tõlkuma, kuna nad ei jäänud puhtaks.

... ja keelitas teda viimaks hülle suust, isa
... Naer võttis ta kõhugi

[illegible]

... .. Lubatovskis silmi püh-

b6
b7C

[REDACTED]

1990. aastal võeti vastu Eesti Vabariigi põhiseadus, millega määrati riigikogu liikmete arv 150ks ja kehtestati üheksa valimisringkonda. Riigikogu liikmete arv suurendati 1995. aastal 201-ni ja valimisringkondade arv suurendati 12-ks. Riigikogu liikmete arv suurendati 2003. aastal 101-ni ja valimisringkondade arv suurendati 7-ks. Riigikogu liikmete arv suurendati 2007. aastal 101-ni ja valimisringkondade arv suurendati 7-ks. Riigikogu liikmete arv suurendati 2011. aastal 101-ni ja valimisringkondade arv suurendati 7-ks. Riigikogu liikmete arv suurendati 2015. aastal 101-ni ja valimisringkondade arv suurendati 7-ks. Riigikogu liikmete arv suurendati 2019. aastal 101-ni ja valimisringkondade arv suurendati 7-ks. Riigikogu liikmete arv suurendati 2023. aastal 101-ni ja valimisringkondade arv suurendati 7-ks.

1944. aastal, milles kästi
1944. aastal laaukirikus käinud

... Vladimir chumakase

... ja pealiskoolmeister aru, ...
... Vabariigi üldinspektori kohta.

«Vaata imet, murtsen teine sinu hinge paastmise eest rohkem kui mina!» ütles ta siis. Peale koolmeistri ja isa Vladzimeri polnud veranda enam kedagi.

«Oota siin, silmapilk olen tagasi,» ütles preester ja suundus otsustaval sammul oma eliruumidesse. Mõne minuti pärast tuli ta tagasi kaes paks raamat, peatnaha nagu evangeelium, leht paberit, tindipott, sullepea ja kirikupitsat. Kõik need asjad pani ta käest, ladus vaikides lauale. Koolmeister vaatas arusaamatuses preestri peale, kuid eehoidus mõne aja Labanovitši poole vaatast. Viimaks tõstis isa Vladzimer silmad. Üleannetu ja kaval mure libises üle ta pehmete huulte. Sõna lausumata tikkas ta koolmeistri ette kuldkirjadega raamatu, mis oli päris sarnane evangeeliumiga.

«Näh, vaata,» ütles isa Vladzimer, «sa arvasid vististi, et see on evangeelium? Kuid see on hoopis Puškini teoste köide!»

Preester vaikis hetke. Ta silmis mängles vallatu naer. Koolmeister vaatas teda ega suutnud kuidagi aru saada, mis tal mõttes on.

«Tunande kaheksasaja üheksakümne neljandal aastal,» alustas isa Vladzimer, «pandi rahvas vannet andma uuele keisrile, praegu mitte päris onnelikule, valitsevale Nikolai II-le. Mõnel talunehel minu kogulaest jai vanne andma: «Tulid teised sus minu juurde koju. Na ja naa, ei jõunud, teate, maistele vanne anda. Kinkumise järgi võib vannutada, tõi natuke ka kodu». Risti ja evangeeliumiga. Rist on papil alati rinnal, aga evangeeliumi parajasti kodus ei juhtunud olema. Oleks pöördunud kirikusse murema, aga kirik kula teises otsas. Mis taha? Seesama Puškini köide mind olukorrast päästiski. Pann risti tema peale ja võtsin oma talumeestelt vande vastu... Vahva, eks ole?»

Isa Vladzimer naeris valju haalega, siis lisas:

«Kõik see on ainult vormitaide.»

Ta istus laua taha, võttis paberilehe, aetas selle «Russkoe slovo» peale ja kirjutas koolmeistrile tõendi, mida inspektor sellelt nõudis, pani nime alla ning kinnitas allkirja ja kirikupitsseriga.

«No nii, ongi kõik kombes! Saada oma leivaisale, et ta süda rahule jääks.»

«Te olete hea ja tark inimene, isa Vladzimer! Annaks jumal rohkem teiesuguseid!»

Rahul ja rõõmus nagu ikka siis, kui ebameeldiv sekeldus

... rita Labanovitš koolimaja poole. Vastavalt kohalikele ja poliitilise pilgu kirjutaja korteri ... ja talle ... tema kohta. ...

... direktor ... koolide ... Labanovitšil ... koolitööst lahti ...

... see asjaolu, et ... rahvakoolide ins- ... vaid õppejõud, ...

... määratud, ... Vankri- ...

... Antsiperi ja Labanovitš — mahtusid sinna ...

... oma kas- ... ettevalmistus oli ...

... Esialgu laks tee ... ja lõpuks ...

... joudmist ... uundistada ...

... uundistada ... Labanovitš ...

... rammitud, ...

... suva- ...

... Labanovitš. «Laki teele, poeg!»

Ja teeliste salk tõttas edasi. Kõudivanker seisis teispool silda ja ootas neid

Tee läbi metsa jäi märkamatuks seljataha. Õpilased olid elevil. Ka koolmeister ise närvises pisut, kuid ei lasknud seda välja paista ja püüdis hoida oma kasvandike reibast tuju. Nendest kõige rahulikum ja mõtlikum oli Minitš. Nüüd see teda ei häirinud, et ta oma koolivendadest terve pea jagu pikem oli: poiss oli lusti täis, naljatas ja naeris. Õpilased liikusid nagu juhtus. Tüdrukud hoidsid oma ja poisid oma kampa. Kui keegi pisut maha jäi, pandi ta vankrile istuma

Kahe vägeva müürina seisis mõlemal pool teed tihe põlismets. Meie teelised liikusid edasi jahedas videvuses. Umbes paari tunni pärast jõudis tee helkjale kurendikule, mida ääristas samuti tihe mets. See metsalagendik ja ka Grabjonka küla meenutasid Labanovitšile Hatovitšõ alevikku Polesjes, kui ta oma kolkast Tselšõnast esmakordselt sinna sõitis.

Ka Grabjonka koolimaja seisis küla teises otsas. Sinna suunduski Verhani, kõudivanker, õpilased ja koolmeistrid riburada järel. Neid võttis vastu Grabjonka kooli õpetaja, juba aastates naine, võrdlemisi kuiv ja mitte eriti lahke inimene, «oma elupäevis pindunud», nagu tol ajal öeldi vanapoolsete vallaliste naiste kohta. Talle ei meeldinud Verhani koolmeisteri vaba käitumine ja tema vahekord oma kasvandikuga: selles polnud karmust, mis tõmbab piiri õpilaste ja õpetajate vahele. Veel jäigemaks muutus ta Labanovitši vastu siis, kui ta oma õpilased kaebama tulid, et Verhani koolmeister nimedeta maakaardi kokku rullinud ja raamatukapi taha toppinud — sealt aga polnud teda nii kerge kätte saada. Säärasele lubamatule teole kehtutas Labanovitšit Minitš. Nimedeta maakaart ehmatas Verhani kooli õpilased ära: sellist kaarti polnud neil kunagi olnud. Minitš esines siis oma kaaslaste nimel ja ütles, et nimedeta maakaart on neile tundmatu ja võib neil maateaduse eksami ära rikkuda. Teiste koolide õpetajad kiitsid Labanovitši teo heaks ja sellega oli nimedeta maakaardi lugu lõpetatud. Kuid Grabjonka kooli õpetaja oli kogu elu oma Verhani naabri vastu vimma kandnud. See vaen suurenes veelgi, kui hakati Labanovitši õpilasi eksamineerima. Õpetajanna oli kindel, et suulistel eksamitel kõrbe see kool põhja koos õpetajaga. Ta oli juba aegsasti kõige soodsama positsiooni sisse võtnud, et eksameid jälgida. Ta enda õpilastel olid eksamid läbi. Ei saa ütelda, et nende ettevalmis-

Heatuhulik eksamikomis-

... Labanovitš, oli vahel pead
... rahuldava hinde välja
... Verhani kooli õpilaste eksa-
... oma kohale komisjonis.
... küsimused ja talle anti õigeid
... hakas eksamineerima
... ja nende teadmiste
... küsimustega, mis ulatu-
... kaugelt üle. Eksamid läksid
... terased ja kindlad vas-
... huviga nii Labanovitši
... Ta naol mängles kogu
... Verhani kooli õpilas-
... kõigi juuresolekul

... kitiin jooksul ma näen, et

... alustatud. Täna teid!»

... aeg.

... usistas:

... Kuid fakt jäi

...

... Verhani kooli eksamitelt koju.

... Minitš ja Liida

... Ivan Antsõpik

12

... Ta ei hoo ja töötab oma endises koo-
... ja eksamid seljataga.
... vabaks
... võid teha kõik.
... oma sugulaste-
... See, et
... väga täh-
... kellelgi
... võid sõita
... kõrvale
... opeta-
... oma kooli
... ajaks sinna,
... Tur-

sevilšil, huvitav oma vana sõbraga kohtuda ja «massa»at» vaadata. Tursevitš teadis, mispärast Labanovitš Polesjast Verhani kooli toodi. Veel samal päeval saatis Labanovitš talle vastuse.

«Ma ei tea,» kirjutas Labanovitš muu hulgas, «kuidas suhtuda sellesse, et sa kavatsed õpetajate instituuti astuda. Isiklikult mind instituut eriti ei tõmba. Ma olen sellest sulle juba raakinud: samasugune panetunud skolasitika, samasugune kroonuvärk nagu õpetajate seminariski. Vahe on ehk ainult selles, et instituudis sulle veel suuremas ulatuses kroonupatriotismi pähe taotakse. Selle ajaga, mis läheb instituudis õppumisele, jõutakse sind nii ära marineerida et liha ja verrega inimesest midagi järele ei jää. Teine asi, kui õppida kupsuseksameiks, omandada küpsustunnistus ja astuda ülikooli. Seal on võrratult avaramad väljavaated igakülgeks arenguks... Kuid eks iga taat kiidab oma taari nõnda, nagu oskab. Ei hakka sulle peale sundima oma arvamisi ja suhtumist õpetajate instituudisse, sest ma võin ka eksida, kuid jõuda tõe juurde ja leida õige tee elus ei ole nii kerge ega lihtne. Üks asi tundub mulle olevat õige ja selles ma ei kahtle — ei tohi eralduda rahvast, tuleb pühendada oma elu tema huvidele ja aidata tal vabaneda pahedest ning ülekohtust, mille küttes ta on. Igal juhtumil teeks mulle rõõmu näha sind meie koolis oma kalli külalisena. Olgu tähendatud, et olen otsustanud terveks suveks siia jääda. Tahaksin mitut õpilast edasiõppimiseks ette valmistada. Sõida, hea sõber! Minu Paraskamutike hakkab sind kartulipirukatega poputama. Kirjuta, millal sõidad — tulen vastu. Sinu A. L.»

Labanovitš oli ütle mata rõõmus, et ta oma vana sõbraga jälle kohtub, aga selle soovist õpetajate instituuti astuda tundus, et nende teed lähevad lahku: Tursevitšit ahvatleb haridusala ametniku karjäär, sest suurem enamik külakoolmeisterid hakkas pärast õpetajate instituudi lõpetamist just ametnikeks.

Pärast koolitöö lõppu oli koolmeister vaba nagu lind oksal, ilma kohustusteta ja kindla tegevuseta tundis ta isegi nagu veidike kahju sellest hingeomasest ja harjumuslikust, millega oli juba jõudnud koduneda. Et seda nukrat meeolu peletada, kavatses Labanovitš hakata hulkuma Verhani ümbruskonas, liiatigi et see polnud tal täielikult läbi uuritud. Selline riigiuitamine pakkus talle alati midagi uut ja erutavat, mis kutsus kuhugi määramatusse kaugusse. Oli meeldiv kaia mööda uusi paikkondi, nau-

tiskleda mit-

... kultre. Lai sõidu-
... mööda tasast
... erhanile kau-
... ratele puu-
... partsid.
... kaugeid
... eluasemeid.
... maasti-
... d motted,
... ei pane.
... mõttes ta
... nnem pohja-
... e instituuti
... isma jäänud.
... et inimene
... ? See küsi-
... terve hulga
... hulga
... kokku-
... ata?

... b ta dagi
... Labanovitš vas-
... Kuid pikemaks
... olnud kool-
... mõtteid igati
... on head. Selge oli
... võitluses
... ole ta
... Olukorrad on
... Just nende
... oli
... aa.

... allakes mähra-
... uhte
... juh-
...

... Talle tundus, et
... koolmeistrite revo-
... prog-

... Labanovitš sei-
... Ja seal löid ta silmad hül-

gama: õrnast sinetusest kerkivad almsed pagu ette ja suurejoonelise lossi kontuurid! Kaugelt paistis see närvist Raski loss Njassviis. Mis loss see küll on? Kõrge on? Kõrge võis olla hammas, võlutult, siis näkk sunnipoole laiem, aga ei jätanud minna kuimetadagi, kui loss näkkas koost launema oira unepara kaotama. Torni ase nele jai lõpetas kaad, muu aga kes salkkonnast paadest ja m. kingast, mis sead ukat sest paris kaugel. «Mis imeline kunstnik on kaugel mõtles Labanovitš. Veel mitmeid kordi käis ta sun, o üles sama punkti, kust «lo» kätte paisas, ja aga krd tekkis ulisoon tuesti.

13

Tuli kokku ja avati esimene riigiduuma. See sündis 1906. aasta aprilli lõpus. Suure põnevusega neelas Labanovitš ajalehti, milles duuma avamisest teatati. Oli huvitav teada saada mida seal räägitakse, kuidas ta oma lood alustab ja mida temalt oodata võib. Duumaliikmete ülekaaluka enamuse moodustasid kadetid. Nad olid oma suurest võidust päris joovastatud ja kuulutasid endid äärepealt et Venemaa päästjateks.

Duuma esimeheks valiti kadett professor Muromtsev. Tema esimesi sõnu, mis olid määratud duuma avamisel viibivatele tsaariametnikele, kordasid kadettide ajalehed palju päevi uhkusega. Et kas nudd näete, kuidas raagivad rahvast äravalitud mehed tsaari-isevalitsuse esindajatega! Kuid Muromtsev tegi vaid niipalju, et käskis esimesel istungil eemaldada saalist politsei. Ta ütles: «Täidesaatev võim peab alluma seadusandlikule võimule!» Juba esimesel päeval, mis duuma töötas, tulid ilmsiks tema vastuolud tsaarivalitsusega. Lahkelled suurenesid veelgi parast seda, kui siseminister Makarov duumas poliitiliste meeleavalduste ja streikivate tööliste tulistamisega ühenduses deklareeris: «Nii on olnud ja nii ka jääb!» Pahempoolsete kohtadel kostsid ministri sõnadele vastuseks nõrdinud hääled: «Välja, mõrtsukas!» Minister ainult kahvatas, kuid tegi näo, nagu poleks midagi kuulnud. Ta lahkus duumast otsekui solgiga üle valatult, terve Venemaa poolt häbistatud.

«Täitsa hea!» arvas Labanovitš endamisi. Monikord tundus talle, et isegi saarasel riigiduomal on oma head küljed,

...t. havat

...hak-

tuuma lahendab

hel Enamlased

musel

...võib-olla

...lõpuni

...põhja

...mõnda

...kõik

...mõttes Labanovitš.

...jõel neil päevil metsikult

...elavale tema

...unapoolne Hrõpatš,

...aks noort, Ivaš

...hõ võtnud, et tema

...oli ilus poiss. Üks-

...müdinat

...aknad ja vallavalit-

...kisa ei laka-

...labidokav ol

...vastu ust, otsekui

...hingeliatki. «Mis see küll

...Labanovitš ärevusse. Ta jooksis

...võltsima tre-

...ja

...võistati

...hakka

...hakk

...amult pesuval.

...hakkas raskesse klmast

...Labanovitš arusaamatuses.

...võttis kummitada kätt kinni ja viis ta väikese

...võttis

...võttis

...võttis

...võttis

...võttis

...võttis

«Vassil Mironavitš, olete ikka mõistuse juures? Mis teil on?»

«Vend, ta on seal Ivašiga, ja uks lukus!» tänitas kirjutaja, sus aga lisas, pöördudes naoga koolmeistri poole: «Valva siin, vend, et nad plehku ei paneks, ma lähen kirvest tooma: lõhun ukse maha!»

Kirjutaja tegi liigutuse, et minna kirvest tooma, kuid lõi tuikuma, kaotas tasakaalu ja kukkus. Nüüd unustas ta ära, mida oli teha või kuhu minna kavatsenud: ta oli täis nagu tina. Labanovitš aitas tal ennast püsti upitada. Ta juba kahetses, et oli sellesse perekonnatülisse vahele seganud.

«Oled ennast täis tõmmanud nagu siga, vabandust,» ütles Labanovitš jämedalt, kirjutajat üles tirides. «Mine magama!» lisas ta, pigistades Vassilkevitšit õlgadest.

Kirjutaja hakkas nutma

«Ka sina oled nende kambas!» ütles ta Labanovitšile kibedusega.

Lukustatud ukse tagant kostis Hanna Grõgorjevna häält.

«Kas tõesti on kirjutajal õigus?» mõtles Labanovitš ja kuulis järgmisi sõnu:

«Oh halastaja jumal! Mille eest mind nõnda karistatakse? Paremini oleksin ma võinud lapsena surra kui elada säärase jõletisega, säärase joodikuga. Armas jumal, millega ma olen sind vihastanud? Las ma suren ära või löö ta maha välguga, müriseva piksega. Mispärast piinab ta mind?!»

Ehk küll lakku tais, kuulis kirjutaja selle needmise siiski ära. Naine aga, kuuldes, et ta enam üksinda majas ei ole, oli pisut julgust kogunud ja hakkas kaeblema ning meest needma. Labanovitš veendus, et mingit Ivašši seal pole ja pole olnudki. Ta koputas kergelt uksele ja ütles:

«Hanna Grõgorjevna, tehke uks lahti ja tulge välja — igaveseks te ju sinna jääda ei saa.»

«See türann ju hakkab mind peksma ja piinama.»

«Ärge kartke, ei ta tee teile midagi.»

Kirjutaja ei nihkunud ukse eest sammugi, vaid seisis ja kuulas. Labanovitš surus ennast tema ja ukse vahele ning ütles veel kord:

«Tulge välja.»

Võti lukus krigises üks ja veel teine kord. Uks avanes. Hanna Grõgorjevna ei tulnud mitte kohe oma varjupaigast välja, ja tal oli õigus: kirjutaja hüüis lähemale ja võttis säärase poosi, et saaks kohe naise kallale karata. Ta tõmbus kõverasse nagu kass, kui see hakkab hiire peale hüp-

... kinni ja

... ahvardas

... st uksa.

... ppa, kus Hanna Grõ-

... ga, et

... paeval lahijaga

11

... olid hommikud päike-

... aevast on laotanud oma

... toetades häired sõõrikule

... mikuõhus kõlasid nähta-

... te laul, atsakate varb-

... Vassil kukkede

... ukut kirjutaja Vassilkevitš,

... Parast vahejuhtumit lukus-

... id ta ... umaks jäänud.

... on ... ta on naise ees

... lge peaga. Naine oli tema

... te juure, kes elasid kau-

... kirjutajale üksinduses

... kee tükki ja hakkas

... ta ... matult,

... t ... jult

... kütust parast

... t ... juba

... ja ... ja ...

... hõlpsalt ...

...

... on tul-

... kirjaseks

... perest

...

...

...

...

...

48

438

n ne on . Kuid vahest ei ole ka teie ausus tema vastu
«kokku?»

Antsopik laskis need sonad kõrvust mööda ja jätkas:

«Kolmandaks on ta ristitud juuditari ja neljandaks peab
lugu kangemast kraamist»

Iseloomustus on täielik, portree on maalitud põhjali-
kult. Nähtavasti oled sa temaga mõnegi hea korra kange-
mat kraami pruukinud,» naljatas Labanovitš.

«Olen pruukinud ja pruugin veelgi, pigem küll pruu-
gime: reispassi muretseme kahepeale,» vastas Antsopik.

«Einoh, olgu pealegi. Tehtud: nõnda on veelgi parem.
Kasimust võib lahendamaks pidada,» lõpetas Labanovitš ja
vaatas tähelepanelikult Antsopiku otsa.

«Ütle, Ivan, kuidas sa mõtled suve veeta ja mida kavat-
sed teha edaspidi? Kas oled algkoolile surmani truudust
vandunud või on sul mingeid muid plaane?»

Aimates, et tuleb mingi tõsine kõnelus, löid Antsopiku
silmad pilkuma. Tõsised kõnelused talle ei istunud, ta
arvas, et need võivad inimese rööpast välja lüüa.

«Mis ma selle üle ikka pead murrat,» vastas Antsopik.

«Ja mis seal murratagi? Kui siin konutamine ära tüütab, sõi-
dan isa-ema juurde, elan seal, teen luhas ja põllul tööd.
Kui aga sellestki isu täis, siis mõtlen millestki muust. Kuid
mis häda peaks olema ilmaasjata pead vaevata ja närve
rikkuda? Minu juhtumise on niisugune: kui kõik vakka, siis
ära sinagi oma nina kuhugi topi, kui aga hakatakse pinna
peale käima, pane vaikselt hõlmad vöö vahele ja koli teise
kohta.»

«Kes ja mille eest sulle pinna peale käib, kui sa vakka
istud?» küsis Labanovitš.

«Eks ole õige seegi,» naksutas Antsopik keelt. «Kuid lei-
dub igasugu inimesi, kes ilma põhjusetagi sulle külge hak-
kavad. Ja ometigi on kõige parem õpetus see, et ära puutu
midagi ja ära karda kedagi.»

«Eks sina ju istunud vakka paigal, kedagi ei puutunud,
aga pristavit löid kartma ja tegid vehkat,» salvas Labano-
vitš.

Antsopik lõi silmad maha, tahtis nagu vastu vaielda,
kuid Labanovitš jätkas:

«Lõpuks on sul siiski õigus: sa ei talitanud oma õpetuse
järele, löid külge Hanna Karlavnaale, kellele heitis ja heidab
silma kuri stanovoipristav.»

Antsopikule oli see juhtum olnud ebameeldiv, sestap ei
tahtnud ta ka selle meenutamist.

«Kulaonu, te võite siin olla, küll mina hobust toimetan, soõdan ja joodan.»

«Taitsa tubli poiss!» kiitis küüdimees Kuprei.

Rohkem Kolja peaaegu nägu ei näidanudki, vaid talitas kogu aeg hobust, kitkus talle mahlakat rohtu. Niisugune hoolitsemine hobusele meeldis. Nähes oma käsutaja süles mahlakat rohtu, laskis ta moka ripakile ja ühnutas sõbralikult. Koljale oli see suur rõõm.

Liida teretas koolmeistreid ja palus neid viisakalt tuppa. Tal oli ühtaegu hea meel, kuid ka pisut häbi oma perenaiserolli pärast, millega ta polnud veel harjunud. Tüdruku palged löid erutusest õhetama ja see tegi ta eriti veetlevaks.

Lastega peaaegu üheaegselt ilmus madalale rõdule Antanina Mihhailavna. Ta hõikas külalistele eemalt tere nagu vana hea tuttav.

«Astuge aga sisse, astuge sisse! Liida, saada oma koolmeistreid, kutsu neid.»

Antanina Mihhailavna maja ei näinud välja kuigi ligimeelitatav. Armuheitmatult oli aeg selle kallal oma tööd teinud, mille tõttu ta oli vana ja lagunenu. Siin-seal olid seinapalgid kunagi hoolikalt paigaldatud ja ühetasaseks sätitud vanikutest välja vajunud. Seinad ise olid nii väljast kui seest mustama tõmbunud, nõgised ja koitanud. Türukused rähmased aknasilmad laskis kitsilt valgust sisse, ehkki väljas kõik uppus kevadisse päikesse. Tuba ei erine nud millegagi vanaaegseist talutubadest, kus laed on madalal ja päratu ahi võtab enda alla veerandi põrandast. Üsna ruumikas võõrus eraldas tuba kambrikust, kus seisis kruupink kaabitsate ja hõõvlitega ning maas olid hõõveldatud lauad ja lõhnavad männilaastud. Aeg-ajalt käisid naabrid — nad olid kõik mehe kaudu Antanina Mihhailavna hõimlased — siin oma tarbeks puutööd tegemas.

Labanovitš vaatas huviga toas ringi. Antanina Mihhailavna nagu oleks tema mõtteid taibanud ja ütles:

«Ära tahab laguneda minu maja. Ühtelugu mõtlen teda siit-sealt kohendada, aga raske on üksinda. Sugulased küll lubavad appi tulla, aga nagu öeldakse, lubaja kah hea mees.»

«Elada ju veel võib,» vastas Antsõpik. «Puhas, soe ja hubane. Ja kui veel Liidakese silmad säravad, siis läheb tuba päris valgeks.»

Liidal hakkas häbi. Ta ema lõi samuti silmad maha,

«Palun valada»

Antsõpik vaatas hammastusega, kuidas Labanovitš võttis teeklaasi täie viina ja jõi selle ühe sõõmuga põhjani.

«Valage teine täis,» ütles ta, «ma teile näitan, kuidas pitse põhjani ei jooda!»

Antanina Mihhailavna püüdis teda tagasi hoida, kui jooanud inimese kangekaelsusega valas Labanovitš isegi teist korda teeklaasi täis ja lõi sellele kohe põhja peale.

Ja sellest hetkest peale oli Labanovitši jaoks kõik püüed öö ning ta mälu kadus täiesti. Ta ärkas südaöösi, lamades lõhnavatel hõõvlilaastudel. Pea oli klaar ja enesetunne parem kui eal oli olnud. Kõike, mis oli tehtud enne lahti teeklaasitäit viina, mäletas ta selgesti. Aga mismoodi ta oli siia kambriku hõõvlilaastude peale sattunud, see oli mõistatus. Labanovitš lamas ja mõtiskles. Maja teisest otsast kostis lärmi ja jalgade trampimist. Oli kuulda tamburiini haält ja viuli vingutamist. Nähtavasti olid külalised õuest tuppa kolinud ja seal tantsuhtu korraldanud. Labanovitšil hakkas oma teo pärast piinlik ja paha. Ja ega ta eluajaks siia hõõvlilaastudele vedelema saa jääda. Õnneks tuli kambriku Antanina Mihhailavna, küünal käes. Labanovitš rõõmustas ja tegi nalja:

«Antanina Mihhailavna, ma olen täiesti meelemärkusel ega mõtlegi surra. Küünalt pole mulle tarvis.»

«Siis on hästi, ma olin juba mures.»

Koolmeister palus Antsõpikule ja küüdimehele edasi ütelda, et varsti hakatakse koju sõitma.

Poole tunni pärast istus Labanovitš vankril ja hoidis Antsõpikat kinni, et see üle aare ei lendaks. Selle talu kohal, kus elas Hanna Karlavna, hakkas Antsõpik äkki märuldama ja katsus vankrilt maha ronida. Labanovitš pidas teda kinni ega lasknud. Antsõpik aga lõugas täiest kõrist:

«Lase mind Hanna juurde!»

Küüdimees Kuprei andis hobusele piitsa. Kui nad olid talust eemale jõudnud, jäi Antsõpik vakka, pärast väljamagamist aga tuli kolleegi juurde ja tanas teda selle eest, et see polnud teda Hanna Karlavna juurde lasknud.

«Noh, Ivan, oleme tasa, me mõlemad jääme jänni,» ütles Labanovitš selle peale.

Imre

and?

kan

le

ale

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

ada

«Kuid mine tea, ehk ongi, sest öeldakse ju ka arutu aru»

«Näeh, või pole mul õigus? Sa oled ju filosoof, mem-
me!»

Paraskamutiga hakkas nimeni

«Armas aeg, mis talle kah pahe ei tule! Pole säherdust
sona elu seeski kuulnud — pilusohvi! See käib rohkein
Pilipli kaita»

Jutuajaline Paraska-mutiga lõbustas koolmeistrit ja ta
oli jalle heas tujus nagu ennegi. Need kaks klaasitäit viina
kaotasid vähehaaval tähtsuse ja taandusid minevikku,
ehkki püsisid eluaeg meeles

Järgmisel hommikul vara, pidades meeles oma kokku-
lepet Antanina Mihhailavnaga Liida suhtes, võttis ta kepi
ja hakkas astuma juba tuttavat teed asunduse poole.

Hea on üksipäini teed käia, iseäranis siis, kui ilm on
sulle meelepärane ja süda rahulik, kui miski su hinge ei
rõhu ega takista mõtisklemast selle üle, mida tahad, või
täit voli andmist kõige kummalisematele ja tegelikkuse-
kaugematele unistustele. Astud aga edasi ja rõõmustad
selle üle, et sa ilmas elad, rõõmustad, et sul on silmad, mil-
lega imetleda laia maailma ning tema vaateid, ja kõrvad
et kuulata elu mitmesuguseid hääli, tema vaibumatut muu-
sikat. Rõõmustad taeva ja päikese üle, käharate pilvede
üle, maheda tuule üle, inimeste üle, kes teel vastu tulevad.

Palju teid on maailmas, keegi pole neid loendanud. Palju
teid on elus, mida mööda uitavad inimesed, et leida seda,
mida nad arvavad oma õnneks. Ainult et mitte kõigile pole
need teed lahti, vaid nad tuleb kätte võita — iseenda ja
kannatava rahva jaoks.

Ning taas kerkisid mõtted, mis ikka sagedamini ja sageda-
mini Labanovitšile pähe tükkisid, nimelt mõtted kool-
meistrite organisatsioonist, mis hakkaks ühisel jõul ja ühtse
plaani järgi tegema rahva hulgas revolutsioonilist tööd.
Meelde tulid pildid üsna lähedasest minevikust. Meenus
Pinsk, Volga Androssova, esimene salakoosolek, kus tema,
Labanovitš, rääkis külakoolmeistrite organisatsioonist. Ta
meenutas ka Aless Sadovitšit ja Janka Tukat. Kas ei
mõtelnud nemadki just sedasama, rääkides triumviraadist,
alatisest ühendusepidamisest omavahel? Ettenähtamatute
põhjuste ja sundmuste tõttu ei õnnestunud koolmeistrite
salaorganisatsiooni ellukutsumiseni jõuda. Kuid selline
mõte on jäänud hinge ja mitte ainult Labanovitšile. Al-
lest on huvitatud tuhanded koolmeistrid, ega need suudaks

... kes revolutsioonilisest
... ja talistavad taissoonud inimese

... kirjutada,» otsustas Labanovitš. Ja
... labi mõtlema kirja sisu, et keegi ei saaks sellest
... hakata ja oleks Sadovitšile arusaadav. Parem oli
... mitte vallamaja kaudu saata, vaid lasta ta otse
... kasti. Kuid sel suvel tuleb revolutsioonilisele
... organisatsioonile kindlasti alus panna. Sel-
... organisatsiooni Valgevenes ei ole, aga olema ta peab.

Ilute mõtetega kõmpis Labanovitš asunduse poole. Ja
... tundis ta südames rahutust. Tabamatu alateadlik
... hakkas teda häirima ja rikkus tuju. Ja alles siis, kui
... poordus suurelt teelt vähesõidetud väljavaheteele, mis
... asunduse poole, sai asi talle selgeks: rahutuse põhjus
... Liida. Kas ta mitte ei rutanud, otsustades hakata tüd-
... linnakooli astumiseks ette valmistama? Milleks
... ennast säärase kohustuse võtmisega? Kes teda
... õpetajaks kutsus, kui see oli algkooli lõpeta-

... aga oli isegi kaks põhjust: kena, pisut häbelik
... Liidake meeldis Labanovitšile, ehkki ta seda
... ei tahtnud tunnistada, inimestest rääkimata.
... põhjuseks oli ülearune klaasitäis, mille ta kiusa-
... pirnipuu all oli tühjendanud. Kogu õhkkond sel
... improvisseeritud külapidusöömingul oli nii luuleline, mõnus
... peas tõstis meeleolu, muutis südame ütle mata peh-
... meks, ja oma tuhinat kainelt hindamata võttiski ta ülepea-
... endale vastutava kohustuse. Ent nüüd, vaadates kõi-
... neile asjadele teistsuguse pilguga, tundis koolmeister,
... juhuslik, kiiresti mööduv kihk oli ta õigelt teelt kõrvale
... nud. Ja kes siis see Liida temale õieti on? Mis õigus on
... tütarlapse ellu tungida? Ja millest ta juhindub oma
... Liidaga? Erapooletust soovist teda abistada? Järje
... aidata? Ei, pole tarvis iseendale puru silma puistata.
... oleks Liida samasugune puseriti hammastega nagu ta ema,
... vaevalt oleks Labanovitšile säherdune ülev tuhin peale

... kanodus mõttes tulevikku, et kujutleda, mis-
... võiks olla Liida oma ema vanuselt. Aga samal ajal
... praegune Liida õuest Labanovitšile vastu. Elav,
... lik ja lusti tais, lõi ta kõik koolmeistri mõtted segi.
... nägi enda ees meeldivat alaealist tütarlast ja
... is teda säärasena, nagu ta oli — noor, kõiges oma ilus

õitsele puhkemas Võrdlus Antanina Mihhailavna oli kohe peast kadunud

Liida jooksis koolmeistrile vastu, teretas, võttis mõlema käega ta käsivarrest kinni, liibudes ta vastu usaldavalt nagu laps.

«Ma ootasin teid eile,» ütles ta.

Labanovitš vaatas talle silma. Vastuse asemel küsis ta ise:

«Liidake, ega sa mind ei naera ega pilka mu teo pärast?»

Liida kohmetus. Tal hakkas piinlik: kuidamoodi võiks tema koolmeistri ule naerda? Ja kunagi polnud ta koolmeistri suust sääraseid küsimusi kuulnud

«Kuidas võiksin ma teid pilgata ja naerda?»

«Ma jõin ennast tookord nii täis, et meelemõistus kadis ja sellepärast eile ei tulnud. Oli paha teie majas nagu näidata.»

«Seda ju keegi ei näinud,» vastas Liida

Koolmeister hakkas naerma.

«Liidake, sa räägid nagu minu Paraska-muti. Ja sellepärast ma armastan teid — sind ja Paraska-mutit. Hüva, lähme siis ja hakkame tööle.»

Ja nad läksid Antanina Mihhailavna majja.

Lähenes suvi

Labanovitši elus polnud toimunud mingeid suuremaid muutusi. Nüüd oli ta Verhani koohis üksipäini. Antsõpik oli salakesi jalga lasknud. Kuhu ta laks, seda Labanovitš ei teadnud. Ka Labanovitšil endal oli vaja lühemaks ajaks ära sõita. Ta saatis Sadovitšile kirja. See oli kirjutatud naljatavas toonis, ebamääraste lausete ja vihjetega. Oli tarvitatud sääraseid sõnu, mille tähendust tundsid ainult Sadovitš ja lähemad sõbrad. Vastus tuli õige kähku. Sadovitš kirjutas, et tema koolimaja olevat muutunud koolmeistrite laagriks, et tema juures elavat Janka Tukala, Aless Luškevitš Štšorsõ külje alt ja mõned kavatsevat veelgi tulla. «Juuli alguses, hiljemalt viiendaks,» kirjutas sõber, «pead siin olema sinagi — kindlasti, tingimata. Saab toime pandud suur ühine trall. Tont võtaks, tuleb ometi vähemalt üks kord aastas pidu pidada.» Labanovitš mõistis, mida tema omakandimees ja hea sõber tahab mõista anda. Tasapisi ja salamahti valmistas too ette tahtsat sündmust koolmeistrite elus. Labanovitš oli kindel, et ees

... jaks, millest Sado-
... ütkande haridus-
... suguse ules-
... agkooli õpetajale ette,
... bürookraatlik politsei-
... sudele vasti seada.
... ühe päeviti, vahel ka kahe
... Mihhailavna talus Liidale tunde
... õppimises Linda polnud See-eest,
... eda rohkem hakkas temas tekema

... oma õpetajale säärase pilguga, nagu
... koolmeister seletab talle mur-
... Liida kuulab, kuid murrud pogene-
... ara ega jää kuidagi pähe. Ise aga kuulab
... helepanelikult, koolmeistrilt silmi poora-
... silmad löövad iseäralikult sädelema huu-
... kitselt muigele, Liida tabab iseennast nae-
... hakkab haki ja langetab ruttu pea õpikule.
... pruunid juuksed langevad ta kättele hoise-
... Õpetaja katkestab seletamise — valutab
... tal on?

«Tal on, Liida?» küsib koolmeister.

«Tal on,» vastab Liida. Ta heidab tumedad lokid laubalt kõrvale.
... sõrmast, huultele ilmub andekspaluv

«Kub peale,» vastab tüdruk kõhklevalt.

... vaatab talle laivalt otsa. Liidal hakkab
... näole langeb vari, nagu oleks ta tusane. Tüd-
... end maha, tõmbub endasse

... oletasin murdude liitmise reegleid ma iga-
... sulle une peale,» ütleb Labanovitš piinli-
... sol-

... ja ta pea langeb veel sügavamale. Ta mõt-
... oma mõtteid, aga milliseid — raske ütelda.
... vaikib ka Labanovitš. Ta ei saa sugugi aru, miks
... nimoodi käitub.

«On sul tervis paha?» küsib Labanovitš pärast lühi-
... kust. Liida ei vasta sõnagi. Koolmeister vaatab
... amatuses otsa.

«Sa ei vasta, Liida?» pärib ta osavõtlikult edasi.

Liida ei lausu sõnakestki. Siis aga huppab ta äkitselt
... ja jookseb oma nurka linase eesriide taha.

«Miks pirtsutamine see siis olgu?» küsis Labanovitš ise-

endalt. Ta ei teadnud, mida nuud teha: kas lõpetada ta
nid üldse ja minna koju või siiski jälile jõuda, miks õp-
lane nii tujukalt käitub. Toas polnud peale tema ja Lida
keegi. Antanina Mihhailavna oli kodun. kunagi ara l-
nuud. Luidide ajal läks ta harilikult toast välja, et «lo-
guia» mitte segada. Liida aga oli eesriide taga oma pesa-
pigenud ega andnud vahimatki elumärki.

«Liida!» hüudis koolmeister valjusti.

Tüdruk ei vastanud

«Ehk on ta seal viimati ära nörkenud?» muutus Laba-
novitš rahutuks. Ta tõusis laua äärest ja läks tasakesi e-
riide juurde. Seisis hetke ja nihutas siis selle hilju ko-
vale. Eesriide taga oli päris hämar. Liida lamas voodi-
nagu patja surutud, kerge hõlst vööst saadik üle.

Labanovitš kummardus tüdruku kohale ja kuulatas tema
hingamist. Liida lamas vaikselt ja liikumatult, nagu
polekski elus.

«Liida!» hõikas koolmeister teda veel kord.

Liida ei liigutanud ega teinud häält. Koolmeister pani
käte tema pea peale, silitas juukseid.

«Liidade, mis viga on? Miks sa sõnagi ei ütle? On sul elu-
sees või polegi?»

Liida ei vastanud ka nüüd. Siis pistis koolmeister õrnalt
käte oma tujuka õpilase tumeda pea alla ja kergitas seda
väheke. Pea oli soe, nii et elus ta peab olema. Koolmeister
laskus veelgi sügavamalt kummargile, tõstis pead kõrg-
male ja süüdis põsele, siis ka huultele. Alles nüüd tuli
Liida täielikult mõistusele, vaatas koolmeistri otsa, hakkas
naerma, siis häbenema ja ütles teravalt:

«Minge minema!»

«Säh sulle murrud!» lausus Labanovitš iseendale, ees-
riide tagant ära tulles.

Ta istus oma harilikule kohale laua taha niisuguse
näoga, nagu poleks midagi iseäralikku juhtunud. Esialgu
ei suutnudki ta oma teos ja tunnetes selgusele jõuda. Mil-
leks küll oli tal tarvis nõnda teha? Ja mis tunne oleks tal
siis olnud, kui Antanina Mihhailavna oleks teda eesriide
tagant kätte saanud? Mis oleks tüdruku ema võinud
arvata?

Hulgani keerles mõtteid ta peas, aga silme ees oli Lida
nägu. Ja täiesti selgimata äratundmine kasvab tugevama-
ks kui kõik muu: niimoodi taha ei oleks tohtinud Mingi-
kindlamale otsusele koolmeister ei jõudnud, sest Liida tuli
välja. Tal oli habi. Valtides koolmeistri poole vaatamist, et

ol istus tüdruk oma kohale. Ka
ilmud, kuid kogus ennast kohe.

ta kuivalt, et ettenähtamatut vahe-

Kui tahad õppida, siis õpi, aga oma

il sa aga õppida ei taha, siis ütle otse:

an ma sinu kaimise »

t välja. Nii jakske sõnu polnud ta oodanud.

nukrus ja valu. Ta langetas pea ja vaikis.

kas temast kahju, aga ta ei loobunud kui-
ust mitte kohe.

omelt, Liida, millega sinu tujutsemine võib

lmeister märkas ka ise, et ta ajab totrusi

jätkas siiski, nagu alustatud: «Mis oleks

kui ta oleks mind sinuga eesriide tagant

«Liida loll olen!» mõtles Labanovitš samal ajal ise.

Liida langetas veelgi sügavamalt pea ega vastanud
otust. Arvatavasti mõtles, et tema õpetaja pole praegu
muremurel koolkõrgusel.

Liida ka siis arvad, Liidade,» võttis koolmeister juba
hõltsu tooni, «kas õpime edasi või lõpetame oma tun-
ni!»

Labanovitš, pead tõstmata ütles Liida:

«Liida edasi õppida.»

Liida, see on juba teine jutt,» oli koolmeistril hea meel,
et Liida kõnevõime tagasi sai ja rääkima hakkas. Sellega
oli nagu lõmmatud piir juhtunu ja nende praeguse olu-
korra vahele.

Kui õppida, siis õppida, Liida. Enam sa tujutseda ei
...

Liida mõtle,» vastas Liida Labanovitšile otsa vaadates.

Liida, siis on kõik korras. Täna lõpetame. Mine
johutama, mõtle kõige üle järele ja minu peale ära vimma
mure. Kõik, mis ma rääkisin murdude liitmise kohta,
... õpikust selgeks saada.»

Liida jumalaga.

Liida lüüsi seadis sammud kodu poole.

Liida mõtigi on kasulik teel olla. Mida küll kõike ei saa
... mõeldud! Paar versta möödus mõtetega sellest,
... tunduses oli juhtunud. Mõtelnud selle vahejuhtumi
... ja mealt kandist, ei mõistnud koolmeister ennast
... rangelt hukka, aga tegi hoiatuse edaspidiseks.

... ilmestini liikus ta edasi, hoides kurssi Verhani

Aunduse vahet vantsimine Labanovitši eriti ei tõmmanud. See oli vastumeelne kohustus. Kõige halvem, et ta ise oli suudis kes teda palus neid tunde andmas kaia? Kuid tagasi tõmbuda oli juba hilja. Kui käe adra kulge oled pannud, siis ära vahi enam ringi. Kuid neil käikudel oli ka muusuguseid kulgi: teel oli hea ettekannet läbi motelda. Mõtted liikusid kergelt ja sujuvalt. Peas tekkis palju tabavaid ütlumisi. Mõnikord jäi koolmeister isegi seisma, võttis taskust markmiku, vaatas ümber, kas pole üleasureid tunnistajaid, sest inimesed oleksid võinud tühi teab mis arvata, ja märkis teravmeelsed väljendid üles. Sellisel puhul oli tunne, et tarvitseb vaid laua taha istuda ja kõik hakkab niisama ladusalt ning vabalt paberile voolama, nagu liikusid ta mõtted teel. Tegelikult tuli välja teisiti. Ülesmääratud toredad laused ei suutnud taastada seda täielikku ja laialdast pilti, mis oli seisnud ta kujutluses, ja üksikult võetuna paistsid nad abitud nagu katkutud varblased. Tuli meelde see imepärane loss, mis ükskord Verhani ümbruskonnas hulkudes talle kangastus: tarvitses vaid mõni samm sellelt kohalt kõrvale astuda, kust loss paistis, ja ta oli kadunud, olematuks hajunud nagu suits.

Teed käies tuli ette ka muud meeldivat. Juuni lõpul pahisesid siit läbi elustavad suvised vihmad, pärast seda aga läks ilm jälle ilusaks. Kõndides kasepuiestee varjus, silmas Labanovitš kena puravikku, rõõmustas selle nagu oma lapsepõlvesõbra üle, seisatas ja lõikas ta päris maa vastast kannalt maha. Hakkas ringi vaatama — samas lähedal kasvas veel kaks puravikku, noort ja tervet. Seened hoolega liivast puhtaks kaapinud, pani Labanovitš nad rätiku sisse ja jätkas oma saagiga teed.

Eespool päris tee ääres oli metsasalu, peamiselt kased. Oli ka üksikuid mande, juhtumisi kuuski ja isegi kadakapõõsaid. Labanovitš põikas teelt kõrvale ja läks metsa läbi vaatama. «Täitsa hea puravikukoht,» mõtles ta ja hakkas kirgliku seenelkäija ohinaga otsima kõige sobivamaid paiku, kuhu metsa oma puravikud oleks võinud peita. Polnud ta astunud sadat sammugi, kui jäi äkki seisma nagu soolasammas. Harva oli ta näinud üsna pisikesel maalapil nii suurt hulka puravikke. Seened seisid siin üksikult, seal paariti, mõnes kohas aga terve kobaratena. Kõige põnevam aga oli see, et need ei olnud munarebukollased haava-

id kude paremad musta kübaraga puravikud, lühikelt munakus.

Puravikke imetlenud, hakkas Labanovitš panema. Ta ei kilrستانud, vaid kükitas iga seene peale tõuga, loikus kõnga kannal läbi, kaapis ära liiva ja pöördus tagasi kannal külge kleepunud. Seened aga olid noorkõrred, kübarad pealt mustad ja alt valged. Nad nähes lihtsalt pidi rõõmustama. Nopitud puravikud pani õnnelik seeneline puhtasse huumalisse. Neid sai kokku ligi sada. Sellel maale ei olnud ühtegi seeni ei olnud ja lähemais paigus ei puutunud ühtegi. Korvi koolmeistril ei olnud. Ta lõikas ühe, sidus need peenikesi otsi pidi kokku ja läks kolm võru seeni täis. Selle saagiga läks ta

lähedalt inimesed tunnistasid huviga seenevõrusid, nad ei suutnud oma üllatust endale pidada ja väljendasid sõnadeski:

«Nii kui merd! Ja nii vara juba! Kust te nad kor-

rasite?», raakis, kust, ta ei varjanud midagi. Selle küsimusele vastas Antanina Mihhailavna juurde jõudis, olid nad naised seenemetsa läinud. Ka Antanina Mihhailavna loot kaht kätt kokku.

«Kõndega küll peale hakkate?» päris ta. Antanina vastas: «Nad teile, Antanina Mihhailavna: tehke, mis

teile, mis tuleb meil täna peen eine...»

Antanina Mihhailavna võttis seened ja asus neid sortide kaupa. Neid omal viisil valmis teha. Ainuke, kelles tema ei saanud mingit vaimustust ei äratanud, oli Liida, ja ta oli sellest veidike puudutatud.

«Kas sulle meeldib seenel käia?» küsis ta.

«Mulle meeldib saudlase ilmel.»

«Kui kunagi seeni korjanud. Mulle meeldib maasi-

da, kull, Liida!» ütles koolmeister lahtvalt ja ta läks sarama. Talle meenusid ta oma lapsepõlv ja see, kuidas Terve rida värvikaid pilte ja hetki möödus ta elust. Ta ei saanud teisiti, kui pidi sellest üldiselt vaikima.

«Mullest pole ilmas midagi etemat kui hulkuda metsas ja puravikke korjata. Nad on hulgalt. Nad nagu oleksid minu sobrad, ainult raakida ei

oska. Tõused hommikul vara, lähed, korv napu otsas metsa juba varem valmisvaadatud palumaadele. Metsa all on veel hämar, ootad, kuni kenasti valgeks läheb, et esimesena seenekohad läbi käia. Ja nii vaikne on seal, nii mõnus, et tahaks lausa laulu lüüa. Saad sa sellest aru Liida?»

Liida ei saanud. Ta kuulas küll, aga mõtted olid mujal. Koolmeistri küsimus tuli talle ootamatult. Ta naeratas kohmetult, langetas pea ja ütles tasakesi:

«Nii vara pole ma ilal tõusnud ja üksinda metsa minna ei julge.»

Tema vastus jahutas koolmeistri õhinat mälestusi raakida. Nüüd polnud ta Liidale põrmugi pahane: poleks olnud vaja nii suurde vasikavaimustusse sattuda. Labanovitš pidas hetkeks vahet.

«See'p see asi ongi, Liida, et sa vara üles ei tõuse ja pole ao aegu metsas käinud... Nojah, hüva,» katkestas koolmeister oma jutu. «Asume asja juurde, kui mu õppekäik metsa nõnda äpardus,» lõpetas ta irooniliselt.

Nad töötasid tublisti kaks tundi, ehkki toas tüütute õppe- raamatute taga istuda ja kärbseid kallalt ära vehkida polnud küll mingi lõbu, kui õues oli valge, roheline ja lahe. Kuid kõik läbivõetu oli vaja üle korrata. Koolmeister kavatses lähemal ajal Mikutsitšosse oma sõprade poole sõita ja püüdis Liidat järele aidata nii palju kui võimalik. Nad kordasid grammatikat, süntaksit, tegid grammatilist analüüsi, kirjutasid etteütusi ja lahendasid ülesandeid. Kui teadmistes oli konarusi, ei jätnud koolmeister enne, kui Liidal oli see või teine küsimus täiesti käes. Mõnikord langes tüdruk sellistel juhtumitel meeleheitesse.

«Ei tule mul kooliastumisest midagi välja,» ütles Liida. Tema häälest oli kuulda rahulolematust ja lootusetust.

«Nii ei maksa mõelda, Liida, sest kui sa endale pähe võtad, et ei tule midagi välja, siis ei tulegi. Asju tuleb võtta lõbusa meelega.»

Koolmeister seletas tüdrukule karinatlikult, kui sellel midagi päris kindlalt käes või selge ei olnud. Lõpuks, kui õpitu talle päris selgeks sai, laks tüdruku tuju paremaks.

«Noh, näed nüüd? Ei maksa raskuste ees käsi rüppe lasta,» ergutas koolmeister teda.

Üldse aga oli Liida nüüd tõsisem ja pidas ennast koolmeistri vastu ülal tagasihoidlikult, isegi nagu pisut jahe- dalt. Pärast teatavat juhtumit linase eesriide taga ei tul-

... Labanovitšile vastu ega läinud teda saatma, ... poole hakkas minema.

«Hüva,» sonas Labanovitš ja tõusis püsti. ... Ta mõtles selle peale, et ... Mikutsitšosse. Millegipärast ta ei taht- ... Kuid ta ei julenud seda

«... mõttes oled, Liida?» küsis koolmeister.

«... sügavamalt pea.

«... midagi.»

«... koolmeistrile ja ütles tasakesi:

«... Mikutsitšosse.»

Labanovitš tegi suured silmad.

«...?» küsis ta.

«...» vastas Liida, «ei tea, aga ärge sõitke.»

«...» koolmeister Liidalt välja ei pigistanud. Tüdruk

«...» ja lippas toast välja.

«...» peale oli Antanina Mihhailavna seened ära ... ja neile priskelt hapukoort peale pannud.

«...» pisut kehakinnitust. Maitske minu praadi ...»

«...» lauale valge lina, tõi taldrikud, külapärast ... väikese karahvini nalivkat ning seened.

«...» pidi tunnistama, et nii maitsvaid seeni pol- ... ta kunagi saanud. Ka Liida kiitis seeni ja sõi isuga.

«...»

«...» kutsun Kolja, las teeb kah suu seks.»

«...» oli välja läinud, ütles Antanina Mihhailavna pisut ...

«...» Liidal pea segi ajanud...

«...» sõnades aimas koolmeister ka teisi, väljaütle- ... «Ja kui see on nii, siis ära teda maha jata.»

Koolmeistril oli piinlik, aga siiski suutis ta mõne sõna ...

«...» See läheb tal mööda.»

«...» poole astudes oli koolmeistril rohkesti pea- ... Ja oma mõtted lõpetas ta ukraina lauluga:

Oi mu Grõtsja-poisu,
täitsust parem hoidu.

Koolimaja rõdul oli Labanovitšil vastas Paraska-muti. Tõrjekast ilmest ja tähendusrikkast naeratusest, mis mängles ta näol, sai koolmeister aru, et mutil on varukalt uudis. Kuid eideke ei tõtanud seda kuulutama, sest ta ei teadnud, kuidas see uudis vastu võetakse.

«Sa, muti, vist varjäd minu eest midagi?» küsis koolmeister.

«Kes seda varjata saab, noorhärre,» vastas muti ja ütles häält tasandades:

«Teile tuli külaline!»

«Külaline? Kes see külaline on?» uudistas Labanovitš.

«Ei rääkinud, kes ta on, oma nime ei ütelnud.»

«Kus ta siis on?»

«Seal,» näitas eideke uksele, mis viis koolmeistri tuppa.

Kui nad nõnda rääkisid, hiilis tundmatu külaline ukse juurde ja keeras selle lukku. Labanovitš märkas seda alles siis, kui ta uksele koputas ja seejärel ka lükkas. Kuid uks ei avanenud ja keegi häält ei teinud.

«Magama jäänud või? Ja kes see küll on?» mõtles Labanovitš, seistes ukse taga. Ta koputas kõvemini. Tundmatu külaline hakkas sees sõrmega vastu ust trummeldama, põrutades maha terve meloodia: tra-ta-ta! tra-ta-ta! tra-ta-ta!

«Keegi lähematest sõpradest, aga kes?» mõistis Labanovitš. Ta tegi oma hääle hästi jämedaks, koputas veel kord ja küsis:

«Tare-tareke! Kes siin tarekeses elab?»

Ukse tagant vastati peenikese, samuti moonutatud häälega:

«Mina, piiksuja hiireke! Aga kes oled sina?»

«Mina olen mesikäpp,» vastas Labanovitš, «ja võin ukse maha murda.»

«Kas Tselšõna mesikäpp?» küsis külaline endiselt piiksuva häälega.

Ja samal hetkel käis Labanovitšil millegipärast peast labi, kuidas nad olid Polesjes kohtunud Tursevitšiga. Labanovitš oli tookord sõpra niisamuti narritanud nagu külaline praegu teda.

«Ahaa!» hüüatas Labanovitš. «Mõistatus on lahendatud. Tee uks lahti, Maksim!»

Võti krigises lukus. Uks läks lahti. See oligi Tursevitš. Ta astus sammu tagasi, laskus kummargile, pani ühe käe

«... pole... taitas tetsaga Labanovitšile ja puhkes val-

«... oodata?» küsis ta.

«... Labanovitš sõbra juurde ja kae-

«... kuid ainult mitte täna. Miks sa ometi

«... sulle üllatuse valmistada, ootamatult

«... vastas Tursevitš. «Kus sa siis hulkumas

«... seal mind praegu ei ole.»

«... konspiraator! Noh, näita ennast, kuidas

«... sõbral õlgadest kinni, pööras teda pare-

«... hakata arestandiks kui tsaari teenriks,» vastas

«... arvas Tursevitš. «Mis aga minusse

«... seataks dilemma — soldatiks või

«... et sel küsimusel pole pinda all ja jättis

«... hakata ei soldatiks ega arestandiks,» jarel-

«... Aga mina, kulla kaim, elan nii, nagu

«... tegi ta sellele jutule lõpu. «On hea

«... ütles, mis sa minu uuest kohast arvad?»

«... heakskiitvalt pea kuklasse ja ütles:

«... kohake, ausõna! Hoopis teine asi kui omal

«... lahe olemine, maailm paistab kätte.»

«... heameelega Tselšõna peale tagasi. Kui

«... ja meenutan sageli —, siis laheb,

«... justkui oleksin sinna midagi kallist ara

«... võib-olla selleparast, et sinna jäi killuke mu

«... Labanovitš pisut nakral toonil.

«... mida sa kaotasid, õigemini, keda kaotasid:

«... hoidas Tursevitš, vaadates uurivalt sõbra otsa.

«... sattis väheke hämmeldusse. Juba sõna «Jad-

«... valusasti sudant ja terava pilguga Tursevitšil

«... märkamata.

«... on see vale?» hüüatas Tursevitš ikka endisel

naljatoonil, naeruga segi, kuid nähes, et oli riivanud Laba novitši südames valusat kohta, lisas juba tõsiselt: «I, maksa, Andreika, minu peale pahandada ega viha kanda. Anna andeks, kui puudutasin sinu haiget kohta. Jadviga on ju seda väärt, et mõnikord tema järele isegi õhata.»

Labanovitš oleks juba peaaegu ütelnud: «Niikaua kui mul elu on, ei unusta ma teda. Kuid ta kadus minu taevast ja pühkis jäljedki enda järelt.»

Tursevitšile ta utles, võttes samuti naljatooni:

«Naha jah, et sa tema jarele õhkad.»

«Noh, kus mina enam seda kinni püüan, mis koormalt langenud,» lõi Tursevitš käega. «Tahan veel koolipinksi nühkida ja alles siis abielluda.»

«Hea küll, hea küll, vennas! Mälestused pärastiseks,» muutus Labanovitš toimekaks. «Oleksin tola, kui ma sinult ei küsiks, kas süüa tahad.»

Andmata sõbrale vastamiseks mahti, hõikas Labanovitš

«Paraska-muti!»

Mutike tuli sisse ja heitis pilgu noortele koolmeistritele. Ta nägi, et neil teineteisest hea meel oli, ja tundis hinges kergendust.

«Tead, mis, muti-mutike,» rääkis Labanovitš temale, «küpseta meile kartulipirukaid: Maksim Justõnavitš» — Labanovitš osutas käega Tursevitši poole — «ei ole ilalgi oma elus neid pirukaid süüdnud ja isegi mitte silmaga näinud.»

Paraska-muti lõi nüost kohe paris sarama, Labanovitš aga jätkas:

«Säh, muti, kolm rubla. Saada Pilip monopoli, las toob pool toopi. Meil on ju külaline. Tuleb teda nõnda sööta-joota, et meil endil ega teistel inimestel häbi ei oleks.»

Mutike naeratas sõbralikult ja läks uksest välja.

«Võrratu mutike,» sõnas Labanovitš.

Tursevitš arvas mõistlikult:

«Milleks sedamoodi õiendada? ... Andrei, mis sa jandad!»

«Ega siis iga päev pole sihukest asja. Mõtlet, kui kaua me pole teineteist näinud. Kuidas siis selline sündmus tähistamata jääb?»

«Nojah, seda ma ütlesin niisama, suusoojaks,» naeris Tursevitš ja sakutas Labanovitšit õlust.

Sel ajal, kui Paraska-muti kõõgis sahmerdas, arutasid peremees ja külaline, kuidas end sobivalt ära majutada.

«Terve suvi on ees,» rääkis Labanovitš, «sina aga pead

kokkuvõtte, mune siis end nõnda sisse, nagu sinule
mõeldud. Sin on üks tuba ja seal teine. Diivan
on olemaa, võta, kumb meeldib. Soõmine olgu

laulab naljakalt käsi, väljendades otsekui imes-
le milki luksust leidub sõbra korteris.

«Ei tea isegi, mille peal silma
«tada ja tunda valida,» naeris ta. Ja sellega ühenduses tuli
«te meile üks juhtum: «Keegi kehv mehike sattus kokku
«tada teile ja palus, et see teda raha poolest toetaks.
«te teid isegi rõõmuga, aga kust peaks vaene küla-
«tada teie raha võtma?» — «Ah te olete külakoolmeis-
«te teie mees. «Andke mulle andeks, ma ei tead-
«te teie kätte tasku, tõmbas kolmerublalise välja ja
«te teie teie.»

«Kas see niid naeru või nuttu väärt?» küsis Labano-
ni ja lihts: «Pigem juba naeru. Kuid see-eest on kool-
meistri elukolmetunnistus puhas: ei ole ta uräädnikusugune
raab, julmapiiristav ega vallakirjutaja. Minu arust on
kolmetunniste kõige puhtam ja kõige vagam inimene
Lant Veinmann.»

Ma komitav kuulda selliseid arvamusi meie seisuse
tõttu. katkestas teda Tursevitš. «Ja küllap asi nõnda
on. Kuid ei tohi unustada ka seda asjaolu, et kui paned
meie meie seast maitstva rammusa leivapätsi nina alla,
ja tõnnagi jalg ei väärata, mis sa arvad?»

hõlmilikus jutuajamises, möödunud päevade ja tütarmeenutamises läks aeg kiiresti. Paraskamuti valmistuspoolist, kattis laua lumivalge linaga, tõi taldrikud, kahvlid ja suure panni lõhnavate praeviilude ning hõmaronga. Seejärel ilmusid lagedale ka mutikese kuulid kartulipirukad.

«oh, mis sa nüüd ütled Paraska-muti kohta?» küsis

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 84

ga tubli on sinu muti,* kintis Tursevitš.

Ja vagajutt koolmeistrite vaesusest ei vasta päriselt loole, ütles Labanovitš, osutades praeviile täis pannile, pudelitoobisele viinapudelile ja kartulipirukatele. «Noh, loogiline õige topsi: meie kokkusaamise, meie koolmeistrite vaesuse, meie puhtuse ja vagaduse terviseks!»

b) tehtud! Aamen!» toetas teda Tursevitš ja võttis

Vanad sõbrad-semud Tursevitš ja Labanovitš paigutasid end korterisse ära nii hästi kui võimalik. Kõik oli neil ühine, kõik oli neil jaotatud ja kumbki ei seganud teist mitte sugugi. Võib-olla kergendas seda koolmeistrite vaesus, millest oli rääkinud Tursevitš, ja koolmeistrite «vagadus ja puhtus», mille terviseks oli klaasi tõstnud Labanovitš.

Nad mõlemad tõid oma vaimujõu ning iseloomu eripära kohaselt ohvrit sõpruse ja seltsimehelikkuse altarile — kui kõnelda kõrges stiilis. Oli hetki, millal kummalgi oli oma tee — üks läks sinna, teine tänna. Tursevitš võttis õpiku, tõmbus kuhugi vaiksesse nurgakesse ja valmistus hoolega instituuti astumiseks. Talle hakkas meeldima Verhani kalmistu, isearanis pärast seda, kui Labanovitš raakis tundmatust armastajapaarist, kes seal endale vaikselt pesakoha ja peidupaiga leidnud. Ka peremehel endal olid omad käimised, ta läks metsa seenele, ehkki sellist puutumatut kohta ja nii suurt hulka puravikke enam ei juhtunud leidma.

Mõnikord aga istusid sõbrad teineteise seltsis, ajasid juttu, vaidlesid, ei leidnud ühist keelt, kuid ei väljunud ka sõpruse piiridest. Sellele aitas ühtlasi kaasa seegi asjaolu, et sõbrad polnud kuigi kaua ühe katuse all elanud. Nad arvasid, et peaksid teineteist kõige vähemategi peensusteni tundma. Kuid üks ole teada lihtne rahvatarkus, kui tahad inimest tunda, pead temaga puuda soola ara sõõma. Polnud meie sõbrad veel üht naclagi soola ara sõõnud, kui nende vahel hakkasid tekkima vaidlused, mis neid järjekorras enam teineteisest eemaldasid ja tõmbasid nende vahelise piiri, mida polnud nii kerge ületada. Sellised vaidlused tekkisid harilikult riigiduuma, õigemini ütelda, poliitiliste küsimuste pärast. Oma poliitilistes eesmärkides ei läinud Tursevitš kaugemale kadettide parteist. See oli tema poliitiline ideaal.

«Oh, kui Venemaal vaid saavutataks see, mida seab oma poliitiliseks programmiks konstitutsionaals-demokraatlik partei!» raakis Tursevitš. «Ainultsi juba see, et kadettide parteis on koos vene intelligentsi paremik — professorid, advokaadid, arstid, insenerid —, tähendab paljugi ja annab rahva vabaduse parteid ennastki heast küljest.»

«Oletame, et kadetid viivad oma programmi läbi,» ütles Labanovitš vahele. «Mida rahvas sellest saaks?»

«Mida ja vähese maaga talupojad saaksid, kui kahevalitsuslik kord saaks püratud, see aga on enamiku puudmine. Ministrid ja kubernid vastutama riigiduuma ees. Ka meie, külastajate olukord muutuks võrreldamatult paremaks. Ehkval oleksid suured poliitilised õigused. Kas sa ei taha Tursevitš innuga, «milliseid ülesandeid seadame meile kadettide ajaleht «Russ»? Valimiste ajutalt seal, et praegu valitava duuma ja rahva poolt peamine ülesanne duumas on olla piitsaks talle kael. Kuritegelikud valitsuseliikmed minema duumast ja kohtu alla andnud, peab ta, käsile võtma üksipakilisemad abinõud ja seejärel kokku kutsuma duumaga laiematel alustel. Või on see meie oludes programm?» küsis Tursevitš võitjailmel, lisades: «Iga jumal neile abimeheks, et nad selle ellu viik-

«Kui saamaani,» tähendas Labanovitš, «ei ole duuma veel tsarsaatriapi kohtu alla andnud. Või ehk pole põhjendatud vastutusele võtta? Tuleb välja vastupidi: tsarsaatriapi peavad hakkavad duuma peale susistama. Mõne aja pärast tuleb nende susistamisest, vaid nad hakkavad ka jalga tõmbama ja võib-olla annavad talle veel vastu kukalt. «Abiks ajalehe «Russ». Ma toon sulle sõnad teisest ajalehest. See kirjutas, et kadettide edu valimiste «sfääride» tähelepanu äratanud ja neis «sfäärit» tähendab, tsarsaapides, isegi rahutust tekitanud. Kuid «olevat «sfäärid» toibunud, pisut ümber vaadanud, mõtlenud ja tulnud järeldusele, et kadettide edu valimiste kadetlik duumagi olevat tsarismile lihtsalt kasulik. Las kadetid teevad pealegi kisa ja raputavad rusikad alla nad ometigi ei tule —, las nad kritiseerivad ministrit ja isegi ähvardavad mõnda ministrit. Midagi kolellust ei ole, sest ministreid ei määrata ei kadetliku ega muusuguse duuma poolt. Mulle tundub, et see kadettide leht — nimi on tal «Naša Žizn» — on tõele palju lähem kui sinu «Russ».»

«Et sinu arvates pole sellel mingisugust tähtsust, et duuma olemas on?» küsis Tursevitš pilves ilmel.

«Labanovitš lõi silmad maha. Esimese hooga ei leidnud ta midagi vastust. Oli tarvis võita pisut aega, et targa-
«Vastata, ja ta alustas suure ringiga:

«Minu naisõpetaja, minu hea tuttav — ei tea, kus ta asub ja mis temaga on — raakis, kuidas keegi pätt

talt viinaraha küsinud. Kui õpetajanna siis teada tahtnud, kui palju tal tarvis läheb, siis vajutanud patt sugavamõtteliselt sõrme vastu laupa ja ütelnud: «Esimest korda pean tegemist tegema saarase filosoofilise küsimusega!» ja minulgi ei jää sinu küsimuse puhul muud üle kui korrata selle päti sõnu.»

Tursevitš heitis põlglikult käega:

«Riigiduuma on tegelikkus, järelikult on tema olemasolu mõistlik nähtus.»

«Kulla mees, sa oled otsaga nii sügaval filosoofia padrikus, et enam välja ei pääsegi. Kõik, mis tegelikkuses olemas, on mõistlik!» kordas Labanovitš pilkavalt. «Isevalitsuslik kord on kah tegelikkuses olemas, niisiis ka mõistlik? Mistarvis siis sel juhtumil tema vastu võidelda? Sa hakkad langema sofistikkasse. Elu ja loodus ja kõik elunähitused ei ole rahu ja liikumatuse olekus. Juba igiammune kreeka filosoof ütles: «Kõik liigub ja muutub», kusjuures see ei toimu ilma võitluseta. Ja kõigel, millel on algus, sellel on ka ots. Seetap ma olengi nii kindel, et ka isevalitsusel koos topaka Nikolkaga tuleb ots, kuid mitte iseenesest, vaid kogu rahva revolutsioonilise ülestõusu tulemusel. Kuid kadetlik riigiduuma seejuures oma kätt külge ei pane: kadetlik duuma on piduriks, et rahvas ei saaks üles tõusta troonitud ja kroonitud hernehirmutise vastu. Ja sellepärast peab igaüks, kes rahvast armastab ja käib rahvaga ühte sammu, asuma halastamatu ja teadliku võitluse tee, ühtse plaani järgi võitlema troonil istuva puusliku ja tema abimeeste, sabarakkude ja suuvoodrite kukutamiseks. Arvatavasti on sulle selge, missuguse hinnangu ma riigiduumale annan.»

Tursevitš laotas üllatatult ja arusaamatuses käsi, vaadates tunnistavalt oma endisele õpilasele ning nüüdsele sõbrale.

«Oh-oh-oo!» hüüatas ta. «Ei osanud sinu suust oodata sihukest... noh, kuidas sulle ütelda... kontseptsiooni... Kaugele oled omadega jõudnud!... Räägime selget juttu: ütle, mis parteisse sa kuulud?»

«Kui rääkida selget juttu, nagu sa toonitad, siis ütlen ma sulle: mitte ühtegi parteisse ma ei kuulu.»

«Kuidas siis nii?» küsis Tursevitš

«Ma ütlen, kuidas: mõnikord tundus mulle, et õiguse eest seisavad kadetid. Nojah, tead, «vene intelligentsi paremik», nagu sina neid atesteerid. Siis aga, kui olin kuulnud esseere, arvasin, et õigus on esseeridel ja olin valmis asur

... Aga ma olen kuulnud ja kuulan
... demokraate nagu meist igaüks, kes otsib
... lukat, põhjani minevat ja õiget
... ja sotsiaaldemokraatide vahel on ka
... mõlemad puuavad kukutada isevalitsuslikku
... kellel on õigus, seda ma veel hästi ei tea. Kuid
... ja edaspidine võitlus rahvavõimu eest
... on õigel teel ja kes eksib. Siis ma ühinen nen-
... õigust.»

Tursevitš vaugutas laivalt pead.

... Andrei, Andrei!» ütles ta murelikul toonil. «Revo-
... joni ajal sa juba said nina pihta ja üsnagi valusalt.
... ja aitab, sest sa mängid tulega. Kuid
... kes vee ääres, saab märjaks, kes tule
... korvetada. Mina olen evolutsiooni poolt. Igal
... maailmas on oma aeg. Laps ei saa üle öö täiskas-
... Milleks vaevõimuga tungida ja segada
... arenemisse, kui need ei olene sinust?
... heategija, kihutasid rahva streikima,
... korraldama, mõisnikke rüüstama! Ja mis sellest
... Sa tead lugu koolilugemikust, kuidas poisike
... õienuppe lahti tegi, et nad peenral ennem
... hakkaksid. Tegi nad lahti enneaegu ja lilled said

... aga räägin sulle teise jutu, kuidas isa poegi õpe-
... elaksid sõpruses ja üksmeeles. Kas mäletad,
... kui luud oli kokku seotud, ei suutnud pojad teda
... mure, aga kui lahti võeti, oli ükshaaval kerge
... Nustus, kui rahvas saab teadlikuks oma huvidest
... ning kindlalt ühte hoiab, siis pühib ta hõlp-
... oma kambrist välja: keisri, vürstid, krahvid ja
... muu sõnniku. Selle eest ma hakkangi võitlema.
... on üks asi, aga on olemas ka revolutsio-
... Üks ei tule toime ilma teiseta. Ja tead, mu
... õpetajate instituudis ei räägita sulle sellest mitte
... »

... saaraseid vaidlusi tundsid sõbrad, et nende sõp-
... on tekkinud suur mõra, et nende teed viivad üks
... tanna ja et mingid jutuaajamised neid enam
... lida. Tursevitšil oli sudamest kahju oma sõb-

Eriti paha oli, et see tuli parajasti Mikutsitšosse sõidu ajal. Musta tagurkuse surve muutub aina tugevamaks. Kuid mõjub see külakoolmeistrite koosolekule, osavõtjate meelele? Kas ei aja see võitluse karastamata seltsimeeste hirmu nahka, ei jahuta nende tulist tuhinat? Oleks olnud tungivalt vaja lähedase sõbraga südamest südamesse rääkida, vahetada temaga mõtteid.

Lähemat sõpra kui Tursevitš Labanovitšil ei olnud. Seda küll, riigiduuma ja poliitilise võitluse üle nad vaidlesid, nende vaated ei klappinud selles asjas sugugi. Kuid vaidlamine ei tähenda ometi tülitsemist, sõprust ei teinud see olematuks, ehk küll oli sellesse mõra lõõnud. Iga päev teatavail aegadel said sõbrad koolmeistri korteris kokku, need olid hommiku-, lõuna- ja õhtusöögi ajad ning hilis- suveõhtud.

«Ehk on sul lusti minuga Šabuni teele jalutama tulla?» küsis Labanovitš varsti Tursevitšilt. Viimane võttis seda palvet nii, et sõber katsub nende üksmeelt ja endist sõprust taas jalule seada, sest see oli hiljutistest vaidlustest ikkagi rikutud.

«Ja mis tee see on, kui ta pealegi viib Šabuni?» küsis Tursevitš. Oli silmanähtav, et tal jalutuskäigu vastu midagi ei olnud.

Mingi kummalise assotsiatsiooni kaudu meenus Labanovitšile üks piibliepisood. Tursevitši küsimusele vastas ta naljatades:

«Enne kui minna mäejutlust pidama, paastus Kristus nelikümmend päeva ja nelikümmend ööd. Parast seda laks ta kõrbesse palvetama. Seal tuli ta juurde kurat. Kurat hakkas Kristust kiusama. Ta viis Kristuse kõrge mäe otsa, näitas talle maailma kõiki kuningriike ja kõiki nende rikkusi. «Kõik selle annan ma sinule,» ütles kurat, «kui sa hakkad mind kummardama.» Mida Kristus kuradile vastas, seda sa tead — kummardada võib ainult jumalat — ja ta ajas kiusaja minema. Mina muidugi pole kurat ja sina pole Kristus, midagi ma sulle ei luba peale ühe asja: ma tahan sulle näidata looduse imet.»

Tursevitšile paistis asi kahtlane. Sõbra ebatavalises vastuses aimas ta vihjet mingile varjatud riukale, mida Labanovitš südames kandis.

«Aga mis on sellel tegemist kuradi ja Kristusega, mäejutluse ja kiusatusega?» küsis ta.

«Noh, tead, analoogia on küll väga kauge kurat viis Kristuse kõrge mäe otsa, mina aga tahan sind viia seljan-

... ja näidata midagi kangas-

... vaatame järele, mis kangastus on,» ütles Tursevitš. Ta tahtis kõnni tanavat ja vaadata kula, mis oli tal all nägemata.

... poolt nad veel sadat sammugi koolimaja juurest ... kui vastu juhtus abikirjutaja Hrõpatš. Hrõpatš oli ... vastu juhtus teda nägema päeva ajal. Ta ei ... kunagi kaine, vaid ikka kas kõva auru all ... nokastanud. Praegu oli ta ainult nokastanud.

... kauguselt tõmbas Hrõpatš soni peast ja tegi ... kummarduse. Ta oli juba vanem ... ta pisikesed sinakashallid silmad ... vargapoisil. Hallisegune, korralikult piiratud ... talle nurgaadvokaadi välimuse, ja see ... oli. Oma põhitöö kõrval, mida ta tegi abi- ... kirjutas Hrõpatš mitmesuguseid palvekirju ja ... ja see tähendas tunduvat sissetulekut valla lake- ... Ta kirjutas aeg-ajalt ka kohalikes mus- ... ajalehtedes, esinedes «tõsivene inimese» seisus-

... kummardus rahvavalgustajatele,» ütles Hrõpatš, surudes Labanovitši ja seejärel ka Tursevitši ... «Mina nimi on Hrõpatš,» ütles ta seejuures. «Noh, ... arvate? Massuline duuma elab oma viimseid ... uskuge mind! Kas olete lugenud minister Gore- ... rahvale? Peaga mees, helge peaga! Eks ...

Kui minu arvates on teil, Mikodõm Paluektaviš, pea ... kui Goremõkinil,» arvas Labanovitš.

Hrõpatš süris mõlema käega tema kätt. «Olge nüüd, olge nüüd ikka! Mina olen tema kahvatu ... Kuulas saab mind võrrelda nii kõrges ametis seisva ...

... astrid astusid edasi. Hrõpatš võttis kursi valla- ... Läks ja laulis poole häälega:

Oh sa Vene, paha Vene!

... ihuke sõnnik, sihukesed parasiidid ongi tsaari- ... ütles Labanovitš. «Kuid nina on tal hea: ... adetakse laiali.»

«Sulle ei peaks see kuigi palju korda minema,» arvas Tursevitš, «sa talle ju mingit tahtsust ei anna».

«Asi pole duumas, vaid selles, et tsaarimured koguvad jõudu. Kuid mulle tuli meelde üks lauletus mis mind väga meeldib:

Olgu kuuks käre,
olgu pilved paastus,
tulgu lund või vihma —
ikka aimub kevad!»

Paevaküsimuste üle mõtteid vahetades jõudsid nad sel andikule sinna punkti, kust oli paistnud loss. Labanovitš seisatas, sõnades: «Pea!», ja jäi vaatama teise külge. Kõrval polnud ta seisma jäänud õigel kohal või oli õhu läbipaistvus teine või ehk tuli see ka Labanovitši enda erutusest, kuid seekord ei sulanud «lossi» üksikud osad ühiseks tervikuks ega tekitanud oodatud kujutlust. Nõutiult vaatas Labanovitš ühele ja teisele poole, astus sammu kaks edasi, siis tõmbus tagasi, pööramata pilku kaugusest, kuhu varem oli ilmynud «loss».

«Mis sul on?» küsis Tursevitš. «Tuli sul tuju kadrill tantsida või?»

Labanovitš nagu poleks sõbra küsimust kuulnudki ega jätnud tammumist, liikudes kord edasi ja tõmbudes samas jälle tagasi.

«Käes! Selle koha pealt!» hüüatas Labanovitš rõõmsalt. «Tule ja vaata!» Ta nägi hästi «lossi» kontuure, torne ja ühe torni otsas kuplit. Tursevitš astus ligi ja hakkas vaatama seda kohta, mida sõber näitas.

«Ei näe ma midagi,» ütles ta.

«Vaata tukk aega: näe, seal, seal! Kas näed — tornid!»

«Oled ikka naljatilk!» naeris Tursevitš. «Hästi, näen. Puud seisavad erineval kaugusel, nende vahel küngad... On sul silmad segased või kujutlusvõime ülemäära elav?»

«Nii et vastuvõtuvõime on meil erinev,» ütles Labanovitš pettunult. «Mina aga tahtsin sulle ütelda: seal ta on, illusoorne loss! Kas ei ole samasugune illusioon ka riigiduuma? Ei kukkunud välja, efekt jäi ära. Palun vabandust... Kuidas küll sa seda ei näe, mis minul nii selgesti silma ees seisab?»

«...» Tursevitš Labanovitši kätt.

«...», Andreika, sinna pikemaks jääda. Muidu, ... kuidas sulle ütelda? —

... vaatatas ta ainiti Labanovitšile otsa, ... mõtteid ja meeleolu läbi näha. Tursevitš ... revolutsioonilisest hoovusest innustunud ...

... otsesõnu raakida Tursevitš ei soa ... hakkab sõber teda pidama tagur ... kes revolutsiooni ei poolda. Hoides kons ... Labanovitš isegi Tursevitšile, mil ... sõidab — ta vaid tahtvat näha, kuidas ... ema ja vennad-õed, ning sõpradega kokku ...

... minu peale nõnda, nagu läheksin ma röö ... hõlma all, või hakkaksin sõitma Ameerika ...

... uskudagi teab?» vastas Tursevitš naljatades. ... karukolkas vähe kõiksugu mõtteid võis ... Ta surus veel kord tugevasti Labanovitši kätt ...

«...» Andreika! Ma pean sinust ... austan sind — pikemaks ära sinna jää, sest ... sinuta igav.»

Paraska-muti kuulas hinge kinni pidades ukse tagant ... peremehe juttu pealt. Kuuldes Labanovitšit ... tulevat, lipsas ta oma kambriku ja piilus sealt ... koridori, mis tema «muusikas» teeb. Labanovitš tuli tema tuppa.

Noh, mutike, lähen siis jaama. Sõidan ära, kuid mitte ... kui kaheks-kolmeks päevaks. Sina siis pea ki ... Head aega, Paraska-muti!»

... keesele kätt. Viimane oli nii liigutatud, et ... esid mööda ta kuivetanud kortsus palgeid. ... taervas teile õnnelikku reisi ja tervelt tagasi-

... ja vaatatas emaliku murega Labanovitšile ... paremaie ära poordus ja kadus seal majade ... laskus alla orgu.

... oma kambriku, et veel kord «muusikat» ... sel andikule tõuseb. Eidekese aknast paist-

sid maaseljandik ja mõis, millest tee mööda viis, h
kattu Labanovitši kuhu ilmus lohust ja paistis seljand
harjalt. Teekäija seisatas hetkeks ja vaatas tagasi, s
rõõmustas Paraska-mutit väga. Ta oli nõidust teinud: t
tagasi vaatab, siis koolmeistriga teel midagi paha ei juht
ja ta jõuab taas õnnelikult koju. Mutike ohkas kergemalt
tegi koolmeistri poole ristimärgi ja laks külalise pe
mõteldes kõõgitalituse tegema.

Ärasõitmine, kas siis kaugemale või lähedale, erutas Laba
novitši ikka, äratas temas magusnukraid mõtteid ja tõe
deid. Paik, kust ta lahkus ja millega oli juba harjunud
hakkas paistma teises valguses, teises värvingus, ja kool
mida ennemalt nagu polnud märganudki, muutus kallaks
ning südamearmsaks, nii et kahju oli seda maha jätta. Juba
nagu praegugi: meenus Verhani kalmistu, kitsuke teerada
roheliste viljade vahel, mis viis Tumeli poole, seal aga voo
las Ussa jõgi ja oli veski. Meenus ka seljandik, kus kool
meister oli mitmeid kordi lossi kangastust imetlenud. Vii
mane kõik Tursevitšiga küll oodatud efekti ei tekitanud
kuid Labanovitš tundis siiski heameelt, mõeldes sellele lo
sile ja lagedale kohale, kus ta vinetavast kaugusest esile
kerkis.

Sääraste mõtete ja meeleoludega jõudis Labanovitš
Antanina Mihhailavna talu kohale. Pöördubki rada asun
duse poole, see pole teest kaugemal kui pool versta. Kas
kääks sealt läbi või mitte? Tulema hakates polnud Labano
vitšil kavatsust neid külastada. Ja oleks sel mõtetki? Kõik,
mis oli tarvis Liidale kui õpilasele ütelda, oli ta ütelnud.
Kuid aega tal veel oli. Milleks konutada jaamas ja rongi
oodata, kas poleks parem, kui põikaks sisse ja tuletaks
Liidale veel kord meelde, mida peab tema. äraolekul
tegema? Teiselt poolt, kauaks ta küll ära ei sõida, aga kõike
võib juhtuda. Vaimusilma ette kerkis Liidakese kuhu. Mis
selles halba oleks, kui ta mööda minnes tema poolt läbi
astuks, et veel kord kõnelda eelseisvast õppimisest? Kuid
samamööda meenusid Antanina Mihhailavna sõnad, et Liida ei
ole oma õpetaja vastu ükskõikne. Ei, vist ei maksa minna.
Ja samal ajal kui Labanovitš niimoodi arutas, kas talust
läbi käia, astusid ta jalad juba iseenesest sennapoole.

Antanina Mihhailavna õuel polnud näha hingelistki.
Maja ette jõudes leidis Labanovitš ukse suure tabalukuga
kinni olevat. See oli tema meelest samasuguse tähendu
sega, nagu oleks ukse kohal rippunud eriline silt: «Palume
meie juures mitte käia»

Labanovitš küsis Labanovitš iseendalt
mööda aiaaari, et mitte inimestele
võtta vauva tee poole minema. See iseene
põltsu aga rikkus koolmeistri head tuju
labanovitš tabalukku ukse ees halvaks mär
moned verstad eemale jõudnud, lakka

labanovitš poole mõtlemast.

labanovitš vahtus ilm. Päike oli juba ammu üle keskpäeva
labanovitš. Kaugel läänes hambuliste metsatukkad
labanovitš valja pakesest verevaks värvitud pilvepoo
labanovitš. Kui kaunid ja suursugused paist
labanovitš. Seal kerkides aina kõrgemale ja
labanovitš. Nõu tupruvates rünkades, väänlevates hägus
labanovitš. peitus maa ja päikese võimas jõud, mis
labanovitš. rahulikele aasadele, metsadele ja orgudele
labanovitš. niug vihmavalinguid. Vahel harva lehvinud
labanovitš. valtsus täielikult. Saabus suur vaikus. Mingit
labanovitš. hirmugi oli ses ebaharilikus vaikus.

labanovitš. et suutnud pöörata silmi hiiiglaslikelt pilve
labanovitš. jõudnud ja ägitud maa ja taeva võludele. Kui
labanovitš. sobiv punkt, kust maastik laialt näha oli
labanovitš. ja imetles mitugi minutit silmale avanevaid

labanovitš. tunka taga, millest tee mööda viis, losutas
labanovitš. jaamas jaamahoonet. Eemalt paistsid ainult
labanovitš. krooniga pargid ja vahtrad jaama ühes otsas
labanovitš. kaubavagunit teises. Mäekünkast mööda
labanovitš. Labanovitš peaaegu juba jaamas. Niisama
labanovitš. oli siin nagu Polesje raudteejaamadeski,
labanovitš. rongile oli istunud... Kui ruttu möödub
labanovitš. see oli, kui Labanovitš esmakordselt siia
labanovitš. teed talle tundmatusse Verhani külla!
labanovitš. on ta jällegi samas raudteejaamas. Tookord oli
labanovitš. aga suvi. Tookord ta ei teadnud, missugune on
labanovitš. ega osanud arvata, et kuue kuu pärast ta
labanovitš. jaama tagasi tuleb, et alustada teed, mis on
labanovitš. Kõik need mõtted ja tunded vilksatasid ülimalt
labanovitš. läbi Labanovitši teadvuse.

labanovitš. küsis ta täpselt järele, millal tuleb Minski poole
labanovitš. ja millal piletikassa lahti tehakse. Oodata
labanovitš. kuigi kaua. Labanovitš otsis sobiva koha,
labanovitš. niha rongi juba kaugelt, et jõuda piletit osta,
labanovitš. juhtumil aga võis peale istuda piletitagi — vagu
labanovitš. konduktoriga kergesti kaubale saada ja isegi väi

kesi viisi kokku hoida. Kõige tähtsam aga oli, et kolm kobalt paistsid hasti ara lahenevad äikesepilved. Ja need langes pikkamööda, kuid järjekindlalt ja suure vihmaga Laanetaevas tõmbus tumedaks. Must pilvemüür muutus järjest paksemaks ja tihedamaks. Lühikese ajaga ümberringi kõik teist nagu läinud. Paike hakkas tõmmama ja vajus aina sugavamalt pilvedesse. Hämarus levis kogu üle maa. Kord-korralt kõvemini, lähemalt ja võimamalt kostis kauge tume äikesemürin. Ja korraga eraldus sellest tumedast ühtlasest pilvemüürist pikk sinkjas sähv tõmbus loogana kaardu, kattis poolest saadik taeva ja tõmmas kiiresti edasi. Kumeruse keskkohk kerkis just jaama kohale, ajades piksepilve kokkusurutud kämbuna endale. Sähvatas välg, nagu oleks mingi hiiglaslik tulihüüe oma tiibu sirutanud, ja lahvatas valgust üle kogu pilve. Kuskil usna lähedal kärgatas pikselöökk. Tõusis jahe tuul puhang. Rabinal hakkas langema jämedaid vihmapiiskade hulka harvu rafeteri, justkui oleks keegi naljatamisi käpitäie valgeid kivikesi sekka heitnud. Ja seejärel hakkas vihma valama nagu oavarrest. Kuni Labanovitš jõosti jaamahoonesse jõudis, lõi vihm korralikult labapiletikassa oli juba lahti. Pileti ära ostnud, läks koolmeister akna alla, et nautida kõuevihma möllu. Saabus parasjasti ka rong, ujudes tihedast vihmavörgust välja otsekui udu tagant. Labanovitš jooksis perrooni le ja hüppas otsemesse reisivagunisse. Ta sai küll silmapiikselt labimärjaks, kuid oli heas tujus ja rahul. Meenus isegi rahvauskumuse, kui teele minnes vihm sind märjaks teeb, siis toob see kasu, tähendab head.

Vagunis oli reisijaid hõredalt. Mõni kupee oli isegi päris tühi. Labanovitš valis ühe neist endale. Mitu jaamavahet seisis ta püsti akna all, et vaadata maastikku. Sõitjatega tutvust soetada ja nendega juttu teha Labanovitš ei tahtnud. Palju rohkem huvitas teda maastik, mida võis näha aknast. Vihma valav äikesepilv liikus kaugemale, kusjuures hele päike pani ta vaele, vihmast otsekui pestud hiiglaslikud rüngad helkima. Labanovitš laskis akna alla ja hingas sisse selget, aikesest puhastatud õhku.

Hea on olla teel, kui oled selle endale ise valinud!

Labanovitš hakkas mõtlema, kas rong enne jaama, kus Labanovitš peab peatuma, ei ole juba vahendas, laotas kerge õhune duv ja pani ule madalamate maakohade kaudu. Rongi peatumist oli Labanovitš oma mõtte ja mõtetega selle jaama juures. Kuidas nende asi läheb? Kas poisid tulevad või ei tule? Kas nad viivad oma esimese sulajase kongressi läbi või ei? Kas tal on aega tulla või ei? Ta oli Sadovitšile kirjutanud, et peatub juba Stavbunõ jaama.

Labanovitš oli rahul ja rõõmus oli mu väsimatu rannurk, kes vahet vahet välja astudes tervet hulka tuttavaid ja tundmatuid, peaaegu et neid kõiki! Lärmaka trobimise ja kühmusega nad Labanovitši ümber. Mõnd ta kaevatas, mõnd ta surus sõbra kombel kätt. Nad rääkisid talle lühelõigega, lagistasid kooris naerda nagu õnnelikult naerdes kunagi, täites perrooni lärmi ja hõigetega. Nii mõned nad endile sõitjate ning jaama ametimeeste tähelepanu. Noorte koolmeistrite hulgas oli Sadovitšil otsekui tunne, et oli platsis naljahammas Janka Tukala, vana mees, kes oskas ikka tabava sõna ütelda ja sõpru meenutada. Labanovitš paistis teiste hulgast silma tugev ja aktiivne Aleška, kes oli oma kolleegidest terve poole võrra pikem. Opetajate seminaris oli Labanovitš ta koolmeistriks ristunud. Aleška oli Labanovitšist ühe kurnum, kuid see ei takistanud neid sõbrad olemast. Juba mõnda aega oli Aleška endale väikesed vurrud kasvatanud. Need olid punakad. Ülespoole keeratud otste tõttu olid nad nagu maapõrnika vurrud. Sellepärast oligi Labanovitš ta Põrnika-papiks ristunud. Aleška polnud hüdne ja ta ei tahtnud ja teda hakatigi nõnda kutsuma. Põrnika-pap polnud veel oma elus — ta ei olnud küll veel kuigi kurnunud — kohanud meest, kes oleks jaksanud teda juba peatada.

«Kuidas küll sina sihuke mürakas oled?» küsisid nad Labanovitši.

«Kas sa ei taha võtta või tõsiselt, aga Põrnika-pap rääkis, et ta on juba esusa olnud keegi tundmatu tragun. Ja ta on juhtunud, nõndaviisi. Seal lahukonnas, kus elavad Aleška omaksed, asus krahv Butenev-Ilrebtovitši mõis. See oli veel enne parisorjust. Inimesed mõisas olnud krahvi ja krahvade. Siis võtnudki üks krahvidest nõuks alus panna uuele, tugevale inimesetõule. Kõik oma talumehed

viinud ta pikaks ajaks kuhugi kaugemale ära. Järele jäid ainult naised. Butenev-Hrebtovitš palunud siis kuberneri et see majutaks mõisasse eskadroni traguneid. Üks neist oligi see, kellest Aleška suguvõsa alguse sai.

Oli see nii või ei, mine võta kinni, ja kust peakski sõnaseid salajasi intiimasju teadma. Võis öelda ainult niipalju, et Põrnika-papi oli oma tundmatu esiisa vääriline järeltulija ja naiste asjus kibe käsi. Mis aga puutub Mikutsi meestesse, siis nad löid Põrnika-papi sehkendamisele annu tuult takka, rääkides: «Mees nagu kaardiväelane! Mikahju või paha sellest kah on, kui ta endast siia seda vaesteist malestuseks jätab, sest ka Mikutsitsõs hakkab rahvas kängu jaama.»

Rong ruttas edasi. Lõbusas tujus, rõõmus ja erutatud ühines Labanovitš noorte koolmeistrite salgaga, sulades nende hulka. Lärmaka ja käratseva trobimikuna — nagu oli oma viisteist noormeest — suundusid nad järve poole, kust tee Mikutsitsõsse viis. Tubli kahe versta jooksul olid lakanud taltsutamatu lõõpimine, tõuklemine ja möll. Koolmeistrid polnud ise nüüd sugugi paremad kui nende õpilased, kelle üleannetust nad pidid tundide ajal tagasi hoidma. Suvel, kui õpetajad siia koolivaheajaga pidama tulid, olid kohalikel inimestel nendega korduvalt kokkupuuteid, kuid nii suurel hulgal polnud neid tulemas nähtud. Pealegi olid pannud koolmeistrid, joobunud oma noorusest, tervise ja jõust, sellele mingit rõhku. Purjus nad küll polnud, kuid praegu tundus neile meri põlvini olevat.

«Hei kuulake!» hüüdis Janka Tukala sõpradele, püüdes neist üle karjuda. «Mis te hirnute nagu sälud! Paremini ühe laulu — teate, alevi mässumeeste kombel. «Uräadnikusi põle? Straasnikusi põle?»» Teinud kindlaks, et õhk on puhas, pörutasid nad täiest kõrist:

Troonil istub puuslik
nii kui õlenuustik!
Tsaar on see, tsaar on see,
õiget usku majesteet!

Janka Tukala mängis koorijuhti, ta vehkis kätega ja mõirgas taniel häälel laulda, ahvides järele alevi mässumehe. Koolmeistrid olid nii ülevas tujus, et laulu sõnad ning Janka Tukala tembutamine neile suurt löbu valmistasid.

«Ei maksa nii kõvasti, poisid,» hoiatas Sadovitš. «Ja

... et te ei anna oma häälele voli anna, sest siin võivad te kõik kordki kord kord olla.»

... pool pool oli hõre männik, teisel pool kadakapõõs ja kange müü. Sadovitši mõistlikust hoiatusest ei ... Janka Tukala, keda Sadovitši mär...

... ütles: «Kui ... pane.»»

... nagu ühest suust naerma. Naeris ... Janka Tukalale müksu kuklasse, ja

... «Ah, heh, kumadile!»

... Isegi lää- ... pimedusse. ... tähed. ... suveöö ... rös- ... vaikus ja unine rahu. Iseenesest ... kordi oli ta seda ... jaamas ... kaartel. Kuid ... raske mäles- ... tekiks

... tahtnud Sadovitšiga rääkida ka ... kokku tulnud. Kuid ... ja käies polnud mõnus

... Radziwili ... bassihäälega

Julgesti, vennad, nüüd tööle...

... et oldagu ettevaatli- ... ja laskis oma ... ega tahtnud ... alla jääda. Lauluga ühinesid ... Suurem osa neist olid head koorilauljad ... peale laul klap- ... hääle voo- ... veelgi ... Ta andis jõudu ja

meelekundlust võitluses kõige halva vastu, sotsiaalse
kohtu vastu

Tõsine rahvast, kus hada,
võimetu valguse puud.
Vabadus, vennalik side
olgu me võitluse hüüd.

Innukalt laulsid koolmeistrid. Ja üks olnud see tõsi, nad
ometi olid tõusnud rahvast, olid hooleta jäetud, rõhut
töötavate inimeste pojad!

Seda laulu lauldes lähenesid koolmeistrid magna
pan Radziwili metskonna asukohale. Siit paremat ja vasa
kut kätt ning otse ees algasid otsatud metsad, hiiglasuun
larakad niinimetatud vürstimaad. Ja kõik need ääretud
maa- ning metsalaamakad kuuluvad üheleainsale iidse
poola vürsti perekonnale, Radziwiliidele. Kas ei ole nad
liiga kauaks Njasviži oma vürstilossi istuma jäänud? See
tap siis kõlas võitluslaul metskonna pargi väravate
veelgi kõvemini ja nõudlikumalt. Nii mõnigi koolmeister
nende seas ka Labanovitš, oli arvamisel, et ka vajalikul
viisil kokkuseatud laul puhastab teed rahva võiduk
verise tsaari üle, tema satraapide ja magnaatide üle, kogu
selle koorijate ja vägivallatsejate kampkonna üle.

Kogu tolleaegsete revolutsioonilaulude repertuaari laul
sid koolmeistrid metskonnast möödumisel ja šlahtameeste
eluaseme kohal ja metsa vahel maha nagu väljaõppinud
laulukoor. Vahepeal aga oli tee jõudnud pehme sooviku
äärde, millest üle oli ehitatud soosild. Mõlemal pool soovi
kut kasvas tiheda müürina mets. Kui mõnikord vaik
suveööl soosilla otsas seisatada ja hõigata, siis hüpleb kaja
kaua aega sooviku servi mööda, põrgates vastu metsa-
müüri, ja tuleb pärast pisut muutunud kujul jälle tagasi.

Sõmon Tšetšök, Sadovitš, Janka Tukala ja kõik Mikut-
stšõ poisid teadsid, et sel paigal nusugune omadus on.

«Pidage, poisid,» seisatas Tukala. «Hõikame siin, kuu-
lame, mida kaja meie vastab!»

Koolmeistrid seisatasid. Tšetšök, Sadovitš ja Tukala
tõmbasid õhku kopsudesse ja hüüdsid kõik korraga:

«Kes ministriks pa-a-ara-a-as?»

Hääl huples mööda sooviku serva, tuli tagasi ja kaja
kuulsid:

«Va-a-a-r-a-as!»

«Kes raagib leiva-ast?»

«Teiva-ast!»

olimeistrid nalja, kuulates soo ja metsa

oli jõudsid, oli juba hiline öö.

Ilamata põles Sadovitši toas lamp. Siin
heal Labanovitši hea sõber Mikola Raiski ja
tuttav Ivan Tadorök, kes oli lõpetanud teise
dakt oli jaanud siia peremehe ülesannetesse, et
ohutunet. See oli pikakasvuline elav noor-
ihvakas nagu Sadovitš, kuid hea ja südame-
Ta kaelustas ja suudles Labanovitši torma-
as mööda tuba paljajalu, sest nii olevat
nagu ta ütles, ega teinud peaaegu valjagi
koolmeistrite kambast, kes täitsid kogu Sado-
Vahetades aeg-ajalt ühe või teisega konksu-
võttis ta seinalt viiuli, istus kõvale, kulunud
hakkas mingeid viise mängima.
Viulit ja poogna hoid, samuti mäng ise kõnelesid sellest,
Ivan Tadorök oli hea viiulimees Labanovitš kuulas
põlvilugusid, ainitine pilk sihitud viiuldaja veidi
nakku, mis oli pisut rõugearmiline, kulnud kort-
põlvilugusid kokku litsutud. Avar laup ja ovaalne,
nagu kõnelesid sellest, et Ivan Tadorök oli
lahele pandavalt andekas inimene. Viiuldaja
meenutasid Labanovitšile midagi tuttavat. Kus-
tad ta samasugust nägu näinud, aga kus? Lõpuks tuli
Ivan Tadorökul oli midagi ühist saksa filo-
loogi Schopenhaueriga, ainult et viimane oli
aga Labanovitšiga ühealine.

Sadovitši korteris olid end sisse seadnud
Janka Tukala ja Ivan Tadorök. Tukala kool asus
umbes viisteist versta eemal, tema vanemad
olnud kuigi kaugel — versta kolm üle Neemeni.
Janka oli juba säärane natuur, et täisväärtus-
tundes ta ennast ainult oma sõprade seas,
nende õlga, millele võis toetuda, nähes
millest võis kinni hoida ja teelt eksimata edasi

oli juba üsna hiline. Sadovitš kui siinse kooli pere-
ja kui inimene, kes oli kokkutuleku juhatamise
võtnud, ehkki teda keegi polnud selleks valinud,

hakkas komet pidama. Seejuures võttis ta asjakohase ja ajas riina ette ja tegi tosise naa.

«Selfishhed!» aigas ta madala haalega. «Me oleme tulnud, kes jala, kes soites, tahtsa asja parast. Kõik au ja eesrindlikud inimesed Venemaal astuvad organiseeritud võitlusse kurjuse ja ülekohtu vastu.»

«Ja seda kutsutakse tsaari-isevalitsuseks,» torkas Tadorök vahele, liües kõneleja mõtted segi.

«Ei maksa munal targem olla kui kana,» ütles Sadovitš naljatades, aga ühtlasi päris karmilt. «Mis on vaja ütelda seda ütlen ma ise. Ära unusta, Ivan, et me pole tulnud kometit tegema.»

«Ega ma kometi tegemiseks rääkinudki,» ajas Tadorök oma. Sadovitš aga jättis teise vaheletorke tähele panemata.

«Ei tohi, poisid, unustada sedagi, et me peame olema väga ja väga ettevaatlikud. Ja see pole hirm politseivõimude ees — seda nõuavad asja huvid. Igaks juhuks panin valve välja. Seltsimehed, meie ülesanne on vabastada austav ja suure tähtsusega. Täna me sellest lähemalt rääkima ei hakkä: me arutame seda homme, ja mitte koolmeiste vahel, kus isegi koid võivad meid pealt kuulata, vana lahtise taeva all. Homme kell kaksteist me tuleme kokku Prōstankas, see on Ljadinō lähedal. Sinna tulla väike gruppide kaupa, et silma ei torkaks ja kahtlust ei arataks.»

«Õigesti arvatud, bassipōristaja,» toetas Sadovitšit Vladzik Salvessev. Vladzikul oli r-tähe hääldamises kõnedefekt ja seepärast kõlas sõna «arvatud» temal nagu «arlvatud».

«Nõnda et homme, poisid!» rääkis Sadovitš edasi. «Kui praegu kobige tagakambritesse ja heinavirnadele. Pole keelatud ka tüdrukuisse minna.»

Seda öeldes riivas Sadovitš pilguga Pōrnika-papit. Viimane ainult muigas ja nokutas Sadovitši poole kavalalt pead: teada puha, mis mungaelu sa ise elad!

«Koolimajja jaavad peavarjuta hädavarezed: Andrei Mikola Raiski, Ivan ning Janka — tegelikult küll üksipuha, kas Janka või Ivan,» lisas Aless Sadovitš nagu naljatoonil.

«Suur jumal, mis ärarääkimata tarkuse sa teada andsid, Aless!» pidi Tadorök jälle vahele torkama.

Sadovitš vaatas Tadorōku poole, väärutas pead ja ütles:

«Todar leidis nooriku, pistis pōske kooriku.»

«Nojah, ja siis?» küsis Tadorök.

Nagu näha, oli ta sõjakas tujus.

«Hüva, jääme siis homseni!» ütlesid koolmeistrid ja hakkasid

lõpetama lahti valguma, üks sinna, teine tänna. Koolmeistrid ja tema «peavarjuta» kulalised, Andrei Mikola Raiski, Tadorök ja Tukala.

«Ei, ei, poisid! Istuge lauda. Suuremat pakkuda ei ole,» ütles peremees.

«Aga me ei ole siiski leidub,» ütles Raiski ja näitas Akulja poole.

«Akulja!» ütles Tadorök, matsakas ja punapōsine Akulja, ujudes vee all.

«Tadorök, Akulja, mis olemas,» andis Raiski talle

«Tadorök, nagu ta oli tulnud,» kadus Akulja. Tadorök ajas huuled torru, pungi- ja hõlmas tehtud imestusega Raiskile:

«Tadorök, mis siis näe, mis nosimist sealt tuuakse!»

«Tadorök, tulgi masajalne Akulja — ta oli koolmeiste ja ühtlasi köögis perenaine —, tuues viis mitmest taldrikut, niisama palju kokkukeeratavaid kahv- ja lusikaid nuga. Kõik selle kraami ladus ta vana-

«Tadorök, ilma et oleks seda millegagi katnud. Sadovitš laudlinu ei olnud — ta pidas neid tarbetuks kodanlikeks. Seejärel ilmus lauale veel üks taldrik «peavarjuta» pekitükkidega, siis veel omatehtud puust kauss «peavarjuta» punnitaie munarooga ja ilmatu suur savivaagen «peavarjuta» kiilutud ning hapupiimaga ülevalatud redist. Tadorök tublisti pool ämbritait.

Tadorök ei jaksanud suud pidada.

Võid maha kärvata, Mikola, aga ära enam kööginda,» ütles ta Raiskile. «Tadorök, paremat sa valmis ei tee,» ütles ta Raiskile. «Tadorök, aga ei lausunud sõnagi, läks raamatukapi juurde, tadorök koolitoimikute tagant välja kvardi viina ja pani selle pudelikult lauale.»

«Tadorök, kingiks minu kehva kukru arvel,» ütles ta. «Tadorök, selle terviseks, nagu ütles Tarass Bulba, et me vap- paksime.»

Koolmeistrid läksid elevile ja hääled paisusid, sulades kokku korratuks sumina, millest oli raske üksikuid sõnu eristada.

«Tadorök, on alles «raasike nosimist!» ütles Tadorök lõbu- lult.

«Tadorök, kiidetud Raiski, Bacchuse tubli poeg!»

«Tadorök, issand sulle õnne, head elamist ja nabani särki!»

«Tadorök, aga ela, Raiski, niikaua kuni ise ütled, et aitab!»

«Tadorök, kiitis Raiskit redise ja peaasjalikult kvardi viina

eest, nii kuidas keegi oskas ja suutis. Kui aga olid tõstetud klaasid tema terviseks, ütles Raiski:

«Noh, poisid, nüüd sööge nii, et midagi üle ei jääks, pärast teid ei taha seadki.»

«Hästi oeldud!» naeris Tadorök, Janka Tukala aga lükkas nitas.

«Ära muretse, Mikola, kõik saab keresse keeratud, redisestki jääb ainult mälestus.»

Lauas istumine venis kaugelt üle südaöö. Oli rohke elurõõmsat naeru, naljatamist, lüsti. Lõpuks läks jutt ühele üritusele, mille pärast koolmeistrid olid mitmelt poole maa siia kokku tulnud. Labanovitši küsimuse peale ütles Sadovitš, et üldse on saabunud kaheksateist külakoolmeistrit ja et homme, õieti juba täna, tuleb neid Koidanna kandist veel kolm. Võib arvata, et Panjamonist tulevad Tarass Ivanovitš Šoroki ja Bazöl Traitšanski. Kuid kahe viimasele ei maksa siiski kuigi palju loota, sest nad on perekonnainimesed. Sõnades nad küll pooldavad revolutsiooni, kuid vaevalt on nõus sellest osa võtma.

«Igal juhtumil, poisid,» ütles Sadovitš, «homme paneme aluse Valgevenemaa rahvakoolmeistrite organisatsioonile. Võitluses vihatud tsarismi vastu saame meie organiseerida revolutsioonilise liikumise pioneerideks,» lõpetas Sadovitš pisut retooriliselt, aga õhinaga.

Juba ammu oli valgeks läinud. Külas hakkas ärkama tavaline elu.

«Ega meie ometi raatsi magama minna?» küsis Labanovitš ja tegi ottepaneku kaia Neemeni aäres, «et maha pestu mineviku patud ja omandada uue Aadama kest», nagu papid ütlevad.

Nii ei saanudki nad sel ööl silma kinni. Ja meelde jäi see öö Labanovitšile kogu eluajaks.

Akulja oli koolmeistritele kahku hommikueine valmistanud, tõsi küll, mitte nii küllusliku nagu õhtusöök. Just samal ajal avanen selle toa uks, kus koolmeistrid einetasid. Üle läve astus Nitšõpar Jankavets, tema selja taga olid Pjatruss Gulik ja Sõmon Lapatkevits. Nad olid parajasti jaamast tulnud.

«Head isu!» tervitas Jankavets peremeest ja tema külalisi valju piduliku häälega.

... d tõusid laua tagant püsti, abustid lirmakalt ja panid nad siis lauda

... varaste hulgas oli Nitšõpar Jankavets. Jaapani sõja ajal oli ta läinud sõjajärgsele lita ja teeninud intendantuuris. Ta oli tulnud pool enda umber kõige jultunumat altkäetööd. Intendantuuriametnike kamp oli temalegi järele jäänud, kuid Jankavets pidas ebaeetiliseks oma ameti jätkata ja alles paris sõja lõpul, kui kõik oli järele jäänud, võttis raasike «teeraha». Muidu aga oli ta olnud vahva poiss, elav ja hakkaja. Vahel armastas ta järele jäänud. Sestap siingi, niipea kui oli lauda istunud, tõusis sellest üle libistanud, andis ta Sadovitšile kasu, et ta järele jäänud. Nitšõpar ulatas sellele rublalise.

... pool kvarti ja pealevõtmist, kas või särjesabagi. Ja ta oli tulnud välg... Noh, kuidas lugu on, isevalitsuse ajast?

... pooldus ta koolmeistrite poole.

... pandud rappuma!» lõi Tadorök ägedalt oma lokkis peaga.

«Aga mis, Nitšõpar, kas sina ei kavatse teda raputada?» küsis Labanovitš.

«Hakkame Mikita mamsliga mehkeldama — siis tõmba meid tõukama, mis ümbervahtimist seal enam,» kuulutas Nitšõpar.

... tõukutselt.

Vahene arglik Sõmon Lapatkevits oli ainuke, kes kartlikult arvamus avaldas. Isevalitsus ei ole kukepea. Vaadake ette, raputatakse meid ümber,» Seda üteldes kohendas Lapatkevits ninal sõrmi, mis andsid talle üsnagi tähtsa ilme.

«Ega me ometi arva, et sind selle eest titulaarnõunikuks nimetatakse, et sa isevalitsusele vastu hakkad?» kähvas Janka Tukala Lapatkevitsile.

... ühest suust puhkesid koolmeistrid naerma. Nad olid juba laulnud Nitšõparilt kuulnud laulu titulaar-

See oli üks titulaarnõunik, kes kindrali tutrega käis. Ta raakis: «Mu süda lööb sulle,» kuid neiu: «Sust isu on täis.»

«Ega mis midagi, poisid,» ütles Sadovitš pärast hommikueine, «hakkame vähehaaval astuma.»

«Hakkame astuma jah!» haaras Tadorök sõnast kinni. Vabatahtlik mõnusam olla.»

«Kas sa ikka ütlesid papale-mammale jumalaga?» Janka Tukala Lapatkevitšilt. Kõigile torkas silma Lapatkevitš ja Gulik olid närvilised ja nahtavasti kahet sid, et olid tulnud külakoolmeistrite illegaalsest kogumisest osa võtma. Kuid taganeda polnud kuhugi ja hirmu tunnistada kah ei lustinud.

Koolmeistrid jagunesid kahte gruppi. Ühe eesotsas Sadovitš, teist pidi viima Labanovitš. Nad tundsid hõrka maastikku ja kõiki vaevalt silmahakkavaidki teeradu. Pröstanka poole viisid Kumbki grupp laks ise teed. Sadovitš suundus Neemeni kaldale, et külast mööda pääseda pöörduda siis vasakule ja seejärel metsa. Suvel käisid koolmeistrid sageli jõe ääres hulkumas ja keegi ei pannud seda tahele. Labanovitš pöördus oma grupiga kohe põldude vahele, et peenraid kaudu metsa äärde jõuda. Temaga kaasas olid Tukala, Gulik ja Lapatkevitš.

«Tuiame jumal teab kus ja milleks,» virises Sõnaga Lapatkevitš, ukerdades mööda põllupeenraid. «Ja üldse kogu see värk heaga ei lõpe.»

«Värdi, ära värise, varsti tuleb kevade,» katsus Tukala tema tuju tõsta. «Ja ei kannata ma niisugusel heledal rõõmsal päeval, et inimene soiub nagu väljakannatamatu hambavalus. Kui ei meeldi, siis kobi koormalt maha ja ära rohkem taha.»

«Õigus, Janka!» kiitis Labanovitš Tukalale järele ja ütles siis tõsiselt: «Me ei tui, vaid liigume kindla sihi poole, et keisrile tulist teha, kas mõistad?»

«Selle ajaga, kui me keisrile tulist jõuame teha, laseta meid Siberis kärvata,» ütles Pjatruss Gulik seepeale.

«Siis on asjalugu järgmine, poisid,» ütles Labanovitš seisatades. «Kui nii, siis pöörake parem otsad ümber. Värgisi teid keegi ei sunni. Näete, seal on Mikutsitšõ küla ja seal tee, mis jaama viib. Minge sinna, kust tuleb Hakake «tõsivene inimesteks», laulge «Jumal, keisrit kaitses», õnnitlege vallakirjutajat ja politsepristavit nimepäeval, puhul, lugege kirikus «apostlit», suudelge papil kätt ja tehke pulmi papitütardega...»

«Nonoh! Mis sa nüüd nii põlema lähed,» hakkas rääkima Pjatruss Gulik. «Me ainult tahtsimis teid — noh, meie eestvedajaid... proovile panna. Tead, kulla Andrei, vana sõnagi ütleb, et üheksa korda mööda, üks kord lõika. Mida siis meiega ei tohiks mööda? Ja kas sa tõesti arvad, et me midagi ei taipa ja et meile miski asi korda ei lahe? Kas ei

... tule vappudest ja rumaluste tegemisest hoidumiseks...
... läbi kaaluda.»

«... mis on inimlik!» huudis Labanovitš. «Mida hullu roberi! Selle jaoks me ju kokku tulemegi. ... missugused me oleme ja kes ... me oleme vesi soos, millel pole voolamist, ... elav ja värsk, niisugune oja, mis rois- ... jätab ning ruttab üle puhta kollase ... ja edasi.»

«... Kas näete?» hüüatas Lapatkevitš tasa, ... langedes põllupeenra äärde vaopõhja ...

Labanovitš vaatas sinnapoole, kuhu näitas Lapatkevitš ... Rukki vahelt, mööda järgmist põllupeenart, ... viljapeade kõikudes kaks mütsi.

«...» muutis Gulik vaevalt oma kahvatuid huuli lii- ...

«...» hakkasid pisut ja tõmbusid kühmu.

Labanovitš lükkas viljapead laiali ja hakkas hoolega ... Mõne aja pärast ta nägu selgines.

«Ah sind vägimeest küll!» ütles Andrei pilkavalt Lapat- ... «Mis sa enam hirmust värised, aja selg sirgu, ... puhtaks ja vaata.»

Koolmeistrid tõstsid veidike pead ja vaatasid.

«... ei kuulu ju ametimeestele, tärnid ei läigi. Nii ... mingi politsei!» rääkis Labanovitš naerdes ... vastu. See on arvatavasti mõni Mikutsitšõ ... aga võib-olla ka keegi meie kolleegidest, kes peab ... koosoleku kohast kaugemale, vastupidisesse ...» Andrei heitis tähendusriikka pilgu Lapat-

«... et tuleb nende juurde minna ja kindlaks ... nad on ja mis nad käivad,» arvas Tukala. «Siis ... teame ja oskame määrata oma käitumislüüsi, ... midagi on, hoiatame teisi seltsimehi.»

«... ajal hakkasid tundmatute meeste mütsid jälle ... vahelt vilkuma, sedapuhku aga oli naha, et teekäi- ... teise külge.

«...» hõikas Labanovitš. «Hei, kes seal on? Oodake!» ... peatusid.

«... sul arus on!» kahmas Lapatkevitš tal käest kinni. ... on nuhid?»

«... parem,» ütles Andrei. «Me näitame, et meil pole ... karta, vaid lihtsalt jalutame põldude vahel.»

Koolmeistrid ja tundmatud mehed liikusid üksteisest lahemale ja olid varsti näost näkku koos.

Labanovitš tundis võõrad ära. Need olid tõesti Miksa sitšõ külast, Miron Šuska ja Ljavon Ratkevitš. Labanovitš teadis mõlemat hasti, sest nad olid kodukandi mehed.

Sadovitš aja Šuska ja Ratkevitšiga tihti peale juttu, õpetas neid vaikselt poliitikas orienteeruma. «See on me tügi, ilma rahvata meie asjas suurt nalja ei tee,» oli Sadovitš Andreile ütelnud.

Labanovitš teretas vastutulijaid ja ütles:

«Mis siis külamehed niisugusel ajal mööda põldu patrullivad?»

Ratkevitš muigas kavalalt.

«Sai õite vaatamas käidud, kas ei saaks õhtuvilus kuskohvürsti heina niita.»

«Meil ju aega priiparast,» raakis Šuska kibedusega. «Lõlkuseks on yaravõitu, heina teha, kui tahakski, see kuskilt pole — terve luht on vursti oma. Hamba alla pole samuti midagi panna — leib otsas. Eks siis kaimegi priimeestena ringi: pole tööd katel ega hammastel.»

Kibe tõde, mis neis sõnades oli, lõi Labanovitš südamesse.

«Ei jää see igavesti nõnda,» hakkas ta vastutulnud küla meestele ägedalt rääkima. «Ainult et meil, töötavatel inimestel, tuleb tihedamalt ühte hoida, et ühisel jõul kaitseda oma huvisid, võidelda oma õiguste eest. Ja siis, kui nii kangele oleme, langeb troonilt salvitud puuslik ja jooksevad laiali ka vähemad ebajumalad. Siis lähevad nii põllud kui ka karjamaad talupoegade kätte, kes suudavad neid harida, nendega toime tulla. Siis pole teil tarvis salamata mõisametsast lapikesi niitmas käia, siis hakkate omaenda põllul töötama.»

Lapatkevitš sikutas Labanovitšit märkamatuult varrukast.

«Ei maksa koolmeistril muretseda,» ütles Šuska, vaadates oma selgete silmadega puhtsüdamlikult Lapatkevitš otsa, «meie jutuajamisest ei tule midagi paha. Halvad kõrvad sellest ei kuule. Ja kui ma mõnele räägingi, siis sama sugusele näljarotile nagu ma ise. See mõistab mind, sest tahab ka ise parema järje peale saada.»

Labanovitš vaatas võidurõõmsalt sõprade hulgas ringi.

Ratkevitši huultele ilmus kaval muie nagu ennegi.

«Kui koolmeistrid jalutama tahtsid minna, siis mõnusat jalutamist,» ütles ta. «Aga võib-olla tuleb jalutades isu ka

meil — raakige aga julgesti. Me luusime siin mõnda aega — kui midagi on, küll anname märku. Meie mõisametsa hein meil nii kangesti hinge peal on,» rääkis Ratkevitš.

Tundmatud kokkusaamisest ja toetusest elevil, tanasid koolmeistrid oma vabatahtlikku valvet ja liikusid edasi.

Labanovitš mõtles nüüd, et kõnelused, mida tema ja teised küla meestega pidanud, olid olnud asja eest. «Tõesti, lausumistajal!» kiitis ta mõttes Sadovitšit. «Tõesti, meil on meie tügi.»

Labanovitš ja vaieldes jõuti Prõstankasse. Jõe ääres seisis terve hulk koolmeistreid. Lärmakalt tervitasid nad Labanovitši gruppi. Kohe ilmus metsast ka Sadovitš ja koolmeistritega. Kõik nad läksid Neemeni kõrgele maalikülale, kus võis maha istuda või haljal rohul lihtsalt seista.

Seal olid kokkutulnuid kakskümmend üks. Need olid koolmeistrid kahekümne kahest kahekümne viie eluaastaga. Niiäpar Jankavets oli ainuke, kes lähenes kolmeaastaselt. Seal olid vurrudki alles vaevalt tärganud. See oli mees, kes oli ühel taishabe ees. See oli Adam Milevski. Ta oli mees, kes kasvatanud pika punase habeme, mis keskelt oli lõigatud nagu ministritel keiser Aleksander II ajal. Seal olid ka need lõõpisid ja nokkisid Milevski habeme kallal, «võinuksid teinud sellest väljagi, naeris ka ise ja seletas, et ta kandvat habet «poose pärast». Riides polnud koolmeistrid küll mitte kuigi jõukalt, aga siiski linlikult. Nad mängisid isegi moemeest. Nad kandsid musti ja valgeid lina sõõriku põhja ning sametise rummuga suvekoosoleku. Seal küll, mõned koolmeistrid olid ka palja peaga ja ilma kinnist, ainult päevasärgi väel.

Kui jutt ja kära oli veidi vaibunud, pöördus Sadovitš koolmeistrite poole:

«Koolmeistrid! Asugem siis asja juurde, mille pärast me oleme siia kokku oleme tulnudki.»

Kui me oleme kokku tulnud selleks, et igaveseks lahti lasta «vana Aadama» kestast,» arvas Ivan Tadorõk, «siis tahame kõigepealt Neemenisse suprema, meie koosolek aga peaks jätma, et ta metsa jookseks. Asume tähtsa ülesande meile puhta südametunnistusega ja puhta kerega.»

Küll sina oskad mul alati supi ära rikkuda!» pahandas Sadovitš Tadorõkuga. «Peame koosoleku ära — palju aega ei ole — ja küll sa siis jõuad oma «vana Aadamat» meile jätta. Kuidas rahvas arvab?» küsis ta koolmeistritelt.

«Kõigepealt koosolek, siis suplemine!» kärasid kõik, hulgas ka Lapatkevitš ja Gulik. Oli ilmne, et viimased tahtsid võimalikult ruttu selle ohtliku koosoleku kaalast ära saada, eks siis näe.

«Kui nii, siis asugem asja juurde,» kuulutas Sadovitš pidulikult. «Seltsimehed!» jätkas ta. «Nagu maailmas kõigil sellistel puhkudel kombeks, tuleb meil valida koosoleku juhataja ning kirjatoimetaja. Keda valime juhatajaks? Ma teen ettepaneku valida Nitsšopar Jankavets.»

«Kelle käes kepp, see olgu kapral,» hüüdis Nitsšopar. «Hakka sina juhatama... Poisid! Ma panen ette valida Sadovitši, ta on säärase asjade peale mihkel.»

Koolmeistrite hulgas tõusis kara. Ühed hüüdsid Nitsšopari, teised Sadovitši nime. Koosoleku juhatajaks valiti Sadovitš ja kirjatoimetajaks Raiski.

Koosolekut juhatama hakates oli Sadovitš kohe nagu teine mees. Ta näoilme muutus kindlaks, silmavaade valjuks, rind tõugati veel enam ette ja häälekõlgi oli teist sugune.

«Seltsimehed! Tänane koosolek on meie koolmeistritele äärmiselt tähtis sündmus,» alustas ta. «Me elame ajal, kus kõik Venemaa parimad inimesed pühendavad oma talu ja energia võitluseks tsarismi vastu, üheõiguslikkuse ja rahva vabaduse eest. Mingid karistused keisri sabarakkude poolt ei suuda võitlust seisma panna. Keisri troon on lõhnenud vankuma...»

«Kuid keiser pole troonilt kukkunud,» torkas Tadorõk vahele.

«Just meie peamegi ta kukutama!» ütles kõneleja ahvatlaval. «Meie puha kohus on rahval silmad avada. Meie kohus rahva ees on luua revolutsiooniline õpetajate liit ühineda Ulevenemaalise Õpetajate Liiduga ja asuda ühisel jõul, ühtse programmi järgi võitlusele rahva vabastamiseks tsaari-isevalitsuse ikkest, maa eest ja vabaduse eest.»

Sadovitš kõneles kaunis pikalt ja päris ladusalt. Näi mõnigi kuulaja, sealhulgas ka Labanovitš, mõtles: «Küll on bassipõristaja hea kõnemees!», tundes südamesopis tema ilukõne-oskuse pärast kadedust.

«Meie kohus on organiseerida juba täna tsarismivastane õpetajate võitlusliit,» lõpetas Sadovitš oma kõne. «Niisiis arutame asja läbi. Keis soovib sõna?»

«Mis siin ikka arutada ja seletada,» raputas oma pikka lakka Nitsšopar Jankavets. «Asi on selge: selline organisat-

«...» Oma sõnavõtu lõpetas ta järsu käeliigu-

«...» loetasid teda teised. Isegi Gulik ja

«...» ütles Sado-

«Meil, sõbrad, on tarvis kirja panna otsus.»

«...» küsis Lapatkevitš.

«...» vastas Sadovitš, «et 9. juulil 1906. aastal, 1) teha täna, meie, allakirjutanud, otsustasime: 2) teha endale ülesandeks võitlusele tsarismivastliku korra vastu... Lähemalt arutame... ja paneme kirja, sest siin pole meil ei pabe-...» katkestas Sadovitš ise oma jutu.

«...» lõi Lapatkevitš käega.

«...» oli koolmeistrite koosolek Pröstankas lõppe-

«...» aga kiskusid endid paljaks nagu

«...» ja laksid Neemenisse «vana Aadamat» maha

Sadovitš oli koosolekut teisiti kujutlenud. Ta oli tahtnud, et arutus tuleb pidulikum ja tähtsam. Aga kukkus ja lõppes lihtsamalt. Ta ei saanud isegi ettekannet «...» mille kallal oli pikalt pead vaevanud. Ühesõnaga, ta pöördus asjakohasest tõsidusest. See aga oli sellest, et õpetajate hulgas polnud inimesi, kes oleksid tegelikku revolutsioonilise kooli läbi teinud.

Pröstankast kõiki ettevaatusabinõusid tarvitusele võttes

«...» läksid koolmeistrid üks sinna, teine tänna,

«...» otsuse läbiarutamiseks ja allakirjutami-

«...» kogunema. Sadovitši, Raiski ja Tukala

«...» jäi kirjutada koolmeistrite koosoleku protokoll

«...» sonastada otsus.

«...» võeti neli punkti:

«...» 1906. aasta koosoleku otsuse põhjal luua Õpe-

«...»

«...» põhieesmärgiks on võidelda isevalitsusliku korra vastu, propageerides rahva hulgas revolutsiooni tead ja levitades revolutsioonilist kirjandust. Õpetajate ühisel jõul liikme kohustuseks on luua kohalikke revolutsioonilisi rakukesi, et võita Liidule võimalikult rohkem liikmeid.

3) Uuel Õpetajate Liidul ühineda Ülevenemaalise Õpetajate Liiduga ja astuda temaga tihedasse sidemeisse.

4) Liidu asjatalituseks valitakse kolmeliikmeline halduskoosseisus: Sadovitš, Raiski ja Tukala.»

Videviku kamul tulid koolmeistrid koolimajja, et protokoll kinnitada. Sedapuhku oli Sadovitši valvsus veel suurem: tänaval ja kula teises otsas seisis valve, ehkki kõrg oli vaik ja vaga. Protokoll võeti vastu Ivan Tadorõku parandusega otsuse teise punkti juurde: sõnade «isevalitsusliku korra vastu» asemel «isevalitsusliku režiimi vastu», mis Tadorõku arust vahendavat vastutust sissekukkumise korral.

«Noh, vennad, õnnitlen!» ütles Sadovitš liigutatult. Revolutsioonilise meeleoluväljenduse akt oli talle vana südamesse lainud, mille eest Labanovitš omas mõttes talle kõrgelt hindas. «Lubage minul kui koosoleku ja meie ühise juhatajal esimesena alla kirjutada,» lisas ta.

Ja Sadovitš pani esimesena oma nime protokollile alla. Janka Tukala ei saanud teisiti kui pidi jalle lõõpima.

«Braavo, bassipõristaja!» kiitis ta Sadovitši. «See on hea märk, et ükski muna ei tahtnud targem olla kui kana. Noh» pöördus ta koolmeistrite poole, «kel on koolmeistridamisest villand ja kes tahab kroonu putru süüa — kirjutagu alla!»

Nali meeldis koolmeistritele. See polnudki õieti nali, vaid pigem väljakutse, mille ees keegi ei tahtnud ennast vilesamaks tunnustada. Laua ümber, mille peal oli protokoll kogunes tihedalt mehi; igaüks tahtis näidata, et ta kroonu putru ei pelga. Puudus ainult kolm allkirja: Guliku, Lapalkevitši ja Põrnika-papi oma. Neid polnud sel ajal seal ja seda ei pandud tähelegi — küll tulevad ja kirjutavad.

Sündmus oli niivõrd tähtis, et koolmeistrid korraldasid sõpradevahelise pidusöögi: jõid viina ja võtsid peale traditsioonilist redisesalatit, mis hapupiimaga tehtud. Nad laulsid ka mõne laulu: sellest, kuidas «tsaar kohkus, ilma manifest — surnuile vabadus, elavaile arest» ja «Titulannõunikku».

Alles vastu keskööd hakkasid koolmeistrid laialt minema. Sadovitši korterisse jäid peremees ise, Raiski, Tadorõk, Jankavets, Labanovitš ja Tukala. Tuba jäi hulga vaiksemaks. Raiski kui sekretär pani koosoleku protokollile lauale, vaatas selle läbi, luges üle allkirjad ja tegi eraldi paberilehele mingeid märkmeid. Tukala oli kingad jalust ära võtnud ja tatsas raamatukapi ees, vahetades aeg-ajalt

et lühikest tunde naljatava sona. Sadovitš kõndis Janka-
a laua otsa tagasi, rääkides tasakesi millegi üle.
akna alla istunud ja mängis viiulil
olles täielikult neile andunud.

Tukala läbi Raiski vastas kulunud sohval ja kuulas
Ivan Tadorõku andekates kätes. Selle
kuulugi mitte väga pimedas suveöö põhja-
laual ja mõtiskles. Tundus, nagu oleks see olnud
kui ta Verhanist teeles asus. Ajataju oli
valgusid laiali harjumuslikud piirid, mis
teistest. Ammuks see oli, kui ta tuli
kõrgele ja asundusest... Keegi teda seal ei
nägi, mis jaoks ta üldse sinna läks?... Ja alles nüüd
ta oli juba teist ööd magamata. Tuli meelde, et
mis koosolekul kasutamata jäi. Kui
Sadovitši korterisse jäänud poistele
on aeg möödas! Miks ta mööda
Al, kui palju raiskab inimene asjata oma jõudu,

«...»
«...» juhtus midagi paris ootamatut. Toa uks paisati
lahti ja virutati vastu seinu, nii et krohv vari-
Seebaot pimedast pilvest tormas tuppa
uradnik Kabjak, kõrget kasvu, kuivetanud ja
mees. Käratades: «Mitte üks samm!» oli ta
juures. Veel üks hetk, ja protokoll oligi
uradniku käes! Samal hetkel astus täht-
väepealik lahtisest uksest sisse politsei-
ja tema järel politseistrasnikud. Kõik see sündis
et koolmeistrid olid päris juhmistunud,
valgust rabatud. Tadorõk laskis viiuli koos poegnaga
ja seisis, kahvatu nagu surnu. Raiski kargas
liikumatu vahtima: protokoll oli rännanud
kättesse! Tukala toetus seljaga vastu
sohva, Labanovitš jäigi sohvale istuma, nii nagu ta oli seal
kukkusime, vahele jääme, ja veel nii lolla-
Sadovitš tahtis kõõgiaknast välja hupata. Akna all
politseistrasnik ja sundis teda kabalöögiga tagasi.
ja vihane, käratas Sadovitš pristavile:

«Miks te lubate oma strasnikutel peksta?»

Tukala vastas rahulikult, isegi lahkel toonil omakorda

«Aga kes teid kaskis aknast välja tükida?»

Kõige kindlameelsem ja rahulikum oli Nitsõpar Janka-
«Ta kaskis pristavilt:

«Ütelge, teile antakse vististi ametikõrgendust?»
Pristav, alles noor ja üsnagi lihtsameelne mees, kehtis
õlgu.

«Võimalik küll,» ütles ta ja andis uraadnikule kätt
«Teostada läbiotsimisel!»

Uraadnik ja kaks strasnikut läksid kapi juurde, mille
olid kooliraamatud ja mitmesugused dokumendid. Sadovitš
ei olnud kantseleiasjanduses kuigi korralik, mis muutsid
läbiotsimist toimetava uraadniku ja strasnikute ülesand
keerukamaks.

Labanovitš istus ikka endiselt sohval. Ta mõtles ainult
ühele asjale: kuidas hävitada ettekanne, et see ei satu
politsei kätte? See ettekanne oli hädaohtlik asitõend mitte
ainult Labanovitši enda, vaid kõigi teistegi vastu, kes kooli
meistrite kokkutulekust osa võtsid. Vahepeal olid kooli
meistrid esimesest kohkumis- ning jahmatushetkest üh
saanud ja neile tuli taas elu sisse. Tadorõk võttis viiuli ja
hakkas mängima kirikuhümni. «Kui suur on Siionis
jumal» viisi. Janka Tukala oli kapi juurest ära tulnud, seal
seal tuhnisid uraadnik ja strasnikud, hakkas laulma tund
matu autori laulu läbiotsimise kohta:

Naiskursisti padja sopist
leiti poolik puudritopsik.
Üliõpilase korkast
leiti klaasike kastorkat.
Ehkki pole dünamitt,
plahvatus võib tulla siit!

Nitšõpar Jankavets, kulunud kortsus, kõndis järsul san
mul mööda tuba. Sadovitš istus sohvale Labanovitši kõr
vale. Pristav seisis ukse veeres ja luges koosoleku proto
kolli. Pristavi juures oli kaks politseistrasnikut. Tabanud
sobiva momendi, tõmbas Labanovitš salakesi ettekande
taskust välja, pani oma selja taha sohvale ja kiskus selle
leht-lehelt hiljukesi tillukesteks tükkideks.

Nagu maruhoog prahvatas uksest sisse Põrnika-papi
Hinge tõmmanud ja heitnud pilgu üle kõigi siinviibijate
politseinike ja oma sõprade, kõmistas ta:

«Hädavaevaga pressisin end rahvasummast läbi. Kuid
ikka inimesi kokku jooksnud!»

Ta vaatas pristavile ja ütles, nähes selle käes protokolli
«Andke protokoll siia!»

Pristav sattus hämmeldusse ja kuis:

«Misjaoks teile?»

Põrnika papi kuulutas uljalt:

«Tõnu pole veel alla kirjutanud!»

Pristav andis protokolli. Põrnika-papi istus laua taha,
kasti sisse, kastas sule tindipotti ja kirjutas selgesti,
kõikidele oma nime alla. Seejärel ulatas ta pro
tolli pristavile rüütellikult tagasi.

Samal ajal jooksis väljast sisse erutatud strasnik ja
andis pristavile midagi kõrva. Ka pristav sattus ärevusse,
olnud natuke, seejärel libistas pilgu üle koolmeistrite
olnud andis märku läbiotsimine lõpetada. Janka
Tukala tõusis nobedasti välja tühjad viinapudelid ja pani
lauda.

«Herra pristav,» pöördus ta pristavi poole, «kas te ei
taha kaasa ka need «asitõendid» meie mässumeelsuse
tõendiks?»

Pristav vältida oma visiidi muutumist kometiks, tegi
koolmeistritele tervitusvõtte, tõstes käe mütsi
lõhkus koos uraadniku ning strasnikutega kooli
meistritele.

Põrnika papi pilgutas sõpradele silma.

«Nüüd pidage pristav varvast viskama.»

Ja tõusis tõsi: politsei sissetungist polnud möödunud viit
minutit, kui koolimaja ümber hakkas kogunema küla
rahvas. Seal oli siin juba üle saja, kuid rahvasumm kasvas

Kui politseinikud pristaviga eesotsas rõdule ilmusid,
hõlmas Nitšõpar meeste hulga:

«Kuidas on, viskate nooda sisse või?»

«Kõegi lisas:

«Noodad on hürdad jänkut, aga minema lipsas.»

Pristavi kiirustamine polnud ilmaaegne. Teda kohutas
ohuohu suur hulk ja nende vaenulik hoiak politsei suh
tes. Põrnika pikad jäljed tegema, enne kui jõuti läbiotsimine
lõpetada ja kedagi vangi viia.

«Oleks nad vaid katsunud vangi viia — me oleksime
nõu veel näidanud!» kinnitasid külamehed sõjakalt.

«Põrnika!» pöördus Sadovitš koolmeistrite poole. «On
võimalik rahvale kõnelda!»

«On jah vaja, tingimata on vaja,» toetas Andrei tuliselt

seda ettepanekut ja tema järel tegi seda ka suurem enamik koolmeistreid.

«Aga kes kõneleb?» küsis Sadovitš.

«Sina oled siin otsaline, eks sina pead ka kõnelema!» kuuldus üksmeelset arvamist.

«Sinul, vennas, läheb kõnepidamine nagu lepsi reega!» õhutas Sadovitšit Janka Tukala.

Otsustati, et kõneleb Sadovitš. Koolmeistrid läksid rõdule. Terve kitsas kooliõu oli külamehi täis.

«Tähelepanu, seltsimehed!» hüüdis Sadovitš valjusti.

Rahvasumm jäi vakka, hakkas liikuma ja koondus tihedamini rõdu ette.

«Seltsimehed, vennad, kodurahvas!» võttis Sadovitš kogu oma kõne alguses kõrgeid toonid. «Teie silma all leidis aset sündmus, mis meile, koolmeistreile, ei ole kuigi meeldinud. See oleks meile olnud veelgi ebameeldivam, kui teie, kallid vennad, ei oleks õigeaegselt kohale jõudnud. Ja kui me praegu seisame siin rõdul teie ees veel vabadena, siis ainult selletõttu, et teie meile appi tulite. Politsei lõi varasema ja laskis varvast. Tõsi küll, pristavi kätte sattus meie koolmeistrite koosoleku protokoll, kus meie allkirjad all ja see on väga paha ning ohtlik.»

«Miks te siis meile märku ei andnud? Me oleksime nendest kõristki protokollile välja kiskunud!» kostis Miron Šuska kõmisev hääl.

«Kõik tuli nii äkki ja ootamatult,» rääkis Sadovitš tasemele. «Meil oli ka valve välja pandud, kuid võtsime tühjaks maha; rahunesime liiga vara. Kuid, seltsimehed, niikaua kui meile on elu antud, ei pane me abitult tiibu kokku, vaid võitleme edasi — meie priiuse eest, maa eest, meie inimõiguste eest. Tõde ja õigus ei ole ilma pealt kadunud nemad jäävad võitjaks. Revolutsiooniline liikumine ei lõpe. Meie kõrvu kostavad, ja ikka valjemini, võitlejate-revolutsionääride hääled põranda alt, pimedatest Siberi sunnitud töökaevandustest, inimeste suust, kes on pidanud oma kodumaalt lahkuma, kuid ei ole katkestanud püha sidet temaga. Üha kõvemini kõlab üle maa priiuse hääl, üleskutse astuda võitlusse tsaari-isevalitsuse vastu. Ja see hääl ütleb teile: Vaesed ja viletsad! Kõigi maade proletaarlased, ühinege! Ühendage oma jõud! Meie tugevus on ju meie ühtehoidmises — kõik ühe eest ja üks kõigi eest! Tsaari-isevalitsus rõõmustab, et ta on revolutsiooni lämmatanud. Meie aga tuleme talle meelde: vanatudi kuh

...kõneleb, kui juba paastu mööda sai, aga mais maeti teine...

...ja nagu rauegu võitlus töötava rahva õnne eest!

...talupojad hak-

Julgesti, vennad, nüüd tööle!

...kui oli juba valgeks minemas, läks külaharvas...
...Lapatkevitš ja Gulik. Nad tegid näo, nagu oleks...

...olud rusunud meeleolus, iseäranis Sadovitš...
...Võtsid valve...
...Lasksid proto-...
...Raiski ja Labano-...
...ei kiskunud, kui uraadnik...
...Põrnika-...
...mis oleks tal...
...rebida!

«Kahju, et meid kohal ei olnud!» ütles Lapatkevitš...

...Jankavets saatis temale ja Gulikule vihase...
...oli väheke piinlik, et oli kaasa toonud säärased...
...oskasid protokollile allakirjutamisest kõr-...
...ja nuud pruukisid veel suudki. Nitšõpar...

...pristavile, et ta ka teie nimed protokollile...
...Ja rääkis edasi, raputades oma juuksepara-...
...Miks ei taibanud ma pristavile...
...viis rubla pihku pista! Oleks protokollile...
...siis oleks võinud ära hävitada. Asi see oleks...

...süüdistuste ja tagantjärele tarkuste kohta...
...Labanovitš:

«Jumalid! on niisugune vanasõna: «Annaks jumal, et...
...hüpsel kohe niipalju tarkust oleks kui maamatsil...
...»

Labastanud pilgu üle toa, kus praegu oli kõik segi pööra-
...lahtise kapi ning raamatu- ja paberir-
...ümber, üle tühjade viinapudelite patarei ja

oma ettekande tükkide laua ning sohva all, tuli Labanovitšile meelde lause, mida ta omal ajal sessamas koolis olles etteütlemise järgi kirjutnud, ja ta kordas seda valjusti.

«Kus pidu käis, seal kirst on nüüd...» Oh poisid, poisid!» jätkas ta meelekibedusega. «Kõige kergem on süüa lasi otsida. Kuid mis tulu sellest on? Ja sina, Aless,» pöördus ta Sadovitši poole, «ära oma südametunnistust koorma! Hobusel on neli jalga, aga temagi komistab. Mäletad, kuidas oli Gogolil öeldud? «Kargas küll kinni, tiris — ja katkes...» Mis parata? Nutt hädas ei aita, aga töö tahab tegemist. Terve elu on meil ees, poisid! Isegi Nikolai II, keda oli sõjas nahutada saanud, laskis oma soldatite jaoks medali lüüa ja kirjutas selle peale, öieti mitte küll tema vaid teised kirjutasid: «Ülendagu teid jumal omal ajal!» Kuid meie peaksime graveerima medali ja sellele kirjutama: «Ülendagem ka iseendid omal ajal!» Nõnda siis, poisid, ei tohi nina norgu lasta. Vaatame asjadele kainelt — meid aetakse koolidest minema kui mässajaid. Kuid elada saab mujalgi kui koolides. Antakse kohtu alla — eks see andku!»

«Õigus, vana,» toetas Labanovitšit Vladzik Salvessev ja alustas sealsamas laulu:

Vaenlase tormid meist tuiskavad üle...

Nagu ühest suust hakkasid ka teised koolmeistrid laulma. Nad laulsid kaasaalamisega, vaimustatult. Langedud tuju tõusis jälle. Ja tööpoolest, mis elu see olekski, kui ta voolaks pikkamisi, ühetasaselt, ilma vähimategi järskude käändudeta?

Saabus uue päeva hommik. Lähenes aeg, millal tuli Mikutsitšõ koolimaja jumalaga jätta. Kuid mehed ei saanud vastu panna kiusatusele Neemenis suplemas käia. Kõik tundsid vajadust ennast värskendada, virgutada unetu ööga narvetanud ja väsinud keha, loputada roidumusest punetavaid silmi.

Labanovitš, Nitšõpar, Gulik ja Lapatkevitš hakkasid astuma jaama poole, et sõita oma elukohta. Neid tulid saatma Sadovitš, Tadorõk, Tukala, Raiski, Vladzik Salvessev ja Põrnika-papi.

Päike paistis juba läbi kuuselatvade ja suvise päeva kuumus hakkas endast marku andma, kui koolmeistrid jõudsid sooviku äärde, kus kaja oli öösel nii selgesti ja kõlavalt edasi kandunud. Kõik koolmeistrid olid raske öö ja neid

meelendava mõju all. Meeleolu oli rusutud ka uudise tõttu, mida nad lüüa olid kuulnud, nimelt et riigiduumas ettevalmistused. Südamed olid rahutud. Hingepõh-
tades veel salajane kartus, et politsei võib umber
käia ja hukata mässulisest koosolekust osavõtjaid kinni
võtta. Nad ei lüüa lähenedud koolmeistrid jaamale sugugi
võta, nad lahkuvad ja ülevas tujus, nagu nad üleile olid
võitluses läinud. Rongi minekuni jäi veel hulk
jaamaa ringiluisimise asemel, mis oli isegi ohtlik,
koolmeistrid metsa, kõrgele kingule sooveerel, et
«pühkida ja pisutki oma olukorra üle aru pidada. Nit-
chõpar ja Janka vaikis kogu aeg, ta haudus mingit mõtet,
et pühkida vajalikuks seda sõpradega jagada.
«Võidate arvata, poisid, mis meiega nüüd tehakse?» küsis
Labanovitš.

«Koolmeistrid olid kõigil peas. Ainult Põrnika-papi heitis
meie vastu rohelisele samblale pikali ja vajus silmapilk
unusse.»

«Nad laavad ainult ametivõimud,» vastas Raiski.

«Nad ei määrataks meid parematesse koolidesse, et
võime ette massaks,» lõõpis Janka Tukala.

«Nad kanneld mõelda ja tõele julgesti näkku vaadata,»
labanovitš, «siis kõigepealt, mu kallid sõbrakesed,

«Nad võtavad mõne päeva pärast lastakse kõik protokol-
lida, koolmeistriametist lahti ja antakse töö-
kohta alla. Politsei ja kõik ametivõimud eesotsas

«Nad võtavad meie koosoleku suhtes väga range
«Nad lugu see olgu, et Valgevenes, tsaari-impee-
«Nad otsustad, juhtub saaraseid asju! Määrata nii krõbe
«Nad võtavad õppust võtaksid.»

«Nad ei, ära kuuluta nii kurje asju!» katkestas Laba-
nitšõpar Tadorõk.

«Aga ta ettekuulutus on tõsi,» möönis Sadovitš. «Meie,
«Nikola ja Janka kui büroolihkmed ei pääse karistu-
«Nad ei juhtumil. Eeskätt mina, sest koosolek toimus
«Nad ei. Sest politsei vaatab juba ammu minu peale

«Nad kohtu alla antakse, siis kuulatakse meid ka üle,»
«Nad praktiline Vladzik, «Ja seepärast peame ennem
«Nad leppima, kuidas ülekuulamisel käituda, mida rää-
«Nad millest, vaikida ja mida üldse eitada, et ei antaks
«Nad meeldivaid tunnistusi.»

«Nad peaksid advokaadiks hakkama,» kiitis Janka Vlad-
«Nad ja lisas: «Minu rumala arusaamise järgi peame

raiuma, et meil mingit mässu ega streiki kavatsust ei olnud. Tulime kokku selleks, et korraldada väikest õhku, ja olengul võtsime viina. Seda tõendavad viis kvaadrist tühja pudelit. Viinastanud inimesel aga on meri peal vini. Ja otsustasimegi siis ajavaimu mõjul asutada Õpetajate Liidu.»

«Arukalt raagitud,» arvas Ivan Tadorök. «Võib-olla küll nii hulluks ei lähegi, aga kui läheb, siis ei ole su meel tööpoolest mitte paha. Ja teate mis, poisid? Me tegime viimast hästi, et parandasime sõnad «võidelda tsaristliku kord vastu» sõnadeks «võidelda tsaristliku režiimi vastu.»

«Äh!» heitis Nitsõpar käega. «Kõnekaand ütleb kah, et kas see Gavrõla nüüd suri ara või lõppes vistriku kate. Siin samasugune asi. Kord või režiim — üks kama kord.»

«No ei, vabanda, kulla mees!» vaidles Tadorök vastu. «Kord on iseasi ja režiim iseasi. Kord on süsteem, poliitiline suund, midagi üldist, aga režiim on ainult osa üldisest, midagi spetsiaalset.»

«Mina pole talmudist iial olnud ja säärastest peenestest ei hooli. Ja kohtu-uurija ei tee vahet, kas on õeldud «tsaristlik kord» või «tsaristlik režiim,» vastas Nitsõpar.

«Siiski «režiim» mõnevõrra pehmendab protokollis loetud otsuse teist ja meile kõige hädaohtlikumat punkti, oli Labanovitš Tadoröku poolt. «Kuid üldiselt võttes näitab ta, et me oleme massajad. Nojah, olgu peale! . . . Teate mis, poisid,» tegi Labanovitš teist juttu, «terve kambaga jaame minna ei maksa. Paremini lähme tasapisi laiali. Minu roogi läheb pool tundi varem kui teie oma,» pöördus ta Jankavetsi, Lapatkevitsi ja Guliku poole. «Ma lähen parem üksi päini, võtan pileti ja sõidan ära, alles seejärel tulete teie. Tõsi küll, Lapatkevitsil ja Gulikul pole midagi karta, nad on süütud nagu jumala tallekesed: nende allkirjad protokollis all ei ole.»

«Jumala tallekestel» polnud päris mõnus seda kuulda, kuid südamepõhjas nad rõõmustasid, et olid sest suurelt puhtalt välja tulnud.

Koolmeistrid olid Labanovitšiga päri. Põrnika-papi oli aratanud, läksid nad Labanovitšiga koos peaaegu järva äärde, kust jaam oli juba lähedal, ja jätsid siis sõbra jumalaga. Nitsõpar Jankavetsi jaama ei läinudki. Ta võttis Sadovitši käevangu ja ütles:

«Tead, bassipõristaja, lähme õige jala Panjamoni.»

Jankavetsil oli teel tekkinud oma plaan. Kui nad Sadovitšiga kahekesi jäid, ütles Nitsõpar:

«Kas see vabrik ei lõpe. Sinu lood aga on veel kehvalt lood. Na oled juba ammu politsei silmis kahtlane. Tead, nad ei taha sulle väga viltu. Politseile on teada, et te olete Mikutsitšõ ümbruskonnas levinud, ja nad, et meid tabati sinu koolist, suurendab sinu teadomust veelgi. Tead, mis mõte mulle tuli: teeme sõltumatu Ameerikasse. Raha mul sugupärast on, agendi, ja sa võimalikult kuubale saada, me leiame. See muretseb teid ja me rändame sinna, kus õhk puhas, võttes sinu koolmeistrite kongressi eest endile, millest teate,»

«Tead,» oli hageda loomuga poiss. Kuid temagi lõi veidi mõtelnud.

«Tead,» tead, pole kunagi selle peale mõtelnud,»

«Kas sulle mõtle. Tuulelgi on laial lagedal parem kui kõrvaldada teid.»

«Kas sulle mõtle,» vaikis pisut, mõtles, siis aga ütles otsustavalt: «Tead,»

«Tead!» Kus kurat pole kündnud, sinna ta ka ei külv! «Tead,» vahetult ilmugi näha.»

«Tead,» hoides oma kokkulepet valjult saladuses. Ja alles siis, kui nad juba välismaalt, saatsid nad oma lähedastele teate emigreerimise kohta.

Labanovitš oli jälle üksinda. Esimestel minutitel tundis ta kogu sõpradest, kellest oli äsja lahkunud. Kõige rohkem oli puudus Janka Tukalast ja Aless Sadovitšist. Neli sõpra olid nad käinud õpetajate seminaris kui ühekandidiidid ja parimad sõbrad. Palju mälestusi ja millestki elamusi pakkus neile minevik. Sellele võis nad ainult heameelega tagasi mõelda.

Janka Tukala saatis Labanovitši kuni raudtee äärde. Nad rääkisid. Janka tahtis minna oma kooli, et igaks juhuks raamatud ja brošüürid läbi vaadata. Ja seejärel tulevat ta tagasi Mikutsitšõsse Sadovitši või isa-ema juurde.

«Tead, Andreika,» ütles Janka pidulikult, hoides sõbra käe. «Olgu sinuga püha mäe õnnistus!»

«Huvast, Janka! Ära noruta, vennas, ja ära sea selga sulle järgi, kui see sinu peale puhub, vaid kõnni vastu»

tuult — nõnda raagib sulle Verhani Zarathustra. J
juta mulle, minu kirjadest aga ei pea sa mitte puu
tundma.»

Jaamas oli rahvast hõredalt. Labanovitš võttis pileti
laskis pilgul vaksalis ringi käia. Midagi hädaohtlikku
ega perroonil talle silma ei puutunud. Kuid vana
ütleb: varga peas muts põleb. Rongi tulekuni jäi veel ka
kümne minuti ümber. Labanovitš läks einelauda ja võ
pudeli õlut suupistega. Leidnud vaikse nurgakese, istu
laua äärde. Ta rüüpas ühe klaasi ja veel teise. Kaks ma
mata ööd olid teda ära väsitnud. Ta polnud selle aja joo
sul ühtki korda saanud pikali heita. Joodud pudel õlut p
pea kohisema. Teda vallutas magusalt nukker meeleolu.
Mõtted laksid oma emale, vendadele, õdedele, onu Ma
nile. Ta oli kavatsenud neidki vaatamas käia. Aga ko
olek lõppes nii, et oli raske kodukoldel nägu näidata. M
ta nüüd kodus ütleb? Arvatavasti oli seal juba pra
teada, et nende Andrei Mikutsitšõs käis, teatakse, kul
see värk lõppes. Temast saadakse aru, võib-olla tõmu
takse nina pisut vingu, aga riidlema ei hakata.

Juba vagunis istudes mõtles Labanovitš ka Janka Tul
lale kui viimasele niidikesele, mis teda siinsete radade
sõpradega ühendas. Kus on Janka praegu? Vantsib ku
üksipäini oma Jatšõnka poole ja arvatavasti tunneb ük
dust, hirmu ja ärevust teadmata sündmuste ees, mida ta
vad eelseisvad päevad... Kuidas oleks veel kord tahtu
vaadata oma arukale sõbrale silma, suruda kätt ja üteld

«Pea vastu, Janka! Ära lase nina norgu! Astu vastu
vastu homsele päevale!»

Natuke enne lõunat jõudis Labanovitš oma jaama. Ja
tus olema ka küüdimees, kuid koolmeister ei tahtnud ra
lat raisata, sest oli teadmata, mis homme päev toob, ja ha
kas jala kodu poole vantsima. Ta läks teist teed, mis
kaudu Verhan hulga lähemal oli ja mis Antanina Milu
lavna talust mööda ei läinud. Ta tahtis võimalikult p
oma koolimajja jõuda ja puhkama heita, sest juba kolma
dat ööpäeva polnud ta silma kinni saanud, olles kogu a
jalul. Väsimus oli nii suur, et ei suutnud isegi mõtta
koondada, kõike läbi kaaluda, mis viimase kolme päeva
juhtunud.

Viimaks jõudiski tee lõpule. Seal ongi koolimaja
vallavalitsus selle vastas. Küll võib kirjutaja Vassilk
vitšil hea meel olla, kui oma talumatu naabri sissekukk
misest kuulda saab!

«Kui teie teistmees tagasi!» oli Paraska-muti rõõmsalt
hõlmatult vastas, «Noh, sõidud sõidetud?»

«Sõidetud sõidetud, käigud käidud — olengi tagasi.»

«Noh, jumalale tänu!»

Turaseviti muti läks kõõki süüa vaatama. Tursevitš oli
tas ta istus laua taga, õpperaamatute kuhjad ümber
ed. Ta huppas hoogsalt püsti, tervitas sõpra suure lār
et copulas ingevasti tal kätt

«Kui teie teistmees ennast?» küsis ta tulijalt kirikuslaavi
ita «Mikutsitšõs teda tunnistavalt ja lisas: «Ei tea miks,
entke aga oled näost ära!»

«Kui teie teistmees, oh inime nõder! Andku jumal, et sa
ta ei peaks tulema nagu mina!»

«Kui teie teistmees, oh inime nõder! Andku jumal, et sa
ta ei peaks tulema nagu mina!»

«Kui teie teistmees, oh inime nõder! Andku jumal, et sa
ta ei peaks tulema nagu mina!»

Labanovitš rääkis vähimagi põiklemiseta, otsekoheselt
«Kui teie teistmees, oh inime nõder! Andku jumal, et sa
ta ei peaks tulema nagu mina!»

«Kui teie teistmees, oh inime nõder! Andku jumal, et sa
ta ei peaks tulema nagu mina!»

Juppa tuli Paraska-muti, kes kattis käbedasti laua. Tema
hõlmatult jäid koolmeistrid wait, kuid eideke märkas kohe,
«Miks on toonud pahu uudiseid, aga ei pidanud
«Kui teie teistmees, oh inime nõder! Andku jumal, et sa
ta ei peaks tulema nagu mina!»

«Kui teie teistmees, oh inime nõder! Andku jumal, et sa
ta ei peaks tulema nagu mina!»

«Kui teie teistmees, oh inime nõder! Andku jumal, et sa
ta ei peaks tulema nagu mina!»

«Kui teie teistmees, oh inime nõder! Andku jumal, et sa
ta ei peaks tulema nagu mina!»

«Kui teie teistmees, oh inime nõder! Andku jumal, et sa
ta ei peaks tulema nagu mina!»

Hava, egas midagi, vennas,» ütles Labanovitš, kui oli
hõlmatult jäid koolmeistrid wait, kuid eideke märkas kohe,
«Miks on toonud pahu uudiseid, aga ei pidanud
«Kui teie teistmees, oh inime nõder! Andku jumal, et sa
ta ei peaks tulema nagu mina!»

Tursevitš muisutas huultega ja kõngutas kahetsevat pead.

«Nüüd on möllamised möllatud!... Oeh, Andrell, Nojah, mis seal enam parata.»

Labanovitš seisatas tagakambri uksele ja ütles:

«Veski käib, tustjaid tuleb.»

«Võib-olla tustjaid, võib-olla lustjaid,» arvas Tursevitš.

«Aga mida need lustjad tähendavad?» küsis Labanovitš ja vastas ise: «Nad tähendavad kõike, mis on meile vabanduseks ja vastumeelt. Ütleme, meid aetakse hundipassiga koostöö minema, võib-olla antakse kohtu alla ja pannakse vangistada või saadetakse välja, ja siis on meie lustid läbi. Aga kas sääraseid vahe on? Ja kas miljonid lihtsad inimesed ei ole nagu lustjad tsaari satraapide, mõisnike ja tuhandete teiste mõõrijate kannal?... Kuid praegu pole mulle ilmselt midagi kallimat kui uni.»

Labanovitš istus voodiveerele, võttis saapad ja pintsaku maha, pani pea padjale ja uinus silmapilkselt.

Tursevitš jäi laua äärde üksinda. Ta meelerahu oli rikutud. Tal oli sõbrast kahju. Kõige halvem aga oli see, et inimene ise oli oma õnnetuses süüdi. Mismoodi saaks teda aidata? Ja mida ta sellega tõestas? Ükskord juba sai hõlmatuse, kuid asjata: vähimatki õppust ta sellest ei võtnud. Ja ise veel suurustab, nagu oleks teab mis vägiteoga hakkama saanud... Ah, kulla mees, elu ära elada on midagi muud kui üle põllu minna!

Mitu korda kõndis Tursevitš vaikselt toas edasi-tagasi. Ta vaatas vargsi tagakambrisse. Labanovitš lamas rahu hõlvalt paremal küljel, padi vastu õlga. Ta magas nii sügavalt, et peaaegu polnud hingamistki märgata. Tursevitš kummardus sõbra kohale. «Nüüd oled sa õnnelik, sest ei sa millegi pärast pead ei vaeva,» mõtles ta eemaldudes.

Seal tekkis Tursevitšil uus mõte, tõrjudes tagaplaanile kõik muu: kas on hea, kui ta nüüd poliitilises mõttes oli nagu koolmeistri majja jääb? Võib-olla heidab see asjaolu temale, Tursevitšile, varju? Ja otsekui tema kaalutluste toetuseks meenusid ütlused: «Kellega sa läbi käid, sellelt ka kulge jääb», «Ütle, kes on su sõbrad, ja ma ütlen, kes oled sa ise».

Veelgi suurem rahutus valdas Tursevitši meeli. Nüüd taandus Labanovitš tema mõtetes tagaplaanile. Õpiku kaasa võtnud, läks Tursevitš majast välja, et vabas õhus veel kõik läbi kaaluda ning jõuda mingile kindlale otsusele.

... et ütelda, arutas Tursevitš, on tal kõik, mis prognoosidega tahtud, ammugi läbi tudeeritud, sest ega süüdistuste instituti astuda täna tulnud. Ja aegagi polnud ta juba juunud. Selle aja peale, mis ta oma koolist läbi käinud ja kooliõpetajad ära korraldab, on varsti juba päev, kus tuleb asuda teele Vilnosse eksameid ette võtta ja kooli tule sealgi varem kohal olla.

Tursevitš mõtted liikusid ses sihis, et pikemaks siia juba mingit vajadust. Sellisele otsusele ta jõudiski. Kui ohtu tuli Tursevitš jalutamast tagasi. Ta arvas, et kui juba juurest ta kavatses hirmu pärast minema minna, on juba ärganud ja nad räägivad oma asjus suudatades. Kuid Labanovitš polnud ülal, ta magas ikka endiselt. Ta ei ärganud ka öösel ega teisel hommikul. Ta pärast lounat, umbes samal ajal, kui oli voodisse tõusnud, tegi Labanovitš silmad lahti.

Tursevitš juba arvasin, kulla vennas, et sa oled unetõppe. Ta ütles Tursevitš.

Tursevitš pole ma elu sees ennast paremini välja maganud. Ta vastas Labanovitš. Pisut vaikinud, tähendas ta: «Ma olen, ehk polekski paha, kui, ütleme, aastaks magama minna ja üldsegi mitte ärgata.»

Labanovitš vaatas tema otsa ja ütles raskesti ohates: «Aadant jääb ehk vähekski.»

... et olukorramuutus, olgu siis hea või paha, lööb inimese tundealusest tasakaalust välja. Teda valdavad uued mõtted, uued mõtted ja meeleolud — olenevalt sellest, kas ta on teele inimene või teistsuguste asjaolude mõjul asub. Nii oli nüüd ka Labanovitšiga. Tõsi küll, temal ei olnud praegu mingit kindlamat teed, ta oli vaid sattunud teelahkmele, olles nii või teisiti kindlaskujunenud. Kuidas ta välja löödud. Kuigi suurt meelehärmi selline olukord talle ei valmistanud. Vastupidi, see ebamäärasus oli temale meeldivgi: oleks ju huvitav teada, millega ta lõpetab. Koolmeistriametist lahtilaskmine teda ei kohustanud, sest ta oli selle mõttega juba harjunud, nii et see ei tundunud talle ootamatult. Kuidas aga tema elu edaspidi läheb, mis juhtub temaga järgmistel päevadel, mismoodi hakkab ta elu vaatama kõik tuttavad ja sõbrad, kui ta teenistusest ilma jääb, selles on küsimus. Niikaua kui käed-jalad

liiguvad ja jõud-tervis kaes, niikaua ta hätta ei jää. Ühtegi töö ei karda, maast-madalast tööga harjunud... Ta peab ootab ees palju sündmusi, mida praegu aimatagi ei oska. Tähtis on ainult olla elav inimene, elada ja võidelda.

Järgmisel päeval pärast seda, kui Labanovitš ärkas, seisis juba koolimaja rõdu ees küüdimees Nitsõpar Kudrõk vanker, seesama, millega teda esimest korda Verhani toodi. Labanovitš aimas, miks ta sõber ja külaline nii pakiliselt palavalt tahtis ära sõita, kuid vaikis sellest: milleks teisel meelehäarmi valmistada? Tursevitš omakorda püüdis sõidu tegelikku põhjust varjata ja laskis välja paista, nagu tahaks ta nii kole kangesti veel Verhanis olla, aga mis teed ära: peab sõitma! Ta maksis üsna hõlpsalt käel Paraska-mutile teenimise eest. Mutike aga oli torssis ja tujutu. Ta oli juba oma «muusika» mingisugustest ebameeldivustest kuulnud ja tal oli kahju, et koolmeister säärasel ajel üksinda jäetakse.

«Noh, mu kallis Andrei,» surus Tursevitš Labanovitši kätt ja kaelustas teda, «jää terveks, naeratagu sulle õnn! Võib-olla läheb veel kõik hästi... Ära võta seda ebameeldivat juhtumit südamesse, ole tugev! Kui aga vaja, siis ei minagi sind unusta.»

«Aitäh, sõber, heade sõnade eest. Olgu sinu tee helge soovin igati edul!»

Sõbrad kaelustasid teineteist ja suudlesid. Tursevitšil valgusid isegi pisarad silma. Labanovitš saatis ta küüdi vankri juurde. Tursevitš istus vankrisse, võttis mutike peast ja lehvitas sõbrale. Vanker hakkas liikuma.

Kirjutaja Vassilkevits oli kardina serva kõrvale nihutanud ja vaatas oma toast salakesi pealt, kuidas sõbrad jumalaga jätsid. Sellest, mis naabriga oli juhtunud, ta veel ei teadnud. Kuid kirjutajal oli hea meel sellestki, et vihastatud riigiduuma oli lakanud olemast, ja arvatavasti see Labanovitšile kuigi palju rõõmu ei valmistanud.

Labanovitš seisis nii kaua rõdul, kuni küüdivanker tänavanurga taha kadus, ja läks siis tagasi oma tuppa. Nõnda siis on ta ümber jälle üksindus, võib-olla sügavam kui eal enne. Süda oli raske. Tursevitši ärasõit suurendas ta nukrust veelgi. Ei nad niipea enam kohtu, ja kui kohtuvadki, siis ei ole sellest enam samasugust rõõmu nagu harilikult nende kokkusaamistel. Nende teed lähevad üks sinna teine tänna — nii otseses kui kaudses mõttes.

«Jälle on mu muusikas üksinda,» haletses mutike tuppastudes ja katkestas Labanovitši mõtted.

«Täna, Paraska-muti, üksinda me siia ilma tuleme tolmale ja laheme.»

«Jätke mind olgu: lähme ilmast ära! Las lähevad teie koolmeistrid, aga teil pole muud kui elage teie ühesinda, vaid nägusa naisukesega!»

«Muttu, mutike Labanovitšile kelmika pilgu.

«Muttu, et naist pole, üks mure vähem.»

«Muttu, miks nõndamoodi?» jäi Paraska-muti umbusk-

«Muttu, miks segadusse ja küsis siis: «Ütelge, noor-

«Muttu, teie juhtus? Ma nagu ei taipu. See noorsand,

«Muttu, ütles, et paha asi oli sinu koolmeistriga. Ja

«Muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu ei juhtunud. Ootame natuke, ja kõik

«Muttu,» vastas Labanovitš. «Oli siin enne mind kool-

võndi teise kooli. Võidakse viia mindki. Või-

«Muttu, muttu lahti lasta.»

«Muttu, muttu kortsus näole laskus vari.

«Muttu, kuskile ja ka lahti ei lasta,» protesteeris ta.

«Muttu, muttu, muttu rääkida!»

«Muttu, muttu, muttu, et paha asi oli sinu koolmeistriga, ja

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

«Muttu, muttu, muttu, et ma ka ise seda näen.»

uuesti laduma. Kuid ka seekord ei kuulutanud koolmeistri Labanovitšile midagi head. Eideke aga ei tahtnud sellest leppida. Mitu ja mitu korda ladus ta kaardid välja ja rahunes alles siis, kui ennustused muutusid paremaks.

Kui Paraska-muti koolmeistri toa uksele ilmus, oli juba rõõmsama näoga.

«Noh, eks ma teile ütelnud, et kõik läheb kenasti!» ütles ta. «Tulge õige siia ja vaadake, mis kaardid näitavad.»

«Kuid see ettekuulutamine käis sul millegipärast kaua,» ütles Labanovitš.

Mutike muigas kavalasti.

«Selleparast, et ma tahtsin teile kõige paremat ette kuulutada.»

Labanovitš sai küll aru, miks mutike oli nii kaua kaardid pannud, kuid ei ütelnud seda välja. Mutike oli ju nii väsinud, et kõik lõpeks koolmeistrile hästi!

«Mis siis kaardid mulle kuulutavad?» küsis ta, et mitte keegi mitte solvata, sest see oli tema vastu ju nii heatahtlik olnud.

«Eks tulge siia ja vaadake ise.»

«Mina ei taipa ju kaartidest tuhkagi.»

«Küll ma siis räägin, mis kaardid näitavad.»

Mutike seadis kaheksa kaarditahi kolme ritta: kahet ritta kolm kolmikut ja kolmandasse kaks.

«Näeh, nüüd on kõik selge nagu peopesal,» hakkas mutike seletama ja ütles, näidates esimesele kolmele kaardile:

«Kõrgelt kroonumehest tulevad teile väga head sõnumid, mida te oodatagi ei oska.»

«Kas kõrge kroonumees on see või?» küsis Labanovitš, näidates sõrmega ruutukuningale, mis oli esimeses tihikus.

Paraska-muti vaatas etteheitvalt koolmeistri otsa.

«Niimoodi näitavad kaardid,» ütles ta. «Ja ei maksa pölgata ühtigi, sest oma õnne võite ära peletada.»

«Oh mutike, ega ma pilkagi, kuid mulle teeb nalja, et sihuke kuigard nagu ruutukuningas on kõrge kroonumees.»

«Ei tea, miks ep või ta kõrge olla? Igaüks võib kutsuda ametis olla, kui tal elus õnne on ja jumal aitab. Olen kuulnud ka sellest, kes ja mis on teda kõrgele tõstnud.»

«Sa oled ju paris mõttetark, mutike! Täiesti õige: kellega elus õnne, see magab ka viiskudega villavakas. Kallid ainult, et sa kaartidesse usud.»

Mutike oleks esimese hooga pahandanudki, sest tal

kaardid ei kuulutanud midagi head. Kuid ta hoidis ennast vaos, et mitte etteheitvalt.

«Tule, kui te kaartidesse ep usu, siis maksa neid pan-

«Paraska-mutike!» raakis koolmeister tuliselt.

«Mina ei usu, see ei puutu siia. Kõige tähtsam

«Mulle on, et mul on huvitav kuulata, isearanis kui

«Mulle on nii kuldne ja nupukas inimene nagu

«Mulle on.»

«Mulle on kõik relvad kaest võetud ja Labanovitš

«Mulle on ruutukuninga üle naersin, siis selle peale

«Mulle on — punase habemega kuigard, nagu sünge

«Mulle on mõtlesin, et kes kõrgetest kroonumeestest

«Mulle on ruutukuningas. Ja vastasin iseendale: see

«Mulle on rahvakoolide direktor, suure habemega riigi-

«Mulle on Akaronka. Ja tõepoolest on ta ruutukuninga moodi:

«Mulle on habemikud, mõlemad kongus ninaga, mõlemal

«Mulle on Ja ühtekokku on mõlemad lollid.»

Paraska-muti ei suutnud oma koolmeistri naljatustele

«Mulle on vastu panna ja puhkes ka ise naerma. Siis

«Mulle on loobus meeletolu äkki kadunud ja ta ütles tõsiselt:

«Mulle on, et te nalja teete ja mullegi naeru peale ajasite,

«Mulle on see hea märk, et teiega midagi paha ei juhtu.»

Ja peale Paraska-muti sõnade ning ettekuulutuse kin-

«Mulle on toodi järgmisel päeval vallamajast Labanovitšile

«Mulle on ühe klri. Ümbrik oli üsna suur. Labanovitš võttis ümb-

«Mulle on välja paberi, milles Minski kubermangu rahvakoo-

«Mulle on direktori Akaronka allkirjaga avaldati Verhani kool-

«Mulle on Labanovitšile tänu eeskujuliku töö eest õpilaste

«Mulle on valmistamisel eksameiks.

«Mulle on Mikutsitšost tagasitulekut mõtles Labanovitš tih-

«Mulle on Mihhailavna talu, Antanina Mihhailavna enda

«Mulle on Laidakese peale. Tuleb igatahes nende pool

«Mulle on pealutamise asi nii või teisiti uhele poole viia.

«Mulle on olukorrad sootuks muutunud: kui mitte tana,

«Mulle on vastakse tema, Labanovitš, koolist lahti. Selles

«Mulle on ta raasugi. Ka rahvakoolide direktori tänu-

«Mulle on ei arita. Nahtavasti ei olnud politsei informat-

«Mulle on koolmeistrite salakoosolekust Mikutsitšos veel kõr-

gete ülemuste kõrvu jõudnud. Iga kord, kui Labanovits neile kõrgetele ülemustele mõtles, tuli meelde Parame muti kaardipanemine, kuna ruutukuningas oma sõnaga näoga tõi silma ette rahvakoolide direktori Akaronka tead, kuidas ema ja tütar siis koolmeistrile vaatama hädavad, kui nad teada saavad, et ta ametist lahti on?

Kolmandal päeval pärast Mikutsitsõst tagasitulekut hakkas Labanovitš astuma nii hästi tuttavat teed asunud poole. Jõudnud selle metsasalu kohale, kust ta kunagi puravikke leidnud, pöördus koolmeister teelt kõrvale, hakkas mööda metsa ja istus siis siledalt saetud tammekönnule. Metsas oli nii mõnus ja nii vaikne, et isegi kogu tema meeldiv juhtum tagaplaanile nihkus. Ja Labanovitš oli juba olukorraga harjunud — mis oli, on nüüd minevik. Elada aga tuleb tänases ja homses päevas. Kuid mis edasi saab? Hea küll, koolist lastakse lahti. Kuhu minna ja mida peale hakata? Pea oli igasugu mõtteid täis. Labanovitš tuli metsasalust välja. «Mis neile ütelda ja kuidas ütelda?» küsis ta iseendalt.

Seal ongi koht, kus suurelt teelt Antanina Mihhailovna talu poole pööratakse. Labanovitš läks põldude vahel, kuhu oli külvatud rukist ja tõuvilja. Mõlemal pool kitsasid vähe sõidetud teed, mitmesuguste rohtude ja lillede kasvas lopsakalt ja oli juba valmimas lõhnav köömen. Paljudeski talutoitudes kasutatav maitseaine. See kitsas rada, teeveerne rohi ja lilled, ka see lõhnav köömen meenutasid Labanovitšile praegu juba päris kaugel lapsepõlve, kui ta käis mööda samasuguseid teeradu kas emaga või üksipäini, süda vaba vähimaistki muredest... Oh õnne, mis kadunud aegu!

Liidake oli millegipärast kindel, et koolmeister täna tuleb. Ka unenägu, mida ta oli täna öösi näinud, nagu kutsu naised teadsid seletada, tähendas külalist. Nimelt nägi ta unes, et mingi kole põrnikas tonksis vastu aknaruutu, ja sisse lennata ja Liidakest hammustada. Kui unenägu põrnikast tõesti tähendab Labanovitši tulekut, siis ei ole Liidake põrnika peale sugugi pahane, sest kes veel võiks temale kulla tulla kui mitte koolmeister? Ühtki teist ta külalist ei pea. Viimaseil päevil oli Liida üksinda õpikute taga istunud palju oma koolmeistrile mõtelnud. Ta ei oleks ka osanud ütelda, mismoodi ja mida ta Labanovitšist mõtleb. Ta lihtsalt püsis vaimusilma ees, korra lahke ja hea, teine tõsine ja nagu pisut kurigi. Ei lainud meelest ka juhtumid, kui ta vargsi, hülides oli tulnud Liidakese juurde linnale.

Liida, kuidas oli õpilase kohale kummardunud, ja ütelnud, on sellel hing sees või on ta ärangi

See kord oli Liida õue jooksnud, otsinud saarase koolmeistri talu poole tulev teeharu hästi silma tulla ja vaadatud, ehk koolmeister äkki tulebki. Ja mitte ei tulnud, et ta oleks koolmeistrit nii kangesti näha tahtnud, mis ta omas mõttes —, vaid muidu niisama; et ta uneti peab tulema. Ja ikkagi piilus Liida tee poole ja vaadatas ka enda ümber, sest kogu aeg oli tal tunne, et koolmeister tuleb, mispärast ta sinnapoole vahib ja keda otsustab otsustab. Ja kui ta tööpoolest silmas koolmeistri ei näinud, hakkas süda tugevamini põksuma. Oleks ta juba nagu ennemaltki talle vastu lipata. Kuid ei, seda ei tahtnud, sest mis arvab siis ema ja ütlevad teised inimesed, kui ta tulla kepseldes tuppa nagu kitsetall. Hea, et ema ei ole veel — muidu oleks see tema elevilolekut tähele pannud. Kuid parem, kui ta istub laua taha, süveneb töösse, ei pane kedagi tähele. Ta võttis sahtlist koolmeistri ühe ja hakkas lugema — ainult silma peal. Kui keegi oleks küsinud, mida ta loeb, siis oleks ta vastanud võlgu jäänud. Tähti ta lihtsalt ei seletanud, sest ta ei ole hoopis millegi muu juures. Õnneks sai ta selgeks, et ta märkas alles nüüd, et ta oli avanud maateaduse õpiku. Hüva, üks kama kõik, maateadus kah tarvilik. Vaadates raamatusse mõtles ta, kui kaugel võiks koolmeister praegu olla... Jääb nagu kauaks... Einoh, mis ta kui ei tule, siis võib ka üldse tulemata jääda.

Liida aga kolksatas õueuks ja siis kuulis Liida võõrusest häärt jalgastumist. Veel hetk, ja see, keda ta oli oodanud, oli ta toonäve.

«Oh, mis tubli tüdruk on minu Liidake!» ütles Labanovitš, astudes ukse ees. «Ei pane kooliraamatuid käest lahti. Noh, tere päevast, Liidake!»

Koolmeister tuli laua juurde ja teretas Liidat kättepidi. «Aga mina juba teadsin, et te täna tulete,» ütles Liida. «Mida juba rääkima põrnikast, mida oli täna öösel unes näinud, kuid sai sõnasabast kinni, sest ei sobinud koolmeistri põrnikaga ühele pulgale seada. Äkki paneb koolmeister pahakski.»

«Kui ja mismoodi sa siis võisid teada, et ma täna tulen?» ütles Liida, hakkas häbenema, ta lõi silmad maha, siis aga tõusis koolmeistri otsa.

«Teadsin aga jah, ja kõik,» vastas ta ilma pikema sõnata.

«Hüva, aga kas sa eile ka arvasid, et ma tulen?» ütles Labanovitš. «Misjaoks ma kull teda pinnin?» käis ta samas peast labi.

Jalle lõi Liida silmad maha.

«Arvasin või ei arvanud, aga ei oodanud,» tunnistas ta koolmeistrile silma vaadates.

«Ja siiski on ta kullatükk!» mõtles Labanovitš.

Tuppa astus Antanina Mihhailavna. Ta huultel mängis lahke naeratus, mille tõttu avanes katkiste hammaste vahel suu, andis tunnistust sellest, et Antanina Mihhailavna oli koolmeistri nägemisest hea meel, sest too polnud juba nädal aega siin käinud. Ta surus lahkesti koolmeistri kätt. Ta tumedates silmades lõi mänglema sõbralik sära. Sel hetkel oli ta iluski. Antanina Mihhailavna istus laua ääres järile.

«Meie siin hakkasime juba teie järele igatsema,» alustas ta juttu.

Liidal hakkas pisut piinlik ja ta langetas pea. Nähtavasti ta kartis, et ema nende intiimsetest kõnelustest äkki midagi välja räägib.

«Kuidas siis teie ka oma sõidud sõitsite?» küsis Antanina Mihhailavna.

Küsimus oli päris lihtne, aga vastata polnudki nii kergest selle taga oli palju sündmusi, suur tükk elu.

«Selles see asi ongi, kuidas oma sõidud sõidetakse,» vastas Labanovitš pärast lühidat vaikust. Tal oli vaja pisut aega võita. Siia tulles oli ta küll labi mõelnud, kuidas Antanina Mihhailavna ja Liidaga raakida, aga nende juuresolekul ei kõlvanud valmismõeldud laused enam. Antanina Mihhailavna tabas koolmeistri sõnadest tooni, nagu oleks temaga teel mingi pahandus juhtunud.

«Rääkige parem juba kõik ära,» ütles Antanina Mihhailavna murelikult. Liida ootas samuti vastust.

«Sõitsin nii, et ilmselt sõitsin maha oma Verhani kooli ja ka oma koolmeistriameti,» ütles Labanovitš.

Antanina Mihhailavna ja Liida jutt oli korraka läbi lõpetatud.

«Kuidas peab teist aru saama?» küsis Antanina Mihhailavna hämmeldunult. «Heidate lihtsalt nalja või? Kuidas on võimalik, et sõitsite maha nii kooli kui ka koolmeistriameti?»

«Nojah, kukkus sedamoodi välja,» vastas Labanovitš. Ta

... tahtnud kõik südamest ära rääkida, kuid sai ennast juba suurenenud asjades pole ettevaatus iial kurjast. «Koolmeistrid,» rääkis Labanovitš edasi, «ma olin kavatsenud kokku tulla ja arutada omi asju, ta teie me peaksime tegema... Nojah, ja lihtsalt selleks, et teie jalle näha ja pisut lusti pidada.»

«Ma te ei ole tänini ei teadnud, mis koolmeistrid peavad,» ütles Antanina Mihhailavna irooniliselt.

«Ma te ei tea, aga mitte kõike,»

«Mida midagi ei taipa,» kehtis Antanina Mihhailavna. «Nojah, rääkige edasi.»

«Ma te ei ole polegi palju rääkida. Nähtavasti oli keegi teile teatanud, et Mikutsitšõ külla on kokku tulnud kõik koolmeistrid, aga misjaoks? Igauhel on ju edasimüts silma ees. Ja öösel tegi meile visiidi politseimehed ja politseistrasnikutega. Kirjutati teile kirjad. Tjah, õigust ütelda polnud seda vajagi, et te kirjutasime alla... Tegelikult oleks meid pidanud vabastama. Mine tea, politsei oleks seda teinudki, kuid ma ei saanud kokku.» Labanovitš mõtles pisut, kas ta teie midagi niisugust rääkinud, mida poleks maksnud teile öelda. «Nojah, oligi kõik,» lõpetas ta oma napi jutuse.

Antanina Mihhailavna oli märgatavalt süngeks tõmbunud. Liida istus langetatud päi. Tükk aega ei lausunud ema midagi. Vaikis ka külaline.

«Ja mis siis nüüd teist saab?» küsis Antanina Mihhailavna.

«Kõik võib olla: võivad ametist lahti lasta, võivad kinni panna ja kohtu alla anda.»

Antanina Mihhailavna väärutas laivalt pead.

«Ja mis häda oli teil endale pahandust kaela tõmmata?» küsis Liida.

«Ma ometi ütlesin teile, et ärge sõitke,» lausus Liida. «Ma te ei teadnud,» pead tõstmata.

«Ah,» ohkas Labanovitš, «kui teaksid, kus maha kukud, ma lootaksid endale õlgi alla... Elusalt ju mulda ei saa. Ja midagi hirmsat ma siin ei näe. Ons vähe inimesi, kes teie vangimajades ja pagenduses? Aga võib-olla oleks teie teinud.»

Liida juttu mujale juhtida, võttis ta välja ja näitas rahvavalitsuse direktioonilt saadud paberit — tänuavaldust, hea õpetajate ettevalmistamisel eksameiks.

«Oleks ju kena, kui see hästi lõpeks,» arvas Antan Mihhailavna umbusklikult ja ohkas raskesti.

«Alati tuleb loota kõige paremat, aga ühtlasi ei n... ka liiga muretu olla,» lisas Labanovitš.

Asunduse piiridest välja jõudnud, ohkas Labanovitš l... gemalt. Kuid ühtlasi oli säärane tunne, nagu oleks... midagi kaotanud, nagu oleks tal millestki puudus. Oli... poolest ei olnud hiljutisest sõidust Mikutsitšosse k... mõnus rääkida. Pidi ta ju keerutama ning kavaldama, oleks kõigest räägitud ja samas ka üht-teist maha v... tud. Nii pidi koolmeister toimima enesesallitamistungi... sest ta oli kindel, et nii või teisiti tuleb tal tegemist... ametivõimudega ja anda seletust pristavi poolt konfi... ritud protokolli kohta, võib-olla ka vastata kohtu-tu... küsimustele. Seda ei tohi unustada, selleks peab arg... valmis olema. Kõige sellega ühenduses ei läinud me... kõnelus Antanina Mihhailavna ja Ludaga, see, millise na... leolu asjane kõnelus neile oli tekitanud. Selge pilt, et... koolmeistrit kuigi suure rõõmuga oma majas enam ei... Ja kui teda koolist peaks lahti lastama, võib nende m... uks isegi lukku jääda. Aga olgu kuidas tahes — Labanovi... otsustas kindlalt Liida järeleaitamise lõpule viia, või k... mitte, siis ainult sellepärast, et ta jalad enam vabalt... peal käia ei saa.

Suvi oli parajasti lõppemas. Oid möödas heina- ja... kuskui öised äikesed, olid laulnud oma kõmisevad laulud... suvele. Põllud jäid iga päevaga lagedamaks. Inime... koristasid juba hiliseid tõuvilju. Kupses tatar. Aarde... legendikud nagu oleksid äkki ahenenud, nad kandsid end... mingit ebamäärast, sõnul väljendamatut kurbust. Oli va... kinud paljuhäälned lindude laul. Ainult ühtehoidvad vilkad... kuldnokad, kel pojad üles kasvatatud, olid kogunenud h... lasuurteks parvedeks ja lendasid poldude kohal, l... vahel tihedasse musta troppi ja pudenedes vahel õhus läbi... paistva võrguna laiali. Vanad kuldnokad harjutasid naht... vasti noori lendama, et enne ärälennu algust tugevda... nende tiibu. Sedasama tegid ka kured. Vahel nad kogun... sid luhakuivendikel kokku ja kõndisid tervete rodude... pikkamisi ja kaua või seisis liikumatult paigal otsekui min... git nõu pidades, vahel aga tõusid kõrgele taevasse ja k...

... hõlju pilvede all, et proovida oma tiibade tuge... vahel linnud, kes küll ei kadestaks teie kergeid... Oid lõppemas suvi, raugemas loodus, tuh... lehedate pakesekiirte sädelevad tuled. Vakatavad... kod hõlju metsade ja kaugete sinetavate salude ning... tugevaid õrna, sooja vinesse nagu nukrusekir-

... jaanud ka Verhani kulatagused. Isegi kir... nagu Labanovitš märkas, oli nüüd tal... jaanud. Naine oli ta juurde tagasi tul... kirjutaja oli just selleks tema järelgi käinud ja palu... Enam ta viina ei joonud ega märatsenud. Kirjutaja eluviisid muutunud ka selle tõttu, ... vallavalitsuse revideerimine, nagu ta... kantseleis tuttavatelt kuulnud.

... tahes, aga kirjutaja oli nagu hoopis teine... Labanovitš tema poole sisse astus, et allkirja... kirja vastu võtta.

... nooga istus Vassilkevitš kantseleis pika, sinise... laua taga, mille peale oli kuhjatud mitme... Vassil Mironavitš oli näost nagu pisut... — see ei olnud enam nii tursunud nagu pärast... ja agarat Bacchuse kummardamist harilikult. Kantselei uksele koolmeistrit, kergitas kirjutaja... oma toolilt ja ulatas naabrile käe nagu hea... nobergi. Osutades käega iseenda vastas laua... toolile, ütles ta lahkesti:

«... volke istet.»

«... Vassil Mironavitš!» noogutas Labanovitš kirju...

«... elate? Mis teie pool head?» päris kirjutaja...

«... on küll juhtunud, mees on nüüd nagu sula või? ... vedanud?» mõtles Labanovitš ja hoidis kõrva...

«... vaikelt-vaikelt, Vassil Mironavitš. Täna... vastas ta.

«Võib-olla on teie koolil vallavalitsusele mingeid nõud... jatkas kirjutaja endiselt heatahtlikul toonil küsit-

Labanovitš kehtas õlgu, andes sellega mõista, et min... koolil ei ole — ei kirjutajale ega ka vallale. ... vallal kooli vastu on, neid täidetakse,» ... koolmeister.

«Noh, siis on hästi, väga rõõmustav, et teil ja teile kolle valla käest midagi saamata jäänud ei ole,» ütles kirjutaja Sellega lõpetas ta eeltseremoonia ja asus asja juurde.

«Andke andeks, Andrei Pjatrovitš, et ma teid tülitada pean teile üle andma ametliku kirja, sest mulle on teie korraldus anda see kätte allkirja vastu. Siin ta on. Pange alla kirjutada, et olete kätte saanud.»

Kirjutaja pani ümbriku lauale. Labanovitš andis all tulnud kirjade raamatusse allkirja.

Nagu näha, kibeles kirjutaja uudishimust, et mis kirja on, mille peab allkirja vastu kätte andma. Võib-olla on isegi teadis, millest kirjas jutt, nüüd aga tegi koolmeistri pilamiseks ainult niisuguse näo, nagu ei teaks.

«Arvatavasti esitab direksioon teid autasustamiseks, ei suutnud kirjutaja ennast pidada. Koolmeister tabas selleles küsimuses pilget.

«Mille eest peaks mind autasustama? Olen ma miski vangi võtnud või?»

«Kuidas mille eest?» ütles kirjutaja selle peale rahulikult. «Teil oli ju tänuavaldus eeskujuliku töö eest õpilaste ettevalmistamisel eksameiks.»

«Nojah, paljugi mis oli: siis oli see aeg, aga nüüd teine. Oli, ütleme, riigiduuma, aga nüüd teda ei ole. Ühendas sellega võib ka võimudel teistsugune meeleolu olla... Kuid et mitte pimesi kobada, vaatame, mis kirjas on.»

Labanovitš avas ruttamata ümbriku ja laskis pilgul läbi masinakirjateksti libiseda. Tekst oli lühike, ainult neli rida:

«Verhani kooli õpetajale sellele ja sellele.

Minski Kubermangu Rahvakoolide Direksiooni Peaõpetaja Nõukogu otsustas — vallandada Teid Verhani rahvakooli õpetaja kohalt alates käesoleva, 1906. aasta 1. septembrist.»

Teatele olid isiklikult alla kirjutanud direktor, riigikolledži nõunik Akaronka ja asjaajaja Davidzik oma konksudega. Kui koolmeister luges, jälgis kirjutaja üksisilmi tema nägu ilmet. Kuid Labanovitši näos ei liikunud ükski lihaskontor. Koolmeister lõi veel kord silma üle plangi. Kõik oli omal kohal kolm tähte R.H.M. — Rahvahariduse Ministeerium, Akaronka ja Davidziku allkirjad ning pitsar allkirjadest neli lamal.

Labanovitš ulatas paberi kirjutajale.

«Olge lahked.»

Õpetaja luges teate läbi, heitis koolmeistrile häämas-
selt pilgu ja vaatas tükk aega vaikides temale silma.

«Kas vallandatakse koolmeistriametist?» küsis ta tasakesi rahulikult, mis luges veel kord paberi läbi.

«Jah, mulle autasustamiseks esitamist,» ütles koolmeister kibeles toonil.

«Kuidas — mille eest ometigi?»

«Kui alla olid kirjutajal ülemuste ees omadki patud, nii ta oli juba jahmunud teatest, et koolmeister on koolist lahkunud. Igatahes ei olnud Vassilkevitši hääles raasugi kinnistatut, see teade tuli temale ootamatult.

«Mille põhjuseks on?» päris kirjutaja edasi. «Siin ei ole midagi, mis põhjusel.»

«Kui avalikult tuletakse mulle mu varasemaid patte ette,» vastas Labanovitš. Koolmeistrite konverentsist ei olnud ta pidanud ta vajalikuks.

«Õpetaja juurest lahkunud, läks Labanovitš koolimajja,» ütles polnud enam tema koolimaja.

33

Labanovitš, omas toas, luges Labanovitš direksiooni kurja teate veel kord läbi. Nüüd ta veendus, et kujutus vältimatuks sündmusest on üks asi, aga see sündmus ise, kui ta tõeline faktiks saab, on hoopis teine asi... Nõnda siis ei ole lihtne lahti, tal ei ole tööd. Ja mingeid illusioonegi ei ole! On tõmmatud piir, mis eraldab teda senisest elust ja millest üle astuda ei saa.

Labanovitš vaatas taas umber. See on ta korter, pigem väike korter, söögituba ja ühtlasi kabinet kolme toaspool vaheseina aga ühe aknaga magamistuba. Ja kogu poole aasta oli Labanovitš selles korteris elanud, ja polnud teda õieti märganudki, nüüd aga paistis see korter valguses ja kogu oma kehvast täiuslikkuses, mis ta ei olnud varem märganud. Hulgani keerles mõtteid ja mälestusi koolmeistri elust. Millegipärast meenus päev, kui ta esmakordselt tuli, nagu lohakil ja raamas koolimaja, voodis vedeti. Surtšokut, tuli meelde kohtumine temaga. Labanovitš siiasõit, küüdimees Kudrõku-taat ja poórane koolmeistri kuni tuul aknaluuks raevukalt vastu seinu pek-
kida. Labanovitš ilmammu oleks see olnud, justkui kauge une-
mees on jõudnud mälu tuhmudagi. Mõne lühikese aja jooksul mõtetest läbi kõik, mis oli ühenduses kool-

meistriametiga, kõik elujargud, mis nelja aastaga labanovitšile olid teinud: Tselšõna, Vöganõ. Kõik see oli seljataha jäänud, kogu gusse taandunud.

Hiljakesi avas ukse Paraska-muti. Nähes Labanovitši sügavas mõttes, jäi ta seisma ega astunud üle läve, silm tõmbus vaikselt tagasi, et mitte häirida koolmeistrit mõtetes. See aga ei märganudki, kuidas mutike tuli ja kadus ta ukse taha kadus.

Ta tuli vähe aja pärast uuesti, kui kuulis toast sammu. Koolmeister võttis ta lahkesti vastu, peletades näolt nure ruse.

«Astu sisse, Paraska-muti! Pole me enam ammugi juttu ajanud ega kaarte pannud. Võta istet, muti: suuremat kui kui sina pole mul siin kedagi.»

Paraska-muti ohkas raskelt ja istus laudsohvale täiesti ääres.

• «Miks sa nii tujust ära oled, muti?»

«Kui teil meel haige on, siis on ka minul meel haige» vastas muti.

«Millest sa ärvad, et mul meel haige on?»

«Eks ma teie näost näe, kullake. Ma tean, et teil on süda raske, aga te ei räägi sellest. Varem te polnud niisugust ohkas mutike. «Praegu te heidate nalja ja naerate, aga te süda ei naera ühtigi, ei heida ka nalja. Või ma siis seda näe!»

«Oh, mutike, küll sa näed palju, aga palju on sulle teadmata.»

Mutike ei pannud nagu tahelegi, mis koolmeister rääkis. Ta istus sügavasti langetatud päi, heietades omi mõtteid. Korraga tõstis ta silmad koolmeistrile ja küsis suisa:

«Rääkige õigust noorhärä, mis pahandus teil oli?»

Koolmeistrile tuli see küsimus ootamatult. Ta jäi hetkeks seisma, kuna mutikese murelikku näku, mis nii pisike ja kuttu-dest kuttu.

«Küll sa oled hea südamega, Paraska-muti. Ma näen, et sul on minust kahju otsekui omaenda emal. Aga muud haletseda ei maksa. Kõik minu pahandus, nagu sa ütled, on selles pisikeses paberilipakas.» Labanovitš näitas rääkides koolide direktioonilt tulnud paberit. ««Kõrged kroonimehed» lahutavad mind sinust ja sellest koolist, Paraska-muti. Kas maletad, kuidas sa mulle kaarte panid? «Kõrged kroonimehed» saatis algul mulle tanuavalduse, et olen koolis hasti lapsi õpetanud, nüüd aga ütleb, et kasi minema.»

Mutike vaatas tardunult Labanovitši otsa. Paistis, et

mutikese mõtte tema arusaamiseni ei jõudnud. Ta astus mõnda kibedat tõtt.

«Kas see meelamoodi?» tõusis nüüd mutikese ärevus. «Kas need karmid ollakse ja nõnda karistatakse?»

«Kas see konks ongi, mutike, et mis paha on, nõudab tika nii, teine teisiti. Ühed, nurjasöödikud, ei sööda seda, kui lihtsad, vaesed, maksude, nälja ja muude muuharohutud inimesed ei taha sellega leppida. Ühed, olles valmis ebaõiglase korra vastu»

«Kas see pole seda korda teinud ega pole nõudab tika?» vastas mutike lootusetul toonil.

«Kas mina teile olen, noorhärä. Te olete teinud nii kui mina, aga nüüdap te hakkasite üles tõsta vastu ning võeti katte ja õeldi teile amet. Te langetas sugavalt pea ja hakkas põllenurgaga»

Labanovitš astus Paraska-muti juurde ja patsutas teda õrnalt.

«Kas sa ära kurvasta, mutike. Me veel vaatame, kuidas see on. Me veel võitleme. Kuid sina, muti, elad ja elad nagu ikka.»

Labanovitš vaatas põllenurgaga äranutetud silmi ja nina otsa. Sõna lausumata tagakambrisse, et seal oma taga nutta. Aga võib-olla tahtis ta üksinduses seista, et teada saada, mis tulevik koolmeistrile mõeldud ajal võttis Labanovitš nõuks preestri juurde

Labanovitš istus aias lehtmajakeses. Seal olid ka Viktor ja tundmatu noormees, paevitanud ja lihaseline, kes oli raiutud. Lehtla ees oli ümmargune laud ja sellel laud pingid. Labanovitš mõõtis neid pilguga. «Kas see pole üleannetu mõte, et kui hüppaks üle laua ja tein proovi,» sõnas ta iseendale ja kedagi tere- tunda võttis hoogu ning hüppaski üle.

«Kas see millega tema hakkama ei saa!» ütles isa kuttu ja lisas: «Sinu pesitseb ju lausa kuri-»

«Kas see, braavo, koolmeister! Kõvasti üle sülla kargas» ütles Viktor.

Labanovitš noormees ainult muigas ja avaldas oma arva- mused uhkeraliselt.

«Lühike»

Labanovitš sai temaga tuttavaks. Ta nimi oli Djatšenko. Ta oli Viktorile kui oma sõbrale külla sõitnud. Kuid oli veel teinegi põhjus. Djatšenko oli ühes Dnepri linnas Ukrainas linnas olnud esseeride võitlussalga ülem. Põhjus oli tema jälile saanud ja otsis teda taga. Et politsei eksitusse viia, otsustas Djatšenko kokkuleppel oma sõbraga toime panna enesetapmiskometi. Ühes tollase ajakirja lehes ilmus umbes järgmise sisuga sõnum:

«K. linna lähedalt Dnepri kõrgelt kaldalt leiti tundmatu mehe kiri. See mees nimetas ennast Jevgeni Djatšenko. Kirjas oli lugeda: «Kõigest on kõrini. Ei näe mingit tulekut kauem vedada koormat, mida nimetatakse eluks. Oma elu mas ei süüdistata ma kedagi. Emake Dnepr, võta vastu oma põhjatusse rüppe oma õnnetu poeg.»

Kirjutanud säärase kirja, sõitis Djatšenko Verhni Vorotari juurde ja elatus isa Vladzimeri hoidusest.

Isa Vladzimer oli parajalt vintis ja heas tujus.

«Mis sul on, et nõnda kargama oled hakanud? Mille need vasikavigurid?» küsis ta Labanovitšilt.

«Äh, isa Vladzimer, karatakse mitte ainult rõõmust, vaid ka kurvastusest,» vastas koolmeister.

«Kuulsin, kuulsin, sõbrake... Ah teid küll, ei väärt küllalt endale jalge ette, eks siis komistategi,» hakkas preester Labanovitšit ja tema näol kõiki ennatauid nägema inimesi. Siis küsis: «Mis sa siis nüüd peale hakkad?»

«Pean pisut aru, vaatan ringi.»

«Häta see mees ei jää!» muhatas Djatšenko veendunult.

«Tead, mis ma sulle ütlen,» jätkas preester pooltööd tõsiselt, poolteed naljatamisi. «Hakka papiks. Siiasama minu kogudusse võid jääda. Hakkame kahekesi jumal kiitma ja kopikat jahtima, ja pole meile vaja keda kummitki.»

«Jumalat teenima olen ma kehv vend,» vastas Labanovitš naljatades.

«Väga head pole tarviski. Ülearu vagaks ei maha hakata, sest mis ülearu, see ei kõlba sigadelegi, kuid liiga palju kõlvatusi pole tarvis teha, vaid ikka tasapisi keskelt läbi. Aga olgu, kuidas soovid,» lõpetas preester käega, tõusis ja kadus oma kiriklakambreisse.

«Te peate ühenduse looma tõsiste revolutsionääride parteiga ja hakkama partei liikmeks,» ütles Labanovitš Djatšenko. «Partei võib teid paljuskki abistada. Tal on meid, tema kaudu võib töödki leida.»

«Kas sa soovid parteisse te soovitate mul minna?»

Labanovitš

«Kas sa soovid parteisse. See partei on meie talurahva huvisid kui ükski teine.»

Labanovitš muigas.

«Kas sa soovid parteisse, kes ei kiida oma pruuti. Einoh, võtame ja kuulame, mis ja kuidas. Aga heade soovidega!»

Djatšenko oli juba harjunud mõttega, et ta on kooli peale lahtirahvatud laast ja et leiba peab hankima mingil viisil. Kuid pead ta norgu ei lasknud. Mis jutt see, et see maailmas ei leidu mingit hakkamist. Kuidas ta on prii mees ja mitte millegagi. Kuidas ta oli talle andnud ka Djatšenko, kes soovitas ühendusse astuda revolutsionääride parteiga, kes võib talle tuge. Küsimus oli ainult selles, missugune see oleks. Et see kõik sinu nõudmised täielikult rahuldada, et enne kui ennast ühe või teise parteisse astuda, tuleb vastavat parteid hästi tundma. Kuidas oleks õigesti valitud. Esialgu aga on tähtis, et see tammuma ei jääks, mingil juhul allamäge ei läheks. Kuidas edasi, elule vastu, sinna ära eksida. Aga juhtub mõndagi, elus on palju igasugu võimalusi kaudu avaneb tundmatu ja seninägematu maailm.

Djatšenko armastas Labanovitš ilma kindla eesmärgiga. Seda kommet õhutas ta sõber Janka. Janka sai Labanovitš temalt kirja. Janka oli samuti armastust lahti lastud, kuid temagi ei kurtnud ja jätkas tulevikku. Ta saatis kirjas järgmise luuletuse.

Oh mõistmatu, reisikepp võta!
Kus jaanud ta? Uus kutsus ränd!
Kas astud keset linnamüha
või kõrbest läbi matk viib sind —
sa kõikjal austad, mis on püha,
ja ole ikka vaba lind.

Djatšenko vastas noorte koolmeistrite meeleolule ja jätkas oma romantilise ähmaga.

Kuid lähenes ka sügis. Mägede taga polnud septembri mil õpetajad pärast suvevaheaega kogunevad oma kooli desse otsekui rändlinnud äralennu eel. Ainult temal, Labanovitšil on lennutee suletud. Oli aeg mõelda kooli ümberandmisele kas vallale või otse oma järglasele, kes kohale jõuda iga päev, kuna endal tuleb minna, kuhu juba viivad.

Kui Labanovitš tagasi jõudis oma lühikeselt matkalt Verhani ümbrusse, kohtas ta Ivan Antsõpikut. See oli jooksul näost roosatama lõonud, päevitanud ja priipõlvis pisut ossigi kogunud. Ta väikesed punakad vurrud olid pikemaks veninud ja ta silitas neid tihtilugu sõrmega. Selle näoehete tõttu oli Antsõpik Labanovitši meelest juba kui Gogoli viinapõletaja: vurrud olid niisugused, et mulje, nagu hoiaks nende kandja hiirt hammaste vahel. Antsõpiku olemisest paistis, et ta on iseendaga, oma eluga ja oma tulevikuplaanidega rahul. Ta juba teadis, mis hoo oli kolleegi tabanud.

«Täitsa õigel ajal tuli teine kohale: pole sekeldamist kooli üleandmisega!» mõtles Labanovitš rõõmuga.

Nukra näoga ja osavõtlikul toonil, nii nagu saärasel korral sünnis, ütles Antsõpik:

«Kurvad uudised, pahad lood, Andrei.»

Antsõpik mõtles Labanovitši vallandamist.

«Mis siis lahti on, Ivan?» tegi Labanovitš näo, nagu ta ei teaks.

«Minuga pole midagi lahti,» naksutas Antsõpik keelt. «Vastupidi, mind määrati parema kooli peale, Klinki. Aga sina... oled kah supi kokku keetnud, vennas. Alati!» vangutas Antsõpik etteheitvalt, kuid osavõtlikult pead. «Kellele siis õigus jäi?» küsis ta võidumehe ilme ja liia. «Astla vastu üles lüüa ei maksa kellelgi. Pole tarvis midagi puutuda ja kedagi karta. Istu vaikselt-vagunib ära tühja tülitse.»

«Tead, Ivan, sa valmistasid mulle põhjaliku pettumuse, ma arvasin ju, et sa siia jääd, siis ma annaksin kooli sulle üle, et poleks tarvis igasugu inimestega jamada... Nojah, kui aga nii, siis olgu pealegi. Soovin sulle, et sa uues kohas politseipristaviga vastuollu ei satuks. Mis aga õigus on puutub, siis kanapoegi loetakse sügisel.»

Antsõpik tõmbas ninaga ja naksutas keelt.

«Ei tea, mis asju sa lugeda mõtled?» küsis ta pilkavalt.

Antsõpik oli väga enesekindel, ta tundis praegu ennast ilmselt üle koolist minema aetud Labanovitšist.

«Tahad lahkuda. Ja mitte ial ei puutunud edaspidi midagi Labanovitši kõrvu.»

Labanovitšil oli veel üle andmata, tundis Labanovitšil midagi juriidilist pinda, tal oli seaduslik õigus nõuda jätta. Niipea aga, kui kool üle antud, ei ole sul midagi jätmist, ehkki illusoorset. Sellepärast lükkas ta selle mõtli kuni kõige viimase momendini. Pisut hoiatada anti kinni ka Liida, sest tüdruku astumine uude kooli oli ju vaja ühele poole viia. Samuti ei oleks tahtnud midagi lahkuda, sest Labanovitš oli temaga harjunud ja ta oli ot rohkemgi kui harjunud, ehk ta küll tõrkus ta lahkumisele tunnistamast. Pealegi ei tahtnud ta ennast jätta loonud Liida suhtes mingeid pettekujutlusi, teades, et ta juba sõidab, ei kohtu nad Liidaga enam ialgi. «Mõtet sel olekski? Liida on alles kauniks õieks puhunud, armastust süütust plikast sirgub varsti noor neiu, kes võib-olla pärast tema, peavarjuta hulkuri peale mõeldagi. Polnud kuigi mõnus sellest mõelda. Kuid ikkagi...» Liida tema silme ees.

«Mitu päeva polnud ta oma õpilast vaatamas käinud. Ta ei teagi veel, et ta pole enam Verhani kooli ja üldsegi mitte koolmeister. Kuid seda ei saa salata. Ja mis mõtet sel olekski?»

Koolmeister võttis kepi, oma teekäikude kaaslase, ja läks Antanina Mihhailavna talu poole. Võib-olla jääb see mees ka kliguks sinna.

«Kassipoeg ja muretult mängis Liida oma õuel; ta ajas kassipoega, kui kätte sai, siis vajutas vastu põske, rääkis talle midagi hellitavalt ja suudles. Väike kiisuke, nii-ki kui tüdruk ta lahti laskis, ajas saba sirgu ja pani silma. Siis ruttas Liida jälle teda püüdma. Kassipoeg hüppas alla ja putkas teispoole aeda. Kergelt nagu hüppas Liida üle aia, et kavalat kiisukest kätte saada.»

Labanovitš jäi nurga varju peitu, kust teda näha polnud, vaatates muutes pealt, kuidas Liida vallatu kassipojaga mängis. Mitte kunagi polnud ta näinud, et tüdruk oleks nii õnnelik, nõnda lusti täis, kergejalgne, osav ja lapselikult muretu, mitte kunagi ei tundunud ta Labanovitšile murelik ja veetlev. Mitu minutit nautis ta Liidakese hullu, kiisuke liikumatult, et tüdruk ei märkaks, kuidas teda vaatatakse ja vaadates temast rõõmu tuntakse. Kiisuke oli lihtsalt nähtavasti tüdinud, ta tormas nagu nool, selg ja naha püsti, maja poole ning kadus rõdu alla. Ja

Samasuguse «maatamehena priiuses» tundis ennast ka tagandatud Verhani koolmeister.

Kõik need päevad liikus Paraska-muti ringi loodetud näoga, tihtilugu ta nuttis. Kui ta aga kuulis kooli ülemusest, ei olnud ta kurvastusel otsa, sest ei olnud tal vähimatki lootust, et koolmeister võiks ehk jäädaagi.

«Mutike, sa nutad minu pärast nõnda, nagu oleksid sa surnud, aga ma ju elan, olen elus inimene.»

«Oeh, mu kullake!» pühkis Paraska-muti pisaraid. «Ma on ju teist kahju. Poleks vist omaenda pojastki nii kahju kui teist.»

«Hea inimene oled sa, kuldne inimene oled sa, Paraska-muti, ja ma pean sind mees kui poeg. Ole nüüd jälle rõõmus ja ära nuta taga elusat inimest.»

Kuid mutike hakkas veelgi kibedamalt nutma ja küsis silmi kuivatades:

«Millal te's mõtlete meid maha jätta?»

«Ega ma kauaks nüüd enam siia jääda ei saa. Seesama kirjutaja, kellele ma kooli üle andsin, võib ütelda, et olen ametist lahti lastud ja kooli üle andnud — ole lahke ja teie plats puhtaks. Nii et tuleb kraam kokku panna ja minna laia maailma. Kuid maailm on suur, ruumi on seal palju.»

Paraska-muti ohkas raskesti ja läks toast välja. Ei kahtsinud istuma jääda ka Labanovitš. Enne oma kolmandat ja viimset koolmeistrikohalt lahkumist tahtis ta veel kord läbi käia kõik teed ja rajad, kus ta oli vabadel hetkedel mitmeidki kordi ringi uidanud. Sellised matkad olid tal palju rõõmu ja rahulolu valmistanud, mitmedki paigad Verhani ümbruses olid saanud talle südameomaseks ja kalliks. Ikka jälle olid nad seisnud Labanovitši silma ees, nad jäävad sinna edaspidigi, kutsudes teda kõige kallimaks sõpradena. Nendega peab jumalaga jätma, kuidas siis tehti.

Labanovitš võttis kepi ja astus kõrgele rõdule. Pikemat arutamata ja kindla plaanita pöördus ta vasakule, lühikestele, mis viis mööda vallamajast ning kirikust haljale kaskede keskel, ja suundus vaikselt mõtiskelus metsa poole. Kui keegi oleks sel hetkel temalt küsinud, mille üle ta mõtiskleb, oleks ta arvatavasti vastuse võlgu jätnud. Kui ta jälle meelt märkas, leidis ta ennast kalmistult. Kodumast välja tulles oli ta küll tahtnud jumalaga jätta Verhani ümbrusega, aga sugugi polnud ta kavatsenud tulla siia.

«Kuidas ma küll siia sattusin ja milleks?» pani Labanovitš ka ise imeks. «Mis mind kalmistule tõi? Kalmistule

saatnud on ju inimese olemasolu lõpp. Lõpp on lihtne, see tühinevõõruse tähendusega sõna: mõnikord valmistab inimesele rõõmu, teinekord aga omandab lõpp traagilise tähenduse.»

Et ta tõnal endalgi, Labanovitšil, ole nüüd käes koolmeisteri amet ja Verhanis viibimise lõpp. Kuid talle meenus see juhtum kalmistul, kokkusattumine tundmatute inimestega, mehe ja naisega. Nagu hiljem selgus, olid need kirjutaja Lapitski ja kirjutaja naise õde, kes pärast kalmistut küliku ära sõitis.

Kalmistul oli vaikne, inimtühi ja nukker. Pikkamisi hakkas Labanovitš tuttavat teed mööda juba tuntud mullasid poole. Koolmeistrile meelde jäänud puhmastik oli muutunud lopsaka haljuse, oma nooruse ilu. Siin-seal hiljalt põõsastel koltunud lehti, närbunud rohul vedeles neid, mis lahenev sügis oli vajutanud nukruspitseri kõigele, kõikid kuhu vaatas. Isegi rahutu tuul tuhis nukralt, hõõrdes maadliki, otsekui tahaks kuulata selle lõpmatuid laule. Ah neid laule, maa igiammuseid laule! Millal hakkas neid laulma lõbusalt, rõõmsates toonides?

Labanovitš seisatas ja vaatas haudade vahel ringi — otsustades selleks, et nad alatiseks meelde jääksid. Kõdunevad, vastu maad längus puuristid, hallid samblatordid nende kuljes, maa sisse vajunud hauaplaadid — kui maha-pööratud, unustatud ja hooletuses siin kõik oli, kui vilets ja laenuvõlg Koolmeistri haaras nii suur nukrus ja ängistus, et ei suutnud pikemalt kalmistule jääda. Ta hakkas tagasi teie poole minema, vaadates veel kord üle öla.

«Ega ma vist seda paika enam iial ei näe. Nojah, huvitav!» sosistas ta mõttes lahkumissõnu.

Kalmistult pöördus Labanovitš metsa poole. Ruttamata hakkas ta minema piki metsaveert Tumeli suunas, kus oli veepeet ja vana kahekorruseline jahuveski. See paik meeldis Labanovitšile väga, tihtigi oli ta vabal ajal siin jalutanud. Pärast jõudes jäi ta seisma. Terve rodu mälestus ründas teda. Meenus hommik, kui ta varavalges oma õpilastega üle veskitammi sõitis, et eksamitele minna. Teiepool tammi kadus tee üsna varsti metsa vahele. Välude varjeldel kasvav kaseneorendik oli tookord vaevalt jõudnud varjeldel lõhnavad lehed välja ajada, muutes metsa nõiduslikult kauhiks. Siis oli tunne, nagu oleks põline, sünge meele ennast mähkinud õrna, läbipaistvasse loori, mille poole ja maa olid kudunud tuhandeid ja tuhandeid piki metsaveert kasvavate kaskede ning põõsaste rõõskadest

kahvaturhelistest lehtedest, et ehtida iseennast nende kevadeandidega ning varjata oma sünget nägu. Tookord olid koolmeistril olnud hoopis teised mõtted ja teistsugune meeleolu, nüüd aga tuli ta siia juba sügise hakul, et viimast korda näha kõiki paiku ja nendele hüvasti ütelda.

Vana veski oli nagu välja surnud. Polnud tema ees ei inimesi ega hobusevankreid. Ei pöörelnud ka päratu suur, paljudest põidadest koosnev vesiratas, mis veski ja kogu ta rohmaka jahvatamisvärgi käima pani. Ainult kuskilt nähtamatust pilust tungis läbi kitsas veejuga, rikkudes oma ühetoonilise sulinaga vakatava hoone rahu. Paisu alt voolas jõgi rahulikult edasi, viies ära selle jao vett, mis ehitajaist talle määratud. Siinsamas veskest allpool pöördus jõgi kauni käänakuga algul vasakule ja voolas siis lagendiku suunas, pugedes üle vee kummarduvate vanade remmelgate rippuvate okste varju ja kadudes seejärel hoopiski silmist. Niihästi see jõgi kui ka jändrikud remmelgad selle kaldail toonitasid veelgi enam, kui sügav rahu ja vaikus valitses siin, vanapäolise Valgevenemaa ühes kõrvalises, vähetuntud hubases nurgakeses.

Hulk aega ei pööranud Labanovitš pilku jõelt. Vaimusilma ette tõusid teised, niisama kodused ja südameomased maastikud, mida ta oli ju korduvalt näinud. Ja kui palju on veel maastikuvaateid, mida ta pole kordagi näinud! Kui palju on neis ligimeelitavat ja südant rahustavat ilu! On aeg astuma hakata, sõber, on aeg! Raja endale tee ellu, vaatamata tõketele, avar ja selge tee, kus silmapiirid ning kaugused lõpmatud, ja kutsu rahvaski sellele avarale teele!

Kogu meeletusk, mille mõju all Labanovitš veel nüüd sama oli, lahtus nagu hommikune udu palava suvepäeva ees. Ta tundis tõusvat erksust ja värsket jõudu, tahet võidelda oma koha eest elus, kõigi heade inimeste eest, kes vintsutatud saatuse ülekohtust ja kõiksugu hädadest, mis tõkestavad nende teed. Mis sinagi siis muretsed? Ja kelle peale sa loodad? ... Olgu siis teiega õnn, kes te siia jääte, mu kallid remmelgad, ja sina, igirahutu jõgi! Mujalt leiab niisama keni kohti nagu teiegi.

Viimast korda vaatas Labanovitš üle ümbruskonna. Ta pilk peatus ka mäeseljakul, kust ta esmakordselt oli näinud lossi kangastust, üheksainsaks pikaks kirjuks roduka venitatud külal, viletsatel aedadel lohakile jäetud majade ümber, isa Vladzimeri eluasemel, küla teises otsas asuval kirikul, mille lähikonnas olid ka vallavalitsus ning kooll-

... ja ta pilk on, Verhani küla kõige ümbruskonnaga suhtes teinud näha ...

Siinsamas külataat nimega Nitsõpar Kudrõk, kes talvel oli Labanovitši siia sõidutanud, viis ta nüüd raudteejaama tpeast, kinnus needsamad kaks väheldast kohvrit, mille ta oli pakitud koolmeistri kogu kehv kraaminatuke. Veel tõus Labanovitši silma ees Paraska-muti äranutetud nägu, meenuti ta ise, nii südamluk ja hea, nii pisikene, kuivetu ja karm. Meenus ka ärasõit Tselšõnast, meenus Jadvisja, kelle pärast ta oligi oma esimeselt koolmeistrikohalt lahkunud, turjakas külataat Raman ja tema jutt Jašuki mäest.

«Kui peatükk on läbi loetud ja raamat pannakse kinni,» oli Labanovitš Tselšõnast lahkudes mõelnud. Nüüd on loetud ka teine peatükk, aga raamat pole kaugelki veel lõpetatud.

Teine osa

RISTTEEDEL

Kunagi, kaugeil nooruspäevil, ahvatles mind lai maa-
maa, tema loendamatud kumisevad teed, avarad ja ahtake-
sed, sirged ja kõverad, millest mõlemal pool paistavad
sügavalt tihedad lõhmused, sihvakad paplid, käharad
põlvad. Mind võlusid ebamäärased kaugused, mõtli-
kalt vaikivad ja targad oma kinkude, orgude ja allikatega,
oma kutsuste metsatriipudega silmapiiril, kus maa ja tae-
vas ühtekui kokku sulavad. Ja kõik mähitud läbipaistvasse
õhku üduloori.

Mis on selle uduvinetuse taga? Missugused sündmused,
misasugused inimesed ootavad mind rännuteil? Millistest
peetkondadest läbi lähevad need teed ja kuhu nad viivad?

Et midagi põnevamat olnud mul siis ilma peal, kui ker-
getuda kedagi vinetavat loori ja heita pilk selle taha. Seal —
mis ma arvasin — leian ma vastused kõigile oma küsimus-
tele, saan tundma elu saladusi. Elu aga on nii keeruline,
kui on nii palju ootamatusi ja järske käänakuid, et koge-
mata noormehel oli raske kõigis tema mitmekesistes
olukordades orienteeruda, hinnata neid nii, nagu nad väärt
olud. Sestap oligi nii palju rõõmu sellest, kui aina edasi ja
edasi minna, et tundma õppida tundmatut, näha seninäge-
matut.

Palju aastaid on möödunud sellest ajast. Paljusid teid on
möödnud mu jalad. Mitmesuguste inimestega olen ma oma
randuripolvel kokku puutunud. Paljudki neist on saanud
mulle lähedasiks ja kalleiks, kuid paljudest ma täna ei

hooli. Ka mina ise olen selle ajaga ära väsinud ja tunnen järjest enam ning tugevamini maa ürgset, vastupandamatut kulgetõmbe jõudu.

Ent lakkamatult mühisevad tuhatkeelsed elulained, silma ees seisavad ikka endiselt otsatud, veel enamgi kulsuvad kaugused.

Uued avarad teed on läinud lahti meie rahvaste ees. Ja ei raage väsimatu iha heita pilk homsete päevade eesriide taha.

Olge helged ja rõõmuküllased, inimkonna tulevased päevad!

1

Minskit ja Bresti ühendava raudtee ääres, jaamale üsna lähedal, kõrge tumeda metsa kõrvalises sopis pesitses metsavahi eluase. See kuulus vürst Radziwilli metsonnale. Pika aja jooksul olid hooned mustendama lõõnud, vanaks jäänud ja langu vajunud. Ja mis hooned need olidki! Madal ja poolpime, rähmaste akende ja pehkinud rõduga maja seisis näoga raudtee poole. Raudtee läks suu küll päris lähedalt läbi, aga ära ei paistnud: ta jäi kõrge valli taha, mis männinoorendikku ja sarapuupõõsaid täis kasvanud. Vana lohkulangenud õlgkatusega rehi hoidis päris vastu metsa serva — justnagu selleks, et leida varju külma ja tuulte eest, mis olid talle juba ohtlikud. Pime laudakoomits, samuti aegadest räsitud, hoidus haledalt maadligi. Majadest ühel ja teisel pool oli lapike lagedat. Omal ajal oli siin olnud tõrvaahi. Sellest olid järel ainult saviahju rusud, kus tõrvakärsakuid kuumutati, ja väiksemad tõrvased kännutükid. Veel praegugi lõi siin ninna tõkati- ja tärpentinilõhna. Metsavahikoht aga oli pärinud siit nime — Tõrvaahju. Siin oli praegu metsavahiks Andrei Labanovitši vend Vladzimer. Juba maast-madalast olid vennad hästi läbi saanud. Vahel oli neil kokkusaamisi ka mehepõlves, kui nende teed olid lahku läinud, ja need kokkusaamised olid lahked ning sõbralikud. Kuuldes, et Andrei on koolmeistriametist lahti lastud ja praegu tööta, väljendas Vladzimer oma osavõtlikkust ja küsis siis:

«Mida sa's nüüd mõtled peale hakata, vennas?»

«Eks vaatan pisut ringi, kuulan maad. Pean ühe ja teise nõu, mis, kus ja kuidas — ehk juhtub midagi leidma.» Vennad vaikisid.

«Mida mõtled, aga ometi koolis tee su ees püsti läinud,» rääkis Vladzimer. «Ja sihukest nagu sina on praegu kõik need tead, aga on niisugune — inimesed on hakanud õigust mõtlema, aga kroonuülematele pole õigus nina järgi.»

Sinil see öö,» rääkis Andrei.

Vladzimer viis ilma pikema jutu mujale.

«Mida kui endale peavarju ja tööd leiad, koli minu juurde kõrvaline nurk. Sa oled üksik, mulle tülinat ei tee, muud tundeid kull pole, aga kuidagi ajame läbi.»

Andrei lüües venda südamest ja andis nõusoleku jääda.

«Mida teada, kui Labanovitš oli Verhanist ära tulnud ja tema kodustate poole läks, ei saanud ta lahti tundeist, et inimesed vaatavad ta peale teise pilguga ja tunnevad südamepehket, nagu kahjuröömu, et ta on ametist lahti, ilma tööta, loomata, kodutu muikur!»

Labanovitš asus oma venna juurde Tõrvaahjule.

Tulnud üle nädalagi sellest, kui ta oma kodukanti tuli, tundus tal päevadel kandis ta südames ja mõttes nii suurt tühja, nagu oleks tal lein raske kaotuse pärast. Eelmistel aastatel olid kõik koolmeistrid, sealhulgas ka tema ise, sel ajal juba oma koolides ja hakkasid õppetööga pihta. Pisevad lapard, kes kodustest töödest vabad, täitsid klassitube oma leledate kilgetega. Mis tore aeg see oli! Puutusid vahetult kokku mudilastega, kes kasvavad pärast suureks, kasvavad ellu, hakates käima kas oma isade teed või leides neid, lähedamaid ja õnnelikumaid teid. Eks ole ju huvitav tutvustada neid kooliga, koolikorraga, õpetada lugema ja kirjutama, raamatutarkusest osa saama, rääkida nendega, et anna sõna jõuaks laste arusaamisse ja südamesse!

«Eks, otsekui ilmsi mõõdusi Labanovitši vaimusilma eest koolielu pildid ja koolid, kus ta oma lühikesel koolmeistriajajärel jooksul oli saanud olla. Tuleb, selle mõtlemise, inimesed ja kõik, mis seal läbi elatud ning läbi mõeldud. Ja lõpmata kallis mälestus. Jadvigast kerkis uuesti elavana meelde nagu Polesje laanekumme imepärane lill, nagu korvamatu kaotus. Meenus ka Voganõ kool, lei meelale Pima jõe taga, kõrgesse tihedasse roostikku kasvunud, ja Pinski linn, mis väga hästi kätte paistis, kui minna kooliõuest alla jõe äärde. Otsekui mingi saar pärast talviseid rooväljadest vaagnal kerkis sealt maalilisena ilus linn, ääretu Polesje tähtsaim keskus.

Veel elavamalt ja selgemini nägi ta kujutlustes Verhani, et ainult mõned päevad olid möödunud sealt lahkumisest. Meenusid ka Antapina Mihhailavna väike maja ja Lii-

dake... Tore tudruk, lahtise peaga, rõõmsameelne, lapelikult üleannetu. Kas ta läheb linnakooli eksamitele? Mis sugune saatus ootab teda ees? Kas ta saadab Labanovitšile kirja?

Labanovitš oli andnud talle oma aadressi. Muide oli postkontor siit hulga lähemal kui Mikutsitšõst. Väga võimalik, et seal ootab kiri ka mõnelt sõbralt, samasuguselt kooli- ja hundipassi saanud hädavareselt ja ilmahulguselt nagu Labanovitš ise.

Siis säärase pööraku oli teinud ta elu! Mis elu? Kodutu elu, vaakumine maa ja taeva vahel. Loota pole kellelegi. Kindel võid olla ainult iseendale, kuskilt abi oodata ei maksa... Ei, mis sa räägid! Vend Vladzimer on teda juba aidanud, õiendas Labanovitš iseennast. Kuid teised inimesed? Kas siis maailm headest inimestest tühi on? Ja selle pärast, seni kui sa veel vaba oled, seni kui jalg astub mine edasi! Astu edasi üle teedetud maa, üle kündmata valjade, aja sisse uued rajad. Pea ainult meeles, et sa õigelt teelt kõrvale ei astuks. Aga kus see õige tee on? See on tee, mida käib mahasurutud, rõhutud rahvas, kes hellitab lootusi tõest ja õigusest ning kes oma jõudu ja võimalusi mõõda selle eest võitleb, rahvas, kelle elu-unistuseks on inimõigused ja maa, mille kroonu, mõisnikud, kirik ning kloostrid on temalt röövitud. Palju on sel teel auke ja uuranguid, igasugu takistusi ja hädasid. Kui sa aga oled aus ja teadlik inimene ning sinu ette kerkib raskusi, sügavatsi nad läbi mõistusega ja tunneta südamega, ära loo kohkuma, ära tagane tõest ja ära ilalgi, mitte mingil tingimusel ühine nendega, kes rahvast alavääristavad ja teda mõnitavad. Ära anna järele mingeile kiusatustele või lubadustele, millega tahetakse rahvale kahju teha.

Niisugused mõtted ja õilsad kavatsused olid nüüd kodutul Labanovitšil. Neist mõtteist leidis ta tuge iseendale ja otsatu rõhumise ikkes ägavatele lihtsatele inimestele. Elus aga ei saabu sündmused neid teid ja sel viisil, nagu me tahaksime. Uues elus oli algamas kevadine vetepuhkemine, kuid veed ei tõusnud üle kallaste — nad olid külmadest kammitssetud. Kuid ammuihaldatud kevad oli ootamas kogu rahvast.

...Tõedalt, metsavahikoha ja raudtee vahelt... Majast edasi, enne raudteeülesõitu, ...üks haru läks üle raudtee, teine aga ...minnes läbi põliste kuuskede varjust, ...lõhnade ja tõkatmustade veelommi- ...hauar ja röske, oli palju uurakuid ja vee- ...peaaegu kunagi ära ei kuivanud. Metsa vahelt ...Pimedatele raismikele ja pöördus siit pare- ...vürst Radziwilli metstkonna poole. Praeguste ...kohal oli veel paris hiljuti kõrge, tihe ...jargult on ääretud metsalahmakad täiesti ...Kaupmehed on esmajärgulise metsamater- ...parvetanud, kuna rahad on lainud vürsti ...metsatöösturite taskusse. Ümberkaudsete ...puhad puhastasid laastatud metsalangid ära. ...mahajaetud puumaterjali riitadesse ja virna- ...ning praht aga randas lihtsalt tulle. Raismik ...ja kulvati rukki või tõuvilja alla. Kolmandik ...metstkonnale, ikka samale vürst Radziwillile. ...olud raelangid uuesti metsakasvuks jäetud. ...ei kulvanud, ainult tuul. Ilmatu laial lage- ...mida vageva müürina piiras vana mets, ...seest suured, palju sajandeid siin seisnud ...kannud, siin-seal kerkisid taeva poole sihvakad ...mannid. Need olid meelega püsti jäetud, et nad ...seemendaksid ja kasvaks noor mets. ...seemnemändideks. Mahajaetud raismikud ...jooksul puunoorendikku tais haabu, kaski, ...ja igasugu muidki puid. Noor uue metsa ...esialgu paksu rohu ja metsalillede alla, aga ta ...ja lammas nõrgemad taimed ära ...ja vaikus laotus üle Pimedate raismike. Kõige ...olud raama jäetud, peaaegu läbipääsmatud jää- ...nood, tais oksarisu ja loigatud suurte puude ...latvu. Poolkõdunenud kandude ja punaka ...rohu tõttu, mis laia ringina ümbritses Pimedaid rais- ...patsis see jäatmaa lopsaka põlise metsamüüri kes- ...stingem.

...sugune oli paikkond, mis jai selle tee aarde, ...raudtee läks. Mõlemat katt laiusid sõbralikud helk- ...ja liivakingud, millel kasvasid maadligi, aga ...okad kadakapöösad ja laiad mannijassid. Piilk jäi

peatuma kitsastele orgudele kinkude vahel. Vahel metsatukad ja kauged, sügisesse uduvinesse mahitud puusalud — see kõik oli Labanovitšile uus ja eene matu.

Üsna tee ääres kõrge kivimüüri taga seisis mõni viljapuudega, mis kuulus kellelegi vähetuntud maanikule Stepanovile, tsaari sõjaväelasele, kas polkovnikule kindralile. Stepanov ise ega tema järeltulijad polnud kunagi elanud. Mõis aga äratas tähelepanu, iseäranis kas silma aed, mis paistis mingi kauni oaasina. Siin paplid seisisid nagu vahisõdurid reas, moodustades piki aiamüüri kõrge aheliku. Imelik paistis ainult see, kuidas need nii vägevad paplid ja imeilus aed siin lahjal liivas kasvada ning nii suurde jõusse minna. Ja samas tundusid Labanovitšile jalle pahe ta võrdlemisi hiljutised meenutused Mikutsitšost, see, kuidas ta kais oma Neemeni-äärseks kändi ja unistas pinnase ümbermuutmisest.

«Ehk polnudki need mõtted nii valel?» arutas Labanovitš. «Must rammus soomuld tuleks kanda talupoegade liivastele põmulappidele, et tõsta viljakust. Kuid mis te sellest oleks, kui suurem osa maad, mis pealegi kõige viljakandvam, on mõisnike käes! Kas poleks lihtsam mõisnik minema kihutada, maa nendelt ära võtta ja anda neile, kes tema peal tööd teevad? Katset selleks tehti, aga kõik läks tühja. Tuleb välja, et see pagana kõlupea Nikolai II ei ole veel kindlalt troonil, ehkki see troon kõvasti vankuma läinud. Kui palju valati verd! Kui palju inimesi on saadetud sõjale ja pagendusse, kui palju istub neid vangikongidele! Ja pole võimatu, et ka tema enda, Labanovitši kandidatuur on ühte neisse tsaari-isevalitsuse puhkekodusse saatmisele üles seatud. «Kuid mis ei läinud korda täna, see läheb korda homme,» kordas Labanovitš onu Martsi kätt käändu. «Rahvas usub, et ees on paremad päevad. Tuleb siis elada selle sisse uskudes, ehkki niikaua kui kevad ei ootad, võtab külm ära.»

Veel kord saatis ta pilgu mõisahäärberile, suurejooneliselt sihvakate paplite rivile, lopsakale aiale. Valendav loss paistis kaugemalt, lahti laiade õunapuude ja tataripuude okste. Põhja ning ida poolt olid aed ja härrastemaa klingastega varjatud, nii et kogu krunt jäi künnapuude soojadele kiirtele avatuks.

Astunud veel mõned sammud, jõudis Labanovitš koval, suletud raudväravate juurde, mis seisis härrastemaja täpselt kohakuti. Siit oli maja hästi näha. Kõiki tunnused

peetud varavald ammu lahti tehtud ja mingeid mingeid polnud ei ühte ega teise külge, ei sisse ega väljalt. Jalgvärv aga oli lahti. Sissetallatud teerada oli. Nähtavasti käisid inimesed seda kaudu sees, et ...

... aida vol kühkda. Labanovitš andis jalgvärvale väikese müksu. See läks ... labi. Siinsamas lähedal õunapuude vahel oli ... kuultuoline lehtmaja, mõisaaia valvuri peastaap. ... õunapuudelt olid viljad juba maha võetud ja ... taltel kortidel kenitlesid ahvatlevalt suured puna- ... — otsekui selleks, et möödakäijat ligi meeli- ... Labanovitš seisis väheke jalgvärava ees ja astus siis ... lehtmajakese poole. Seal ei olnud kedagi. Ühes ... edil maha tallatud põhku, vammus üle visatud, kül- ... magamisase. Lehtmajakese teises seinas õlgede ... õunad, kellegi hoolsa käe läbi ära sorditud ja lao- ... hunnikusse: paremad, keskmised ja kehvemad. ... silma, et mees, kes siin elab, on korraarmas- ... ilmaaegu mõisahärra leiba.

Polnud Labanovitš valvuri kehvast kambrikeses veel ... ringigi vaadata, kui puude vahelt juba ilmuski ... ise. See oli siledaks põetud halli peaga ja lop- ... vurrudega mees, vanas ja kulunud möödu- ... soldatimundris. Käte vahel kandis ta sama- ... vana soldatimütsi, mis oli õunu täis. Valvuril oli ... jahipüss. See kõik muutis ta olemise kuidagi pere- ... enesekindlamaks.

Labanovitš võttis aupaklikult mütsi peast ja teretas lah- ... Akki tuli tal tuju vana kroonumehe kulul nalja ... selle autunnet.

... andeks: akki olete teie selle mõisa omanik?» ... kroonumees mõotis Labanovitši valju pilguga ... jalatallani: kas ta lõmpsib või peab tööpoolest ...

«Kuid see sulle pähe tuli, et ma siin peremees olen?» ...

«Tul on harrandlik väljanägemine, mille järgi võib ... pidada, liati kui siinse majapidamise ... nagu olen kuulnud, on sõjaväelane.»

Vana soldat muutus silmanähtavalt sõbralikumaks. ... kulla mees, sa eksid: tema kõrgeausus polkovnik ... Peterburis, mina olen ainult tema kõrge- ... usaldusalune ... Seltsis sai sõditud türklaste vastu, ... terve sõjaväeteenistus läbi tehtud. Ja pärast

sedagi pole me teineteisest lahku läinud. Väärt mees lõpetas vana soldat. Ta tahtis veel midagi lisada, kuid ta ei saanud. Ta tahtis veel midagi lisada, kuid ta ei saanud. Ta tahtis veel midagi lisada, kuid ta ei saanud.

«Kui palju polkovnik teile teenistuse eest maksab?»

«Mis ta mulle maksab, sellest minu elamiseks?»

«Mis mees sa siis ise oled?»

«Lihtsalt teekäija. Nägin, et siin on aed, ja mõtlesin, et siin endas: lähen õige sisse, ehk kukub mõni õun sulle. Ja see sattusin kokku teiega, ustava — ja nagu kõigest naha aruka mehega.»

«Kuidas ta kukub — raha eest või muidu?» küsis teine.

«Võiks ju ostagi.»

«Siis on teine asi!»

Vahva soldat viis Labanovitši õunapuu alla, mille all rippusid suured punased õunad, ja noppis sellelt kõige küpsema ning kõige suurema.

«Säh, sõber, võta. Ja pea meeles, et mina olen tema kaudu geaususe usaldusalune.»

Labanovitš tänas. Nii suurt õuna polnud ta veel näinudki. Ta ütles soldatile head aega ja läks oma teed.

3

Võib-olla, kallid sõbrad, hakkab teil igav, kui me teile pikalt peatume Labanovitši teekonnal ja vaatleme tema ühes neid maastikke ning paiku, mis ammuilma on tema silma eest läbi käinud, sest need on ju vanad teed ja tuttavad maastikud. Kui ma aga tänapäev veel kord seal läbin, ei tunneks minagi neid teeradu, neid paiku ega maastikuvaateid, mis kerkisid mu silmade ette poolesaja aasta eest. Kõik on põhjalikult muutunud, minevikku vajunud ja püsinud vaid mälu, mälestustena kaugeist noorusest. Minul endal aga on nü meeldiy neid veel kord meenutada ja vähemalt mõtteski labi elada samu tundeid. Minevik ja tänapäev aga on omavahel tugevasti seotud.

Polkovnik Stepanovi mõis, paplid ja aed olid jäänud meile jätaha. Labanovitš rühkis kunkaharjale, mis oli Tõrvahajult Stavbunõsse viival teel kõige kõrgem. Vasakult hakkas jäi väike metsasumerik, valgusküllane ja labipaistev nägu, ohuke kerge rixe. Tee tõusis läbi kollase tuiskhiva jätaha

viimaseid suutäisi ütle mata magu-

mille vana aiavalvur oli andnud, jõu-

maastiku kõrgeimasse punkti. Teekäija

la vahelduv maastik, mida piiras ainult

see oli nii ootamatu, nii kaunis ja ühtlasi

tahes-tahtmata pidi seisatama.

«Tunnetikud!... Ei, uued nad pole; uus on ainult see,

et see on teie teisest küljest ja teisest vaatepunkt-

ist vaadates, kui sa teda uuest küljest tundma

tead, palju üle kogu paikkonna, hakkas Labanovitš

oma melle üksikuid, kõige tuttavamaid objekte. Eks

«Labanovitš jaam kõigi oma ehitustega — vaksal, depoo,

mis kallaste äärtest kõrget luga ja kal-

teid tükkidelt täis kasvanud. Paremal jahuveski ja

Kui palju kära oli sellel teel olnud alles

suvel, mil koolmeistrid lärmaka hulgana

oolmaja poole sammusid, et arutada poliitika-

ja koolmeistrite revolutsioonilise organi-

zatsiooni juhtimiseks... Ja kui õnnetu oli olnud kõige selle

tegemiseks.

«Tee praegu pilku ei kõida. Tihe männik ja

teine poolt varjasid ta ära. Tee

enne maanteed, millest mõlemal pool seisid

vanad kased otsekui vanad eidekesed. Labano-

vitš pilgu jaamahoonest paremale. Kõrgel mäe-

asajas, hästi ehitatud ja võib-olla isegi ilus

üksik ja nagu ära unustatud. Harva oli Laba-

nitš teinud tiibu keerlemas näinud ja sellepärast

ta mulje otsekui mahajäetud ehitus. Vaadates

nägi Labanovitš Stavbunõ alevi valge kiriku

Alev ise ja teine, kollane kirik jäid järgmise

teisele. Kuid hästi paistis kätte Panjamoni oma

õuega, ehkki see alev oli oma poolteist versta

edasi, teisel pool Neemenit. Loodest varjas

panjami vabrik, olles kitsaks ribaks ahenenud ja

üles kergitatud otsekui noore kehkenpuksi

varruots. Vasakult, alevile lähemalt, paistis range

hüüjukiivimägi. Seda kutsuti Rästamäeks — Pan-

jamoni elaniku Drazdovski* nime järgi, kes mäe oli renti-

ja sellest lupja põletas.

Kõrgemad ehitused Panjamonis olid vene kirik,

* Valgavene sõnast дрззд 'rästas'. (Tõlk.)

katoliku kirik ja sünagoog. Vene ja katoliku kirik kesk alevit kõige kõrgemas kohas, sünagoog aga loomulikult kaugemal majade taga. Kui Labanovitš veel lapsepõlves Panjamoni katoliku kirikut esimest korda kaugelt nägi, nutas see hoone väikesele Andreile suurt istuvat kahtlust nina ülespidi. Säärasel kujul oli esimene mulje meelde jäänud. Olid meeles ka väike ojake, mis viis välja lubjakivimäe alt, laiade okstega remmelgad selle kaldal, Haimi sepikoda oja ääres ja Haim ise, osav ja tark sepp, must habe ees. Meenusid ka vana jahuveski, mis järve kõrval, lepistik järve kaldal, mis tihedalt kaetud vareste pesi täis, vareste lakkamatu kraaksumine.

Labanovitš vaatab sinna poole. Eks seal olegi lepik künnivarestest räistatud puudesalk! Ja kaugemal, vasakul, tõttab ikka endine vanaaegne postmaantee Panjamoni tasandikult kõrgemale seljandikule, suundudes Halli viži poole. Kased, mida sealpool Panjamoni tükk maad olnud, seisavad taas mõlemal pool maanteed kaunitult tihiku, paistes ähmaselt kauguse sinetavatest vööndidest. Kui tuttavad on kõik need vaated ja kui tugevasti ühendavad nad sind õnneliku, kordumatu lapsepõlvega!

«Väga võimalik, et kunagi tuleb aeg,» mõtles Labanovitš, «kus ma isegi oma praegust kodutu ilmahulguse põlvkonda muga meenutan ja seda taga igatsen!»

Ta hakkas jälle minema, laskudes sügavasse kütikasse orgu kahe seljandiku vahel. Valge kiriku kõrged tornid tuuleveski ja Panjamoni alev jäid teise mäeseljaku vahele. Kui Labanovitš oli sellest mööda jõudnud, ilmus kohal pilgu ette terve Stavbunõ alev oma kirikutega, kivimajadega ja väljakuga, kus tavaliselt peeti lärmakaid, rahvarikkaid laatu. Alevi keskele viis kitsas liivane tänav, mille mõlemas küljes lomitaskid alevikehvistu vanad majad, sepikodad ning sepikoda, kus alati seisis mitmed taluvõõrad ja kostis kõlisevaid haamrilööke. Mida alevi südamele lähemale, seda sagedamini oli näha jõukate elanike korraldust maitsekalt ehitatud elamuid, aknaluugid värvitud, ülemised piirlauad nikerdatud ja kõrged rõdud kenasti kaunistatud. Pisut edasi tulid mitut sorti poed, kus müüdi nappi sugust värki, alates tõkatist ja lambiõlist ning lõpetades nõelte ja niidiga.

Tänav oli algul kitsuke ja tagasihoidlik, kuid mida kaugemale edasi, seda enam omandas ta päris linnatäna ilme. Ta viis laiadele prügitatud platsile kesk alevit, moodustades valge kiriku lähedalt, mis jäi temast vasakule. Tänav

pool ja plats oli peaaegu tühi; paistsid ainult mõned taluvõõrad, kaks-kolm kaubanaist, kes olid loomade rohvakate laudade taga niisama jaotatud nagu nad isegi, ja platsil söödavat sööda hoiduvad kitsed. Neist kõige hakkajamad jäid aegade kõrvale, ajasid end tagajalgadele pusti ja tõstisid ühest heina, teised aga seisis hobuste aastasid neil krompsutada maitsvat vikki või

platsi ja vallavalitsuse seljataha, astus Labanovitš üles trepist. Postkontor oli vallamajaga ühes ruumikas tuba oli madala laudpaneeliga ülaalpool traatvõrega kaheks ebavõrdseks jaotatud postiruumiks ja inimeste tarvis jaetud ees- ja taga pool võret laua taga istus postkontori ülem, kelleks, kel oli lühike ja laia otsaga nina nagu kott, kellel askeldas ülema abi, Labanovitšile tuttav koolimees, keda ta silmade pärast kutsuti Halli. Oli vahe kooliskäinud kroonuametnik, kes tah-
nõudnud inimese muljet, püüdis teravmeelitseda ja kutsuti kuld ilma suurema menuta. Võre taga seisis kapp, mis sisaldasid postitoimikuid, -dokumente ja kirjavahetust. Traatvõre sisse olid tehtud väikesed avadused, kust võeti vastu tähtsaadetisi, muüdi marke, kirju ja postipakke.

Labanovitš kohmitsesid mõned inimesed. Labanovitšile meeldis keegi vana eideke. Hädise ilmega pöördus ta üles ja jäi teise postilise poole, aga kõik katsusid talt näha nagu tüütust karbsest. Eidekesel aga oli vaja kirja keegi loeks talle ette postiga tulnud kirja. Ta läks Labanovitši poole. Eidekese palvet ei saanud Labanovitš kuulda. Tõmbunud vaiksesse nurgakesse, luges ta kirja tasakesi, ainult eidele kuuldavalt, talle kirja ei kuulas ja nuttis, ehkki kiri nutuks põhjust ei olnud.

Labanovitš sobiva hetke, hõikas Labanovitš Hallitusele: «Tere päevast, Ivan Pavlavitš!»

Ivan Pavlavitš tõstis pilgu paksude tursunud laugude alt ja näha, oli ta öö veetnud lõbusas seltskonnas.

Labanovitš elavnes ta Labanovitši nähes. «Tere päevast, Ivan Pavlavitš, pedagoogikast ärastatud pedagoog!»

Ivan Pavlavitš jagas ise lõbusa naeruga kiitust oma sõbrasele ja tabavatele sõnadele.

Labanovitš vaadake, ehk on mulle nõudmiseni kirju.»

«Saab vaadatud.»

Ivan Pavlovitš lappas kirjapaki läbi.

«Ei ole!» ütles ta ja lisas pilkavalt: «Küll kirjutasid Arvatavasti kaunitarilt, kui nõudmiseni?»

Labanovitš oli pettunud, justkui oleks talle sellel kohut tehtud, et kirju ei olnud, iseäranis aga üht dalt

«Kuspoole siis nüüd peaks minema?» küsis Labanovitš mõttes iseendalt, leides ennast taas seltsamalt pa inimtühjalt platsilt. Vaadates Neemeni kaldale viiva poole, nägi ta seal inimkogu, mis oli väga Janka moodi. Mees kõndis mõttesse vajunult ja pea maa novitš vaatas hoolikamalt: jah, oligi Janka Tukala novitš hiilis tasakesi Jankale järele ja hakkas mõne vahega tema kannul käima. Oma mõtetega ametis, ganud Tukala midagi.

«Kh-hmm! Kh-hmm!» kõhatas Labanovitš.

Janka vaatas tagasi. Esialgu paistis ta silmist ehk siis aga lõi ta nagu päiksena hiilgama.

«Andrei! Oh sa viimane sunnik!» hüüatas Janka salt.

Sõbrad söötsid teineteise juurde ja kaelustasid vasti.

«Oh sa kaim, las ma suudlen sinu teekannu!» Janka oli nagu teekannu tila.

«Läki sinna!» osutas Janka peaga Neemeni poole.

Nad läksid lagedale kohale, kus kedagi ei olnud, ja seisma korralikult laotud palgivirna juurde.

«Istume õige siia,» ütles Janka, näidates käega ümbrusteale männipalkidele.

Enne kui istuda, heitis Janka umbuskliku pilgu al suunas ja sihtis ettepoolegi.

«Ehee, Janka-poiss, sa oled nagu pelglikuks ja umblikuks läinud,» sõnas Labanovitš, hakates teise käega vasti sõbra ümbert kinni.

Janka Tukala vastas naljatamisi evangeeliumi stiilis.

«Vaadake, te ei pea mitte hädaohu sees käima!»

Siis tegi ta tõsise näo ja ütles vaiksemalt:

«Tuleb olla ettevaatlik, vennas. meie kõik, lahtlased koolmeistrid, kes me tahtsime hakata võitlema keisri vastu

meie meelivõimude silmis kõvasti kahtlased ja meid on loetud sõjaväe politseivalve alla. Kas on selge, armuline

«Jah,» vastas Labanovitš tõsiselt, ehkki Janka sõnad teda suurde ärevusse viisid. «Ma ei ole oodatu, kuid see on ainult edasiste repressioonide tulemus. Ei seda asja niisama jäeta,» lisas Labanovitš ja lisas: «Aga kust sa tead, et me politsei valve all

Janka vaatas kavalal ilmel Andrei otsa, tõstis sõrme üles

«Ei, vennake, see on peenike poliitika! Tuleb välja, et me ei ole üldse leeris on meil ka poolehoidjaid.»

«Kas jutt see on?» imestas Labanovitš.

«Ei, ainult keel hammaste taga: see uudis on pärit sõjaväe majast, sellesama halli kõrendi ja hirmutise ruumi, kes esimesena tormas meie protokollide haarama, kui nad nägid sõjaväe harappi tegi.»

«Jah, see on juba ütlemlata huvitav. Ons see hirmutis loetud meile poolehoidja?»

«Mitte tema ise, vaid tema tütar Aksana!»

«Mõtlemiseid asju räägid sa, Janka! Ja kuidas peaksin ma olema uskuma, et tütarlapsed sinu järele keelt ei tõusta?» naljatas Labanovitš.

Noh, see ei tähenda veel midagi. Asi pole minus, vaid tema, et uräädniku tütar pooldab meid, pooldab seda liikumist, mille pärast meile koolist hundipass anti.»

«Aga vaata! Kummalised lood, Jan-poiss! Ja mis on see uudised!» lausus selle peale Labanovitš imestusega.

«Kuidas see Aksana on ka, kena tüdruk või?»

«Jah,» sõnas Janka ükskõikselt. Oli näha, et ta tahab sõbra huvi üles kruvida ega andnud selle küsimusele vastust.

«Na ttle ometi,» käis Labanovitš peale.

Janka vastas ikka endisel toonil:

«Kellele meeldib papp, kellele papi emand, kellele papi tütar»

«Ja kellele uräädniku oma,» nokkis Labanovitš Jankat. Janka puhkes lõbusalt naerma.

«Küll sa aga oled tüütu,» ütles ta. «Olgu siis pealegi. Noh, meid teda ka ise. Ja kui sa nii kangesti teada tahad, et ta on: üsna aitaja tüdruk, ruugete juustega, sale, sihikult kasvav, valge näoga, nina pikavõitu, aga nägu ei riku. Noh, oled nüüd rahul?»

«Kui ma oleksin maalikunstnik, siis ma joonistaksin sõnade järgi tema portree: nii hea ja põhjaliku kirjelduse andsid sa Aksana kohta,» naljatas Labanovitš, pilguta sõbrale silma.

«Oeh, vennike!» heitis Janka käega. «Ei ole meist näe kavalere ega peigmehi: kes meiesuguste kodutute ilmahulguste peale enam vaatab!»

«Noh, nõnda ei maksaks sul rääkida,» vaidles Labanovitš vastu, «mõne kopka maksame meiegi. Esiteks: me oleme noored. Me oleme terved, armastame elu ja hoiame temast tugevasti kinni. Teiseks, meie ees paistavad uued teed, olgu pealegi et umbmäärased, rasked ja ebakindlad. Ja sestap olgu tervitatud meie ilmahulguste elu!»

«Ma tunnen ennast alati hästi, kui mul on tugi ja sõber, kellele võib kõik südamest ära rääkida, saada jõudu, kui tuju nullis. Seepärast olen nüüdki rõõmus, et kohtasid, sest olingi juba veidike ära hapnenud.»

«Kus sa praegu elad? Millega ja kuidamoodi oma peotoidad?»

«Võib ütelda, et ma elan maa ja taeva vahel. Olen loobunud Jatšonkast Stavbunõsse. Kindlat peavarju mul esialgu ei ole. Käin ja vahin maha, õigemini iseenda jalge all, mul on kogu aeg tunne, et pean leidma tuhat seitsesada nelikümmend rubla ja viiskümmend neli kopikat, vähem ega rohkem!»

Labanovitš pahvatas naerma ja sakutas sõpra õlast.

«Ära naera midagi, jumala eest, ma arvan, et leian tuhat seitsesada nelikümmend rubla.»

«Aga mispärast veel viiskümmend neli kopikat?»

«Ah, tühi seda teab, silme ees nad mul ühtelugu on: poolerublaline hõberaha, Nikolka kahe kaikaga pool, vasest kolmekopikaline ja üks kopka! Ja ei kao ega kuku mul silme eest... Aga võib-olla hakkab peast juba raks minema?» küsis Janka iseendalt, samas aga lisas: «Ei arust on mul raske ära minna, sest kuigi palju mul seda pole.»

«Hee, Janka, ei oska sa iseennast hinnata: aru on sul rohkem kui ühe inimese jagu.»

«Ei mina tea midagi,» vastas Janka, «eks sina kõrvalt vaadates näe paremini. Kui oidu on, siis tänu taevataadile!»

Labanovitš juhtis jutu teisale.

«Mis me siin palgivirna otsas ikka konutame: parem astume kuhugi sisse ja ajame juttu, nii nagu meie olukorras nõuab.»

«Oh huppana palgilt püsti, valmis minema kas või maale,» ja deklameeris:

Oh kasak, mind kallista,
ükskõik kuhu vii mind sa!

«Tõnne Kuu, kui nutikas teine — muudku vii teda! Aga mis oled sa muuline härra viib mind? Sina oled ju peopere- ja sõjaväe paikade elanik,» ütles Labanovitš.

«Huhu, aga maha kärvas,» tunnistas Janka lõõdult, «siis korraga laas julgust, tõstis parema käe ja hüüdis: «Ei ole meil püssirohi lõppenud — laki Schwarzi mure!» Kui on pidu, siis olgu: kopika eest kalja!»

«Tõnne oled jällegi heas ja ülemeelikus tujus. Nad ei ole meil begi sellele, et on salajase politseivalve all, unustanud Aksana, kellelt Janka oli seda kuulnud. Astudes sõbra kõrvalisi tänavaid Schwarzi trahteri poole, tuli Janka meelde suure paastu laul seminarist:

Ava uks mulle patukahetsusse, oh eluandja,
või mu pühitsetud templi poole kisendab mu hing...

Nad hakkasid kahekesi seda kiriklikku teksti ümber laulma, robitades seda Schwarzi trahteriga. Tuli välja nii:

Ava uks mulle oma kotta, oh Schwarzi-esake,
või mu pühitsetud trahteri poole kisendab mu hing.
Mull' vana elu saada, kasinat meelt,
ja oma hõlusest lase maistat lunastavat kõhuõnnistust.

«Vahva, ausõna, vahva!» kiitis Janka vaimustatult.

«Tõnne jäid oma loominguliste saavutustega rahule. Nad hakkasid poole häälega seda ümbertehtud laulu. Kui keegi vastu tuli ja kirikulaulu viisi kuulis, langes sellele heakskiitv pilk kui jumalakartlikele noortele mees-
telt.»

«Nojah, ongi meil uus amet käes!» naeris Janka Tukala.

«Mis sina's arvad? Teeme terve eeskavataie sääraseid laule valmis ja hakkame käima mööda kirikupühasid. Meie liikmesile maha ja anname kontserte, inimesed aga pole kitsid lauljale kopikaid viskama.»

«Nojah, oli lõbu ja nalja laialt. Samasuguses tujus astusid nad üle Schwarzi pelgupaiga läve. See polnud neile tundmatu. Schwarz, küpseis aastais käbe mehike, võttis alati rõõmuga kundesid vastu, eriti sääraseid nagu kool-
meestrid. Schwarz oli nende sekeldusest ühe kõrvaga kuul-

nud, aga mis see temale korda läks. Kui tulid, siis palus pisut teenistust.

Körts haises viinast, heeringaist ja tökatist, siin oli niisugust lehka, mida ei oska kindlaks määrata ka kõige asjatundlikum nina. Põrand oli üleni rökane, märgi viin ja saapajälgi täis.

«Tere päevast, Schwarzi-esäkel!» tervitasid külalised peremeest.

Schwarz tõstis neile oma mustad silmad ja naeratas.

«Tere päevast! Aga mis asi see Schwarzi-esäkel on küsis ta.

«See tähendab, et tere päevast, isa Schwarz!»

«Hoo, siis on hästi!»

Körtsimehele nähtavasti meeldis, et teda nõnda hüüti. Ta kutsus kunded tahapoole, puhtasse, aga tuulutatud tuppa. Kunded aga polnud nõudlikud — nad jäid tupp täiesti rahule, nagu ka körtsimehe enda külalislahkusega.

«Mida siis käsitate serveerida, mida juua, mida süüa?»

Kunded vaatasid teineteisele otsa. Nende meelest kõlbas Schwarzi sõnad pisut irooniliselt, ehkki viimasel seda mõtetki polnud.

«Mida siis ikka?» küsis ka Janka. «Andke alustuseks pudel õlut näo peale ja marineeritud heeringat. Ema ütleb, Schwarz on suur meister heeringaid marineerima.»

Schwarz naeris meelitatult.

«Nojah, hüva!» ütles ta ja kadus ukse taha.

Endised koolmeistrid vahetasid tähendusrikka pilgu.

«Näed nüüd, Janka,» ütles Labanovitš, «aga sina rääkisid äsja, et me tühjagi ei maksa. Kuid Schwarz peab meid lugugi. See aga tähendab, sõbruke, et me midagi väärt oleme.»

«Ega Schwarz tea, et meil tuul taskus,» arvas Janka.

«Kas siis meie taskud juba nii tühjaks jäänud on?» vaatas Labanovitš vastu. «Kes see oli, kes nüüdsama ütles, et veel ei ole meil püssirohi lõppenud? Ja sinu tuhat seitset sada nelikümmend rubla viiskümmend neli kopikat?»

«Oleksin ma teadnud, poleks oma varandusest tähtsustanud...»

Sellel nende jutt katkes. Uksele ilmus Schwarz tühjalt nägu kandikuga, millel oli õlu ja suupisted. Tüdrukul kannul tuli sisse ka Schwarz ise.

«Olge lahked, siin on õlu, siin heeringas ja leib. Lõpetage Schwarz raha ei võta,» ütles körtsimees ja sammus pidulikult välja.

utallused lüüesid ja lasksid toidul hea maitsta. Varsti olid marineeritud heeringast muud järel kui pea ja keha. Nad tellisid veel paar õlut ja paar heeringat. Koolmeistrite tütu nina tõusis. Nüüd ei kartnud nad mingeid sõnu, mida tundmatu tulevik võib tuua. Schwarziga olid nad priskelt arve ja surusid lahkumisel tugevasti

«Kõik on korras, sõbraga Tõrvaahju poole, rääkis Janka oma heade sõprade, kellega ta olevat tutvust teinud ja keda ta oli tutvustanud võrdlemisi palju. Talle olevat lubatud saada korrutlikku teenistust omal erialal. Neist haritlastest võib kõigepealt nimetada hambaarsti Mira Savelit. Tema on arenenud inimene on ka noor juuksur Mitel. Ta on ka üliõpilasi, kellelt võib saada häid raamatuid. Kõik need haritlased tunnevad lahtilastud koolmeistritele kinnist ja on valmis neid abistama kuidas iganes

5

Tõrvaahju sai mõneks ajaks kahe südamesõbra Labanovitši ja Tõkala peastaabiks. Väheldane kitsuke võõrus jaotati metsavahi maja kaheks toaks; neist puhtama oli Vladimiril andnud oma venna Andrei kasutada.

Labanovitš ja vaiksamat kohta kui siin oli raske leida. Labanovitšest ja vaiksusest hoolimata ei olnud kindel, et ta ei ulatu ebasoovitava inimese silm, iseäranis nüüd, kui koolmeistrid olid politsei valve all. Seda sõbrad ei teadnud ega hoidnud metsavahi majas midagi «mässu-»-võtteid, mida politsei eeskirjad keelasid. Mitmesugune keelatud kirjandus — brošüürid, lendlehed, üleskutsed — oli juba jätetud paksu pimedasse metsa. Kirjandust tõi siia ainult alevist, kus ta oli revolutsiooniliselt meelitatud noorte abiga leidnud eluaseme ja väikese teenis-

«Noh, said tihti kokku, kas siis alevis, Janka pisikeses toas,» küsis Labanovitš, «või siinsamas Tõrvaahjul. Seltsis oli sega,» — pealegi tekkis rohkesti küsimusi, mis nõudsid lahendamist. Selleks sobis Tõrvaahju paremini, mistõttu sõbrad olid enamasti siin. Millest kõigest nad pikkadel üheskoosolekutel ja -öödel siin vaikselt toas ei rääkinud! Kõige rohkem oli vaja kokku leppida selles, mida rääkida ülekü-

meistreil. Et ülekuulamisest ei pääse, selles sõbrad kahelnud.

Juba siis, kui koolmeistrite koosoleku protokoll polt kätte langes, oli keegi osavõtjaist avaldanud mõtet, et ametivõimudega tuleb ebameeldiv jutuaajamine, siis kida, raiuda üht ja sedasama, et koosolek oli juhust et neil ei olnud mingeid revolutsioonilisi eesmärke, variandi võtsidki isehakanud juristid Janka ja Ants ülekuulamise puhuks aluseks. Kuid asi nõudis igat läbiarutamist, et kõik paistaks usutavam.

Sõbrad hakkavad harjutamisega pihta. Kord võtab üks endale kohtu-uuriija osa, kord teine. Kõige esmalt neil sellena Janka. Ta toimetab ülekuulamist vastavalt gile juurateaduse kommetele. Pärast mõningaid tialand seid küsimusi, nagu: mis ees- ja isanimi, mis perekonn nimi, kui vana, kas on olnud kohtu all või ei ole, «uuriija» esitama asjasse endasse puutuvaid küsimusi «Ülekuulatav», Labanovitš, lähtub oma vastustes selles milles nad olid kokku leppinud. «Uuriija» esitab küsimusi.

«Te väidate, et te ei kavatsenud korraldada illegaalset koolmeistrite kongressi ja et teil ei olnud mässulisi, kuid tegelikke eesmärke. Kuidas aga sobivad teie väited sellega, mis on kirjutatud siin, ses jõledas protokollis, mis kannab teie allkirja?»

«Uuriija» vaatab valjul pilgul «ülekuulatava» otsa. Labanovitš teeb üpris süütu näo.

«Ma ei teadnud, mis on protokollis kirjutatud, härra kohtu-uuriija», vastab ta.

«Uuriija» kehitab õlgu. Ta huuled kõverduvad tige muigest.

«Kuidas te ometi alla kirjutasite, kui te ei teadnud küsib «uuriija». «Aga kui protokollis oleks seisnud, et ka olevaga ma kohustun pistma pea silmusesse ja laskma ennast üles puua? Kas te ka siis oleksite alla kirjutanud pinnib ta edasi.

«Ülekuulatav» vastab haleda häälega:

«Loomulikult, isegi niisugusele protokollile oleksin ma alla kirjutanud, ilma et oleksin seda lugenud ja teadnud millest temast räägitakse.»

«Küll on tore lugu!» hüüatab «uuriija». Ta muigab jälle mürgiselt otsekui pärisuuriija. «Selgitage lähemalt, ma ei mõista teid,» pöördub ta «ülekuulatava» poole.

«Ülekuulatav» lööb süü- ja piinlikkustundest, silmad maha ning vaikib hetke.

«Kohtu-uuriija, joobnud inimesel on meri põlvini,» ta loodult ja lisab: «Ja üksmeele tähe all, nagu õel-» ta tõmbab mustlane end oksa.»

«Ma ei saanud rollis püsida ja puhkes laginal naerma. «Tead,» ütles ta, «ega ei kukugi kehvasti välja,»

«Ta astus, peab tõele au andma, esitasid konksuga küsimusi, kiidab Andrei Janka uurijatalenti.

«Ta ei saanud, sõbrad pidid ju teineteisele rolli hea teinud, sest kiitust jagama. Kuid see oli vaid algus.

«Nagu aga on pool võitu. Tuleb juurdlust jätkata. Seda-» ta hakkab «kohtu-uuriijaks» Labanovitš, nii et osad tavad

«Ta pealt korduvad samad sissejuhatavad küsimused ja» ta asja juurde.

«Ta jutust tuleb välja, nagu oleksite protokollile alla kirjutanud teadmata, mis selles räägitakse, ainult selle-» ta teie joobnud ega andnud endale aru, mida teete.

«Ma mõistsin teid õigesti?» küsib «uuriija» Labanovitš «ülekuulatavalt» Janka Tukulalt.

«Tah,» kinnitab Janka südilt.

«Kas te end nii purju jõite ja mis puhul?»

«Ta kogub mõtteid, manades ette patukahetseja näo.

«Ta pane koolivendade-vahelisel olengul, esialgu, nagu» ta looduse rupes küla lähedal, pärast aga võtsime» ta koolimajas oma kolleegi Sadovitši elukorteris

«Ta tõelikkult oli sääraseks joominguks mingi reaalse põh-» ta ja nodd ütlege ära, mis põhjus see oli.»

«Ülekuulatav» nämmutab algul pisut ja siis teeb suu lahti.

«Peamine põhjus, härra kohtu-uuriija, oli see, et isegi» ta teadustel külakoolmeistritel on mõnikord isu viina» ta katigi kui nii suur seltskond koos.»

«See on tõsi, seltskond oli suur, isegi liiga suur kooli-» ta vahelise olengu pidamiseks, nagu te tõendate,» ta hakkab «uuriija» irooniliselt.

«Ülekuulatav» ei pane seda torget pahaks ja jätkab oma

«Ta kutsus küla, härra kohtu-uuriija, on selle poolest» ta teadus, et sealt on pärit palju koolmeistreid. Nii et selles» ta midagi imelikku, et suvel neid palju tuleb oma kodu-» ta vanemaid vaatama.»

«Aga siin oli koolmeistreid ka mujalt?» pressib oma vaimus edasi.

«Neid oli vähe, härja kohtu-uuri ja pealegi olid kõik Mikutsitšost pärit koolmeistrite head sõbrad, vennad.»

«No aga teie — olete kah Mikutsitšost?» küsib.

«Ma olen sealt lähedalt. Minu külast on sinna versta ümber. Suviti olen kogu aeg olnud sõprade Mikutsitšos.»

«Nii et seal on lõbus olla?» torkab «uuri» vahele.

«Me moodustasime seal koolimajas, Sadovitši koolmeistrite ringi ja valmistusime küpsuseksamiks annab Janka selgitust.

«Oma «küpsust» te näitasite selle massulise resolutsiooni niga,» lõikab «ülekuulaja» halastamatult, siis aga muutub järsult tooni. «Jatame parem pimesiku mängimise,» ütles ta karmilt. «Fakt on fakt ja dokument jääb dokument. «Ülekuulaja» tõstab üles paberilehe, mis peab tähendama «dokumenti», ja jätkab juba rahulikumalt: «Tunnustan üles, kes kirjutas selle räpase dokumendi teksti!»

Ja lisab pärast lühikest vaikust:

«Pidage meeles, et kuritöö puhtsudamlik omaksvõtmine ja oma süü põiklematu ulestunnistamine vähendab õiglast karistuse määra.»

«Ülekuulata» algul vaikib, siis aga vastab viisakalt:

«Mul pole midagi üles tunnustada, sest ma ei tea, kes kirjutas protokolli, ega tea ka seda, millest temast on kirjutatud.»

«Ei maksa lolli mängida!» käreleb «ülekuulaja», «kõige tõtt: kes kirjutas protokolli?»

«Kui tahate tõtt teada, siis ma ütlen: protokolli kirjutas viinajumal Bacchus!» vastab «ülekuulata» samuti põlvärritatult.

Sõbrad ei kannata seda kometit enam välja ning puhkavad laginal naerma.

«Võtku sind see ja teine! Vaegasid mind nii ära, et pole auras otsas,» ütleb Janka ja kuivatab taskurätiga laupa.

«Kuidas paistab, Jan? Minu arust ei kukkunud paha välja. Kui me ühtain seesugust «jumalikku komöödiat» mängime, siis, ausõna, ei ole viga!»

«Tee on sisse aetud!» arvab ka Janka elevalt. «Jätkan ainult mõningaid üksikasju lihvida. Võib-olla «ülekuulata»

«... või mina — vahel oma küsimustes ja vastustes ei olnud paris ehtne.»

«... arvad, võib-olla tuleks Bacchus ära jätta, et ta ei oleks valja ütelda pisut teisiti?» arutas Labanovitš.

«... lapse terminoloogias, kulla mees, peaaegu, et ... oleks õigesti ja igakulgselt kindlaks teada. Minu üle selle, see nõuab loomulikult silumist ja ...»

«... ma Bacchuse vastu ei ole, võib-olla, ... meile parim leid. Tuhanded inimesed on süü teinud Bacchusele veeretanud ja see on neid tihtigi aidanud teha meiega heaks midagi?»

«... «ülekuulamisele» ja viimastele otsustustele vormi andma. Jääb vaid kõigile Mikutsitšost koolmeistrite kongressist osavõtjale teatada, et vallandatud koolmeistrid laulaksid üht ja sama ... eelnevalt läbimõeldud kavatsust ei olnud. ... küsimus: kuidas sõpradele ülekuulamise ... käitumisliinist teatada? Vaid üks vastus oli ... suuliselt ja salaja.

«... Labanovitš:

«... Janka, meid ootab tundmatu saatatus. Pead ...»

«...» haaras Janka sõnast. «Me veel näitame, ... «kustunud küünlad ja sankülotid» — hoidke ... vaenerahvas möllab!»

«...», kui koolmeistrid olid koolidest hundipassi ... hakkasid nad endid «kustunud küünaldeks» kutse, ... tahendab inimesi, kes on elu prügimäele heide-

6

«...» päev pärast ülekuulamiseproovi astus Labanovitši ... vend.

«Kool hakkab sulle koitma, vennas,» ütles Vladzimer ... Ta huultel mängles kaval muie.

«...» arvas, et vend tahab teda narritada — küllap ... mingi nali varuks.

«...» sa sihid, Vladzik? Mis kooli mul enam saab ... Andrei umbusklikult.

«...» pisikene kool, siinsamas Tõrvaahjul!»

«Mitte ei taipa, mis sa ütelda tahad,» tunnistas Andri Vladzimer jätkas:

«Asi oleneb nüüd sinust — kui sa oled nõus õpetama hakkama, siis tuleb ka õpilasi — kolm rubla kuus pealt!»

«Oleks ju kena, kui neid oleks, aga kust neid võtta?»

Nüüd avas Vladzimer kaardid. Kui mõned lapsevanemad naaberküladest olid kuulnud, et siinsamas nende külas on koolmeister, siis palunud nad Vladzimerit, et ta läbi räägiks, kas see ei hakkaks nende poiste õpetajaks. Neid Stavbunõsse viia oleks kaugevõitu, pealegi veel toanurk otsida, selle eest maksta ja toiduvärki järele saata. Nii aga oleks mõnusam: kaks-kolm versta Tõrva poole vahet käia on ju kergem kui sõita kümnekond versta alevisse.

«Nii et kuidas sa selle peale vaatad?» küsis Vladzimer.

«Hakkaksin meelsasti koolmeisterdama — teha pole midagi niikuinli midagi. Kui palju õpilasi kokku saaks?»

«Seitse-kaheksa jõmpsikat, võib-olla rohkemgi.»

«Einoh, siis on hästi. Ainult ei tea, kuidas klasse sisse seada.»

«Selle pärast ei maksa muretseda,» ütles Vladzimer.

Veel mõni päev, ja «kool» oli täiesti valmis ootama tema õpilasteks saanud lapsi vastu võtma. Oli meisteritud lihtne pikk laud, selle mõlemasse külge pandi püü ja teise otsa taburet «professori» kateedriks.

Niimoodi avatigi Labanovitši rõõmuks ja külalaste üheksa õpilase vanemate heameeleks Tõrvaahjul «kool».

Ehkki Labanovitš polnud praegu koolmeistrina suurt täieõiguslik, sest koolitõlemused polnud teda ametisse räägitud, tundis ta suurt meelehead, kui metsavahi majja läks üheksa erineva pikkusega ja teadmistega poissi. Poolpäevast piisas, et õpilaste ettevalmistuse astmes selguma jõuda. Neist kõige vanem, Todar Bjarvenski, oli juba kuueteistkümnenda-aastane. See oli suur poisiloikam. Ta oli mitu talve koolis käinud, aga pikkade vaheaegadega. Kooliprogrammist ta küll üht-teist teadis, aga kirjaoskust polnud tal kuigi palju. Teda huvitasid juba rohkem tüdrukud kui raamatud. Kuid elu sundis kooliski käima, et vähem algkoolikursuse ulatuses eksam õiendada. Koolis, pisike kätäratsevate jõmpsikate seas, oli Bjarvenskil pisut plüntr. Sellepärast hakkas ta suure heameelega käima valik Tõrvaahjul Labanovitši juures. Ka rääkimine oli Todar

«Koolis» kui tegusõnal oli lõpp aä, siis ütles ta oä:

«Kool, aä — aroä, baranavaä — baranavoä jne.»

Kooliõpilased olid üksteist kuni kolmeteist aastat järele järele samuti korraparatult koolis käinud, tundis peenestunud ja tundsid õppeaineid kooliprogrammi järele järele. Parast tutvumist jagas Labanovitš nad kolme gruppi, iga grupis kolm õpilast: vanem grupp, keskmine grupp ja kõige nõrgemate grupp.

Labanovitš kui koolmeister-entusiast süvenes jäägitult oma väheste õpilastega. Kõigepealt oli tarvis korraldada vajalikul hulgal kirjutustarvete, õpperaamatute ja muu koolitööks vajalikuga. Kõik need asjad hankis koolmeistri enda püüdmisele tema kasvandike abiga, sest neil oli süttinud siiras tahtlus

õhtuni küürutasid õpilased ja õpetaja laua ümber kord ninapidi raamatus, kord vihikus, vahel aga, labanovitši ülesandeid, tõsteti sügavamõtteliselt silmad üles ja ei olnud tunnikava nagu harilikel koolides. Labanovitš tehti tarvidust mööda ega hoolitud sellest, kui palju aega või teise õppeainega tundideks kulus.

Koolikooline kool Tõrvaahjul nõudis Labanovitšilt palju aega, kuid ta ei hoolinud sellest sugugi, sest see oli elav ja huvitav tegevus.

Labanovitš tundis sõbra üle südamest rõõmu.

«Kooli poiss!» rääkis ta naljatades. «Ega meiesuguseid ei ole, kui käega ei püüta: meie oleme visad nagu koirohi, me ei meeldi maast välja kiskumata!»

Labanovitš koolitöös mitte segada, piiras ta ka oma külalastele. Kuid ei moõdunud ainsatki nädalat, kui Labanovitš polnud enam poleks lühemalt või pikemalt kokku saanud ja rääkinud mitmesugustest asjadest ning küsimustest. See ei juba muutunud vajaduseks, nad ei saanud kauemaks üksteisest eemale jääda. Ja millestki rääkida oli alati aega alevi ja puutudes kokku alevi intelligentsiga, oli Labanovitš mõnesugusel määral kursis mitmesuguste poliitiliste vooludega, kuid ei sattunud neist ühestki vahele, meisis neist kõrval, vaatas pealt ja pani kõike teada, mida räägiti, et siis seda omaenda peaga vaagida, ja läbi mõtetest läbi käia. Vahel ta isegi naeris alevi

* Valgevene sõnad *õpaä* 'võttis' *apaä* 'kündis' *baranavaä* 'äes-

«Ma pole elu sees nii suure lõbuka näenud kui ma
millal olen koolist lahti ja hundi kombel moodsa ma
teid hulgun.»

«Kuid vaata ette, pill tuleb pika ilu peale»

«Parem võiksid pilli ajada meie vaenlased,» arvas Jüri.

«Miks sa norutad, mu šõbrukene?» küsis Labanovit.

«Mis mul ikka norutada,» vastas ta. «Naist pole, laps!»

«...aga, ära sa luiska! Raagi tõtt, mis sa luiskad!»

to a noble price titles?»

... endale ülesandeks saäraseid ütlemisi ja
... , võib-olla ei kukukski nad halvemini
... »

• muutus veelgi ülemeelikumaks, kui Labanovitšil
lõpuks tehti minna kahekesi Stavbunõ alevisse.

... veelal olid ka endal kirjad meeles, kuid sõbrale ta

1) pöörd end riidesse ja väljusid metsavahi majast.

• Kõik midagi, läheb lahtil» vastas Janka. «Mulle meeldib, et meil on uus ja ennenägematu, kõik, mis teed

... need, Janka, vaata — tükike metsa keset päratu

«...all kena,» tõendas Janka takka. «Tead, sest alles-
tutud metsalgakestest hakkab isegi kahju, justkui oleks
huljutud väenelaps.»

«Ja vaata, kui palju on siin raismikel rohtu kuheldud, ja veel missugust! Ja lastakse ilmaaegu kaotsi! Võiks ometi inimestele anda, kel pole heinamaad! Kas sirpidega niidaksid maha. Aga kus seda, ei tohi — kuu maa, vürsti oma!» kirus Labanovitš.

«Mis loeb vürstile maamats, maata talumees! Oht endal kere täis... Oksa tõmmata saatanad!» lõpetas Labanovitš ägedalt.

Sügisene päev, hall taevast, mida kattis ühtlane must toonne umbpilvitus, ja Pimedad raismikud ise oma koltunud rohuga, kus hullas rahutu tuul, sosistades ühtleegi tuntud muinasjutte — see kõik kõneles elavalt duse hääbumisest ja külvas kahe teekäija südames ebamäärast nukrust. Kõik siin oli nii hüljatud, sõnakuuline süngene.

Raismikud lõppesid. Teekäijad jõudsid tühjale põllule. Juba mitu aastat ei külvanud peremehed enam sest lõikus andis hädavaevalt seemne tagasi. Põlluhäkanud peale tungima männinoorendik, vallutades enam söötijäetud lagendikku. Paremat kätt oli väike vasakult paistis raudteejaam ja meile juba tuttav tüü mäekingul.

Sedaaegu jõudsid sõnakehvaks jäänud rännumehed tuntud teele, mis viis Mikutsitsõsse.

«Oot-oot, Janka, seisame natuke ja teeme kummaid teele, mis viis meid kannatustesse. Mäletad, nagu Dostojevskil: «Mitte sinule ei teinud ma kummardust, vaid kannatustele.»»

Janka vaatas tee poole ja ohkas.

«Mis sa ohkad, kulla mees?»

«Mul sündis aforism,» vastas Janka.

«Noh, lase kuulda!»

«Kui asud tõsise asja kallale, siis ära unusta mõistust, kui sul seda on.»

Labanovitš pahvatas valjusti naerma.

«Noh, näed nüüd, Janka, aforism polegi kehvem kui Schnitzleril. Ainult et mitte päris originaalne: midagi selletaolist on öeldud Ibsenil.»

«Einoh, mis siis,» ütles Janka rahulikult, «kerjus tunneb kerjuse kepi ära.»

Sõprade tuju paranes ja nad hakkasid astuma abipoolle, olles maha kõmpinud kolm versta rohkem teemaid. Kuhugi sisse astumata läksid nad postkontorisse. Postkontor oli kinni. Janka nägi, kui pettunud sõber oli

«... et see pole pärast teda saatma tulnudki, et posti...

«... on sigadus!» pahutses Janka. «Pühade ajal kah... kinni, kui vaestel inimestel koige parem siia... Kuid oota, lähme Ivan Pavlavitši, selle... juurde koju.»

Ivan Pavlavitš oli alles äsja teki alt välja kobinud, pesnud ja muutunud. Ta võttis tulijad lahkesti vastu. Tal oli... kaardimängus seitse rubla kolmkümne... võitnud. Ta tuli heameelega postkontorisse, et... oligi see suletud.

«Kõndimise!» küsis Ivan Pavlavitš võre taga seistes ja... kavalalt silma pilgutades. Mõned kirjad eest... ühe Labanovitšile.

Arvatavasti seda te ootasitegi?» muigas postiametnik,... pilgu kirjale, pistis Labanovitš selle... välja paista, et kiri oli teda üllatanud.

«... Janka Pavlavitši jumalaga. Sedapuhku oli... kes Janka Schwarzi juurde kutsus. Tunni... ja kumbki pudeli õlut joonud, läksid nad...

«... mind vabal ajal vaatama, mu kallis Janka. Ja... kaasa.»

«... ja toon aforisme. Ma nüüd lausa ujun aforismide...» naljatas Janka lahkumisel.

«... teel olles võttis Labanovitš taskust kirja.

«Kallis Andrei Pjatrovitš!» — nende sõnadega algas kiri. «Ma ei kirjutanud Teile kaua aega: ei olnud midagi head kirjutada ega ole praegugi. Linna tütarlastekooli mind ei... eksamid palju paremini ära tegin kui... teised minuga koos sisseastujad. Polnud kedagi, kes... hea sõna ütelnud. Võib-olla ei oleks ma... kooli juhatajale rääkima, et Teie mind eksameiks... valmistasite. Mis ma nüüd tegema hakkan, seda... te. Kõige tõenäolisemalt astun isa jälgedesse. On... tuttavaid, kes olid minu taadi ametivennad. Lähem... hakkan telegrafistiksi õppima. Me räägime emaga... Teist. Ema saadab Teile tervisi.

Kirjutage, kuidas elate. Mida Teie pool uudist?

Jääge terveks! Teie õpilane Liida.»

Terve mõtete ja tunnete segadiku kutsus esile see labi korralikult ja arukalt kirjutatud kiri. Valusalt lõi südamesse sõnad: «Võib-olla ei oleks ma pidanud loobuda juhatajale raakima, et Teie mind eksameiks ette valite.» Mis selles väljendus — etteheide või siirus? Kahjutunne ja kurbus Liidakese pärast täitis Labanovi südant. Veel mitu korda luges ta kirja, kuna Liida, ta oli tabanud esimene mõru pettumus, ja võib-olla isegi tema pärast, kerkis otsekui elusana ta vaimusilmas. Nüüd oli selge, et elutee neid enam kokku ei vii.

Süngena ja üksildasena kõmpis Labanovitš Tõrvast poole.

8

Õppetöö nende algelises koolis läks omasoodu. See aga Labanovitšil vabaneda tulikatest mõtetest ja pahast tuju. Mõne aja pärast selgus, et vanema grupi õpilased olid tarkuse kogumises niivõrd edasi jõudnud, et võis juba rääkida nende saatmisest eksameile. See rõõmustas kõiki rohkem Todar Bjarevskit, poisid aga hakkasid veelgi suurema usinusega õppima. Kerkis ainult üks küsimus: mis suguse kooli poolt nad eksameile saata? Juhtum Liidakesega manitses Labanovitši talitama oma kasvandike, ettenägelikumalt ja suurema vastutustundega. Parim vastus, mis järele oli kokku leppida alevi koolmeistriga, et ta nõustuks oleks Labanovitši poisse kui tema omi, kui Stavbunõ kooli õpilasi eksameile viima. Ei olnud põhjust karta, et Stavbunõ kolleeg selle vastu on. Kuid ees oli veel terve talve aega oli küllalt, et see küsimus lahendada, kui ainult miski muu ei takista ladusalt kulgevat tööd ja Labanovitši plaanide teostamist.

Õhtuti, kui ta üksinda jäi, tulid kõiksugu mõtted ta kätte kodust väljas ennast tuulutamas, et omaette kõige olulisemale mõtelda, mis aru pidada. Lahutamatuks saajaks ta mõtetes oli kujutlus Liidakesest, kõik sündmused ja mille tused, mis tüdrukuga ühenduses. Ja Liidake oli nüüd Labanovitši meelest nii armas, nii veetlev ja kallis nagu kõik muugi, mis meist minevikku jääb ja enam tagasi ei tule. Peaks talle kirja saatma, kirjutama sõbralikult, pulbitsevat südamlilikult ja otsekoheselt. Õhtul tuleb laua taha istuda süüdata lihtne talupojalamp ja hakata kirja kirjutama. See oli mõttes juba käsil.

... ja nagu jõudis Labanovitš jalutamast tagasi. Oma ... astudes nägi ta õpilaste laua taga kellegi ... oli juba päris pime ja raske oli võõrast ära ... Allatatus see küll Andreile oli, kui ta kuulis ... tervitust:

... mitte langema vari sellest kasest, mille all ...

... Labanovitš ja vastas sõbra tervitusele: ... mitte sattuma koera olukorda, kes konutab ...

... olid «kustunud küünla» põlves nende tervitu-

... mind või?» küsis Janka, tulles pimedusest ... vastu.

... etelda, ega ei osanud küll,» vastas Labanovitš ...

... siin ma olen nagu viis kopikat.»

... tulid; on alati rõõm sind näha. Arvata- ... sa tühjal, vaid tõid aforisme kaasa?»

... vennas, mitte aforisme, vaid midagi veel tähtsa-

Labanovitš muutus pisut rahutuks. Janka võttis kuue- ... mingi paberilehe ja nihkus ähmaselt põlevale lam- ... Labanovitš istus tema kõrvale. Kui leht oli ... lugeda kaht käsitsi ... veel šapirograafiga tõmmatud sõna: «Seltsi- ... koolmeistrid!» Seejärel tuli läkituse tekst:

... meie seltsimehi koolmeistreid, kes tänavu saavel ... koos Mikutsitšõ külas, et arutada oma kutseküsi- ... kui ka kooliasju, on südametute kroonu- ... bürokraatide poolt koolmeistriametist vallanda- ... ega kohut nende üle ei olnud, sest nahta- ... koolmeistrite koosolekut vastuhakkamiseks ja ... Meie protesteerime kõige kategoorilisemalt sää- ... bürokraatliku vägivalla vastu, mis meie ... ja kolleegide kallal toime pandi. Me kutsume ... Minski kubermangu koolmeistreid üles avaldama ... protesti selle puhul, et meie kolleegid ... vägivalla ohvriks. Teatame, et vallandatud ... kohad kuuluvad boikoti alla. Seltsimehe- ... sõnastustest ei tohi ükski koolmeister vastu ... vallandatud seltsimeeste kohti, et mitte sattuda ...

... alla oli kirjutatud:

«Grupp Minski kubermangu koolmeistreid»
Üleskutse ette lugenud, küsis Janka:
«Noh? Kas nägid päikest, vanapoiss?»
Labanovitš noogutas pead, aga raske oli ütelda, olid nad heameel või polnud.

«Ei tea, sõbruke, missugune see päike on.»

«Ütle siis ometi, kuidas sa seda dokumenti hindad?»

«Positiivselt,» vastas Labanovitš pärast hetkelist kaalustamist. «Asi on selles, sõbruke, et vägilased, nagu öeldakse, pole meie maalt veel otsa saanud. Meid lasti lahti, aga meie vennaskonnas leidub siiski inimesi, kellest me ei ole midagi ei tea, aga kes ei lepi meie lahtilaskmisega, astuvad meie kaitseks välja, protesteerivad. Ja niiviisi levib nõiavõitu üritus mõnel määral vastukaja. Just selles seisab üleslõuendamine positiivne iseloom, ehkki ta on kirjutatud teadmata ja kahtlusega. Mis aga meisse isiklikult puutub... Kuidas sa selle ütelda, aga pole-võimatu, et see dokument meie olukorda halvendab.»

«Kõik, mis iganes sünnib, sünnib paremuse nimel,» tähendas Janka. «Kuid sa räägid tõtt: see üleskutse võib meile paha teha. Va hallitanud postiametnik juba ütles mulle: «Armuline härra, aga äkki on see teie enda töö. Võib-olla kirjutate selle kena üleskutse ise?» Nii võiks hakata arvama ka meie ülekuulajad, sellepärast tuleb meil kõike arvesse võtta ja meie «ülekuulamisse» mõned täiendused teha.»

«Igal juhul tuleb üleskutse maha matta murrumatta alla: oleks paha, kui ta meie käest politsei kätte satuks.»

Sõbrad panid end sedamaid riidesse ja tõttasid metsa, et panna kõik, «mis jumalast antud», «varakasti». Varakasti kutsusid nad väikest laudkast, mis pealt üle tõrvatud, et ära ei mädaneks.

Kui nad olid teelt metsa alla pöördunud, jäi Labanovitš äkitselt seisma.

«Oota,» ütles ta tasakesi, «ütle, mil viisil see üleskutse sinu kätte sattus? Kust sa selle said?»

«Tahtsin juba seda sulle ütelda ja oleksingi ütelnud, aga ikka ei olnud parajat momenti. Ma käisin täna postkontoris. Seesama postiljon, Vlassik, kutsus mind kõrvaloleva keldrisse selle mulle pihku. Küsisin, et kust ta selle sai. Ta ainult tõstis näpu püsti ja sosistas: «Pea suul!» Seejärel hakkas nokkima, et äkki me kirjutame ise selle läkituse koolmeistritele.»

«Hm!... Huvitav!» sõnas Labanovitš. «Aga kas sa...

postiametnik on politsei agent? Võib-olla see on juba just nimelt selleks antigi, et meie kätte

meie nad niimoodi talitama? Mis mõtet sellel

«Aga mida võib olla järgmine. Kui politsei teada saab, et üleskutse sinu kätte andnud ja meie sellega tuttavaks teha püüdnud, et saada meie kätte...»

«...» oli Janka nõutu, «kõik võib olla. Aga on liigagi postimeister, kes armastas vürskkeid uudisid, et mitte postiametniku vaarisa,» vastas Janka.

«...» sõbruke, olgu kuidas tahes, aga silmad ja kõrvad tuleb lahti hoida. Kui aga ülekuulamisel jutt koolmeistrite jaoks kirjutatud läkitusele viiakse, siis ütle, et üleskutset näinud ja lugenud. Ja kui küsitakse, kust see tuli, et postkontorist ametniku käest.»

«...» ametnik võiks parem mängust välja jääda: ta on liiga poiss ja ainult teeb ennast lolliks?» ütles Janka.

«...» on õige jutt,» soostus Labanovitš. «Parem siis ütleme, et üleskutse saadeti postiga ümbriku sees, nagu postiametnikul aga hoiame silma peal ja jutuaajamis-teenuse ülearu ei lobise. Kui ta aga on politsei agent ja postkontor, siis võib ütelda, et üleskutse saime tema kaudu.»

Kui nad olid juba päris pime, kui sõbrad jõudsid oma murrumatta juurde. Labanovitš teadis hästi salajast keldrist, kuhu kastike oli maetud. Janka seisis tema kõrval, et midagi ütelda, aga hoidis ütlemata. Pimedas paistis keldri ülaäär hädavaevalt. Tükk aega püüdis ta murrumatta all peidukoha kallal, kuni käsi puudutas kasti. Ta tõusis üles, et terake ligemale, et oleks mugavam kaant avada. Kasti oli üleskutse «varakasti» peidetud. Labanovitš hakkas käsikaudu liiva siledaks, sest midagi polnud näha, ainult murrumatta alt välja ja sõnas:

«Tule!»

«Tule, Andrei,» rääkis Janka metsaaluses vaikuses, «see keldri pisut romantiline.» Siis jätkas ta teistsugusel toonil.

«Aga mis oleks, kui just praegu kargaks kustki välja sõdurid ja kraaksataks: «Käed üles! Siin te siis oletegi,»

«...» juhtub seiklusromaanides, elu aga toob kaasa sää-

rased olukordi, mida isegi välja mõelda ei oska,» ütles Labanovitš.

«Aga su peiduurgas, Andrei, on siiski maru, joo eest!»

Kiirustamata ja ettevaatlikult liikusid sõbrad läbi metsa tee poole.

«Homme valges ma tulen siia ja silun murrumäet et ta näeks välja nagu ennegi,» ütles Labanovitš. See ta lisas: «Siiski on huvitav ilmas elada, Janka!»

«Selle kohta ma mõtlen välja aforismi,» vastas Janka. Järgmisel hommikul Stavbunösse minema hakata sõbra kätt surudes ütles ta aforismi:

«Surmast tõuseb uus elu.»

9

Mõne aja pärast, kui pidi järgnema kaks kirikupühast, Janka Tukala uuesti. Ehkki Labanovitš oli võtnud oma «aforisme» kui enam-vähem tabavaid nalju, pani ta siiski manee — «Surmast tõuseb uus elu» — teda tahes-tahtimata mõtlema. Mida oli Janka sellist mõtet väljendades mõelnud? Millest oli see välja kasvanud? Ja jõudis otsustada, et surma all oli sõber arvatavasti mõtelnud murrumäet tuulest murtud kuusepuu jäänust, mille all nad hoolikalt keelatud kirjandust, kuid see kirjandus omakorda kujutas uue sotsiaalse korra algeid.

Kas aforismist oli õigesti aru saadud, see jäigi Labanovitšil küsimata, sest Janka tõi hoopis tähtsama uue mõtte. Just pühade ajaks oli Minskis määratud erinevate põrandaaluste revolutsiooniliste organisatsioonide salakokkoleht. Sinna olid kutsutud ka vallandatud koolmeistrid, kelle pühadepäevaga võis hõlpsasti sinna sõita ning tal oli jõuda. Sõbrad pidasid aru, kas maksab sõita või ei maksa, ehkki oli suur isu kuulata, mis juttu põrandaalused rääkisid. Mõtlesid, et politsei valvealustena võivad nad oma sõiduga koosoleku «sisse kukutada». Kuid neid oli valmis sinna viima üks põrandaalune, kel rohkem konspiratsioonikogemusi. Selle parteiline varjunimi oli Hallkuub-Senka. Sõbrad otsustasid sõita. Kuraasi tõstmiseks ja enda julgustuseks ütles Janka:

«Hakkas Mikita mamsliga mehkeldama — siis tõmba aga takka, mis vahtimist seal enam, nagu vahvasti ütles Nitsšopar Jankavets.»

Et kedagi tundega istusid sõbrad hommikul rongile, sõitsid Minski poole. Hallkuub-Senka jagas neile juhtimiskõnna rannast rongis tundmatu publiku hulgas ülal ja all millegagi endile tähelepanu ei tõmbaks: käitunud ja loomulikult, mitte teha tõsist või murelikku juttu ja mitte hakata juttu ajama mitmesuguste torlontsi- ja keldurkõnnetega.

Ettevalmistuse joudsid meie rännumehed Minski. Hallkuub-Senka andis selle maja aadressi, kus koosolek pidi toimuma. Ta soovitas minna eraldi, algul hoburaudteega, et juba Maja asus Kamarovkas. Sel ajal oli see veel üsna arval, linnast väljaski, kus seisis kõrge männik ja seal puidu vahelt paistsid kenad ja lihtsad linlikus elatunud majakesed. Omanikud üürisid neid suvila- ja talu- ja saarases majakeses pidigi salanõupidamisi. Hallkuub-Senka andis ka margusõna konsultantidele sissepääsemiseks: «Tervisi! Hallkuub-Senka!»

Ettevalmistus istus hoburaudteele Janka Tukala. Andrei jäi oma juhtimisele. Sõbrad leppisid kokku, et nad kohtuvad juba lähedal ja lähivad sisse kahekesi. Labanovitš silmas juba kaugel. Janka lonkis muretult mööda teed, olles määratud majakese juurest, mis tal oli juba määratud, hea hulga maad tagasi tulnud. Sõpradel oli juba juba, nad heitsid salakesi umbusklikke pilke üksteisele kandvatele meestele, kuid Labanovitš ei saanud oma tahtmisest naljatada:

«Hallkuub-Senkalt,» ütles ta tasakesi sõbrale. «Juba peale, et poleks tervisi kõvakübaralt,» lausus ta veelgi tasemini, vihjates sellele, et kõvakübarat ei ole tol ajal enamasti tsaariohtranka nuuskurid. «Juba juba,» ütles ta veel veidike aega ja lipsasid siis vargsi üksteisele pilkudes hoovi. Neil oli vastas Hallkuub-Senka ise. «Kas peab tervised edasi andma või mitte?» küsis Janka. «Juba,» ütles ta terake julgust koguda.

«Juba ka ilma tervisteta,» muigas Hallkuub-Senka. «Juba,» nagis rippus kellegi ilus, heast riidest mantel, «juba kübar, kaks «pursuipärast» kaabut ja mõned juba juba võtsid oma kehvad mantlid ja mütsid samuti. Hallkuub-Senka viis sõbrad tuppa, koputades eelnevalt. Üks tõmmati silmapilk veidi avakile. Uksepilu juba juba palatsid kellegi pikavõitu kitsas nina ja mustad silmad. Nohes Hallkuub-Senkat, tegi pikavõitu nina kandja juba juba lahtiselt lahti.»

«Ahaa, olge lahked!» ütles noormees, kel olid kollased nina, mustad kulmud ja silmad.

Toas laua taga, kõige tahtsamal kohal, istus vana, seitsmekümneaastane toreda halli habemega mees. Tema sõbrad sisse astusid, torkas tema neile kõige rohkem silma. Oma habeme ja väljanägemise poolest sarnanes see mees Leo Tolstoiga. Seda teadis vana habemik ka ise ja oli selle sarnasuse üle üpris uhke. See oli tol ajal tuntud «Narodnaja Volja» tegelane. Kogu ta pere kuulus mitmesugustesse revolutsioonilistesse vooludesse. Vana narodnik oli organiseerinud ümberkaudsete külade talupoegadest ühingu ümber gaalse ringi. Peale narodniku enda olid toas tema tütar, tütarpoeg, pealtnäha haiglane sõnakehv mees, kes nagu poleks millegagi rahul. Poeg vahtis osavõtmatult kuhugi ebanähtavas rasesse kaugusse, tütar aga tunnistas huviga uusi inimesi. Ta ei olnud enam esimeses nooruses, töötas ühes semestri Haiglas arstina. Siin oli veel üks tundmatu, päris noor mees, kelle vate mustade silmadega ja liikuva naoga mees. Kui ta rääkis — ja rääkida ta armastas, rääkis valjusti ning eriti kindlalt — või lõbusalt naeris — ja naerdes naeris tervet nägu, silmad ja huuled —, tõusis ta pealmine huul üles ja paljastades igemed ja suured tugevad hambad. Ta nimetas end Kandakovitš. Kui «Narodnaja Volja» mees oli uhke oma sarnasusele Leo Tolstoiga, siis Kandakovitši kuulsus sõltus tema isiklikus tutvuses Korolenkoga.

Jutuajamise tooni määras nähtavasti vana narodnik, kes mulje, et millegi üle oli siin räägitud ja jutt katkes alati koolmeistrite tulekuga, kes olid siin seltskonnas uude. Hallkuub-Senka tutvustas neid narodnikuga ja teistega, kes toas olid. Vanamees tõstis pilgu rippuvate hallide kinnide mude alt ja libistas põgusa pilgu üle koolmeistrite.

«Palun istet võtta,» ütles ta sohvale osutades.

«Jaa, koolmeistrid on suur jõud,» lausus Kandakovitš. «Saksa koolmeistrid korraldasid prantslastele Sedan lahingu, nad võitsid ära Prantsusmaa.»

See märkus oli päris sobimatu ja Kandakovitši arvamus, et see ei ühinenud keegi. Narodnik liigutas lusikaga klaasist teed, rüüpas lonksu, maigutas paar korda huuli ja limpis keeleotsaga üle suunurkade.

«See on õige,» ütles ta siis. «Igasugune hajutatud jõud ei tee imesid, kui ta ühendada, tugeva köitmega kokku siduda ja juhtida ühte punkti. Seda tuleb alati arvestada võtta.»

Kandakovitšile olid narodniku sõnad nagu ölekõne.

Kandakovitšile võib saada terve sild tähtsa kõneluse eesmärgiks. Ta pidas ennast vägagi intelligentseks inimeseks ja valjapärastvaks kõnemeheks. Mõnikord ütles Kandakovitš, et kui ta kõnet peab, siis räägib ta erutusega, sissepoole ja et teda tuleb aeg-ajalt maha jahutada. «Ma lootsin tõsi!» toetas ta narodniku sõnu. «Ja häda on selles, et hajutatud jõude, nagu te õigesti ütlesite, ei ole keegi ühte koguda. Nii näiteks meid, revolutsioonilistega inimesi, ei ole siin koos kuigi palju, aga meil on vaheldumatu alust, kõigile selget ja vastuvõetavat, meil me kõik seisaksime nagu üks mees, ei ole. Üks mõisnik ütleb küsimusi niimoodi, teine aga naamoodi. Meil on meil ongi nii palju erisuguseid voole. Veel ütleb ühe, ütlemine, kuulun Valgevene Sotsialistlikku Partei. Meie organisatsioonil on oma eripära: siin on meil veel rahvuslik moment. Kuid ka meil, selle rahvusliku meele, ei ole kõigis asjus ühesuguseid vaateid, meil võib-olla polegi see paha: mida rohkem on lillekimpe, seda rohkem varvi lilli, seda uhkem kimp on.»

Kandakovitš, aga kui ses kimbust on ainult punased roosid, kas see ei ole meelest uhke ei olegi?» torkas narodniku tütar mehele vahele.

Kandakovitš puhkes üle terve näo lõbusalt naerma, paljastades oma suured kollakad hambad.

«Kandakovitš,» küsis, Veera Anatolevna, on ühtaegu daamilik ja filosoofiline,» vastas ta.

Kandakovitš tahtis veel palju pikemalt rääkida, aga see tuli veel kaks meest. Mõlemad nad olid suured õhukad, laiaõlged ja kohmakad. Üks neist oli musta ja laiaõlgne, lopsakate mustade vurrude ja pisut mustade silmadega: üks silm, nagu öeldakse, vaatas Moskva, teine Varssavi poole. Väljanägemise järgi võis ta olla üle kahekümne. Teine oli turjast veelgi laiem ja kasvultki vanem, heasüdamliku näoga ja suure heleda peaga. Mõlemad nad kavatsesid hakata toimetama omaette väljaandmeid. Mustapäine sihtis esimese valgevene ajalehe — see ajaleht ilmus päevil ilmuma hakkama — kui mitte toimetama, siis toimetaja asetäitjaks. Ta nimi oli Vlasjuk.

Kandakovitšile ta ei kuulunud, kutsus ennast rippumatuks talupojajaks, ehkki ta täielikult pooldas Valgevene ühendamise programmi. Teine, samuti uue, mees, juba teistsuguse suunaga ajakirja tulevane toimetaja, oli avarhaldemokraat Kastogin. Ta oli Minski edumeelses ajalehes avaldanud oma allegoorilise muinasjutu pealkir-

jaga «Känd». Inimesed kiskusid ühisel nõul ja jõul seest välja kannu, mis neil väga ees oli. Kanna all mõeldud keisrit Tsaariametnikud jõudsid maha motte jälile. Ajaleht suleti, uut asutada ei lubatud ja togin ise kadus mõneks ajaks kuhugi ära.

Kahe toimetaja tulekuga, kelle uued väljaanded alles vaid jõudu kogusid, jäid kõik vait Toimetajad teadsid kohalviibijaid nagu häid tuttavaid, endiste koostöörite peale aga vaatasid osavõtlikult, kuuldes, kes nad on.

«Mis siis enam, harrad,» ütles vana narodnik, kelle huuli maludes ja neid keeleotsaga niisutades, «keegi enam oodata ei ole, nii et alustame juttu Palun teie ligemale! Kes tahab sõna võtta?» kuis ta kohalviibijate

Teie Anatol Jossifovitš, olite meist kõige vana, peaksite koosoleku avama,» arvas Kandakovitš. Tema olid tema poolt

«Hüva, olgu pealegi,» soostus narodnik «Millest peaksime täna rääkima?» poordus ta osavõtjate poole. Hetke vahet pidanud, jätkas ta: «Asi pole täna selge, meil puudub niisugune ühine alus, millel seisaksime kõik, nagu rääkis lugupeetud Igar Sjargejevitš.» Narodnik tegi peanoogutuse Kandakovitši poole. «Asi on selge,» sobrad, et revolutsioonileek on vaibumas ja kustub. Kahjuks jäi võit meie ühisele vaenlasle, tsaari-isevoldikule korrale. Meie ülesanne on selles, et revolutsioon ei kustuks.»

Vanale narodnikule plaksutati.

«Sellest, mu sõbrad, peab välja kasvama ka viis, mille Venemaa edumeelsete inimeste võitluseks rahva eest, tema õiguste ja huvide eest uues olukorras. Missuguseid võitlusi või teid me võiksime mainida? Palun oma arvamus avaldada.»

«Minule on selge peamiselt see,» võttis sõna Kastogin «et peame asuma ühisele, kõige õigemale positsioonile ja sellest positsioonilt juhtima oma tule ühte punkti. See on töölisklassi, proletariaadi positsioon. Sel positsioonil seisame meie, marksistid. Ja seepärast asetame oma panuse tööklassile kui ainsale järjekindlale ja revolutsioonilisele klassile Venemaal, kes suudab seista revolutsioonilise liikumise eesotsas ja seda juhtida.»

«Ja talurahva kannate arvelt maha?» hüüdis Hallkumb. Senka ärritatult kõnelejale vahele. «See on Venemaal kõige rohkearvulisem klass. Tema laiendab tööliste rida vabrikuis ja tehaseis. Tema annab tsaariarmeele soldateid

ühikut kui me teda tsaristliku politseirežiimi mõju alt ei vabasta. Nii kaua revolutsioon võitu ei saa. Ja selle-
tuleb talurahva täielikult poórata talurahvale.»

«Iga osavõtja kaitses oma vaatekohta. Nad ei vahekesi vaikisid, ja mitte sellepärast, et neil midagi polnud, vaid nad lihtsalt ei julgenud nii avaldada oma meeleid kaules esineda. Sõna võttis ka Vlas-

«Kas meil tanapaeval ainult üks tee õige on? Kas te ei tea, et on kultuurharidustöö niihästi talurahva kui ka töölisklassi hulgas.»

«Kas te neile seate? Mis perspektiivi annate sellele?»

«Kas te ei tea, et rutata. Aeg ja olukord näitavad, et me ei osanud Vlasjuk leida paremat vastust.»

«Kas te ei tea, et tulevad mulle meelde üht lugu,» rääkis üks. «Maamees viis linna kapsaid müügile.

«Kas te ei tea, et kapsad kungas. Kunkalt alla veeredes laks vanad kapsad. Kapsapead lendasid välja, iga pea ise kanti.

«Kas te ei tea, et kapsad keegi teekaija mooda. Ta seisatas ja lausus: «Kae imet — tuleb välja, et igal kapsal on oma mõistuski, üks veereb sinna, teine tänna.»

«Kas te ei tea, et tuleb välja midagi samasugust? Just sellepärast, et me ei ole võinud rahvakihtides vaja teha kultuurilist kasvatus-

«Kas te ei tea, et kapsad ühte kulge veereksid.»

«Kas te ei tea, et see lugu oleks osavõtjatele väga meel-
«Kas te ei tea, et see lugu oleks osavõtjatele väga meel-

«Kas te ei tea, et see lugu oleks osavõtjatele väga meel-
«Kas te ei tea, et see lugu oleks osavõtjatele väga meel-

«Kas te ei tea, et see lugu oleks osavõtjatele väga meel-
«Kas te ei tea, et see lugu oleks osavõtjatele väga meel-

«Kas te ei tea, et see lugu oleks osavõtjatele väga meel-
«Kas te ei tea, et see lugu oleks osavõtjatele väga meel-

«Kas te ei tea, et see lugu oleks osavõtjatele väga meel-
«Kas te ei tea, et see lugu oleks osavõtjatele väga meel-

«Huvimajast väljas, hingasid sõbrad kergemalt. Esialgu tundus, et seal tundnud otsekui käsist-jalust seotuna, kuid nüüd olid jõudnud lähemalt vaadelda uusi, neile tundunud mimesi ja vahetada ühe või teisega mõne sõna. Nõupidamisest osavõtjad olid inimestena jätnud hea meele ja rõõmu. Kastogin. Tema olekus ja ta sõnades oli

tunda sisemist jõudu, tõeveendumust. Kõige vastu
tundus olevat vana narodnik: suurmaaomanik, r
näär, aga miks ei anna ta oma maad talupoegadele?
kokku aga oldi erisuguste revolutsiooniliste voolu
dajate juttudest väheke pettunud: endised kooln
kel oli olnud vahe tegemist ühiskondlike küsimust
tusid veel suuremasse segadusse.

Kui sõbrad tänavale astusid, oli juba päris pime. A
selt põlesid laternad. Linna serv, liikumist oli vähe
harva möödus paarike, ametis oma asjadega ja kauget
gest sellest, mida tundsid ning mõtlesid praegu
Aeg-ajalt veeres pikkamisi mööda veovanker, kol
ratastega auklikul sillutisel, kõlksusid rauad hob
jade all.

«Õndsad on need, kes ei käi patuste nõu järgi,»
Janka, otsekui tahaks selle kirikuslaavi mõtteteragu
võtta salanõupidamise tulemusi.

«Kuid mina ei kahetse, et seal käisin,» vastas Laban
viš. «Tõsi küll, midagi uut ma ei kuulnud, aga oli
huvitav. Tärgas rohkesti uusi mõtteid, kuid sellest,
räägime hiljem.»

«Ja homme?» küsis Janka. «Kas lähme või ei lähe

«Mina ei lahe, sõidan koju: mind ootab «kool».»

Jõudnud üle Svislatši silla, läksid sõbrad lahku. Janka
seadis sammud tuttava poole, kus kavatses ka ühe
Labanoviš tahtis kasutada hoburaudteed ja sõita seenu
päevade koolivenna juurde, kellega ta sõber oli ja ko
vahetust pidas. Vagunit oodates ei pannud Laban
täheleegi, kuidas tema juurde märkamatult astus kooli
kasvu mees ja pani talle käe õlale.

Labanoviš võpatas ootamatusest.

«Ehmata sin sind, mis?» küsis kõrgekasvuline mees ja
tahtlikult naerdes. Labanoviš vaatas üles: tema ees
mustapäine toimetaja

«Saagem tuttavaks — minu nimi on Vlasjuk.»

«Me ju olemegi peaaegu tuttavad,» ütles Labanoviš
andes.

«See oli tutvus eemalt, võib ütelda, nimetu tutvus,»
mina tahan tutvuda teiega lähemalt. Mis?»

Vlasjukil oli harjumus sageli kasutada küsimusena
«mis», kuid sellele võis ka vastamata jätta

«Rõõmustab mind väga,» ütles Labanoviš aupaklik
ise pisut kohmetudes ja ühtlasi sisemiselt veidike ping
tõmbudes.

«...» Nii luki minu poole: ma peatun siinsamas

...» et vaudle vastu... Vabandage, kuidas on teie

«...» Aljaksandravitš,» vastas Vlasjuk ja lisas:
«...» ma otsisin teid, et veidi juttu ajada ja kut
...» teie mõelma meie esimeses valgevene ajalehes, mis?»
...» kuhu Vlasjuk Labanoviši viis, polnud tõesti kau
...» pudas korterit keegi liberaalist advokaat, Praegu
...» kodus ja oli korteri mõnes ajaks oma heale tut
...» Vlasjukile loovutanud. Aknaluugid olid kõvasti
...» Vlasjuk pani lambi põlema. Advokaadi kabinetis oli
...» kool. Selles oli mitu kappi, täis raamatuid peasjali
...» advokaadi erialalt.

«...» platsil, isand Andrei!» osutas Vlasjuk pehmele
«...» korrval. «Silmapilk keedan teed või garbata't.
...» on valgevene keeli õigem ütelda: tee või gar-

...» kuldah tahes, kõik on hea, peasi, et maitseks,»
«...» Labanoviš naljaga.

...» old aga inimene ainult teest ela. Otsin tüht-teist ka
...» arvale — et inimesel oleks pruukida. Mis?»
...» koolist valmistades Vlasjuk kord kadus kuhugi, samas
...» kooli jalle. Iga kord ta ütles midagi või tegi nalja, ise
...» ta huumoriga naeru lastes.

«...» maja asub just Politsei tänavas, võib ütelda, polit
...» kooli all, aga politsei lähedal on julgem ja rahulikum.
...» kooli Vlasjuk muretult naerdes.

...» kooli oli õhtueine valmis. Võõrustaja tõstis teekannu
...» kooli, ja et tee paremini tõmbaks, kattis selle advokaadi
...» kooli. Seejärel tõi ta kapist taldriku kuivanud
...» kooli, võttis välja nähtavasti juba üsna kaua
...» kooli vorstijupi ja löikas selle õhukesteks seibideks.

...» kooli tõi on hulga maitsvam, kui ta maitsekalt lauale
...» kooli, mis?» ütles Vlasjuk, kuid õhtueinega väga ei
...» kooli. Kõige lõpuks tõi ta välja pooliku viina ja valas
...» kooli võõrast klaasidesse.

...» kooli on kehvavõitu, aga demokraatlik, mis? Nii ei
...» kooli meie tutvuse kui ka uue valgevene ajalehe tervi
...» kooli ütles Vlasjuk pidulikult, tõstes klaasi.

...» kooli. Võtsid mõlemad tükikese leiba ja viilu vorsti.

«...» Aljaksandravitš või vi zapbara, mõlemad sõnad tähendavad
...» kooli sõna lähedal poola keelele. Tõik.

«Kuidas teie, isand Andrei, vaatate esimese va
ajalehe ilmumisele?» küsis Vlasjuk.

«Minule on see nii suur rõõm, nii suur õnn et
uskudagi, et see ajaleht võiks ilmuma hakata,»
Labanovitš erutusega.

«Hakkab ilmuma, hakkab kull,» kinnitas Vlas
dunult. «Materjaligi on juba nii palju koos, et uht
risse ära ei mahu.»

«Olen rõõmus, väga rõõmus ja tervitan kõigest südamest
uue väljaande sündi, esimest ajalehte, mis hakkab il
valgevene keeles. Olen korduvalt mõelnud, et an
valgevene rahval tarvis saarast lehte, mis kõneleb
tõtt rahva keeles, emakeeles. Kuid missugune on
millest teie talle kõnelema hakkate, kui tõe e
pannakse?» küsis Labanovitš. Ta küsimuse toon
kartus ja rahutus emakeele saatuse pärast.

Vlasjuk silus oma toredaid musti vurre ja vilka
Labanovitši poole vaadata.

«Pole viga isand Andrei, ei siin maksa mure
karta. meie valgevenelased oleme kavalad — leiame
kuradilgi naha viluks. Iga artikkel, mis trucki la
juristidega kooskõlastatud: võib teda sisse panna
et säilitada ajalehte. Kirjutame nonda, et ükski tont
hakata ei saaks. Me kogume ja koondame oma h
lehe ümber teadlikud valgevenelased, rahva parimad
Sestap kutsun ma teidki meie kogudusest osa võtma.

«Mä olen avali südamega valmis töötama rahva
eesmärgi heaks nii hästi kui suudan,» vastas Laban
Tal oli ütlemata hea meel, et teda nii tähtsat tööd
kutsutakse. Tekkis ainult kahtlus, et äkki on siin
mingi eksituse või arusaamatusega. Seepärast ta k
«Kuid millega ma seda ära teeninud olen, et te mind
lehes kaasa töötama kutsute? Ja mispärast te otsisite
mind — nõnda te ju ütlesite?»

Vlasjuk sautas paberossi, vaadates toa pimedasse

«Oleme üht-teist kuulnud ja tunneme teid,» ütles
juk. «Me tunneme ka mõningaid teie teoseid. Need
trükitud, kuid käibivad rahva hulgas, justkui oleksid
rahva enda loodud. Võtame kas või selle:

Kord Gavrõla külast hakkas
liana poole vantsima.
Hulga versti maha matkas,
tõde tahtis leida ta.

On see teie kirjutatud, mis?»

oma küsimust kuuleksin kohtu-uurijalt, siis ma
«...» muigas Labanovitš. «Tõsi küll, midagi
... kunagi kirjutanud. Kuid teilt ma kuul-

... loominguga lahe ikka nõnda,» arvas
... on see, et rahvas asja põhijoontes omaks
... muudatusi teha on tal õigus. Ükski
... noida ei saa, mis?»

... pole mul midagi,» ütles Labanovitš rõõ-
... pihtis ta puhtast südamest ja lihtsa-

Aljaksandravitš, ma olen katsunud kirju-
... ka valgevene keeli — tahtmine on olnud
... ma tunnen, et vene keeli on mul ras-
... kirjutatu kukub välja kohmakalt. Pea-
... rikas, et seal on raske endale
... vagevalt tuleb kirjutada, et sinu kirju-
... kmit, Lermontovi, Krõlovi, Gogolit huviga
... keeli kirjutades on mul palju kergem
... oma keele, emakeele sõna puudutab tuge-
... keeli. Palun vabandust saarase raamatuliku
... Kuid valgevene keeli kirjutatul polnud
... Kõigest sellest tundsin ma kibedat mee-
... ole. ons mõtet kirjutada, kui see, mis sa kir-
... inimeste südamesse?»

... raakis avameeli ja erutusega, seepärast oli
... segane ja konarlik nagu joobnud või lombaka ini-
... mine

Andrei, võite sellele teele asuda,»

Vlasjuk. «Ja ma ei eksinud üteldes, et otsin teid.»

«Ma olen teile väga ja väga tänulik, Mikita Aljaksand-

«Naete, ma oleksin nagu uuesti ilma sündinud...

... see pole saladus, missuguseid ideid kavatseb
... itada, milline on tema programm ja pealkiri?»

Labanovitš

... veel teda ristitud. Me näeme oma ülesannet
... valgevene rahvast, võidelda tema sotsiaal-
... õiguste eest, äratada tema eneseteadvust.
... ma koosolekul. Te ju kuulasite minu sõna-

«Ma kuulasin teid tähelepanelikult... Te tõite toreda
... kassastest.»

«Mä, vahva lugu?» küsis Vlasjuk naerdes.

«Vägagi tabav. Ainult et ei tea, kuidas need kuulajaile meeldisid.»

Vlasjuk naeris jälle.

Kui Labanovitš ja Vlasjuk magama heitsid, oli üle südaöö.

Hulk aega ei saanud Labanovitš und. Ta meenut selle päeva sündmusi. Valgevene ajaleht oli tal unust viinud. Ta peab tekkis muinaslugu, mis näitas, et elavat mõtet ei suuda alla suruda mingid tsauri sioonid.

11

Heitiikud sügistuuled olid oma aja ära kohisenud linnalad, tuulest hatakil edasituiskavad pilved nuttisid pisaraid.

Lühikesed pimedad päevad tegid meele tusaseks, vaks, mõjusid rusuvalt heale tujule ja enesetundele. Oli niisugune, et inimesed palusid: «Peaks juba talv. Öökülmad kuivataksid maagi ära, et ta porist ja lainetaks.»

Ja siis tõusidki ühel päeval tokerdunud rahutud ja nagu ehmunud linnud kõrgemale, muutusid tihedaks. Hakkas puhuma kröbekülm põhjakaare tuul. Mõõn tõmbus kuivaks, kattus kõva koorikuga. Ja vastu hakkas jagusalt alla pudenema lund, tihedat, pakast kuiva. Lund tuli öö läbi ja terve järgmine päev, kuni öhtut sadu lakkas. Läänetaevas läigatas ja kustub kurblik, hell naeratus. Kõrgel löid vilkuma esimesed kuld. Külma hakkas näpistama. Järgmisel hommikul, mõõn valgeks laks ja külmad paikeseekiired vaevalt jõudsid lumega ehitud kõrgete tihedate kuusekroonide tihedaks. Labanovitš kodust välja. Kohe ümbritses teda pakaseõhu hingus. Labanovitši silme ees seisis sootuk maastikupilt, mis tegi ta meele rõõmsaks. Nii puh valge oli kõikjal, et võttis silmad peast ja pimestas. Maastik muutunud heledaks ja valemaks, imepuhta valge kaetud oli ta kaotanud oma sünge tõsiduse. Kuusked kaetud oksad olid lookas külma lumekoorma all, noored kask metsaveerel ja kännud olid endile pähe tõmmanud kappidena ümmargused toredad valged mütsid, jättes nende alla peitu. Ja tekkis vastupandamatu tahtmine jalgadega lumekatte sügavust mõõta, nii nagu Labanovitš tihtilugu oli teinud lapsepõlves. Lumi oli peaaegu põl-

le tõppis muusatama minna,» arvas Labanovitš. Vend tead, et olidki muusad olemas.

Labanovitš võttis võimust talv oma külmadega ja tuis- ja. Mõõn sõprade elus ei juhtunud midagi iseäralikku, lund keegi neid tülitanud ega seganud. Kooli- ja jõe ääres laks omasoodu. Labanovitš sai Stavbunõ ajalehest teada, et see viib nad oma õpilaste pähe ekskursioonile. Labanovitš oli rõõm, kui talle saadeti esimese ajalehe esimene number. Ta luges mitu ja mitu artikli, iga artikli, iga luuletuse ja sõnumi. Kõik see oli uus, nii harjumatu. Kõige südamekumat vastukaja ajalehe ilmumisele oli kuulda ta koduküla ajalehest talupoegadelt, kus ta käis just selleks, et in- te libe maamehe emakeeles kirjutatut ette lugeda. Labanovitš hakkas tuliselt ning anduhult pooldama propagandima oma emakeelt, milles lehte trükiti. Kuid lühikene langes tsaariametnike ja tsensuuri taga- kätte alla. Ajalehte peeti kinni, trahviti, konfiskeeriti ja lõpuks hoopis kinni, toimetaja aga mõisteti aas- khullusevangistusse. Suletud ajalehe asemel hakkasid mure mureks mõõdukam, liberaalkodanliku kallakuga. Kuid seda mõistlikkugi lehte kiusasid tsaariametni- kupa, norisid igati tema kallal, piinutasid teda trahvi- ja valgete larakate tekitamisega.

Labanovitš kirjutas Labanovitš mitu kirja. Tüdruk vas- ta ei saanud kaks või kolm korda ja saatis ühes kirjas isegi pilti. Tihti vaatas Labanovitš heldinult seda pilti. Siis hakkas Liida kirjadele vastamast ja tütarlapse edasine aeg jõi, talle teadmatuks. Üksnes foto jäi mälestuseks kaotanud päevadest, mil sai oldud Verhani koolis ja õpetanud Antonina Mihhailovna talus. Vaikides kannatas Labanovitš välja ka selle kaotuse. «Elu, niihästi temas kaotanud sündmused kui ka inimesed mööduvad otsekui lained,» mõtles ta üksinda olles.

Labanovitš, kui Janka Tukala Tõrvaahjule tuli, võtsid sõb- ja. Mõõn Panjamoni tuttavaid koolmeistreid vaatama. Juba ammu olid nad tahtnud endid oma kunagiste eluvendade hulgas näidata, vaadata, kuidas need kodu- ja hulkureisse ja äratõugatuissuhtuvad. Nad hakkasid minema laupäeva õhtupoolikul, kavatsedes ööseks Pan- jamoni jätta. Kelle juures ööbida, see neile suuremat muret ei teinud. Selle kohta teadis Janka isegi deklamee- da selle aja koolilugemikest tuntud laulusalmi:

Jumal lindu oksal toidab,
joodab kastel lillekest ..

Luuletuse kaks teist värssi — «Samuti ta murel
kodutuma orvu eest» — tegi ta omal viisil ümber

Bazõljokki muret kannab
«kustund küünlajupi» eest,

mõeldes sellega Bazõl Traitsanskil, kel oli oma klyo-
Sõprade käitumisreeglik oli see, et ei tohi nina o-
lasta. Selleparast olidki nad alati lõbusad ja naljaka-
sed, tegid iseäranis teiste inimeste seas igasugu vii-
ja vempe. Neil olid omad, nende endi kokkuseatud lo-
Nad olid välja mõtelnud isegi ühe balletinumbri ja no-
tasid seda «Rohelise eesli tantsuks». Sõbrad panid
vastamisi ja kõverdasid üheaegselt paremat või vas-
jalga. Janka võttis käega Labanovitši kõverdatud
kinni ja Labanovitš Janka omast, teisel jalal aga hõl-
nad justkui pöörased, vilistades või lauldes hüppamist
tis. Seejärel, andes käskluse: «Teisega!», vahetasid
kohad ja vastavalt sellele ka jalad.

Laulude, naljade ja ka «Rohelise eesli tantsu» ees-
giks oli välja naerda alevi väikekodanlikku olemist
kõigi selle tseremooniatega. Publik, kelle ees iseha-
artistid aeg-ajalt esinesid, võttis nende etteasteld
mitut moodi: ühed kirtsutasid nina, teised jagasid naha-
tust valju käteplaksutamise. Muidu aga peeti neld
lõbusamateks ja oodatumateks poisteks, kes kellelegi
ei teinud, nad ise välja arvatud.

Kui sõbrad Panjamoni jõudsid, oli juba videvik.
möödusid vallavalitsuse hoone ja velskripunkti, ja
velskriks oli ikka endiselt. Naidus, ning seadsid sõbrad
kaheklassilise kooli poole, et külastada Tarass Ivan-
Šõrokit. Viimane püsis samuti kindlalt oma ametis.

«Tere õhtust, tere! Kas meist rõõmustab te pere?»
vitasid sõbrad peremeest nagu ühest suust, astudes
korter uksest

Peremees seisis nende ees. Tema näost peegeldus
mastus ja veel mingi kirjeldamatu tunne, mida võiks
tada rahutuseks, hirmuks ning jahmätuseks selliste
liste nägemisest. Kuid see vältas ainult ühe hetke. Ta
Ivanovitš sai endast jagu ja oli jälle oma harilikus pa-
lismarulises meeleolus.

«Oh te mu kullatükikesed! Oh te mu kannatajad! A te

«...» sisse! Võtke vatid maha! Pole ju teid
...» hõlmu, aga nii kangesti oleks tahtnud kokku
...» ajada!» väljendas ta lärmakalt oma rõõmu,
...» külaliste kätt. «Ja kui rõõmus ma olen
...» armsakesed, linnupojukesed!» puistas
Ivanovitš nagu kotist.

...» maha võttes küsis Labanovitš Šõrokilt:

«...» te ei karda, Tarass Ivanovitš, meiesuguseid
...» ja mässajaid vastu võtta, ja veel nii suure vai-
...»

...» vilksatas Tarass Ivanovitši silmis ehmatus ja
...» kuid ta sai sellest kohe üle.

...» kuul keelab omas majas vastu võtmast parimatest
...» koolmeisterid? Või olete kurjategijad? Kroonu-
...» või hobusevargad? Samasugune renegaat ja
...» olen ka mina ise nagu tuhanded teisedki mässajad.

...» kumbanõu- ja solidaarsustunne ei jõuaks jahtuda,
...» kova häälega:

«...» Naime, seisa minu ees nagu leht rohu sees: tule
...» vastu võtma!»

...» jõudnudki veel Volga Stsjapanavna tuppa ilmuda,
...» Ivanovitš kamandas:

«...»

...» ometi inimestele teregi ütelda!» hüüdis Volga
...» mõnusa tujuga. Ta nägu säras võltsimatust
...» ja sõbrusest. Ta mäletas, kuidas Labanovitš oli
...» tema pisipoega Ljonjat ja jutustanud talle nii
...» muinaslugusid, et poiss tihtigi onu Andreid
...» ja tema järele parivat.

...» kuidas siis teie eluratas veereb?» küsis ta külalis-
...» tema häälest kõlas teesklematut osavõtlikkust ja
...»

...» nagu vanajumala selja taga: kord hüppame-
...» teise magame, kord teeme trilli-tralli, teise
...» kappi,» vastas Labanovitš

...»

...» meil ei ole ja südamed head mis kole, suus on
...» ehkki pakad paljad. Joome aga taari ega teeni
...»

...» Ivanovitš vehkis kahe käega vastu: sihuke jutt
...» puhandust tuua —, kuid pöristas valju häälega naerda.
...» kommedijant, täitsa kommedijant!» kiitis ta Jan-
...» tunnistas:

189

valkust lainetama panna, äratada inimestes mõtteid, deid, püüdlusi! Omal ajal katsus alevi olesklejaid isehakanud toimetaja Buchberg, aga ta pisteti hullu kuigi ta ehk hull ei olnud. Aga nahahoidjad, parajasti Jazep Brõli sugused pealekaebajad elavad nagu Labanovitšile meenusid samasugused tühjad õhtud gud Hatovitšos ja Verhanis. Kui sarnased nad üksteisega on! Vana tuntud laul ikka endisel kopitanud viisil on kogu see muusika.

Vahepeal oli seltskond jõudnud Adam Ignatavitsi rini, kes elas alevi teises otsas.

Kui külalised eesotsas Tarass Ivanovitšiga Adam Ignatavitsi majja ilmusid, ei avaldanud see erilist muljet. Kohalviibijad küll vaatasid hämmastuse ja isegi arutusega endistele koolmeistritele, justkui oleksid nad vast kukkunud, siis aga asusid taas oma tegevusse nagu inimesed, kel väga palju askeldusi: ühed meespreferanssi, teised kuutkümmeend kuut, kolmandad lihtsalt istusid ja peksid keelt. Preferansimängijate hulgas oli ka see vana, kõrendina pikk uraädnik, kes Milani kooli ootamatul läbiotsimisel oli laualt protokollid manud. Ta tegi näo, nagu poleks koolmeistreid meenudki.

Majaperemees oli ametis kuuekümne kuue mängu ja kaalus pingeliselt oma käiku. Mustajuukseline, ligikaudu kümneaastane, meenutas ta oma intelligentse väljavalimisega provintsiadvokaati. Ainult hetkeks katkestas mängu, et ära kuulata Tarass Ivanovitši õnnitlusi, teinud endisi koolmeistreid ja istus uuesti oma kohale. Tarass Ivanovitš ühmas põlglikult, seisatades mängijate juures.

«Mängid sa kuutkümmeend kuut või tapad kirpa kama kõik.»

«Iga asi tuleb omal ajal,» vastas meile juba tuntud sell Kuzma Skaromnõ õpetlikult.

Naised — neid polnud küll kuigi palju — olid oma positsiooni sisse võtnud teises toas, mõned neist aga meesperenaisel lauda katta, sest kõik külalised olid juba katta.

Labanovitš libistas pilgu üle seltskonna. Rõhuv mees siinviibijaist olid talle juba tuttavad. Puudusid aga Jazep Brõl ja Mikola Zjazjuiski. Otsekohe lipsas toast istusid naised, välja Bazõl Traitšanski. Ta oli niisama nagu alati, meeldiv naeratus ei kadunud ta näolt, ent noogutas ta pead, vaadates kord ühe, kord teise külalisele. Vahe oli ainult selles, et nüüd säras Bazõli nägu

labanovitš lahkesti teretas ta Labanovitšit ning Janka Adamovitš koolmeistriametist lahtilastud kolleegid. «Tuleme juba ta taktiliselt mitte pärida.

«Tuleme juba nii, Bazõl: kivimaja on, aga selle maja hinge ei ole Janka peene vihje naisevõtule.

«Tuleme juba sa aru. Ta löi veel enam särama ja meid ei võidgi sõbralikumalt. Talle meeldis kuulda kelleltki vihjet, et tuleb ka oma elus astuda see tähtis samm inimese elu ei ole täiuslik, kusjuures ta ei ole kerkis Nadzeja Adamavna, kes oli siinsamas (pead) ist. Kuid oma südameasju avalikuks teha Bazõl ei tnud. Ta vaid võttis Janka käeyangu, noogutas meile ja ütles:

«Tuleme lahked, lähme! Tutvustan teile neidusid, ühtlasi meid ka nistega.»

«Tuleme nõudis, viis Bazõl sõbrad kõigepealt Kuzma Adamovitšile juurde, kes oli naistest kõige vanem, oli valjanagemiselt ilmetu ja tige naine. Võib-olla tegi ta hapuks asjaolu, et tal oli palju tütreid, samasuguseid vereverelisi nõpsninasid nagu ema ise, aga ükski neist ei olnud veel mehel. Pavlina Sjamjonavna vaatas Jankale meele sõbrule ülalt alla — kasu neist temale pole —, kuid ei andis. Köster Pamahhailiku emand teretas meid külvalt, kuid vaatas sõpradele huviga otsa, et näha, kas need «streikijad» on. Ja hiljem, kui oli nad külalt üle vaadanud, sosistas Pavlina Sjamjonavnale: «Tuleme juba pole ju vigagi!»

«Tuleme Sjamjonavna vastas samuti tasakesi:

«Tuleme juba, ja mine teie, saavad veel vangirauadki.» «Tuleme, sellega on veel nii, nagu jumal kellelegi annab,» vastas köstriemand vagal häälel.

Tuleme Tjukala oma terava kõrvaga kuulis naiste jutuaaja. «Tuleme Ta tegi köstriemandale kummarduse ja ütles:

«Tuleme läbi saab kuulutatud jumalikkude tarkust. Sün- ni, naru olete ütelnud!»

Tuleme attusid pisut hämmingusse ega leidnud parajat. «Tuleme Bazõl aga liikus endiste kolleegidega edasi. «Tuleme — neid oli kolm — istusid tiheda kobarana laua

Kord üks, kord teine, kord kolmas tõstis vargsi silma üles.

«Tuleme astus Bazõl Labanovitšiga Nadzeja Adamavna juurde, kusjuures ta nägu hiilgas lahkest naeratu- tanka teretas Aksanat, keda ta juba tundis.

«Tuleme Adamavna ja Marõja Adamavna Smaljanska-

jad,» nimetas Bazõl kummagi õe nime, esitledes neid
damööda Labanovitšit. «Saage tuttavaks ja argo-
tage üksteist,» ütles Traitsanski lopetuseks, võttes
naljatava tooni, kuid ta teravmeelsed naljad ei õnnestunud.

Aksana tutvustas Jankat õeketele Smaljańska ja tutvus ise Labanovitšiga. Ta oli valgetverd püha tutarlaps. Labanovitš heitis talle põgusa pilgu; n... ree, mille Janka oli andnud, vastas täielikult... sele.

«Võtke platsi, istuge meiega, palun,» ütles Nad. ja
mavna madalavõitu, pisut nagu kähiseva häälega

Ta oli kolmest neist kõige kenam. Naojooned olid tugevad, silmad mustad ja lahked. Manja ei olnud hea moodi: ta hallides silmades mängles lõbus, ülev tuluke. Ühtekokku aga jätsid kõik kolm neiu hea ja igaüks neist oli omamoodi meeldiv. Heites vahet pilgu Aksanale, mõtles Labanovitš tema isale, üüräädnikukõrrendile, kes nagu kull oli tormanud pööra haarama. Poleks tahtnud uskudagi, et see neiu on tige da peletise tütar.

«Mispärast te nii harva meie alevis käite?» küsis meistritelt Nadzeja.

«Sageli siin käia on meile hädaohtlik,» vastas Leito
vitš, manades ette tõsise näo.

«Mispärast?» pärisid neiud. -

Nagu Labanovitšile tundus, ootas Aksana vastust, rahutult.

«Käia Panjamonis ja mitte vaatama tulla teid, k...
graatsiat, Panjamoni kaunitari, oleks meie poolt l...
tegu.» naljatas Labanovitš.

«Kui aga teid kaks-kolm korda vaatamas käia, võib
gesti südamegi Panjamoni ära kaotada,» ühines
Janka Tukala.

Neiud kohmetusid veidike, siis aga puhkesid naerud.

«Hüva, aga mis siis sellest?» välgutas Manja kogu oma halle silmi.

«Teil on muidugi ukspuha: meie piinad teid ei puuduta, aga mis peame tegema meie, vaesed «kustunud küünlad» ja vastas Janka tehtud häledusega.

«Ja kust teie teate, kuidas meie teie piinadesse suhtu-
kui nad peaksid tekkima?» küsis Aksana, kusjuures ta
kedele kerkis haiglane puna.

Janka utles:

...ma, kuidas keegi emand siin meie
...Lilpharakad, ja mine tea, saame veel

ad maha. Ta palgeile kerkis veelgi hele-

...kui sa võid ütelda, on rumal ja kuri naine. Süütagi
...tõelises Aksas!

...tuleb jutu katkestas mahaemand. Labanovitš markas, et talle ei ole elab nii vanaks kui tema, siis on nad emaga veel nii nagu kaks tilka vett.

Eden kutsus ta külalisi.

Siis pererahvale tulevad külalised, on tal tükk tegemist, et lüheda istuma panna. Külalised harilikult tammuvad lühedalt ühe koha peal, ei rutta, et jääda taktiliseks, et kui peremees või perenaine küllatunud mehe või naise kättevõngu võtab ja ta tähtsamale kohale istuma viib, võtavad kohad sisse ka ülejäänud, pidades

meie naabruses istusid Tarass Ivanovitš, Nai-
tamara Aljaksejevna ei saanud tulla —, Kuzma
Korotadnik. Bazõl Traitšanski istus tüdrukutega
oolneistritoga nurka.

10. Ravitš tõstis klaasi peoperemehe terviseks.

1. tähelepanu!» pörutas ta kõva häälega, tõus-
ma kohalt ja hoides klaasi kõrgel. «Meie Panjamoni
intelligenti üksmeelne pere on täienenud uue väljapaistva
liikmega, Adam Ignatavitsšiga, sügavalt intelligentse inime-
sega, kes võiks ütelda, loomaarstiteaduse professoriga, süga-
lt humanitse inimesega, sest juba pühakirjaski on öel-
nud, et ei ole need, kes lojuste peale armu hoidavad»,
rääkis esimene inimene, kes meil loomaarstiala eesotsas
oli. «Jooma siis põhjani Adam Ignatavitsši terviseks ning
kordaminekuks, tervist ja palju eluaastaid.»

...dasiid klaasid peoperem he terviseks, siis
...da terviseks ja pererahva «heledate tah-
... terviseks. Joodi ka Bazõl Traiõanski ter-
... terviseks, et elanike arv tema majas suure-
... ga muutusid külalised aina lõbusamaks, jutt
... akka ja akka lårmakamaks. Kadus esialgne
... külalised olid lauda istunud. Nad lårmasid,
... id, tegid mitte päris sündsast nalja, tõusid
... H, laksid kaugemal istujate juurde, lõid klaase
... valdasid üksteisele kõige sõbralikumaid tun-

Neidude juurde, kellega istusid Bazõl Traitšanski sõbrad, astus esimesena Tarass Ivanavitsš. Shu võõraste ütle mata suur elevus ja lõbus tuju. Naljad ja kõigist meist tulev naer ei lakanud ühekski hetkeks. Eriti rõõmsalt Janka Tukala, ta oli Bazõli hoopis ära varjutanud, ja poleks viimast siin olnudki.

Tarass Ivanavitsš lõi klaasid kokku.

«Meie kaunitaride terviseks!» ütles ta. «Saatus meie Panjamoni vaeslapse ossa jät nud, ta on saatnud sellised iludused nagu Nadzeja ja Marõja Adamu nagu Aksana Anissimavna. Nii et elagu ilu ja õitsegu!» Šõroki tegi siiski õienduse: «Bazõl Antonavitsš on juba noorte ringist lahkunud, kuid pihta panna veel saab.»

Tarass Ivanavitsš ei mällanud kauemaks jääda, ta rohkem huvitatud «pisikesest pangast», mida juba oot seeriti. Kui külalised hakkasid lauast tõusma, tuli Labanovitši juurde uräädnik ja istus viisakalt teretades tema juurde.

«Teie vist arvate minust, et ma olen üks tige poiss võmm. Mis parata? Säärane on meie amet, kuidagi ei saa ilma elama. Ja olgu teile öeldud, et mitte meie ise ei ole nud mõttele teid Mikutsitsšõs vahele võtta: meile öeldi mujalt, meie aga peame oma kohust taitma. Kõik arvate,» jätkas vana uräädnik, «et ma ei näinud, et te sohval istudes mingit keelatud käsikirja talle ei kiskusite? See võis veel hullemgi asi olla kui teie prota. Kuid mina ei liigutanud sõrmegi, et teid takistada.»

«Niisiis on teil terav silm, kuid süda ei ole veel pärikivistunud,» ütles Labanovitš.

Uräädnik pidas oma inimlikku kohust täidetuks ja läks kaardimängijatega. Tüdrukud surusid lahkumise «kustunud kuunalde» kätt.

«Kui kõik oleksid niisugused nagu teie!» ütles Nadejda pisut nukralt. «Ärge meid unustage!»

Saabus kevadine teedelagunemine. Sügav lumi vaadati kokku ja lõi mustama, lume alla aga kogunesid hõõr kellest helinana kostis taeva alt lõokeste laul. Valgus hilinenud, kuid jõudsalt sisseastuv kevad kogus ühe ja enam elujõudu.

«Kui Stavbunõ koolmeistrilt teada, et eksamid on määratud viiendale aprillile: sinnamaani jäi ainult ootama. See uudis erutas ja ühtlasi rõõmustas kolme õpilast, kes pidid õiendama eksamid algkooli lõpetajateks. Oma kaks nädalat kordasid nad usinasti loetud järele, labivõetut, kirjutasid etteüt lusi, harjutasid matemaatilist analüüsi, lahendasid ülesandeid. Lõpuks otsustasid koolmeister neile aega hinge tõmmata ja ise neile teada anda, mis neile kõige raskemad tun

niidatult möödus aeg ja eksamite päev oligi käes. Koolmeister läks koos õpilastega juba varakult Stavbunõ kooli, et lapsed koduneksid uue olukorraga, tunneksid kooli koduselt ja julgelt. Sedapuhku aga istus Labanovitš kui õigusteta koolmeister ise eksaminaatorite lauast eemal, jändes passiivse kõrvaltvaataja ossa. Ta koolmeistriks olemise ebamäärast kibedust. Kuid tema õpilased tulid kooli õhtul tagasi koju õnnelikenägu. Nad jõid rõõmu pärast kooli ja tulles laulis Tõdar Bjärvenski laule, kusjuures ta laulis nagu noorel kukel.

Õpilaste vanemad tasusid koolmeistrile ausalt palga ära, koolmeister aga jagas oma teenistuse Vladzimeriga, kelle leiba ta ei võinud. Need mõnikümmend teenitud rubla tundusid nüüd Labanovitšile suure kapitalina, millega on julgem hõlpsalt parva vaadata. Ühtlasi aga võttis maad ka piinav küsimuse pärast, mis saab edasi. Ei võinud ju minna kolkasse Tõrvaahjule, kus teenistuski lõppenud, kuni venna leivast, mida napilt käes oli, ei meeldinud minna. Niisiis oli vaja võtta oma seitse asja ja minna kuskile mujale. Peaksid aga teed kuivama.

«Teie teie tuli asuda varemgi, kui maa ära kuivas. Ootad, kuni ilmub Tõrvaahjule Janka.»

«Ma olen nagu vanajumalast endast minu juurde saadetud,» ütles Labanovitš sõbra rõõmuga vastu. «Kuidas saad, kui julgesid teedelagunemisega ringi hulkuma.»

«Kõik meeste jaoks ei ole teedelagunemist!» lausus Labanovitš. «Kuid mis pärast oli vanajumalal äkki vaja minna juurde saata?»

«Kõik on teelahkmel, kulla mees. Mul on lõppenud üks teed. Peab kuhugi edasi liikuma, aga kuspole, seda ma ei tea. Seepärast olekski hea sinuga nõu pidada,» tunnistas Labanovitš.

«Ma olen ikka pikalt arutada, kuspole liikuda! Liigu

edasi, ja asi nudi! Selleparast ma siru poolt
teile astuda» Janka sõnadest kolis midagi teile

«Mis teest sa raagid, Janka?»

Vastuse asemel võttis Janka taskust kirja, mis oli saadetud ühe
väärselt inimesega, raagiti Zassuli naisopetajast. See
olevat rahvakoolide inspektorile kirjutatud, et ta
kutsutud Mikusitsõsse koolmeistrite koosolekule. See
palus tungivalt selle naisopetajaga niipea kui võimalik
kokku leppida, et ta oma sõnad tagasi võtaks, ja kui
võta, siis ahvardada. See tehti ulesandeks Janka
reile.

«Noh, mis sa arvad?» küsis Janka

«Kes see tola võis olla, kellel tuli pähe seda
öökulli koosolekule kutsuda?» vihasas Labanovitš
üksnes tema nimigi on väärtus omaette!»

Janka lõi südutundes silmad maha.

«Selles asjas on oma annus minugi lollust,» tunnustas

Labanovitš andis pisut järele

«Kas sa siis tunned teda?»

«Ühel korral olen kokku puutunud. Mulle paistis, et
on edumeelne naine.»

«Noor või vana?»

«Pigem vana,» vastas Janka areldi.

«Ütle siis otse ara: vana krõhva. Ja arvatavasti
likust seisusest?»

«Tont teda teab! Kuid öökulliks nimetasid teda õpp

«Nojah, eks siis mine ja anna talle musi.»

«Ei, vennas, asi on ühiskondlik, laki kahekesi.»

Labanovitš pahutses veel veidike, viimaks andis
järele ja ta ütles:

«Kui minema peab, siis muusikaga!»

«See on juba mehejutt!» kiitis Janka juba lõbusalt

«Muusika saatel, trummi pörinal on soldatitelgi ja
marssida. Mis muusikaga me siis lahme?»

«Meie muusika on hääletu, aga kostab kaugele.»

«Nii et sinagi oled hakanud aforismides raakima?»

Janka veidi imestunud. «Mis muusika see siis on?»

«Meie muusika hakkab peale murrumätta alt,» ütles
Labanovitš.

«Justament! Nüüd ma saan aru, mis muusikast sa
gid! On aeg, on aeg, kulla vennas, et meie muusika
mööda ilma ringi randaksid ja headele inimestele
mangiksid.»

keegi, et võtavad kaasa lendlehti ja

«...» murrumätta all, ja jätavad need

lumised loeksid. Aga kõigep alt tuli

«...» lühed läbi vaadata ning välja valida,

«...» juba ara iganenud ja päeva aktuaal-

«...» kirjanduse salajase hoiukohana ustavalt

«...» tema kehust tõrvatud kasti polnud imbu-

«...» kõik oli terve. Kõik, mille vastu juba oli

«...» naine oli vananenud või lihsalt ei vastanud

«...» lühikestele vaadetele, põletati siinsamas ara,

«...» naine oli, võeti teele kaasa. Ülejääk peidati

«...» alla.

«...» juhuks kaasa vaikesi naelu ja haamri, asu-

«...» Nõrgusamatel poldudel ja metsaveertel

«...» tund. Teed mööda voolasid veejad kungas-

«...» all lihtsus vedel pori ja ainult kõrgetel lii-

«...» kel oli maa kuivanud: seal oli kerge ja mõnus

«...» on laiadel väljadel, kui lumest vabanemas

«...» Labanovitš kevadmaastiku avarustest vai-

«...» aga ise sa ei tahtnud tulla,» lausus Janka.

«...» versta veel, ja rannumehed joudsid teisele

«...» küsis kõrge rist, mida umbritses poolmada-

«...» lalt-tarandik. Risti külge oli löödud Kristuse

«...» puunikerdaja töö. Kujul oli pea haledalt

«...» hitis samuti puust nikerdatud parg. Kristuse

«...» osa kattis luitunud, tuulte ja halbade made

«...» endelapp.

«...» peatuse,» sõnas Labanovitš ringi vaadates.

«...» kedagi näha.

«...» la ei teha tahad,» taipas Janka.

«...» ristil külge lüüa!»

«...» tud, Janka, mu kaim.»

«...» nudne ja originaalne,» sattus Janka hoogu.

«...» teeme? Maalime proklamatsiooni ülemisele

«...» pluaitsiga mõned sõnad.»

«...» küsis Labanovitš.

«...» gmised. «Ja Kristus ütleb teile: lugege ja

«...» nagu siin kirjutatud.»»

«...» laski paha,» soostus Labanovitš

«...» välja proklamatsiooni, lakituse talurahvale.

Selles oli öeldud, et ärgu talupojad uskagu pappi, preestreid ega tsaariametnikke, sest kõik nad valetavad lihtsaid inimesi. Ja sellepärast ei ole vaja söödikute ülalpidamiseks makse maksta ega sõjala poegi soldatiks, tuleb korraldada streike, nõuda maksasid. Keisrit pole vaja, võim peab kuulama rahast.

Janka istus kivi peale võttis ajakirja, laotas pildisiooni sellele laiali ja hakkas trükitähtedega kirjutama sissejuhatavaid sõnu Kristuselt. Kui kiri oli valmis, hakkas Labanovitš proklamatsiooni kuju alla risti kulutama.

«Sina passi peale, äkki keegi tuleb kuskilt, sest meie kuritegu on kahekordne: levitame lendlehti ja teie jumalat,» ütles Labanovitš piklikku lendlehte levitades.

«Tühja kah,» vastas Janka naerdes, «jumala poeg ei ses kuriteos osaline.»

«Aga siiski, tead, parem kaotame oma jäljed, põõsast sellelt teelt ära ja lähme, näed, seda kinnikasvanud ja rada mööda, jõuame küla tagant läbi ja tuleme oma teele peale teisest küljest.»

«Sinu suu räagib tarku sõnu,» nõustus Janka.

Küla tagant läbi minnes hüüsid sõbrad tasakesi juurde, kus hoiti vilja, ja kinnitasid selle seinte ja mitu lendlehte ja brošüüri. Küla vahele minemata, läksid nad veel ühe ringi ja jätkasid alles siis oma teed.

Sõbrad jõudsid uuesti Zassuli tee. Vahel narvatsid nad mõnda jalakäijat. Üht vastutulevat kulatati, tasid meie rännumehed sõbralikult.

«Oodake natuke, külamees,» ütles Labanovitš tõsiselt.

Võõras jäi seisma. Mees oli keskealine, kandis kodukootud villast kuube ja saarikuid. Nagu näha, ta ei see vaene peremees. Ta vaatas rahulikult ja tahetult pilgul sõpradele vastu.

«Olge head, ütlege, kas Jatsõnka on veel kaugel?» küsis Labanovitš.

«Jatsõnkast olete möödas, see on vasakut kätt,» vastas külamees väheke imestunud ja tunnistas vastutulevat veelgi suurema huviga.

«Ahaa, kuidas me selle ometi maha magasime?» küsis Janka kukalt.

«Minge, näete, seda jalgrada kaudu,» näitas külamees vaevalt märgatava väljavaheraja poole. «Lähetu

meie, jouate vankriteele ja siis poorate vasakut ja pole Jatsõnkasse enam palju.»

«Jätkame eest,» ütles Labanovitš. «Võtke meie raamat ja paar lehekest. Lugege ise ja lugege teistele. Ja lugege neid hoolega, nii nagu me soovime.»

«Ehkis võidike, heitis sõpradele veel kord raamat, kuid võttis raamatu ja lendlehed vastu. Nad läksid teed, vaadates aeg-ajalt üle ola. Sõbrad läksid jalgrajale, ehkki see polnud vajalik.

«Andrei, me vist kukkusime selle vanamehega kokku, ta nagu ei vaadanud meie peale kuigi sõbralikult,» ütles Janka.

«Tundub, et ta on ohtlik,» arvas ka Labanovitš. «Külamees oli silmist kadunud, pöördusid sõbrad kinnikasvanud jalgrajalt ära ja sumasid läbi põõsast ja jõudsid kuiva mäekingi poole, kus kasvasid kadast nõgu läks tee läbi madala, aga päris kiire voolu, mille põhja peal oli jääd. Sõbrad seisatasid. Nad mõtlesid, et see oli hädaohtlik.

«Tead, Janka!» ütles Labanovitš. «Sõbrad võtsid jalad paljaks, ajasid püksid maha ja läksid mööda libedat jääd teisele poole. Vesi võttis jalad kanda ja nad lükka oli raske, kuid nad sumasid õnnelikult üle ja hüppasid kaldale. Tõmbasid püksid ja läksid edasi. Seejärel pugesid kadastiku vahele, otsides koha, kust võis vaadelda kogu ümbrust. Nad läksid aega,» arvas Labanovitš.

«Muuks, aga kostab kaugele,» lausus Janka rahutu ja enesepilkega.

«Malvina Firduse juurde minna ei saanud,» ütles Janka plaani. Ja korraga nagid: mööda teed läksid rahutusega. Jõudnud jalgraja otsa kohale, läksid sõpradele juhatanud, pöördus ta sinna. «Stavbunõ uraadnik!» lausus Janka tasakesi. «Lähetu tuult väljal. Tegime targasti, Janka, et teie mehed tulime.»

«Lähetu õhtut jõudsid sõbrad Panjamoni, vantsinud kuni verstini pikema tee, et oma jälgi kaotada.

«Firdusega said Janka ja Andrei kokku teine kord ja jätkasid temaga siis.

On omast kuljest hea kui sul kraami ja varu on, nii et võid ta pakkida kasti või kottidesse võtta kepp katte ja minna kuhu sul vaja. Lõpuks oli nuud saarane olukord.

Niipea kui ilm oli soojemaks läinud ja maa soojenud, korjas ta oma kraami kokku, jättes kõik ülejäänu mitte väga hadatarviliku venna juurde, ütles ta aga ja hakkas astuma Metsa serval Labanovitši poole ja heitis veel kord pilgu Tõrvaahjule, õuele, metsa pisikesele aiale, kus noor metsapirnipuu oli juba pühkemas. «Võib-olla ei näegi ma enam seda aju tuspäika,» kaus tal labi pea.

Jõudnud labi süngest kohast, mida kutsuti Põhja raismikeks, pöördus Labanovitš vasakule, võttes Mikutsitšõ poole. Vaevalt märgatavaid metsaahjaid ning jalgradu kaudu laks ta ringiga mööda metskonlast, kus peaaegu kõik inimesed teda, paosklejat, tundis. Tee viis labi laane, puhta, kõrge mastimanniku. Mannikut kutsuti Sustrenavkaks. «Miks teda nõnda kutsutakse? Nähtavasti on sin mingi kohtumine aset leidnud arutas Andrei, runkides edasi Mikutsitšõ poole. Ja kord märkas, et eespool, teest pisut kõrval, seisab hügla vana põder, kõvera rinaga, turja pealt tumedate karvad ja vägevate kapakujuliste sarvedega. Jahmunult läks Labanovitš paigale, vahtides põtra. Põder seisis saanud vahtis talle vastu.

«Oot-oot, ma ajan talle hirmu nahka!» ütles Labanovitš endale ja sööstis põdra poole. Kui nende vahel oli neljakümne sammu ümber, võttis põder sisse võitluse tõe tõe tumedad küürukarvad turri, kuid paiga tõi kunud. Labanovitš kohkus ära ja pidi pealetungimise mel taganema. Ta tõmbus jameda mannitüve taha ja hakkas kepiga selle vastu taguma. Põder muutus vahtimiseks, aga ei kaotanud oma vaarikust. Ta laskis ahvanda turris küürukarvad langeda, võttis tavalise ilme ja hakkas ruttamata metsasügavusse.

«Säh sulle Sustrenavka,» pomises Labanovitš endale olles tõsiselt ära ehmatatud. Ta jätkas teed, vaadates taga paremale, kord vasakule. Kuid põtra polnud kuskil näha.

* Sustrenavka on tuletatud valgevene sõnast cысценіе, mis tähendab 'mine', Tõlk.

«... ja pilga ette ilmusid Mikutsitšõ talu-
... llikud pillud.

«... võtsid kodutu ja tootu hulkuri vastu
... aga tema hea tuju muutis nende
... pisut paremaks. Onu Martsin lõi isegi
... naites.

«... tana, sus ehk nakkab hommik. Peaasi,
... saadetaks.»

«... ema aga onu, ei teinud Andreile ettehei-
... koosolekul juhtunud pahanduse pärast.

«... tulekust sudamest rõõmus. Kui ta veel
... kavatsesvat jaada siia suveks otsaks, oli
... võlgi suurem. Vnmasel ajal oli ta tublisti
... onu Martsinile nagu parem kasi.

«... poleks, ei jõuaks ma lihtsalt kasist ega
... onu. «Ta on mulle abimeheks küll vilja-
... l, kull metsas. Kord laheb ja raiub salaja
... vaharreks või vikatilõeks, kord lippab tam-
... tema juba sealt kolgi välja valib, siis ker-
... kolk peksab iseenesestki.»

«Martsin juba teadis, millega ja kuidas lõpetada
... dinstada. Jakub kuulas ja aiva säras rõõmust.

«... olekut varjata, pöördus ta õnnelikuna venna
... poole.

«... naitan sulle üht kohta Neemenis, Bervjan-
... kala mis kole! Mõnikord löövad teised nõnda
... l, aga, vahel havi, nii et mullid keevad vee
... palju saina, kui palju turbi! Muudkui aga
... lude kaup!»

«... vahel sedagi katsunud, kas sainas tõnge otsa
... Andrei.

«... teda sealt kätte saada,» tunnistas Jakub loo-
... Kande ja juurikaid täis. Mitu õngekonksu olen
... l.»

«... kahe mehega leiaksime nõu?» küsis Andrei.
... naitas, et nad isegi kahe mehega midagi ei tee.
... kuulas pealt ja muigas habemesse.

«... Jakub ütles, siis nõnda ka on,» tuli onu Mart-
... lõpetajale abiks. Nad olid suured semud.

«... hea soojemaks, siis nad puuavad võrkudega
... terve puuda kala,» ütles ema ja laks ahju
... jõudnud, tahab Andrei kindlasti hingepidet võtta.

«... n, Andrei ja Jakub läksid õue elamist-olemist
... l.»

Midagi väga tuttavat ja hingeomast õhkus Labanov vastu, kui ta vaatas seda õue, hooneid ja primitiivset majapidamist kehva kraami, kus iga asi meenutas muretu lapsepõlve. Ja ühtaegu tõusis hinges veelgi tugevama jõuga protest ülekohtuse elukorra vastu, kus inimese osaks on jäänud ainult nii kitsas nurgake. Üks asi pakkus südamele lohutust: rahvas ei taha midagi korraga leppida. Ja see on võidu pant.

Andrei polnud iial talutööd liiaks pannud ja oli sobival hetkel onu Martsinile abiks. Kui ta koolmeister oli saatis ta tihtigi oma kodustele raha. Nüüd aga on ta selles olukorras, et nõnda enam abistada ei saa, ehkki oleks väga vajalik. Vilksatas teadmata kust tekkinud mõtete et inimene peab oma elu jooksul vahetama väga paljud kohti. Labanovitš polnud veeranditki sajandit ilmas elanud, aga oli olnud juba üsna paljudes kohtades. Ja need olid kõik kohad, mida ta veel ees ootavad! Kuid praegu polnud tal aega malik saaraseid mõtteid heietada: jutuka Jakubi haud tekkis selles nagu kolluke, ta püüdis vennale aina rohkem rääkida, igasugu asjadest ja juhtumistest rääkides. Rääkis ta Andrei jämeda tammeposti juurde. Selle sisse pandud suure naela otsas rippusid tähtsalt pindad. Jakub näidatas seda üle prahi kolgiga pinda, millest onu Martsin oli rääkinud: selle kolgi oli Jakub tammikust ise teinud!

«Kolk on tõesti üle prahi,» arvas Andrei, võtnud naela otsast pinda ja seda paar korda keerutanud.

Toast tuli ema, kabe, töökas ja alati mureliku nägu.

Ta kutsus Andreid einet võtma. Onu Martsin ja Jakub tупpa ei läinud, üteldes, et nad olla nüüdsama kõhuga kõvasti ta is söönud.

Ema pani lauale ümmarguse puust aluse ja tõstis selle pannitäie munarooga, mis praetud rasvaste lihatükkidega.

«Tead, ema,» ütles Andrei, «isegi viirukisuits, mida preester kirikus lehvitab, ei lõhna nii hästi kui liha pannil.»

«Mis sa müüdu tahje sõnu teed, pojake,» lausub ema nukra naeratusega.

Maitsnud munarooga ütles Andrei jälle:

«Nii head munarooga pole saanud ei kuberner ega meie keisrikõlupea Nikolai II.»

«Söö, pojake, ja rumalusi suust välja ajada pole sinu sõitles ema. «Te ju hakkasite kroonuharradele vastu,»

«... nad olid ametist lahti. Unustasite ära,»

«... le bigota sonnikut, hakkab haise ma.»

«... pühvata suure haalega naerma. «... on küll sulaõigas, ema. Aga kui on sonnik mis... tuleb ta maa sisse ajada, et...»

«... ema juurde ja suudles ta kätt.

«... eest, ema. Anna mulle andeks pahanduse ja... harm, mis ma sulle olen toonud. Kurvastada ja... valada aga pole mingit põhjust. Kui ma oleksin... inimestele kurja teinud, siis võiks... poörata ja uksegi eest kinni lüüa, ehkki ma... olen. Mina aga tahan, nagu ka paljud-paljud...»

«... minusuguseid tahavad, et lihtsatel inimestel hea elada, et nad oleksid iseendi peremehed ja...»

«... ankandjad neid ei mõnitaks. Keisri nimel ja... aga sunnib kõik see ülekohus maamehele...»

«... vabrikutes ja tehastes. Kas meil siis on... istuda ja rahuliku südamega neid nurja-...»

«... adata? Kui paikesekured kevadel lund ei sulata ja jääb ära ei viiks, siis ei vabanekski maa külma...»

«... ja kevad jääks tulemata. Olgu pealegi, et mind lahti... pealegi, et olen tööta, ehkki ma mõnesugust...»

«... võin leida, olgu pealegi, et mind võidakse kohtu... ja süüdi mõista — iialgi ei mõtle ma alla anda,»

«... teen, mille eest võitlen.»

«... ja nuttis.

«... kui juba sedamoodi peab olema, siis olgu...»

«... pollenurgaga pisaraid.

15

«... Mikutsitšõ küla, Neemenit pidi pool versta üles...»

«... oli ilus kõrge maeküngas, mille peal kasvasid tore-...»

«... mannid. Terve see paikkond kandis uht... sötsõ. Tol ajal oli siin veel noor mets ja maa-...»

«... kad orud, kus Mikutsitšõ koolmeistrid suviti... kadal käia ning omavahelisi olenguid pidada.

«... piki jarku liivakallast jooksis kiirevooluline...»

«... oma puhtas sangis kevadisi vooge ja uuris-... kallast. Siit, nagu vanad inimesed teadsid...»

«... leitud inimese pealuid ja konte. Needsamad...»

«Hüva, siis kuula, mu vend: suurel reedel kell kakste pead sa ronima kõrge mäe tippu, mis nime pärast

...ile terve Neemeni oru. Teist otsa pidi ulatus
...-taguste valjade varde, mis olid praegu
...ull. Nähes signaali, tõstis Janka oma lipu ja veh-

kis sellega mitu korda Andrei suunas sain aru, et ootan kuni sa üle sõidad

Labanovitš ruttas karmesti kulla, et võtta lootsiku ja sõuda Janka juurde. Terve Mikutsitšõ kula kolm, rohkem lootsikuid kui kolm, ehkki kulas oli ligi talu. Oli kull rumpi, aga rumbaga sõitmiseks peab olema, sest nii suure vee korral pole sellega ohutu. Just soosila vastas, päris Neemeni kaldal seisis vana Bazõli majahutt, Bazõlil aga oli lootsik juurde Labanovitš läkski, Bazõl küll ise lootsikuga hakkama ei saanud, see oli tema vanema poja Pavljuk käsutada. Kuid austusest vanainimese vastu tuli kõigepealt küsida Bazõlilt. Vanaäht istus muldrikul, kasukas seljas, imes oma piipu, mida ta ilal suust ära ei võtnud, ja küsis, siis ainult kui lauda sööma istus või magama läks.

Labanovitš teretas viisakalt ja pakkus vanaatlele midagi kat. Bazõl tunnistas pikalt Labanovitšit. Taadi silmad, kuid ei seletanud.

«Kelle poega sa oled ka?» küsis Bazõl.

Labanovitš ütles, kes ta isa oli ja kes ta ise on. Bazõl mäletas teda hasti, aga nuud ära ei tundnud, sest silmanägemine tonts.

«Nojah, egas kedagi, eks võta. Nah, Pavljuk seal peab kuuris. Mine tema juurde, poiss, las annab lootsiku võtta».

Pavljukiga sai asjad kahku joonde ja paari minuti pärast istus Labanovitš lootsikus. Ta pidi aerudega palju vaeva nägema ja jõudu raiskama, enne kui harjus lootsiku juhtimisega. Kiiresti edasiruttav vesi, mis kaugele üle kolme tõusnud, kandis lootsiku allavoolu. Koolmekohtadele vesi tormas pidurdamatu jõuga ja pillutas lootsikut laastukest, pidi monikord taieist jõust aerudega kiiresti ohtlikest keeristest välja paaseda. Sõit teisele poole polnud sugugi nii kerge ja lihtne nagu esialgu oli paistnud. Viimaks oli suurem osa veetud seljataga. Põldadele allavoolas vesi vaiksemalt ja seisis paiguti päris liikumatu. Nii et Labanovitš võis ranulikumalt hingata. Vee ettepoole, silmas ta Jankat. Sober seisis päris vee peal, oli leidnud «sadama» jaoks kõige sobivama koha. Kõik Andrei tema juurde sõitis, võttis Janka mutsi peast ja läks sellega õhus.

«Hurraa! Võit!» hüüdis ta, mõeldes nähtavasti kordunud kohtumist «laia laotuse all».

«Mitte võit, vaid kaks võitu,» vastas Labanovitš. «Kõik, mis on sinu, kuivatades varrukaga higist otsmikku».

«Lahedale päris lähedale ja tonksas esioot-
«Janka haaras lootsiku ninast kinni ja
«Täkk aega silmitsesid nad sõna lausu-
«Nende naod sarasid lustakast naera-»

«Lutelda, mu kehastatud aforism?»

«Lootusetut olukorda, et lustakad poisid
«Lustakad poisid» oli Jankal vastus silmapilk valmis,

«Kõikskimmend koolidest vallandatud noort
«Lokku Mikutsitšõsse, et puhitseda lihavõtteid
«Kõik omistki asjust, peamiselt sellest, mis-
«Lühikülmisel. Kuid siamaani polnud ühtki
«Lühitud ja seepärast olid nad enamikus päris
«Olks siin asi tõsine, arvasid nad, siis oleks neid
«Lühitud võetud. Täiesti kindlad selles siiski ei olnud.
«Lühitud avaldas Labanovitši ning Janka ülekuulamise-
«Lühitud, mida nad olid Tõrvaahjul teinud, nende sõpra-
«Lühitud ja pani neid muret tundma, nii et nad seltsi-
«Lühitud valmistasid kaitsemetodi täielikult omaks tun-

«Mõned koolmeistrid olid leidnud tööd mingil muul alal,
«Lühitud paistis isearanis silma Milevski. Ta oli lask-
«Lühitud lühike sinise sateikuue ja kasvatanud veelgi
«Lühitud kule ja paremale poole kahte lehte loodud
«Lühitud bakid, kuna lõug oli suurema tahtsuse
«Lühitud Ta oli lühitud vasti klammerdunud valla-
«Lühitud meti külge, kuna eesmärk oli tal kirjutajaks
«Lühitud tema revolutsiooniline meelsus oli avaldunud
«Lühitud lühitud mõnda ta nüüd kahetses, ehkki
«Lühitud lühitud Lühitud isegi kuuldus, et Milevski
«Lühitud lühitud teadmata palvekirja semstvoulemale. Ta
«Lühitud lühitud palunud vastavate ametivõi-
«Lühitud lühitud enda eest kosta. Sõprade vastu aga pidas ta
«Lühitud lühitud nii, et raske oli tema salajastest õiendustest

«Lühitud lühitud»

«Lühitud lühitud lihavõttepühäl läksid koolmeistrid suure lár-
«Lühitud lühitud kumbaga Panjamoni, et alevi intelligentsile lihavõtte-
«Lühitud lühitud Nende seas oli ka Adam Milevski oma
«Lühitud lühitud kule ja toreda habemega.

«Meie lips on läbi, Janka-poiss,» lõõpis Lab.
«Milevski oma satri ja habemega lööb meid üle.»
«Tema habe on ahjuluuaks hea küll,» ütles selle
Janka Tukala.

Kõik pahvatasid naerma.

Koolmeistrid heitsid nalja ja naersid — nad olid lo-
tujus. Neile tegi ka nalja üksnes see mõtegi, mis nende
hirmu nad peremeestele ja nende emandaile peale
ja mis suurt kahju nad nende lihavõttelaudadele teevad
kui kõik säärase parvena sisse vajuvad.

«Pidage vaikust, lihavõttepoisid! Kuulake laulu, milles
me Andreiga kahe peale tegime,» hüüdis Janka Tukala.

«Hästi, laske laul lahti!» käratsesid koolmeistrid läbi
segi.

«Hakka pihta, Andrei, sina oled esimene viiul. Nõnda sa-
ju kokku lepitud: sina hakkad peale ja mina ajan pe-
takka. Kuid teie, lihavõttepoisid, lööge meiega kaasa: ref-
rään! laulame kõik!» kais Janka teistele peale.

«Egas ühtigi, läheb lahti,» oli Labanovitš päri. «Mina
laul ongi parajasti lihavõttepoiste laul.»

Andrei kõhatas kurgu puhtaks ja alustas:

Poisid nüüd tulevad lihavõttekuus...

Janka lõi kaasa:

Laulud neil laiad ja trallid on suus.

«Refrään!» hüüdis eeslaulja kõigile:

Avita, issand,
õnnista, issand —
elab taas Kristus,
jumala poeg.

Labanovitš:

Majast vliib majasse poiste me matk.

Janka:

Kui sa ei ava, siis võtku sind katk!

Avita, issand,
õnnista, issand —
elab taas Kristus,
jumala poeg.

Labanovitš

Nautsikud, asjata pelgate meid!

Janka

Tana meil õigus on suudelda teid!

Labanovitš

Avita, issand,
õnnista, issand —
elab taas Kristus,
jumala poeg.

Laul hakkas klappima ja edasi lauldi samas korras juba
kõikide hooaga.

Sõber Tarass, sinu kojale au!
Viinad ja vorstid nüüd lauale lae!

Laulu all oli mõeldud Tarass Ivanovitš Šörokit. Temast
sõbrast koolmeistrid oma visiite alustada. Viimasel kup-
lil oli ka teine variant — juhuks, kui nad lähevad õnnit-
lusele Bazõl Traitšanskile:

Ka Bazõl Traitšanskile soovime head,
las paitab ta heallasti Nadzenka pead.

Kuzma Skaromnõ kohta oli tehtud omaette

On Kuzma Skaromnõ kui lilled seas,
sest tütreid nii kaunid tal kasvavad reas.

Laulu lõkkuseadjad polnud mööda läinud ka
mõeldukust, kes protokolli ära võttis:

Uräadnikuvõmm Panjamonis on veel,
kuid tema jaksel ei laula me keel.

Ei unustanud «lihavõttepoisid» ka vallavõit
Elli, kes semstvoulemale koolmeistrile pealt laskis

Ka esimene vallavõit on vana mehe tõttu
kust läbi kaib Brül, seal on rikas tüdruk.

Lihavõttelaul lõppes sõnadega:

Ja ongi laul otsas, sest lõppenud ta,
nuud olevi rahvale hääkema hää!

—Laul tõstis veelgi «lihavõttepoiste» lõbusat tuju. Mõned
kupleede peale naerdi ühest suust. Laulu tegijale —
rei Labanovitšile ning Janka Tukalale — jagati mitu
puhku sõbramehe kombel kiitust:

«Oh teid igavesi väänikuid!»

Tõsi küll, tehti ka kriitilisi märkusi. Kriitikuna võib
Adam Milevski

«Nooh, mis kauneid lilli sel Kuzma Skaromnõl kah!
Tema tütreid on ju päris hernehirmutised!»

Selle märkuse peale sai Janka Tukala pahaseks.

«Olgu pealegi, et poeselli tütreid kuigi ilusad pole,
kes siis seda neile nakku utlema läheb, sa jahupea? Ma
me aga neid lauldes kiidame, siis on nad ise ja nende
ema nagu seitsmendas taevas ning kostitavad sind nii,
sul satri nõobidki vatsa pealt kinni ei anna!»

«Braavo, Janka!»

«Enne kui meie laulu kritiseerida,» jätkas Janka k
sest hoogu sattudes, «peaksid sa oma habemega mitte
põranda, vaid terve õuepealse puhtaks puhkima.»

Jälle saatis Janka sõnu vali naer.

«Lihavõttepoisid» ei olnud teel lõbusas tujus mitte
võrd naljalaulust kui soojast ja selgest kevadpäevast, kui
kõik, mis silma ette jäi, vaatas vastu nii mahedalt ja ki-
kalt, nii hubaselt ja kutsuvalt. Iseäranis meeldiv oli va-
data Neemeni puusillalt üle voolu, laiale jõeorule ja
juba peaaegu kallastesse tombunud. Sün-seal laul-
kohtades oli veel vett ja seal kollendas lopsakate p
tena konnakapsas, sirutades välja oma laiu lehti. I
tõusis kevadist rõskust. Neemeni kaldad, tulvavetest riku-
likult niisutatud, polnud veel päris kuivad. Maa ärkanud
ja uuestisünni tunnistajana tarkas nende peal tihed
kasroheline, veel jõuetu aasahem. Neemeni oru nõ-
kõrgusid valjad lumeveest ja aikesevihmadest sissevoolu-
sugavate uuretega, kõrgete kinkudega, mis põõsaid talle

lõuna poolt paistis Mikutsitšõ kiriku

«Lihavõttepoisteks» minevad kool-
lased veel veerikast ja nobedavoolulist
valju ja metsa. Kui palju kordi oli Laba-
novitš vaadelnud, aga ilalgi ei saanud neist isu-
selgesti, ehkki sõnadeta, kõnelesid nad vabadu-
sõjast, avarusist, noorest elust.

Labanovitš hüüdis ta «Kui hea oleks ilmas elada, kui
meil takka ei sunnitaks, talle ülekohut ei tehtaks, temalt
tuleks võetaks, tema tiibu ei seotaks.»

Labanovitš poolsada aastat on sellest ajast möödunud, kui
«lihavõttepoisid» käisid Panjamonis ülestõusmis-
pühul visiite tegemas ja õnne soovimas, nendega
tõsi ühes. Nii mõnigi neist, keda siin mainitakse, ei
ole enam elavate kirjas. Ja kui ma täna puudutan nende
nimeid, siis läheb mu meel nukraks: võib-olla pole ma
sellest nõnda rääkinud, nagu see tegelikult oli, võib-
olla vahel kedagi sündsusetult pilganud või ülemäära
lõdvanud. Nad ei kirjuta mulle ega tule mu juurde, et
seda «Sa ei ole tõde austanud, sest meie pole niisugused,
meid näitad.» Kui nad veel elaksid, siis leiaksime
keele ning jõuaksime kokkuleppele. Nüüd aga võin
nõutult öelda: «Andke andeks! Ma olen ju tahtnud ja tahan
nõutult öelda: tõtt rääkida.»

Labanovitš juba kokku lepitud, laksid «lihavõttepoisid» kõige-
õnne juurde, sest nii kukkus välja kõige paremini:
Labanovitši elupaik oli territoriaalselt esimene.
«Lihavõttepoisid» valgusid kooli õuele ja jäid akna alla
Labanovitš ja Janka astusid kõige ette. Teised võt-
sid
Labanovitš alustas kõva haalega, nii nagu jaks andis:

S ber Tarass, sinu kojale au!

Labanovitš, samuti taieist kõrist!

Viinad ja vorstid nuud lauale laol!

«Laulge, laulge!» kiitis Volga Stsjapanavna rõõmsas elevuses järele.

«Kas kuuled, Janka, ja teie, muhakad, mis meie laulul on!» pöördus Labanovitš oma seltsist.

Nad jõid kõik korraga ja haukasid peale laulu puhkis suud.

«Noh, Janka, hakkame pihta!»

«Lihavõttepoisid» kogunesid uhte troppi. Kõik sis Andrei Jankaga ja nemad alustasid laulu. Kupletid les räägiti «näitsikute asjatust pelgusest», poesid ko Skaromnõst ja valla «esnikust», viisid Tarass Ivanovitš, Volga Stsjapanavna ja Bazõl ise polnud seda laulu leed kuulnud. Kui siis eeslaulja ning tema saatja Traitsanskile pühendatud read, kargas Tarass Ivanovitš ja hakkas koorijuhhi kombel kätega vehkima, et refrään kaasa laulaksid.

Bazõl kuulas samuti rõõmsana ja õnnelikuna, ta hiilgas nagu munakollasega maaritud lihavõttepois. Kui laul, millest võttis osa Bazõlgi, oli lõppenud, sõnata pererahvaga ja «lihavõttepoistega» pahade-etiketite reeglite kohaselt. Siis istus Bazõl lauda ja ehk küll ta juba enne sedagi natuke vintis, jõi ta ka siin. Lihavõttepoistel pühal võis juua nii palju, kui keegi kannab. Bazõl keegi jõi ülemäära, seda pahaks ei pandud. Natuke istunud, juttu ajanud ja naernud, pöördus Bazõl pererahva ja «lihavõttepoiste» poole ning kutsus neid kõiki ühe kulla. Volga Stsjapanavna kui perenaine ja koju tuletajaid vastu võtta. Tarass Ivanovitš aga oli isegi heameelega valmis kodust lahkuma, et see «rohutirtsuparv» (nii nimetas ta mõttes «lihavõttepoisse») minema viia, et ehk saaks paasta kas või raasukesegi sinki, millest polnud muud järel kui kondiraamid ja tükike kintsuliha.

Tanaval Bazõli maja juures vedeles kummekond müra. Need olid määratud seinu müürimiseks. Maja ehitamisel kasutamata jäänud Mingil seletas põhjusel hakkasid nad Labanovitšile silma — voodi selleparast, et ta oli juba lapsepõlves armastanud põldu kihvunnikul istuda — saarast hunnikut kütke kangruks —, kuulata ja vaadata, mis ümberkaudu

tal talitamine kivide juures seistada ning ja Tarass Ivanovitš olid võtnud kindla otsuse laua suunas, mis töötas samuti olla kinni.

«Kas istusid keegi Panjamonist parit amaanik Bazõli ema, luhike matsakas naine otse mehest Smaljanskajat ja «võmmi» tutar hulga võõraste sissevajumine tekitas majas Bazõli vana ema tõusis väärikalt püsti. Kroonutablik ei kaotanud eneseväärtustunnet ja kerkis pikkamisi. Tüdrukud aga hüppasid ules ja tõusid tele vastu nagu õõliblikad tule peale.

«Andis «lihavõttepoistele» marku seisma lauda juba tuntud laulu. Kui jõuti kupleeni, et «lauda pelgate meid», tormas Bazõl sinnapoole, Nadzja. Kuid Nadzja lükkas ta ara ja jooksis ise ukse tukala juurde, et seejärel juba seaduslikul alusel ütleks Kristuse ülestõusmise puhul Andreid, kelle vastu ta tütarlapselikult puhtsüdamlikku armastust. Vähe aega jäi, läksid Nadzja ja Labanovitš laua tagant ära ja jätsid endile enam-vähem vaikse nurgakese. Külalised

«Kas nad viina viskama ja karatsema ega pannud neid üht Bazõl vilksas aeg-ajalt nende poole vaadata. Nad kuigi kindel, et Nadzja talle korvi ei anna, kuulsas kivimaja omanik.

«Kas mehele lahete?» küsis Labanovitš Nadzjalt.

«Kas vastas Nadzja omakorda küsimusega: «Kas teie? Teadagi, kellele: Bazõlile! Sellest kõlbi Panjamon. Ta on hea inimene, kena valjanage. Ta on nii tore maja. Saate veel naha, et hakkan teile»

«Kas kelmikalt muiates Andrei otsa. Nadzja saale, siis lahaksin kull, aga Traitsanskile ei

«Kas talle tulla nende juurde Bazõl ise. Nadzja, ongi hunt aia taga,» ütles Labanovitš. «Kui vabandust, mind vaevab janu.»

«Kas läks laua äärde, kus seisis paratu suur, oma omanike savikann, kalja täis. See kann ja kalja olid kodu uhkus.

«Kas karatses lauas Janka Tukala, tegi nalja tüdrukuid, mis Traitsanskaja vanaeidele pariselt. Labanovitš talutas sõbra toast välja.

«Kas kivi kivide peal,» ütles ta sõbrale.

«Ma olen praegu niisuguses tujus, et pöörak
maja kas või kummuli.»

«Näen küll, vanapoiss, et sul on kõvad tuurid...»
«Too õige see kaljakaan siia, muidu suren janu kätte.»

Janka tassis savikannu õue. Labanovitš jõi, lemmik-
kohises juba ülemäära.

«Kas mäletad Stenka Razinit, kuidas ta Pärslu
«Välja Volga jõkke viskas?» küsis Andrei Jankalt.

Poorates näoga kivide poole, laulis ta, hoides sav-
kaasi:

Täna kasak tahab sulle
kallist kinki kinkida.

Võttis hoogu ja virutas kannu vastu kivi. Janka...

«Kodanlik omandus on hävitatud!»

Kui Bazõli ema välja tuli ja leidis kannust...
pidas ta suudlaseks Jankat. Kuid sel ajal olid
Bazõli majast juba läinud.

Pärast labusat kevade algust laks kulmale. Tuuled...
sid looqest ja keerasid siis itta, ja nii jäi see pikake...
Päeval sõudsid mooda taevast rābalais pilveungad, k...
ja ahtrād. Vastu õhtut tuul rauges. Hele tahistaev...
ule maa ja hommikuks langesid maale hallad. Muld ku...
rohi ei kasvanud ja orased ei saanud kuidagi maa k...
lahti. Mure rõhus inimesi, tigedaid pilke saat...
tumma, ihusa taeva poole. Tuli ette sedagi, et ka...
jumala vastu pisut nurinat tõsteti: mis talle maksaks...
anda ja ülepea inimestele appi tulla! Sjomka Dz...
Mikutsitšost — nüüd juba manalas — aga ütles:

«Kuluks see vanajumal käsile võtta ja piitsaga...
kõrvu põletada, siis ta teaks, kuidas inimesi ja lojuseid...
satakse!»

Mikutsitšõ naised aga võtsid ette midagi muud. Ne...
hulgas oli keegi, Taresja nimi, kes teadis kindlat...
kuidas taevaluugid avada, et tuleks sooja vihma. Sel...
oli vaja enne paikese tõusu põigiti Neemeni jõe põhja...
aiada, kusjuures atra ei tohi vedada mitte hobune ega...
jad vaid naised ise. Ühel kulmal lehekuu hommiku...
nonda tegidki. Kuid vihma ometigi ei tulnud. Li...
kindlasti tuleks, oli vaja veel maha lõhkuda. Ma...

...mis oli tehtud kahe J... katoliku ja õige-
...Aed kisti maha, ehkki see laks maksma

...Taresja-tadi ja Stornikava

...võimaldada aia lõhkumisel kasitsi kokku.

...oli, et ka see ettevõtmine ei aidanud,

...Taresja-tadi autoriteet aga kas hoo-

...Nii ei tulnud ei vihma ega sooja kuni juunikuu

...vastikul ajal, kui igalt poolt tõusis aina kae-

...tuli Labanovitšile Vilnost kiri. Talle kir-

...Teid ei ole ülearu tulusat teenistust, siis tulge meie

...Teie jaoks leidub. Mis Te ikka nii kaua

...tuleb hakata elu elama. Me võime Teid

...võib-olla teha Teist haritud inimese —

...Tsiin sinna, kus õpib Tsjotska-Paškevitš. Olge tugev,

...ja hoidke saba püsti.

Austusega Teie M. V.»

...ja veidravõitu kiri juhtis Labanovitši mõtted

...suunda. Kõigepealt oli meeldiv, et teda kut-

...Tollal tundus toimetus talle olevat

...kõrgem ja kõige targem asutus, kus istuvad

...mehed. Kuid mis veelgi tahtsam — kirjast

...et ta saadetakse ulikooli õppima, see aga

...ilmmammune unistus. Ilma kindlama tegi-

...konutada aga oli igav. Selleparast see kiri

...jutaski ja tõstis tuju. Tekkis ülesaatmatu taht-

...kirja kellelegi näidata, temas oeldu üle

...Kelle teisega siis oleks olnud mõtteid ja tundeid

...kui mitte Jankaga! Janka vindus parajasti isakodus.

...kevad, kasvaks selle aja peale aias juba sibulat,

...oblikaid ja metsas või raiestikel söödavaid taimi.

...midagi selleaolist polnud, ainult et vahel

...lauale kanamuna — Janka oli ju ikkagi ema

...poeg. Oleks olnud vaja kord Stavbunõs käia:

...näkata mõnesugune tööotski.

...hakkaski Janka poole minema, võttes kaasa

...eapekki ja pool toopi viina

...oli langenud. Mikutsitšõ rahval oli kom-

...et praegu võib isegi kana jalgsi üle jõe

«Sest sa pole ju rahva ees üles astunud. Harju-
vaja, vanapoiss,» julgustas Andrei sõpra.

Pool toopi pole kull kuigi suur mõõt, kuid sobi
siiski hoopis ülevamas tujus, kui see tuhjaks sai.

«Kuidas oleks, Janka,» ütles Labanovitš, «kas ei
melegi minema iseendi hukku otsima? Mis me ikka
istume?»

«Kuspoole sa mõtled minna?» küsis Janka.

«Mikutsitšõ ümbruskonnast tunnen ma halvasti
kohta: ma ei ole veel kordagi käinud Panjamonis Ne-
taguseid põlluvaheteid kaudu. Kui õige läheks?»

«Sinuga kahekesi olen valmis ükskõik mis radu ja
kõik mis teid mööda minema kas või maailma lõppu,»
Janka Tukala täieliku nõusoleku.

«Ja kas sa tead, mispärast ma tahan Panjamoni m...»

«Võib-olla tean, kuid ega ei tea,» vastas Janka.

«Tead, vanapoiss, südametunnistus piinab mind
lest päevast peale, kui ma Traitšanskaja muli
puruks lõin. See mulle suuremat ei loe, aga võib-olla
paljugi, et ta peab süüdlaseks sind. Ja seleta mulle
misjaoks oli vaja teha pahandust elatanud ja heasud...
kule naisele, kes võiks meile vanaemaks olla? See kann
oli tema sõber, ammune kaaslane tema eluteel, aga
saime hakkama säherduse sigadusega! Kui ma ei l...
oma süüd hea Salameja-tädi ees, siis nuhtleb
mind ennast,» lõpetas Labanovitš naljatlevalt tra...
toonil.

«Jumal?» küsis Janka.

«Hea küll, kui mitte jumal, siis saatus... Tead, J...
elu ei kingi inimesele ühtki rumalust, ühtki sigadust,
ta teeb oma vahekordades teistega... See on kõõm...
kõik see on õige.»

«Mulle meeldib kõik, mis sa praegu ütlesid, Andrei
kuidamoodi sa mõtled oma «patu» lunastada?»
Janka

«Nimelt järgmist moodi: täna on Panjamonis turup...
Turul peavad meid kõige enam huvitama potipõletaj...
ostame kõige suurema vaabatud kannu, mis neilt l...
saada on. Selle kannu külge ma kleebin sedeli, millel
sab: «Kallis Salameja-tädi! Ärge kandke meile viha,
ärakis mitte Jankale» kannu ei lõõnud katki tema, see
meie mõlema süü.» Ja kirjutan oma nime alla. Küll ta u...
sest tunneb mind maast-madalast.»

«Ja kui me säärast kannu ei leia?» küsis Janka.

«... potipõletajalt veelgi suurema kannu, kahe
Labanovitš

... omud sõitjaid kuigi palju. Labanovitš võttis
... koha ja hakkas vaatama üha uusi ja uusi
... mida igale paikkonnale oli maalinud helde loo-
... ka loonud inimese käsi. Kuidagi sõnulseletamatult
... inimese ja looduse ühine looming, selle üldise
... varjundid.

... asi ei valmistanud rõõmu: äkilised külmad ja
... rukkiorased põldudel ja rohu luhal kasvus kinni
... lehtarais torkas oma kidurusega silma tõuvili
... põllusiilakutel, mis mööda liivaseid künkaid
... kadudes poole pealt nende teisele küljele. Tei-
... välja mõisapõllud, mis koosnesid parematest
... talonnikatest ja olid ühendatud suurteks väljadeks
... abimõisate ümber. Õigel ajal maha tehtud ja
... kasvatatud, kasvas tali- ja suivili neil põldudel hästi
... kindlalt vastu raskele kevadele.

... Labanovitš silmitses suure huviga kõike, mis rongi kiirel
... pilgu ette jäi, kuna sõit viis teda iga hetkega
... kaugemale Mikutsitšõst ja Neigertavast, kust ta alles
... oli tulnud Jankaga mööda põlluvaheteed, kus nad
... käinud. Seal lähedal oli ka see uhke põline
... mille krooni Labanovitš oli ammugi eemalt näi-
... kui Mikutsitšõ lähedal üle ühe seljandiku minna.
... oli ta seal seisnud, et seda pedajat imetleda.
... vandas pikksilmaga, mille oli omal ajal Pinskist ostnud,
... ta Vaganõ koolis õpetajaks oli. Sellest seljandikust oli
... kuue versta kaugusel. Ja alles äsja oli Labanovitš
... kapi selle imelise puu juurest päris lähedalt läbi käi-
... Veel nüüdki nägi Andrei seda puud ja sõpra vaimu-
... .

... kaugemale Labanovitš Mikutsitšõst ja selle ümb-
... jõudis, seda vähem ta neile mõtles. Nüüd täitsid
... uued mõtted, mõtted sellest linnast, kus ta
... kanud, ajalehest ja selle toimetusest, kuhu
... . Mida saab ta seal näha? Kuidas teda
... ? Mis tööd toimetuses antakse? Samuti ei
... Labanovitš seda, et ta on poitsei salajase valve
... olgi ohtlik minna Vilnosse sõiduks luba

küsima. Teda võidakse politseis pinnima hakata, et ta luba tahab saada. Võib välja tulla, et valvenähtava, mis vahekorrad tal politseiga on. Paremini vaikselt minema sõita, aga seal tulgu mis tuleb, pole pole tarvis ühe koha peal hallitada.

Oli juba päris valge, kui Labanovitš hakkas jalutama Vilnole. Maailmise kuppelja mäekünka tagant, kus Vilno ümbruskonnas on nii rohkesti, tõusid pilikuldsete nooltena selgesse külma taevasse. Siis lähenes rong iga hetkega jaamale ning viimaks Väike kohver käe otsas, astus Labanovitš esimeste vagunist välja ja hakkas rahvavooluga kaasa minevates suure huviga alimaatunneleid, mis jaamast lootsid. Palju kordi käigud hargnesid ja kui poleks olnud oleks uustulnuk võinud kergesti eksida. Lõpuks Labanovitš linna, läks üsna laia väljakust üle ja otsekohe Ostra Brama juurde, kus asus katoliiklaste katus, Ostra Brama jumalaema pilt.

Niipea kui inimesed olid kaarja värava alla jõudnud võtsid nad kõik, nii jalakäijad kui hobusemehed, isegi sad kroonuametnikud ja politseinikud, mutsi võttes peast, astudes või sõites edasi pikaldasel sammul, võtma varajasele tunnile, põlvitasid mõlemal pool teepoistlikud, mehed ja naised, peksid endile ägedalt rünnakurindu ja tagusid otsaesist vastu külma pakksillutist, oli silm kerjuseid, kes palvetasid isearanis suure sega ja valju haallega. Labanovitši pidi mutsi maha võtma Sealjuures meenus talle üks talumees Polesjest, kes niti vägisi kirikusse minema. Minnes olevat ta ütelnud: «Ma võin küll minna, aga katt ega suud ei longuta!»

Ostra Bramast moodas, hakkas Labanovitš vaatama salamahiti lugema tänavanurkadel silte, et leida seda, kus asus ajalehe toimetuse. Aeg oli veel varajane, oli vaevast unest ärkanud ja liikumist vahe. Vahel juhtus silmama üksikut meest või naist, kel polnud voodis mõnuleda, ja mine tea, ehk neil kõigil oma misasest polnudki. Need olid enamasti halli vammust kinnised mehed umberkaudsetest küladest ja linna ümbrustest, kasitoolised ja inimesed teadmata elualadele, kes olid katkises riides, muuliku ilmega, tottasid nälgida et haakida igapäevast leivapalukest Labanovitši neid üksisilmi ja osavõtlikult; mõeldes, kui palju on inimesi, kelle elu on hulga kibedam kui koolidest lahtilõpetajail. Pikaldasel sammul kõndis ta kõrvalistes, k

lõpetajates, et nendega lähemalt tutvuda — linnas polnudki. Mõnelgi puhul viisid need jalutaja ümber, kust edasi ei pääsenud. Ta hakkas tagasi minema, kui ei osanud enam orienteeruda, sest linn oli muutunud, laks västaskülge ja sattus uuesti ümbrustesse. Viimaks jõudis ta märksa avaramaile tänavale, kus võis siin näha vene ja katoliku kloostreid, luteri kirikuid, kabeleid, mida kaunistasid katoliku pühakute omapärased skulptuurid. Nad kõik olid täis inimesi, mis kõnelesid paljude sajandite vältel, tema käekäigust aja-

loost mooda suuremaid ja kõrvalisemaid tänavaid, kus Labanovitš ka säärestesse rajoonidesse, et kaotas loote inimestelt küsimata leida Zavalnaja tänavat, kus ta elas. Selle aja peale aga oli Vilno ärkanud ja muutunud oma elu tsaari-impeeriumi toleaeegse tsarimaa politsei-bürokraatlikus laadis. Veel ei olnud, ja lõpuks seisis Labanovitš toimetuse ees. Selle toimetuse suurus ja rikas kauplus uhke maalitud silte, millel seisis vene keeli: «Amsterdami kaubafirma.» Ta võinud arvata — esialgu rahvas niimoodi arvaski —, et kaubamaja siin on avanud mõni rikas ärimees Amsterdami. Tegelikult aga kuulus äri kohalikule siguritele kaupmehele, kelle nimi oli Amsterdam.

Tegelikult, pisut ärevuses ja isegi hirmuga astus Labanovitš toimetusemajale uksest sisse.

Talvases toapugerikus lihtsa laudvaheseina taga, milles valgeid klaasimata aken, istus kõhetu noormees. Ta oli klišestripott pintsliga. Ta keeras ajalehenumbrid ühekaupa, kord tervete kimpudena kokku ja pidi nalle peale nii- või teistsuguse aadressiga silte.

Noormees tõstis pilgu tundmatule sisseastujale. Labanovitš ütles talle valgevene keeli aupaklikult: «Tere päevast»

«Kas te on toimetuse?»

«Küll,» vastas noormees ja päris omakorda. «Keda te toimetusest otsite? Mis asja pärast te tulite?»

«Kas te ei tea valgevene keelt, aga tugeva poola aktsentiga ajalehe ekspeditor, majandusala sekretär, toimetaja ning asjaajaja. Teda hüüti Stassiks, pere- nimega oli tal Guljašak. Labanovitš ütles, et toimetaja ootab talle kutse toimetusse tööle tulla.

«Olge aus laha» ja võtke mantel...
harilikult kella kah teistkumne paigu.»

Stass Guljašak oli nüüd oma uue tuttava vana sõbralikumaks muurunud. Ta avaldas isegi siinsamas toimetuses on Labanovitši jaoks viipas kaega selle toa poole, mis asus vaheseina va

«Kus te siis ise elate?» küsis Labanovitš

«Minu korter on linnas. Elame kahekesi emaga, Stass ja lisas: «Ta peab mul kostilisi.»

Stass osutus jutukaks ja mitmeti abivalmiks. Stassi loal käis Labanovitš ka ses toauberikus, tema elukohaks saama. Tuba oli raamas, ammuil gendamata, sünge ja kõle. Aknale oli kleebitud number, nii et seda väljast lugeda võis, kuid see valguse ja muutis toa veelgi pimedamaks. Toa tels seisis magamisase, mis nägi välja nagu sanitari raam. Kahe külgpüü külge kinnitatud jäme talupo päritolu riie oli kotti vajutatud ja kogu see vood nutas pesuküna. Hiljem hakkaski Labanovitš seda hüüama

Varsti jõudis toimetusse ka toimetaja ise, kõrget laiaõlgne ja toredate mustade vurrudega mees. Naht pidi ta enne riietumist kinnitama vurrudele vurrud neid kõvasti pingutama ning otsad kukla tagant siduma, ja nõnda oma tund aega ringi käima, et omandaksid nende kandja soovile vastava väljanägemise. Toimetaja kogu olemine, viis, kuidas ta inimesi kübar ja riie andsid tunnistust, et ta kavatsuslikult tõi inimestele muljet avaldada, suurema tähtsuse andmiseks neile puru silma puistata. Oma välimusele toimetaja vagagi rõhku. Vahem tuntud inimestega ku pidas ta ennast ülal iseteadlikult, armastas kasutada või ütlusi, mis näitasid teda originaalse, teistest erineva inimesena, kel ühtlasi on ka naljameelt ja optimismi. Tabava ütluse või mõtte tera puhul laskis ta ise solida jämedal häälel naeru

«Hoo!» hüüatas toimetaja joviaalselt, silmata Labanovitši. «Tere tulemast, isand Andrei! Hakkame tööle»

«Täna heade sõnade eest,» vastas Labanovitš kult, «ei tea ainult, kuidas see töö mulle sobib»

«Eks meilgi pea lõikab ja töö mõikab,» ütles toimetaja käega heites. «Lööme asjale sihukese vungi sisse, muud et tolm taga. Mis?»

Toimetaja pani oma raske käe Labanovitši õlale,

«... et tema, toimetaja, on lihtne ja arusaaja ja et toimetamisega ning ajalehega on lood nii heal ja paremini pole võimalikki. Toimetaja optimismi ja rõõmustas Labanovitši, sest temagi tahtis, et toimetaja oleks.

«Hoo, palun, kuidas ajaleht rahva hulgas levib?» küsis

Toimetaja lõi otsekui kohmetudes korraks silmad kõrvalt vastas kindlalt:

«Tuba hästi, isand Andrei. Ja levik paraneb, kui hakkame teda trükkima kirillitsas ja ladina kirillitsas. Arvane kavatsus meil on, sest palju valgevenelasi mõeldi usku.»

Toimetaja Labanovitšile suuremat heameelt ei valmistanud juba tollal liikusid jutud, et valgevene ajalehele toivat liht poola klerikaalid. Kuid esialgu pidas ta parem selle vaikida.

Veel tikk aega rääkis toimetaja kord sellest, kord teistest unustanud mainimata Krakovi ülikooli. Toimetaja Labanovitšile kümme kopikat

«Võtke kohakinnitust ja puhake söidust välja.»

Toimetaja näitas käega toapugeriku poole, kus seisis kinnitatoline voodi.

20

Toimetuse lähedal oli söögi- ja teemaja, mida pidas Tõsi inimeste Liit. Seal võis viie kopika eest saada taldriku ja vana portsjoni putru. Kõike seda rääkis Labanovitš

«Kui on küll mustasajalaste oma, kuid miks ei peaks meid, kui sul raha vähe?» pilgutas Stass kavalalt ja lisas: «Ei tee mustasajalaste borš ja puder inimest mustasajalaseks. Kuidas te selle peale vaatate?»

«... ühel arvamusel, Stanislaw Zygmuntovitš,» Labanovitš takka. Ta silmis välgatas lõbus tuluke: «... huvitav: «tõsivene inimesed» annavad odava... saajaile süüa!»

«... puhkes naerma.

«... mitte ainult mässajaile, veel isegi päris... jumal...» ütles ta.

«... lokaalid. Söögiisaal oli kaunis ruumikas, aga pisut

räpane ja primitiivse sisustusega. Lauad olid laudlinad puudusid. Toolide asemel seisis laudade puutaburetid või lihtsalt pikad kitsad pingid. Laadares istusid mõned ebamaarase elukutsega mehed. Labanovitšile koguni tundus, et nende hulgas oli ka keegi, kes ei teeks taskuvargaidki. Niisuguses seltskonnas olid Labanovitš kõige elegantsemad noormehed. Seal oli ka keskealine laia punaka habemega mees, kes istus puhveti kõrval, kus seisis tusedad teekannud, klaasid ja lihtlabased taldrikud, nende peale nii umbusklikult taski.

Puhveti juures ja söögisaalis toimetas kiirustamata noor naine, nõbininaline ja roosapõsine. Ta kandis lillade teed ja tõi borši ning putru. Üks künde nimetati meelitatavalt põldpuuks, kui ta selle juurde tuli.

Stassi ja Andrei lauast jargmises olid istet võtnud kaks kunda, valimuse poolest linnamees ja maamees. Nad rääkisid juttu omist asjust, töötsadest, kellel, kuidas ja miks näkanud.

«Kui palju sa's teenisid?» kuulis Labanovitš linnamehelt küsivat.

Maamees ohkas, pühkis käega üle vurrude, vaatas linnamehe otsa ja vastas tõsisel ilmel:

«Ruubel taks, suurmaid sekki kaks»

Labanovitš ei kahetsenud siiatulekut: sööklas võis hästi keha kinnitada kui ka rahulikult inimesi vaadata, kuulda mõne tabava sõna või mõttetera. Võis saada huvitavaid stseene. Ta mõtles Janka Tukulale. Oleks ta siin, kui temagi oleks siin. Kindlasti ei laheks siis mind, et nuputaks välja mõne aforismi, näiteks seesuguse: «Mustasajalisest sopast võib leida kullateri.» Labanovitš mõtles maamehe ütlust oma teenistuse kohta.

Kui Labanovitš oli ringi teinud linna tähtsamates kohtades, tuli ta tavatult maalilistes rajoonides ja toimetuse juurde jõudis, hakkas kalduma ohtusse.

Stass oli tööpäeva lõpetanud ja läks oma korteri juurde. Labanovitš jäi uksinda ja tõmbus samuti oma magamiskambrisse, kus seisis juba tuttav pesukünataoline asend. Seal istus naine, kes toimetust koristab, tõi jämedast riidest taldrikut puntra mingeid kaltsu pealuseks. Andrei tegi voodi, heitis pikali ja muigas: vististi ei oleks uhelgi keegi võinud voodis nii mõnus kui Labanovitšil ses pesukünas. Ta mõtles, aega ei saanud ta und. Meenusid mitmesugused sündmused, uues kohas moõdunud päeva muljed, ta mõtles, kuidas

mine päev, mida uut see talle toob. Tekkis hulk mõtteid ja anduses ajalehe väljaandmisega, kelle rahastamine hakkab, missugused tulevikuväljavaated tal on. Aga aga kestis väsimatult. Akna taga tänaval rüüskasid vankrirattad. Rutmiliselt kõlksusid vastu rulluvad hobusekabjad, kostis inimhääli ja vana hoburaudtee jaskudel pöörukohtadel rataste labidate klõpsumist vastu rõopaid. Kõik see sulas kokku üheksa vaibumatuks kohinaks. Selle summutatud heli taunus Labanovitš nagu kott. Aga niipea kui ta läks ja hoburaudtee kolisema hakkas, oli uni läinud. Ta lamas veel mõnda aega, sest rutata polnud ta püüanud uus päev oma õiendamiste ja muredega. Ta mõtles, kas ta võib teistiti lahendada küsimus, kuidas ja kuidas ta toimetuses elada. Toimetaja kolme- ja viiekuulise varal kaugele ei jõua. Stass oli eile ütelnud, et ta ei taha lahkumiseks erilisi rahasid ei ole, et lehe kaasa võtta. Ta ei taha küll, neid ei ole kuigi palju — töötavad nad, kui honorari parast ja Stass ise saab kõigest sellest, mis ta kuus ning vaikese protsendi lehe läbimüügist. Ta loomastab valgevene ajalehte, võtab tema käekäikide järgi tema heaks mis iganes võimalik.

Stass mõtles, kuidas kella kumne paigu ilmus Stass esimesena. Ta teretas Labanovitši sõbralikult.

«Kui palju sa's teenisid?» küsis Stass.

«Kui palju?» küsis Stass. Võib ütelda, et ei puhanud halvemini. Ta mõtles, kuberneri variseb oma elu pärast, ta kardab. Aga mis minul karta? Kõige hullem koht, kuhu ma olen jäänud, on pagendus ja vangimaja,» naljatas Labanovitš.

«Pagendusse ja vangimajja võivad parem kuberneri ise minna,» arvas Stass.

Stass mõtles, kuidas jutu peale. Stass oli leheasjadega ja selle ajakirjanduse mehhanismiga enam-vähem kursis, kuid ei rääkinud välja: võib-olla ta kõike ei teadnud, aga võib-olla ta ei tahtnud raakida. Labanovitš sai Stassilt teada, et toimetaja Vlasjukile kuulub ajalehes teisejärguline ametlik isik, toimetuse esindaja, toimetaja juhtimisel. Tegelikult aga on ajalehe juhtijaiks ja toimetajaks vennad Stafan ning Jass Liskovskid. Tegelikult on Stafan Liskovski. Vanem vend Jass on ajalehe toimetaja. Suurema osa oma tööst teeb ta kaugel toimetusest, peamiselt reisidel. Mis reise need vennad teevad, kuulis Labanovitš hiljem. Jass Liskovski ees-

märgiks oli koguda võimalikult palju valgevene elanikke ja avada koduloomuuseum. Kaalutlused mõnesugust majanduslikku kasu ei olnudki ses teemas kõige viimasel kohal. Mõned eksponaadid vahetas Jankovskski säärase vastu, mis tal puudusid, kuid lõikajate juures ise vahelt. Sõites mööda Valgevenemaa mitmeid linnasid, vanaaegseid linnu ja aleveid, ei jätnud ta ka ühtegi kloostris, katoliku ja vanades vene kirikus, ja ka poolakate härrasmaju ja šlahtamõisaid, ajas oma ja kogus valgevene ajalehe tellimusi. Katoliku preestrid ja mõisaomanikud nägid ajalehes üht ainet, mille kaudu levitada poola elulaadi Valgevenemaal, aga võimatu, et sellele mõttele viis neid valgevenelaste vara koguja ise. Preestrid ja mõisnikud küll kõik ajalehti ei tellinud, kuid toetasid teatavate annetustega selle tegevust. Siit selguski põhjus, miks ajalehte mõnda aega ei kirjillitsas ja ladina kirjas.

Punktipealsel kellaaajal tuli toimetaja. Ta lojale redaktorivurrud seisid sõjakalt oma asendis nagu abikaotamata seda vormi, mis vurruhoidjad olid neile andnud. Ka toimetaja ise oli nagu alati rahulik ja tasakaaluline, ikka ühesuguselt enesekindla, lõbusa ilmega nagu tavatselt inimesel, kes armastab naljatada ja naerda.

«Noh, kuidas te tunnete ennast uues korteris ja uues elukorras, mu härra?» küsis toimetaja Labanovitšilt peaaegu tema ja Stassiga käitlemist.

«Täna, Mikita Aljaksandravitš, tunne oleks täiesti nagu kuberneri, kui soolikad kõhus ei koriseks.»

Toimetaja laskis heasüdamlikku põrisevat naeru.

«Mulle meeldivad valgevenelased just sellepärast, et nad ei kaota tuju ja et neil on Zaporozje kasakate iseloom,» ütles ta. «Ma leian teile teenistust, mu härra,» rääkis toimetaja edasi. «Mul on Polesje raudtee valitsuses tüütu insener nimega Blok. Ma räägin temaga. Ta annab teile ümberkirjutamist ja tasub hästi.»

«Selle eest aitäh,» vastas Labanovitš südamest.

«Me aitame teid otsa peale, mu härra, ja teeme teid maailma lahti,» ei lakanud toimetaja. «Ja et soolikad ei koriseks, selleks saab otsekohe lahti löödud pidu, nii et kogu Zavalnaja uulits kajab.»

Toimetaja andis Stassile mõned vaskmündid ning kutsus ta paari keerusaia ja rõngikut ostma. Ise aga võttis ta nurgast priimuse ja hakkas suure agarusega selle kallal töötama.

Aga kuniks kui ma kubernerit kohutähtselt valmistan, vaa-
ke teie läbi Ülejõe-Martsini korrespondents ja tehke
andmed, kus vaja. Ta on võimekas inimene, ainult keel
võib

toimetaja pistis Labanovitšile pihku käputäie piklikke
õhukeid, millele olid kirjutatud sõnumid, ise aga jäandas
nende kallal edasi.

«Labanovitš istus laua äärde, et saadetisega põhjalikult
võtta

«Korraldavad mulle eksami,» mõtles ta ise. «Nojah, egas
dugi, kas trump ratastega või laua alla. Aga eks meilgi
loobub ja töö mõikab,» mõtiskles Labanovitš priimuse
aja kallal saatel.

21

toimetajaga rääkimist, teise päeva hommikul,
kui Labanovitš käia tema ja vendade Liskovskite juu-
Kõik nad olid poissmehed, või nagu siis öeldi, kava-
teatrit, ja elasid ühes korteris. Stafan Liskovski oli
doodu külalise ootamatust tulekust üllatatud. Kõigist
lühed kodakondsest oli ta kõige varemini tõusnud ja
tulekust alla istunud. Kui kõlas arglik koputus uksele,
oli Stafan ja küsis:

«Kas on?»

Labanovitš seletas nii hästi kui oskas, kes ta on ja mis-
ka tuli. Uks avanen. Lähel seisis valgevene ajalehe õige
toimetaja ise, madalat kasvu noor mees, päris ilusa klaari
naha ja tumehallide silmadega. Ta surus Labanovitši kätt
võrdluse meeldivalt naeratades kabinetti.

«Noh, võlke platsi, palun.» Stafan osutas toolile, ise aga
istus laua taha. Laual lebasid mõned ajalehenumbri, käsi-
kirjutatud meesugused artiklid ja sõnumid. Stafan töötas
doodu järgmise lehenumbri jaoks. Nende käsikirjade
doodu oli ka Ülejõe-Martsini sõnum, mida Labanovitš oli
kohendanud. Laual valitses eeskujulik kord: käsikir-
d olid ajalehed olid ilusti üksteise peal ja iga asi omal
kohal. Labanovitš vaatas korra kabinetti ringi. See ei
võrdluse toapugerikuga toimetuses, kuhu oli pida-
labanovitš ja kus seisis tema «pesuküna». Kahe
«kõrdu» pääses kabinetist teistesse tubadesse, mis kor-
te olid

Stafan Liskovski võttis laualt Ülejõe-Martsini, noogu-

tas lahkelt peaga paremale ja vasakule, otsekui talu moodi oma juttu alustada.

«Olen teie redaktuuriga täiesti päri,» ütles ta Labanovitšile.

«Väga rõõmustav kuulda,» vastas Labanovitš, kelle tarkasid lootused.

«Kuidas teile meeldib meie ajaleht?» küsis Stafan.

«Minust ei maksa rääkidagi: ta on mulle kallis. Ta on mulle kallis üksnes sellepärastki, et see on esimene vene ajaleht. Ja mis kõige olulisem, teda loevad meil lühthinimesed, kellele ta on mõeldudki.»

Labanovitši vastus kutsus Stafani huulile tantsutuse.

«Seda on väga, väga meeldiv kuulda, iseäranis suust,» ütles Stafan. Labanovitš tabas tema sõnade tooni, kuid vaikis.

Samal ajal avanes viivitamisi uks, mis oli vastas ja sisse astus Jass Liskovski. Labanovitš jõudis näljase kesse toa seinal mitut vanaaegset mõõka ja püstolit. See kõik ilmus vaid korra pilgu ette, sest uks pandi kinni.

Jass Liskovski ei olnud sugugi venna moodi, ta olnest terve pea jagu pikem. Jassi näol mängles kogu naeratus, vahel väga magus, lipitsev, vahel aga karm teeseldud.

«Saa tuttavaks: meie lehe uus kaastööline,» ütles poiss,» esitles Stafan Labanovitšit.

Naeratus Jassi näol sulas veelgi laiemaks ja meeldivaks.

«Väga, väga rõõmustav näha teid meie hulgas,» ütles Jass magusalt. «Tegelikult olen ma teiega tuttav, kuni Teate, minu elukutse on reisimine. Ma reisin ühest Venemaa nurgast teise, jälgin kogu elamist ja panen teile millegi inimesed räägivad, ühesõnaga, otsin kõike seda, mis moodustab valgevenelaste omapära. Ka teist olen ma juba kuulnud, loomulikult head. Ja nüüd olen väga rõõmus, et näen teid enda ees.»

Labanovitš vaikis, kuulates seda diplomaati ja ootamata. Jass aga jätkas:

«Meie valgevene rahvaühendus kasvab, ta laieneb, ja ajalehe ümber on kogunemas rühm teadlikke valgevenelasi. Varsti ühinevad meiega kõik meie parimad jõud.»

Jass rääkis suure innuga. Ta huultele ilmus kord magus, kord kaval naeratus. Kui Jassi lennukas ilukõne kalla

tole laoga, ilmus teisest uksest Mikita Aljaksandra-poolajala, seljas ainult lühike alussärk. Kogu oma olemusega meenutas ta mütakat malmposti. Vägisi ajas see tema päris alasti mees naeru peale. Vlasjuki nina all olid viuruhoidjad, kukla tagant otsapidi kinni seotud. Toimetaja silmuke «pidulik» esinemine käis Jass Liskovski silme ees nagu musta pihta. Sõnagi lausumata läks ta kärmesti tuppa ja võttis seinalt ühe vanaaegse mõõga. Tera valja tõmbamata laksatas ta tupega paar korda toimetaja tagumikku. Toimetajat see põrmugi ei määranud, ta ainult ütles:

«Kui sa ometigi preilikesi ole.» Keeras selja ja läks tuppa. Seal olid tal pommid ja tõstekang, ta hakkas demoharjutusi ja seejärel tualetti tegema.

«Muid Liskovskid aga rääkisid palju ja suure veendumusega, rääkisid nõnda, nagu oskaksid ainult nemad avaldada kõiki elunähtusi. Ja kõike kujutasid nad oma varvides.»

«Jätkanud mainimata ka Krakovi ülikool, kus ei õppinudki Elaiza Paškevitš (Tsjotska), vaid veel hulki valgevenelasi. Neid abistab valgevene rahvaühendus, valgevene üliõpilasselts. Ka Labanovitšile pole tee Krakovi ülikooli suletud.»

Kui teate, austatud sõber Andrei,» ei jahtunud Jass ühegi maha, «kultuur tuleb meile ja kaugemale itta meile. Viimase sõna ütles ta rõhutatult.

«Kuidas aga määrata selle Lääne piire?» küsis Labanovitš.

Jass Liskovski naeratas andestavalt: küll sa oled aga meele murets, kui niimoodi võid küsida!

«Kui on — Itaalia...»

«Kui ittooma paavstiga või ilma paavstita?» torkas «harilikult» Andrei vahele.

Jass Liskovski laskis küsimuse kõrvust mööda ning jätkas:

«Prantsusmaa, Prantsusmaa, ja kui soovite, Poola. Peamine on kultuur Läänest meile tulnud ja tuleb nüüdki Poola kaudu.»

«Kuid Poolat kui niisugust pole praegu olemaski. Ja kui Poola on tulnud šlahtameeste «nie pozwoliem»* ning katoliikluse ja kui seda nimetatakse kultuur-»

* Nie pozwoliam — ma ei luba (poola k.). Tõlk.

riks, siis selline «kultuur» võib koera saba alla kassa kas Labanovitš.

«Seda me kultuuriks ei peagi,» sai Stafan vahetada kuna Jass pani veidike jahmunult käe Labanovitši õlale.

«Teil, austatud sõber, ei ole sellest täielikku aru,» ütles Labanovitš. «Mis meile Läänest tuleb. Ega kultuur ometi näe Venemaalt tule! Kohe on margata, mis mõju on vene ja venestus teile avaldanud, selles aga on teie viga.»

«Andke mulle andeks, austatud isand Jan,» ütles Labanovitš leebelt. «Te panete vene kooli ja venestuse patta. Ma ei tunnusta seda, ma võitlen selle vastu, nagu oskan. Kuid vene kool on minu jaoks Puškin, Belinski, Dostojevski, Gogol, Lermontov, kordumatu Ivan Andreevitš Krölov, keda ma väga armastan. See on minu vene kool.»

Vennad Liskovskid rääkisid veel pikalt Lääne kultuuri rääkisid kui poliitikud, diplomaadid.

Labanovitš tuli nende juurest ära ebamäärase tunnetusega, ta peas valitses segadus. Ta silmad seletasid nüüd järele paremini vendade Liskovskite rolli. Piir, mis neid Labanovitšist eraldas, jäi ületamata.

Ainuke teataval määral reaalsem asi oli toimetaja Vassiljuki kiri insener Blokile. Labanovitš pääses tema juurest minema alles pärast lõunat ja teda ei lastud inseneri kabinetis mitte kohe. Viimaks astus ta siiski üle läve kabinetti kus laias pehmes tugitoolis, majesteetlikult nagu troonil, istus insener Blok, ise ninapidi pabereis. Ta kehtas vaid korra pilgu sisseastuja poole, ei lausunud sõna musta ega valget ja langetas silmad uuesti paberile.

Teinud aupakliku kummarduse, jäi Labanovitš kõrvale seisma, oodates, millal Blok tema poole pöördub ja silmitses tähtsat inseneri. See oli intelligentse väljanägemisega elatanud mees, rahulik ja soliidne. Toimetaja ütelnud, et Blok on liberaal, oma poliitilistelt vaadetest kadett.

Kabinet oli valge, ruumikas, uhkelt sisustatud. Seal rippus teedeministri pilt, kuid Blok nagu varjas selle oma isikuga, oma kolmveerand-suuruse peapaljokuga ja toreda lühikese, aga laia habemega, millest paistis hõlme hallegi niite.

Mõne minuti pärast vaatas insener paberilt üles, tõusis pea ja heitis Labanovitšile sellise pilgu, nagu kaaluks tema mõtetes.

«Kas minu jutule?» küsis Blok.

«Jah, härra insener. Mul on teile kiri,» vastas Labanovitš.

«Kõigepealt laua juurde ja ulatades insenerile ümbriku,» ütles Labanovitš toimetaja kiri.

Blok luges kirja läbi ja tunnistas Labanovitšit uudis- ja rahvamehelikult, suurema tähelepanuga.

«Ainuke,» pomises insener ebamääraselt ja vaatas veel kord kabinetti otsa.

«Tule,» ütles Labanovitš, «niisugust tööd leida, mis teile sobiks, et sa saad mul raskevõitu.»

Insener vaikis, Labanovitš aga jäi südame põksudes kabinetti tulemust.

«Kui sa ei taha,» ütles Labanovitš, «siis võiksin teile siiski midagi sobivat pakkuda,» ütles Blok. Ta avas lausahtli ja võttis sealt välja puntra paberit. «Mitu poognat eest ära pööranud, otsis ta sealt hõlme rahvamehelikult poogna paberit ja teise, mis oli kiiruga kirjutatud.»

«Vandake, noormees,» ütles insener Blok, «siin on kaks paberipoognat — must ja puhas eksemplar. Parandatud või le kunnate puhtale poognale... See olgu nii esialgu. Kui sa arvud mustandilt puhtale poognale korralikult üle võtta, tule siis tagasi. Selle aja peale leiame teie jaoks midagi huvitavat... Nojah, kõike head!»

Inseneri rahvamehelikult ulatas insener Blok Labanovitšile paberit.

Labanovitš väljus seitsmekorruselisest raudteevalitsuse kabinettist. Ta oli heas tujus: ilmas saab elada ka siis, kui on külm ja ära põlatud nagu kustunud küünal. Ta tegi kiire otsuse, et selsamal öhtul saab kirjutatud pikk kiri toimetajale Janka Tukalale. Muljeid on kuhjaga, nii et kirjutada võib palju ja väga huvitavalt.

Enne sõbrale mõtetega läks Labanovitš oma toapugerikku, kus ta ootas tuttavat «pesuküna». Kirjas sõbrale võib ta kirjutada miks ta ristida «Venuse matmiskoopaks».

See, mida Labanovitš esialgu oli pidanud suureks rõõmuseks ning kordaminekuks, valmistas talle hiljem palju mure ja meelekirbedust.

Labanovitš istus oma toapugerikus, küürutades hiiglasliku lüüritud paberilarakate taga. Kummaldi poognal oli vähemalt sada ruutu, kõik üksteise sarnased nagu kaks sõbra vett. Mustandpoognal olid arvud kohati maha tõmmatud ja parandatud. Need tuli samasuguses järjekorras

puhtale poognale kanda. Küll sihtis Labanovitš neid küll luges ja kontrollis ta, et iga ruut langeks kokku tava ruuduga teisel lehel, kuid arvude kirjutamisel said nad puhtal poognal järjest ja järjest valesse lahki. Kui viga välja tuli, läks Labanovitši meel hapuks. Sulega kirjutatud, tuli noaotsaga maha kraapida, kumm ei aidanud. Mahakraabitud arvude asemele tuli laigud, kust paber läbi paistis. Mitu päeva nägi ümberkirjutaja vaeva lihtsa, puht mehhaanilise töö ja läks sageli endaga metsa. Üks viga tõi kaasa teise meele, ta küll toimetajale silma mõtleb vaadata? Ja näoga ta säärase töö insenerile ära annab? Stassi nõuand tuli otsida apteekidest happeid, mis tindi jäljed välja viskaksid. Stass kutsus neid happeid «tindisurmaks». Kui Labanovitš nädala pärast lõpetas arvude kirjutamise puhtale poognale, siis nägi see «puhtand» välja hullem kui puhtand. Alles nüüd tegi Labanovitš endale etteheiteid pärast, et ta polnud. Blokilt üht puhast poognat vaad küsinud. Kuid «tookord oli see ülesanne talle kerge poognud. Või veel parem: oleks pidanud kõigepealt arvud õigeks pliiatsiga sisse märkima ja siis, kui nad ei satu sinna kohta, vaha, lihtsalt maha kummima ning kirjutama õigesse kohta. Sel puhul meenus Labanovitšile poola vanasõna: «Ma polak, po szkodzie.»* Silmitsedes kirjut paberipöör kraabitud laikudega, lausus ta endamisi: «See pole veel vennike, enam Ülejõe-Martsin.»

Kehvas meeleolus läks Labanovitš Polesje raudtee vahtsusse, et seda käpardlikku ümberkirjutust ära anda. Inner Blok istus samal toolil, ikka endiselt tähtis ja rahuld. Labanovitš kummardas. Blok vastas sellele napi, vaevamärgatava peanoogutusega.

«Noh, kuidas on, kas kirjutasite ümber?» küsis ta.

«Kirjutasin, härra insener, ainult et esimene vasikas lahja taha. Kui te oleksite nii lahke ja annaksite mulle poogna puhast paberit, siis ma teeksin selle korralikult.»

Insener ei vastanud sõnagi ja võttis rullikeeratud poognad. Vaevalt märgatav muie libises üle ta näo.

«Mnjaa,» pomises ta, «ümberkirjutajat või raamatupidajat teist suuremat ei ole.»

«Andke mulle puhast paberit, ma kirjutan ümber. Noh, ma tean, milles oli minu viga.»

Blok ei lausunud selle peale midagi, pani poognad laua

* Tõlkes: poolakas on tark pärast pahanduse tegemist. Tõlk.

ta laskust rahakoti, ulatas Labanovitšile kumme rubla ja noogutas vaikides pead, andes sellega mõista, et hõlma ei tasu ja et tööd enam ei saa.

«Va kadett alandas mind,» mõtles Labanovitš raudteetöökojast välja tulles, tänaval aga ütles endamisi: «Kümme rubla on kümme rubla.» Ja läks tagasi oma toa.

Uue lehenumbri ilmumine pani toimetuse kihama. Kui paber oli, palkas Stass vastu õhtut harilikult voorimehe, kelle trukikotta valmistrükitud tiraaži ära tooma. Mõne ajaks ilmus platsi ka toimetaja ise. Toimetuses aga ei juba rohkesti koolinoori: gümnasiste, tehnikakooli õpilasi ja muidu noori poisse, keda oli raske kuhugi kategooriasse poogutada. Kõik nad aitasid valmistrükitud eksemplare kanda. Töö kestis vahel üle südaöö. Kära ja lõbu oli talt. Toimetaja pajatas igasugu lugusid, naeris ise ja naerutas teisigi. Priimus aga kahises järjest, ajades tahmu-ke kammus keema ühe täie vett teise järel.

Õhtul ilmus vahel toimetusse ka Stafan Liskovski. Istus valju peremehepilgu üle ruumi ja kohalolijate, rääkides tähtsust ja iseteadlikkust. Tema tulekul kutsus Mikita Aljaksandravitš kohe tõsisemaks ega lobi-panan. Mõnele siinviibijale noogutas Stafan sõbrali-ke, ise lahkelt naeratades. Ta seisatas, vaatas mõned ajapilgid plarid põgusalt läbi, seejärel aga läks teispoole raudteetöökoja, kus istus Stass Guljašak, et rääkida temaga ajakirjast, anda juhiseid ja viia kaasa ajalehe müügist laenu-rahha. Seejärel lahkus ta toimetusest niisama tähtsal ja tõedal moel. Niimoodi leidsid käegakatsutavat kinnis-ust Stassi sõnad, et tegelikult on ajalehe toimetaja Stafan Liskovski.

Õhtul sellisel õhtul tutvus Labanovitš Mihhal Bavadzeiga, kes oli Panjamonist, nii et peaaegu ühekandimees. Panjamon polnud Labanovitš temaga kokku puutunud. Praegu oli Mihhal Bavadzei samuti tööta: teda oli raudteelaste strei-ki arvutu pärast ametist lahti lastud. Peaaegu ühekandi-olul, leidis neil palju ühist jutuainet.

Bavadzei oli Labanovitšist kahe aasta jagu vanem. Ta oli vana ühe selle üle, et oli samuti revolutsioonist osa võt-nud ja selle tõttu töökoha kaotanud. Kuid meelt ta ei heit-nud varem või hiljem, aga tagasi ta võetakse, sest töö-koht oli ta tubli. Paljudele vallandatud raudteelastele oli nende vanad kohad juba tagasi antud.

Mihhal Bavadzei oli skeptiline natuur, kõigesse uuesse

suhtus ta umbusklikult. Peaaegu iga inimese üle ta inimloomuse aususse ta ei uskunud. Toimetaja Vlan nimetas ta piiratud juhmardiks, kuid palju ausamadadest Liskovskitest, sest need olevat lihtsalt šlahtab värvi jesuiidid. Neist tulevat eemale hoiduda. Nii nagu ta ütles, olevat meistrid inimese hinge pugema, midagi ära reostada. Samuti suhtus Bavdzei eitavalt vene ajalehe väljaandmisse: milleks seda tarvis, kui on mas täiuslik, arenenud vene keel, mida valgevenelased hästi oskavad? Sel pinnal puhkes tema ja Labanovitši vaidlus. Mingeid arukaid põhjendusi valgevene ajakirjanduse ilmumise vastu Bavdzeil ei olnud. Ta vaid ilkus valgevenelaste sõnade ja nende sõnadega kirjutatud tekstide üle Labanovitši rahvustunnet väga puudutas.

«Minu arvates, Mihhal Kirõlavitš, te olete lihtsalt andja, renegaat, kui te niimoodi suhtute oma rahva tema keelesse ja õigusse arendada oma kultuuri,» ütles Labanovitš vihaga.

Bavdzei kõverdas põlglikult suud.

«Ega te ometi taha, et koolgi oleks valgevene keelt küsis ta pilkavalt.

«Kool ja teater ja kõik, mis rahvale kultuurielulikuks on vilik.»

Bavdzei itsitas umbusklikult, nii et Labanovitši kannatus lõplikult katkes.

«Säärased suhtumisega oma mahasurutud, pimedalt alandatud rahvasse te, vabandage väga, näitate, et te peate tõesti midagi muud kui üks Panjamoni lobiseja!» ütles Labanovitš juba päris vihaselt ja lisas: «Egas ilma teie kandi mees Margun ühe teie nimekaimu Sõmon Bavdzei sõrme otsast ära hammustanud.»

Ka selle tõestisündinud loo meeldetuletamine ei loonud Bavdzeid tasakaalust välja. Ta ütles ainult:

«Pjatruss Margun on akiline mees, kuid ega see midagi tõesta. Ei,» juhtis Bavdzei jutu järsult mujale, «teie pessimistid ei tule midagi välja, sest teil pole õiget poole jalge all. Kas või teie ise, te olete valgevene rahva taassünni entusiast, töötate ajalehes, aga mis te teenite? Kõik või viis kopikat päevas, kuid raha pistavad Liskovskid taskusse, te isegi ei tea, kui palju. Teie ja toimetaja oled öeldud, vari-isik — võite aga panni lakkuda.»

Mihhal Bavdzeid oli raske ta seisukohtadelt vabastada. Oma vastase teravaid sõnu ei pannud ta sugugi tähele.

and vahumalgi määral puudutatud. Vastupidi, ta oli tõmmetult vastu väga osavõtlik.

«Teie lõõritata laulu Krakovist,» hakkas Bavdzei öelda, «aga te näete seda Krakovit niisama palju kui oma kodu. Teid, andke mulle andeks, lihtsalt veetakse ninale, et teid endi juures hoida, sest te olete neile kasulik mees. Kuulake parem mind, oma kodukandimeest, ehkki ma olen väga lähedast. Siin, Nowy Swiat — see on üle raudteel keegi ülemkonduktor. See on nutikas mees, «jünestelt» lõivu. Tal on «jünestelt» korjatud rahaga kena maja ehitatud, on aed, hoolas naine ja kaks poega, kes vajavad gümnaasiumi astumiseks järeleaitamist. Ma võin teie soovitusel sõnakese ütelda, sest teie, aga mulle tundub, olete tubli koolmeister ja saate hea tulemuse. Ja kui te Liskovskite armust sõidate Krakovisse,» ütles Bavdzei irooniliselt, «siis on teil teeraha omast kassast üks ole?»

Bavdzel vaatas kavalalt Labanovitši otsa. Viimane aga ütles: «Ma tahab elamist, Bavdzeigi sõbraks pidamist.»

23

Bavdzeilt kiri kaasas, läks Labanovitš Nowy Swiat — ülemkonduktori peamiselt raudteelased —, et otsida seda nutikast ülemkonduktorit, kes elas piletitä reisijate veost või teistest, nagu neid tol ajal nimetati. Ülemkonduktor Rõmaševski hakkas parajasti minema järjekorras ülemkonduktori Polesje raudteel. Ta oli umbes neljakümne aastane, sõnukas ja lahke mees. Valmuses tal midagi silma ei jäänud, kõik oli mõõdukas ja omal kohal. Ta luges kirjuga läbi ja vaatas Labanovitši otsa.

«Kas olete harra Bavdzeiga tuttav?» küsis ülemkonduktor Labanovitši juhatuseks.

«Ma peaaegu minu kodunurgast, aga ma tutvusin temaga Vilnos.»

«Kas olete olnud kooliõpetaja?» küsitles Rõmaševski Labanovitši.

«Ma olen praegu olen vallandatud.»

«Kas hakka parima, mis pärast teid vallandati. Mulle tundub, et mu lastel oleks hea õpetaja.»

«Ülemkonduktor kutsus oma pojad Edziku ja Juzafi.»

«Kas olete teie direktor, teie aga kuulake sõna ja õppige sellest,» ütles ta. «Ja iseäranis Edzik.»

Poisikesed vaatasid korra «direktorile» ja löid silmad maha. Nad jätsid kasvatatud ja korralike poist mulje. Edzik oli üheksa-aastane ja Juzaf aasta võrra vanem.

«Kui teie poolt takistusi ei ole, siis palun juba tundidega misega algust teha,» ütles ülemkonduktor Labanovitš. «Tundide aeg määrake ise, nii nagu teile paremini meeldib. Ja veel kord manitses ta poegi: «Öppige, lapsukesed, te ei tohi lake härra direktori sõna. Aga teiega, härra direktoriga saame kaubale. Ma maksan teile viisteist rubla kuus, edaspidi, eks siis näe. Praegu aga ma lähen sõidule.»

Ta andis Labanovitšile kätt, suudles poegi, võttis kohvri ja laks kööki, et jumalaga jätta oma naine vahetada temaga mõni sõna. Kui mees «direktoriga» läks, siis naine tuppa ei tulnud.

Labanovitš vaatas oma õpilasi. Tundus, et nad olid nautunud divad poisikesed.

«Kuidas siis on, mu noored kotkad, kas hakkame õppima või?» küsis ta.

Poisid vaikusid, siis aga sõnas Juzaf täpakesi:

«Hakkame!» Ta heitis argliku pilgu koolmeistrile. Samuti vaatas temale ka Edzik ja see tähendas, et ta ei olnud vennaga ühel arvamisel.

«Kus me siis õppima hakkame?» küsis Labanovitš naerult.

Samal hetkel astus sisse perenaine. Juba ukse vahet teretas ta lahkesti, täidlastel huultel meeldiv naer. Ta nagu võib olla ainult naistel. Labanovitš tõusis püsti ja kummardas.

«Meie siin arutame parajasti, kus õppima hakata,» ütles Labanovitš perenaise juurde astudes.

Malvina Kazimiravna vaatas hellalt oma poiste poole, siis Labanovitšile. Talle meeldis, et koolmeister peab oma tema poegade, keda ta väga armastas.

«Kui harra direktor vastu ei ole, siis võiks tunde pidada selles toas,» ütles ülemkonduktori kaasa lahkesti. Ta ütles lastele hea ema, mehele truu ja hoolas majaemand.

«Paremat tuba tundide jaoks pole tarviski,» mõeldi Labanovitš.

See oli tõepoolest valge ja puhas tuba, ruumikas ja hubane.

«Nii et teie loal hakkame tundidega pihta.»

«Olge head!» Perenaine noogutas sõbralikult, lahkesti

naeratult ning õpilaste juurest ikka ühesuguse heasüdamliku naeratusega.

Labanovitš käskis oma kasvandikel tuua raamatud ning lühid, mis neil on, ja kõik, mida õppetööks tarvis.

«Kui palju oli vähemalt üldjoonteski vaja õpilastega kaasa võtta, kui palju nad on õppinud.»

«Edzik,» kõnetas Labanovitš oma vanemat õpilast, «kui palju sa võid arve lugeda.»

«Tundide ja üle sellegi,» vastas Edzik kõhklematult.

«Hästi... Ütleme, sa oled lugenud viiesaja üheksa-kümne kuheksani. Kuidas läheb edasi?»

«Võin üheksakümmend üheksa, kuussada...»

«Edzik! Nuud aga katsi lugeda viiekaupa. Viis ja kuus, de veel viis?»

«Jah, me, viisteist, kakskümmend.»

«Et Edzik oskab lugeda viite ja kümnete kaupa.»

«Koolmeister küll ei küsinud, kuid ta vastas samuti,» ütles Edzik ja oli mõnikord vennast karmem. Enam kui

mitte ühegi jutles Labanovitš poistega. Selgus, et nad on õppinud õppima, oskasid arvutada ja lugeda, kirjutasid

kirjutusi sõnu ja lihtsamaid lauseid.

Koolmeister ja õpilased ei pannud tähelegi, kui kiiresti muutus aeg. Uksele ilmus taas Malvina Kazimiravna. Ta

tootis klaasi kohvi ja taldrikul mitu poisakat lihapirukat, kohevat ja veel kuuma.

«Head, võtke veldi kehakinnitust, lapsed aga laske mõne minuti ringi,» ütles perenaine mahedalt.

«Jah, venis tund väheke pikale, ehkki see pole midagi,» ütles Edzik ja pani kooliõppus. Ma vaid tutvusin teie lastega, kui palju nad on õppinud.»

«Kui palju härra direktorile jäi?» küsis Malvina

«Kui palju pisut arevalt.»

«Kui palju võib ütelda, et poisid on hea peaga. Neile võib tunde anda. Ja mis puutub Juzafisse, siis

«Juzaf, et ta võib Edzikust ettegi jõuda.»

«Kui palju?» küsis Malvina. «Kui palju?» küsis Malvina. «Kui palju?» küsis Malvina.

«Kui palju?» küsis Malvina. «Kui palju?» küsis Malvina. «Kui palju?» küsis Malvina.

«Kui palju?» küsis Malvina. «Kui palju?» küsis Malvina. «Kui palju?» küsis Malvina.

«Kui palju?» küsis Malvina. «Kui palju?» küsis Malvina. «Kui palju?» küsis Malvina.

«Kui palju?» küsis Malvina. «Kui palju?» küsis Malvina. «Kui palju?» küsis Malvina.

«Kui palju?» küsis Malvina. «Kui palju?» küsis Malvina. «Kui palju?» küsis Malvina.

ülesandeid iseseisvaks õppimiseks ja leppis kokku, mis ta neil tunnis käib.

Mitutki puhku pidi Labanovitš mõtlema oma «pea ühekandimehele» Mihhal Bavdzeile: keegi teine pole tema eest paremini hoolitsenud. Väikestele Rõmaševski tele tunde anda oli aina lust. Nad õppisid hoolikalt sõnakuulelikud ja terased õpilased. Iga kord, kui Labanovitš tundi tuli, jooksid poisid temale vastu. Üks võttis meistri ühest ning teine teisest käest kinni ja nuhkas kõik kolmekesi oma tuppa. Malvina Kazimiravna olianud kombeks «direktorile» iga päev lõhnavat kolme maitsvaid pirukaid pakkuda. Pärast sellist pruukostist südagi rõõmsamaks. Rõmaševski ise aga oli oma poegile mahti eksamineerinud ning jäi väga rahule.

«Te õpetate neid ja isegi kasvatate,» ütles ta Labanovitšile sõbralikult ja pani omast heast tahtest kolm rubla tunnide eest juurde.

Ühesõnaga, elada võis. Tõsi, töödki oli küllalt. Tõnujad käskisid Labanovitšil sisustada ajalehes riigikohhta käivat osa. Duuma deputaatide kõigist kõnedest otta välja, mis oli neis tähelepandavat ja progressiivset ning nides parempoolsete ja reaktsiooniliste deputaatide kõnede vaid suusoojaks, muu seas, et ajalehe tendentslik tsariametnikele silma ei torkaks. Aeg-ajalt tuli iga Markovite ja temasuguste «tõsivene» jõmmide kõnedele oma hinnang anda. Labanovitš tuli oma tööga toime ja eest maksid toimetajad kinni lõunad Stass Guljašaki juures. Ja niiviisi oli elu kuidagimoodi rõõpasse läinud. Kui tuju oli hea, tegi Labanovitš laule sellest, kuidas kodutud paljasjalgsed lõhuvad puruks keisri trooni, kihutavad minema ja õmblevad tema kuldbrokaadist endile pükse.

Kuid midagi pole igavest päikese all. Ei osanud Labanovitški aimata, et ta mõnusale olemisele Vilnos tuleb juba lõpp. Ühel ööl, kui linn oli juba vaikne ja Labanovitš oma «pesukünas» magusasti magades und nägi, kostis akna prõmmimine vastu toimetuse ust. Labanovitš ärkas kohe, latas, ukse pihta prõmmiti veelgi kõvemini. Ei olnud küll lust, et rusikas oli vägev ja harjunud hilisel öötunnil vastu prõmmima.

Labanovitš tõmbas püksid jalga, viskas kuue õlgadele ja läks trummipõrinana kostvate rusika hoopide saatel paljajalu ukse juurde.

«Kes seal on?» küsis Labanovitš hertunult.

«Avada uks!» kostis võimukas hääl ukse tagant.

«Mida ju ei teagi, kellele avada — seal võivad veel teab ja roovlid olla.»

«Mida avada, öeldakse sulle!... Mitte roovlid, vaid polit-

Labanovitšil vilksatas mõte: mis oleks parem, kas roov- või politsei? Ta tegi ukse lahti ja tõmbus ise kõrvale. Aknast astusid sisse sandarmi-vahtmeister, latern käes, ja järel kolm kordnikku, üks erariides isik ja sandarmi-vahtmeister. Viimane juhtis valguse Labanovitšile näkku.

«Mida siin teed?» küsis rittmeister järsult.

«Tulen ametis,» vastas Labanovitš.

«Kas on?»

Labanovitš näitas. Rittmeister lehitses passi, seejärel vaataski Labanovitšile otsa. Ja küsis juba rohkem inimese kohta.

«Kas on teie asjad?»

Labanovitš avas oma kehva kohvriku, milles oli paar kirjat, õhukesed sokid, mõned kirjad ja täiskirjutatud paberilehed. Sandarmi-rittmeister vaatas selle kõik üle, vahtmeister ja kordnikud tuhnisid toimetusetöös. Midagi nad ei leidnud. Kirjad, täiskirjutatud paberilehed ja mõned käsikirjalised luuletused võttis rittmeister ära. Kõik see pandi protokollile üles. Läbiotsimine lõpetatud, astus rittmeister Labanovitšile karmilt:

«Kui te kolme päeva jooksul ise ära ei söida, siis ma teerlin teid ja saadan vangitapiga oma elukohta.»

Rittmeister pöördus ümber ja astus ukse poole. Tema seltsis lühikes kogu tema kapell.

Tulid, nuuskisid, klähvisid ja kadusid... Hea, et niigi kiiresti Kuld ikkagi töid kuhjaga muret kaela.

Labanovitš enam ei saanud. Tekkis kujutus uuest tulevast ja uuest tegevusprogrammist. Sandarmite ja kordnike ootamatu käik oli kõik plaanid segi löönud. Kõik see päevaga! Selle aja jooksul tuleb kõik asjad klaariks ja edaspidi, teatada ülemkonduktorile, et ta otsiks oma asjades uue «direktori», ja jumalaga jätta tema maja. Kõik, toimetajate juures käia. Võib-olla saavad nemad midagi aidata. Kuid nende toetusele loota oleks mõttetu. Tõnujal oli õigus, kui ta ütles, et Krakovit näeb ta ühes mees niisama palju kui oma kõrvu. Viigu siis oma

Krakovile vähemalt tervisigi. Peas keerlesid mõtted: mida teha, et Vilnosse tagasi pääseda? Ja kuidas jõudis ootamatule otsusele: ta kasutab ära Vilno kuberneri ajalehe «Vilenski Vestnik» ja kõrvaldab abiga takistused, mis teele kerkinud. Selleks aga tuleb kõik toimetusse, ja mitte tühjade kätega. Labanovitš istus laua taha ja hakkas kirjutama väikest jutukest, väga lühedat, ei olnud selles midagi revolutsioonilist, aga polnud tal ka ühist mustasajalastega. Hommikul kella kümnel töö valmis. Autorile endale jutt meeldis, ta kirjutas alla «Ivan Torba».

Käsikiri kaosas, läks Labanovitš «Vilenski Vestnik» toimetusse. See asus toredas majas. Ruumi oli siin puhas ja sisustus rikkalik.

Toimetajat veel ei olnud. Labanovitši võttis vastu toimetuse sekretär, valgetverd klanitud noormees.

«Võtke istet!» osutas ta toolile ja vaatas tulijale kõrgelt otsa.

«Palun vabandust varase tuleku pärast,» ütles Labanovitš aupaklikult. «Ma sõidan provintsi. Aga ma tahan hakata teie ajalehe kirjasaatjaks ja üldse kaastöölooliseks. Alustuseks tõin teile väikese jutukese.»

Sekretär võttis käsikirja, vaatas selle läbi, heitis poola allkirjale.

«Kas see on teie õige nimi?» küsis sekretär.

«Ei, see on minu pseudonüüm.»

«Kõlab hästi,» muigas sekretär ja lisas: «Teie ju meeldib mulle. Järgmises lehenumbris see avaldatakse. Kirjutage ainult oma õige nimi ja aadress. Millega võin veel kasulik olla?»

Labanovitšil oli hea meel, ta ütles:

«Ma tahaksin saada mingit dokumenti, ütleme, kirjasaatjatõendit, milles oleks öeldud, et ma olen «Vilenski Vestnik'u» kaastööline või kirjasaatja. See aitaks mu kaastöölisena ajalehele rohkem kasu tuua.»

«Seda võib saada,» soostus sekretär.

Viie minutiga oli Labanovitšil käes «Vilenski Vestnik'u» kirjasaatjatõend, korralikult heale kõvale paberile kirjutatud, selge pitser peal. See edu andis Labanovitšile uut julgust, kuid ise ei osanud ta veel selle tähtsust täielikult aimatagi.

Toimetajad tegid näo, nagu valmistuks Labanovitši nimetatud ärasõit neile meelehärmi. Nad kõngutasid pead, avaldasid ohtrail sõnul kaastunnet.

«Kui aga oma elukohta sõitmise asemel võtaks kätte ja minna Krakovisse?» küsis Labanovitš Stafanilt ja Vlasjukilt varjatud pilkega.

Stafan lõi piinlikkusest silmad maha, Vlasjuk aga pööras ta teise külge. Stafan ütles:

«Aga ei ole veel käes.»

Stafan vaikis, ta lisas, pannes käe Labanovitši õlale:

«Aga lootust kaotage!»

Vlasjuk pööras näo Labanovitši poole ja andis järgmist

«Kui teate, isand Andrei, Minskis minge advokaat Semilavi juurde. Ta on omainimene ja võib teile midagi head öelda. See on ju advokaadi amet... Mis?»

Stafan tõendas Vlasjukile takka. Nad andsid Labanovitšile advokaadi jaoks kirja kaasa.

«Millel te mõtlete Vilnost ära sõita?» küsis Stafan.

«Mida varem, seda parem. Võib-olla juba täna õhtul. Kui lühikaugele läheb, et sandarmid viivad sind vahi all, siis ei ole kuhugi meeldiv... Aga mine tea, ehk on niimoodi mõeldud koju sõita: siis see ei maksa midagi,» ütles Labanovitš klibeda muigega.

«Anduraha me teile pisut hangime,» rahustas Stafan Labanovitši.

Stafan kordaläinud ettevõtmisest Labanovitš toimetajaile ei taaskinudki. Milleks? Ta oli jõudnud kindlale otsusele juba samal päeval Vilnost minema sõita. Valmis panna tal sõitma pole. Aga ülemkonduktori juures käia, temale kaudselt rääkida ja jumalaga jätta aega jätkub.

Peetemel ja heasüdamlikul Malvina Kazimiravnal oli tõeline kahju, et nende lapsed «direktorist» ilma jäävad. «Õpilased ise kurvastasid — nad olid oma koolmeistriga juba harjunud. Ülemkonduktor maksis ausalt Labanovitšile ve kinni, pannes viieteistkümnele rublale kolm otsa. Mõlemal ta ütles:

«Kui te sõidaksite Polesje rongiga, siis Baranovitšoni ei saaks ma teid ilma rahata.» Labanovitš tänas, Baranovitš poole sõita polnud tal tarvis.

Ja jättis jumalaga ka Stass Guljašaki. Seejärel läks oma koju, kus seisis «pesukuna», peatus selle ees. «Oh, mis pesukünake!» ütles Labanovitš endamisi. «Eks ma saan ka mu unistusi Krakovist, aga ei saanud neile midagi tunda minna.» Ta võttis oma kohvriku ja hakkas juba koju poole kõmpima.

Stafan Vilnost Minski ei sõitnud üle kuue tunni. Paikese-

tõusuks jõudis Labanovitš Minski. Kuivade ja suve lühike külmade ilmade asemele olid tulnud soojad ööd ja päevad. Raudteejaamast linna tülles astus Labanovitš omaaegse sõbra Balotsitši poolt, kellega ta oli seenukiinud, kuni klappinud ja kes oli nüüd pimedate koolis õpetaja. Balotsitš pidas lugu vanadest elukommetest, «riigiteinimise teelt polnud ta kõrvale astunud ja revolutsioonist polnud pooldanud, kuid vana sõbra võttis ta vastu lahkelt, ta ei nokkis teda ebaõnnestumise pärast revolutsioonist loobumist võtus.

«Ära parem naera, vanapoiss,» ütles Labanovitš. «Aga mis sa selle kohta ütled?» Ta võttis taskust kirja, mille ta tõendi ja näitas sõbrale. Balotsitš vaatas tõendit huviga ja tõstis siis pilgu sõbrale.

«Nii et oled järele mõtelnud ja määramisele risti peale tõmmanud?» küsis Balotsitš veidi imestunud bassihäälega.

«Ei, kulla mees, risti mõtlen peale tõmmata lollpead, kuid sellest on veel vara rääkida,» vastas Labanovitš.

Balotsitš näis pisut hämmingusse sattuvat: millele pole viihjab?

«Mida peavad sinu sõnad tähendama?» küsis ta Labanovitšilt.

«Kui Janka Tukala praegu siin oleks, vastaks ta mu mingi aforismiga.»

Balotsitš sattus veelgi suuremasse arusaamatusse.

«Mitte midagi ei taipa. Mis aforismi ta ütleks?»

Labanovitš laiutas käsi.

«Tema mõttekäike ära aimata polegi nii kerge. Ta võib ütelda midagi justnagu piibli Simsoni mõistatus, näiteks: «Sööjast tuli sööki välja ja tugevast tuli magusat välja.» Nüüd oli Balotsitš see, kes käsi laiutas.

«Ajad mul kah tont teab mis udu: mida sügavam metsa, seda paksemalt puid. Võib ainult ütelda,» mõeldi Balotsitš, «et sa oled nagu jännes, keda hurdad taga ajavad sina aga teed haake, et neid jälgedelt kõrvale viia.»

«Just, just!» kinnitas Labanovitš. «Lõpuks oskasid jälgedele sattuda.»

Nad naersid pisut.

«Ja mis sa mõtled nüüd peale hakata?»

«Kui sulle õigust ütelda, siis ei tea isegi. Sandarmid ei saad mind Vilnast minema, sest ma olen politsei valvur. Luba mul selleks ei ole, et Vilnos elada. Seal aga oli mul pisut teenistust.»

«Nii et sa tuled praegu Vilnast?»

«Muidugi jah, vanapoiss!»

«Ja kuhu sa siit mõtled minna?»

Labanovitš vaatas tema otsa.

«Mis oleks, kui sina mulle omas korteris peavarju annak-»

«»

Balotsitš riivas pilguga Labanovitšit.

«Ega midagi, ela päev või paar minu juures.»

«Mulle nüüd tõtt: kui ma ei oleks mitte ärapõlatud lollus, vaid tähtis kroonuametnik, kes tuhat rubla palka saaks, kui kauaks sa siis mind enda juurde jätaksid?»

«Kui hakkad saama tuhat rubla palka, eks siis küsi... Leed, Andrei, ma võtaksin sind enda juurde kauemaks, kui kaua sulle on teada, mida kirjutatakse «Minski Golos'is» ja sellistest nagu sina?»

«Kas seal ajalehes, kus toimetajaks on mustasajalane ja toimetaja reetur Schmidt?»

«Ja mina tea, kes ta on, tean ainult, et ta on «Minski Golos'i» toimetaja ning kirjutab ajalehes selle tüki.»

Balotsitš võttis laualt, kus kõik paberid olid kindlalt kokku ning valitses eeskujulik kord, «Minski Golos'i» laualt ja näitas artiklit, milles kõikvõimalikul viisil hüratasid koolmeistreid, kes Mikutsitšõ koosolekust osa võtsid.

Labanovitš laskis silmad kähku üle selle kirjutise käia ja ütles sõbrale:

«Kas võid selle numbri mulle anda?»

«Huu jaoks olen teda hoidnudki,» vastas Balotsitš.

Hõbra pool hommikust söönud, läks Labanovitš linna: ta otsis otsima advokaat Semipalavi ja toimetajate kirja andma. Advokaati kodus ei olnud: ta oli teadmata kui kaua Lõuna-Ukrainasse sõitnud. Nii et Semipalavile ei olnud enam loota. Ja mida olekski ta võinud ütelda või nõu anda? Arvatavasti oleks käskinud minna oma elukohta ning paluda kohalikele politseivõimudelt luba elada ja töötada Vilnos. «Kuid ma tean ilma preestritagi, et ühepäeva tuleb pühitseda,» meenus Labanovitšile vana sõber.

Ja tulijagasi. Skvääril piiskopimaja vastas otsis ta vaikset nurgakese, istus pingile ja võttis taskust «Minski Golos'i», milles oli avaldatud vihane kirjutis rahvakoolmeistrite pealkirjaga «Ei aru ega südametunnistust».

Luges selle läbi ja jai mõtlema. Ja seal turgatas pöördumise minna «Minski Golos'i» toimetaja, mustasajalase Schmidt juurde ning rääkida temaga sellest kirjutisest umbes samal laadis, nagu nad oli Janka Tukulaga ülekuulamishetkel teinud. Algul paistis see idee absurdne, aga mida kauem ta mõtles, seda rohkem see talle meeldima hakkas. Ja ta mõtles, mis oleks tal kaotada? Toimetaja võib-olla ei tahagi teda rääkida, aga mis sellest katki on! Schmidt kohtas kirjutajaid, et varem olnud ta mereväe ohvitser, varastanud Kroonlinna kindluse plaanid ja sokutanud need tüüri luure kätte. Talle anti selle eest kümme aastat sunnitööd, kuid keiser Nikolai II tühistas karistuse ja ennistas ta toimetaja kodanikuõigused. Ja nüüd on ta kõige riigitruumehena vene inimene. Labanovitši kavatsus Schmidt juurde minna sai täiesti kindlaks. Läheb ja vähemalt vaatab, mis ta seal see on, ning katsub viia jutu vallandatud koolmeistri keda ajaleht hurjutas.

«Minski Golos'i» toimetaja ooteruumis istus kakskümmend meest: vene preester ja keegi lohakalt riides ameerikalane. Preester kutsuti kohe kabinetti. Mõne minuti pärast tuli ta seal heas tujus. Ta nokutas ametnikule pead, andes sellele märku tulla temaga ühes. Labanovitš kuulis sellest, seda, kuidas preester juba ukse vahel ametnikule ütles:

«Ma ütlen sulle, inimene: sel mehel on nappul!»

Nad kadusid.

«Kuidas teist härra toimetajale teatada?» küsis Labanovitšilt punaka habeme ja igava näoga teener, kes ei koonudki mingit vormi.

«Ütelge, et «Vilenski Vestnik'us», Vilno kindralkubermangu ajalehe kirjasaatja,» ütles Labanovitš tähtsalt.

Teener vaatas külastajale aukartusega ja tegi isegi kummarduse. Labanovitš sõnas endamisi: «Näkkab!»

Punaka habemega mees lipsas tasakesi toimetaja kabinetist uksest sisse ja oli silmapilk tagasi.

«Olge head!» nokutas ta peaga ukse poole.

Laias tugitoolis rohelise kaleviga kaetud laua taga istus toimetaja, kuub seljast võetud. See oli madalat kasvuga mees, näost lai, torkavate luitunud silmadega ja raskema hallide juustega. Tal oli seljas vene sark, krae laotud ja sellest tõusis jame kael nagu harjal. Labanovitš, teinud tuse peale ta ainult nihutas ennast pisut oma toolil.

«Millega võiksin teile kasulik olla?» küsis ta võrdlemisi kuivalt.

«Ma tahaksin teiega, härra toimetaja, rääkida mõnda

muutlikke asjus, vaid ka oma kolleegide, koolmeistritega»

Toimetaja ajas silmad pisut enam lahti, kuid vaikis, ootades valmis kuulama. Labanovitš pidas natuke vahet.

«Ma kuulan teid,» ütles toimetaja juba kärsitult.

Labanovitš võttis küljepealsest taskust korralikult kokkumurtud «Minski Golos'i» numbri, laotas selle lahti, näitas üles kirjutise «Ei aru ega südametunnistust» ja näitas seda toimetajale.

«Mina, härra toimetaja, olengi üks nendest, keda teie ajalehes artiklis on nõnda iseloomustatud.»

Toimetaja võttis Labanovitši käest ajalehe ja vaatas hoolikalt artiklile. Ta näoilme muutus sedamaid. Luitunud mees valgatas kuri tuluke.

«Ja mis teil tarvis on?» küsis toimetaja tõredalt, nagu lootes, et ta mitte noore mehega, vaid mingi nurjatu elu-
vana

«Kui kedagi ilmaaegu solgiga üle valatakse,» vastas Labanovitš rahulikult, ehkki kibestunud häälega, «siis on see loomulik, härra toimetaja, et see inimene tahab sellest lõpuks puhtaks pesta.»

Toimetaja, nagu Labanovitšile paistis, oli neist sõnust rahul.

«Ma ei mõista teid,» ütles ta.

«Aga on nimelt selles, härra toimetaja, et see, mida meie ajalehes kirjutatakse, ei vasta vähimalgi määral tõepikkusele.»

Toimetaja vaatas arusaamatuses Labanovitšile otsa.

«Kas te ei tea, mis see on? Te ju korraldasite lubamatu, seadusega vastuolulist koosoleku? Isegi kirjalik otsus oli teil!» vaidles Labanovitš vastu.

Labanovitš vaatas toimetajale silma.

«Kahju, et politseipristav, kel muidugi oli isu kannuseid teha, viis kaasa ainult niinimetatud otsuse. Aga miks ta ei võtnud niipalju, et sellele lisada poolteistkümmend sõnaga viinapudelit? Siis oleks arusaadav olnud, kust ja miks see otsus võis sündida.»

Toimetaja vangutas umbusklikult pead.

«Kas te ei tea, et see fakt, et ühes külas tuli välja kolmekümne koolmeistri?»

«Külas, härra toimetaja, on neid üle kolmekümne. Kui üks lõpetas kooli, läks ta tööle, teine läks seminari, näitas ta teed kümnele.»

Labanovitšil püüdis toimetaja Labanovitšit vahele võtta,

aga see ei õnnestunud tal kuidagi. Kõik, mis Labanovitš rääkis, tundus olevat õige ja loomulik. Siis katsus ta minna ja rünnata teisest küljest.

«Ütelge, kas te tulite minu juurde just nimelt selle teie vastu tõstetud süüdistus ümber lükata?» küsis ta sõnu.

«Uskuge, härra toimetaja, ma tulin teie juurde täiesti juhuslikult. Ütlen teile tott: ma tulen Vilnast ja olen seal oma tahtel. Seal oli mul väheke teenistust — andsin teile legi raudteelase lastele tunde. Kuid üleeile tegi sandar rittmeister mulle kategooriliselt teatavaks, et ma loomulikult lahkuksin, kui ma ei taha, et mind vangitapiga välja viiataks. Samuti andsin mõnikord nii- ja naasugust materjali Vilno kindralkuberneri häälekandjale, ajalehele «Vilnusk Vestnik».»

Labanovitš nägi, et see ajaleht oligi parajasti toimetas laual. Õeldu kinnituseks võttis ta välja oma «talismani» korralikult ja ilusasti kirjutatud kirjasaatjatõendi. Labanovitši silma all muutus toimetaja teiseks inimeseks: ta kadus, nüüd oli ta lahkus ise. Hoopis teistsugusel toonil ütles ta, tõstes Labanovitšile oma luitunud silmad.

«Siis on nii. Kõigest sellest, mis te mulle koolmeisteri koosolekust rääkisite, kirjutage «Minski Golos'ile», kirjutage nii, nagu tegelikul oli. Ma panen selle lehte. Ma arvan, noormees, et see tuleb kasuks teile ja teie kolleegidele. Mina...» jätkas toimetaja ilmse uhkusega, kui ta tegi oma lause ümber ilma «mina'ta»: ««Minski Golos'ile» panevad tähele ja arvestavad tema ekstsellents Minski kuberner ning tema pühadus Minski ja Turovi piirkonna ja nagu ka kõik kubermangu kõrgemad riigiametnikud.»

Labanovitš märkas, et toimetajal on nõrkus iseenesest kiita, ja otsustas seda ära kasutada.

«Härra toimetaja! Ma olen lugenud vähetuntud teie ajakirja Leikinit. Üks tema kangelas ütles bankrot: «Maast-madalast me tõde armastame ja tasu ülemusele teenime.» Ma tahan ütelda, et ülemused on ka teie teie armastust tähele pannud.»

Toimetaja naeratas magusalt. Oli näha, et need sõnad talle meeldisid. Ja kui Labanovitš tänas inimsõbraliku vastuvõtu eest, tõusis toimetaja oma laialt toolilt ning surus tugevasti küllastaja kätt.

«Nii et jäan ootama teilt pisukest artiklit.»

Kui Labanovitš «Minski Golos'ist» välja tuli, oli ta rõõmus tunne, nagu oleksid talle tiivad selga kasvanud. Ilma lühikeseks ajaks ja Vlasjuki abita, ilma advokaat Semipalavita, omal

olul oli ta suutnud midagi iseenda ja seltsimeeste kasuks kirjutada. Kuskil peatumata läks ta kähku Balotsitši korterisse: seal tahtis ta «pisukese artikli» valmis kirjutada.

Õnneks ajaks oli Balotsitš oma asjatoimetused toimetanud, ta istus kabinetis ja korrastas kirjutuslauda, ehkki korter oli seal juba ennegi vajalikul tasemel. Kui Labanovitš korterisse sisse astus, märkas Balotsitš otsekohe, et ta sõber on lõbus ja elevil.

Kuidas siis asjalood on, Andrei? «Su võitu, Griška, teretust ja kriimustust su põse peal?» küsis ta.

«Asjalood on järgmised, Balotsimus-Balota: anna mulle pool kolm lehte paberit, ja saad veel näha, mis ma nende kohta kirjutan, kuhu ja kellele.»

Balotsitš naeris südamest ja lõbusalt, kuuldes, mida Labanovitš rääkis kõnelusest toimetajaga ja kohtumise tulemustest.

«Ile kohta öeldakse: kirikpappi sõela sees läbi viima,» ütles Balotsitš naljatades. Ta võttis lauasahtlist kümme-kolm lehte head siledat paberit. «Kirjuta nii palju, kui meeldub,» ei lakanud ta naljatamast.

Labanovitš otsis korteris omaette nurgakese ja asus

Labanovitši artikkel pealkirjaga «Kuidas asi oli» ilmus ajakirjandusel päeval «Minski Golos'is» «Võluri» nime all. Kelle läbi lugenud, tegi Balotsitš suured silmad ja vaatas talle meele vaikides sõbra otsa.

«Kas katsu nüüd jälile saada, kus on tõde, kus kaval väljamõeldis?» ütles ta suures elevuses.

«Tõde ja väljamõeldise vahel, kui see sarnaneb tõega, on raske piiri tõmmata, mu sõber,» vastas Labanovitš «Nende sõnad annab koe elu ise.»

Konkslikku juttu ajad, vanapoiss. Kui pole klaasi head meelekäki ära visanud, ei taipa mõhkugi.»

Ütleb need sõnad, astus Balotsitš oma üsna ilusa ja lausa hubase puhvetkapi juurde, võttis sealt suure pudeli ja pani lauale.

«Ei on, vanapoiss, umbes nagu poola starka. Hulk aega olen teda hoidnud mingiks pidulikuks puhuks.»

«Ja sellega, mu kallis Balotsimus, sa näitad, et oled õige sõber, nagu olid seminariski.»

Nastoikat klaasidesse valades ütles Balotsitš tõsiselt.

«Tead, Labunja, see artikkel tekitab kui mitte pöördumist, siis täieliku segaduse kohtuametnike, samuti poliitiliste võimude hulgas, sest «Minski Golos» on neile usustanud ilks.»

«Egas midagi,» sõnas Labanovitš ülemeelikult klaasidesse tõstes. «Aidaku jumal meie vasikal hundist jagu saada.»

Õhtul, pärast südamlikku jumalagajätmist Balotsitš seadis Labanovitš sammud raudteejaama poole. Ta võttis kaasa mitu eksemplari «Minski Golos'it», milles oli trükitud tema artikkel. Vagunis istudes mõtles ta sellele, kuidas imestavad koolmeistriametist vallandatud sõbrad, kuidas äkitselt kuulevad «Võlurist». Keegi neist ei mõelnud arvata, et see on tema, Labanovitši kirjutatud. Ta meel oli rõõmus ja naer tikkus peale. Ta mõtles eeskätt oma suhtes rale Janka Tukulale, mõtles, kuidas talle hästi mõnustada oma seiklustest rääkida.

Rong jõudis Stavbunõsse kella üheteistkümne paigutuse hommikul. Et Jankaga mitte teineteisest mööda minna, otsustas Labanovitš käia tema endises korteris. Jaama alevisse oli umbes pool versta. Suur aga oli sõprade üllatus ja rõõm, kui nad tänu õnnelikule juhusele kohtusid teineteisel seal kohas, kus see ristus jaama poole pöörduva teevaruga. Nad sööstsid teineteisele vastu.

«Janka!»

«Andreil!»

Sõbrad surusid tugevasti teineteise kätt ja suudlesid.

«Kuidas sa ometi nii järsku siia kukkusid? Kust sa tulud?» küsis Janka rõõmsas hämmelduses.

«Minu teekäimiste aeg pole kellestki ära määratud, kuid minu teed on mõõdetud üksnes jumala ja sandarmite läbi,» vastas Andrei pidulikult.

«Sa räägid nagu mingi ennemuistne prohvet,» naeris Janka, aimates tähtsaid uudiseid, mida sõber nüüd peab pajatama.

Kuid Andrei küsis:

«Kuhu siis sina hakkad rändama?»

«Ega ma ise rända: mu jalad on kuradite võimuses,» vastas Janka sõbraga ühel toonil. «Mõtlesin, et lähen Minski, aga kui sind nägin, siis kuradid taganesid minust ära — mingit Minskit!»

«Hästi öeldud!... Tead, Janka, ma mõtlesin kogu aeg

et pean me mitte teineteisest mööda minema. Aga meie võime kätte ja saimegi kokku!»

Kui veab, võib ka viisumees tantsu lüüa,» tõendas Janka vanasõnaga takka. «Anna aru oma aja üle, mis pole kellestki määratud!»

Labanovitš vaatas ümberringi ja ütles tasakesi:

Igal viljal aias oma aeg. Oma aeg metsamarjal ja oma aeg puravikul... Kuule, Janka, hüppame õige alevist läbi, võtame teele kaasa seda, mis inimese südame rõõmsaks teeb. Lähme kaugele tänavaist ning majaseintest ja seal, kõrvallises paigas, avame oma südamed ja anname prii voli oma sõnadele.»

Kuo, mida tähendab toimetuses olla! Kohe näha, et inimesed rohkem aru peas! Ja tola on see, kes hakkab selle vastu vaidlema.»

Sõbrad läksid Genja-tädi juurde kõrtsi, et suupistet hõlpsalt võtta. Esimeses mõnuses kohas Neemeni kaldal nad istusid.

«Tule siin meie suud lahti lähevadki,» ütles Labanovitš. «Tule, Janka-poiss!»

Nad istusid haljale rohule lopsaka pajupõõsa taga, mille puitkesed nõtked oksad sirutusid Neemeni kohale. Häiritud luhamünt levitas enda ümber teravat lõhna. All vastu kuldajärsakut veeretas jõgi peatumatult edasi oma selgeid voolu otsekui puhast hõbedat.

Mis sa arvad, Janka, eks ole siin kena, mõnus ja rahulik?» küsis Labanovitš ringi vaadates.

Mis hea, see hea, aga mitte seda ei oodanud ma sinu suust,» vastas Janka. «Tuleb välja, et kõvast äikesest vähe tuleb!»

Andrei naeris.

Tead, ma olen ainagi mõtelnud, et kui ma sinuga kokku saan, kuidas ma siis sulle sellest kõigest rääkima hakkan, mis vahepeal on juhtunud. Ja nagu polegi säärast algust leidnud, mis rahuldaks nii mind kui sind.»

«Mida võta pudelil kork pealt, võib-olla päästab ta su keelepaelad lahti,» ütles Janka otsustavalt ja lisas: «Mu sõna nimab, et sul on midagi põnevat rääkida.»

Labanovitš võttis taskust pudeli, paberisse keeratud suupistepi ja leiva. Janka ootas ega pööranud sõbralt silmi. Andrei ütles:

«Senikaua kui ma lauda katan ja siin toimetan, loe sina, aga see artikkel läbi.»

Janka pihku pisteti «Minski Golos». Ta päris neelas sil-

madega artiklit. Labanovitš lõi kas vorsti ja jälgin van
sõpra. Mida rohkem Janka luges, seda enam ta näost ma-
tus, kaotas järje, hakkas mitu korda uuesti otsast pealt
silmitses autori nime ja pealkirja. Lõpuks hõõrus ta
ja jäi pika pilguga Andrei otsa vaatama.

«Mis sa selle kohta ütled, Janka?» küsis Labanovitš.

«Oh sa heldus! Oh arm ja halastus!» oli Janka nagu a-
ära. «Kas mu silmad mind ei peta? Ega ma pole pime
jäänud? Ega ometi vanakurat mind ei eksita?» Janka
üleannetult risti ette. «Mis see ometi peab tähendama?»
laotas ta käsi ja kahmas järsku pudeli. «Jooma, joome
hea inimese terviseks, kes «Minski Golos'is» kodut-
«küünlaotste» kaitseks häält tõstis!»

«Jooma!» oli Andrei sõbra poolt. «Kuid klaasi o-
ära unustanud. Mille seest me joome?»

«Kuidas mille seest? Kui lehm on, saab kõieta kah l-
Janka ulatas pudeli Andreile.

«Sinu viin ja sinu uudised! Olgu sinuga jumala õnnistus,
isake Andrei! Võta klõmakas! Pudelisuust oma suhu!»

Andrei lõi pudelil korgi pealt.

«Nii et rõõmustagem ja olgem väga rõõmsad, Janka, va-
kaim. Taganegu meist kurjus, ja asjad, mis hästi alustatud
lõppegu hästi. Ole terve!»

Viin klugises Labanovitši suhu. Tubli klaasitükk kum-
tas ta endal kõrist alla.

«Niisama palju võta ka sina, vanapoiss,» ulatas ta pudeli
Jankale ja näitas sõrmekuunega klaasil, kui palju ta
pidi jooma.

Janka võttis pudeli, vaatas Panjamoni ja Stavbunõ pool-
seejärel pöödnud näoga Mikutsitšõ suunas, tõstis silmad
Dzjamjani kuplale.

«Kas kuulete, alevid ja külad, ja sina, Dzjamjani kup-
ja teie, teed, mida mööda oleme käinud, käime nüüd
edaspidigi! Teie terviseks! Ole terve sinagi, hea inimene,
kes ütlesid meie kasuks hea sõna «Minski Golos'is»! Tuli
sulle praegu kerge luksatus peale! ... Ole tervitatud sinu
Neigertava küla!»

Labanovitš muheles. Janka klugistas kahe sõõmuga on-
portsjoni alla, ähatas, pühkis käega üle suu, sügas ninu
ütles:

«Saab vist veel võtta!»

«Viina ju veel on,» loksutas Labanovitš pudelit. «It-
kame nüüd peale!»

Janka silmitses pudelit, takseeris silma järgi, oli ta mõõt-
«järgi rüübanud, ja kuulutas:

Natuke liiga sai võetud! ... Tead, see on mul juba lõ-
tõõ juures jääb mõõdust puudu, aga viina võtmisel
«hakkab üle!»

«Mõh, nüüd sa luiskad pisut iseenda peale, Janka.»

Janka jah, sest mu meel on lõbus ja viin hakkab peas

«... istusid jõe kaldal põõsa all, sõid, naljatasid ja
«... pudelit. Kui see tühi oli, andis Janka oma tun-
«... vaba voli.

«... olemas aukandjat, keda ma täna kadestaksin?

«... saarast lossi või paleed, mille ma vahetaksin

«... vastu Neemeni kaldal? Mitte midagi sihukest
«... Janka heitis energiliselt käega.

«... sa küll nii õnnelik oled?»

«... asjast: üks on artikkel ja teine see pudel siin,
«... küll tühi.»

«... pudel võib muutuda täis pudeliks. Aga kuidas sa

«... Võlurisse?» Kui suur sinu arvates on tema täht-
«... jaoks?»

«... kallis mees, on vihm kibeda põua ajal! ...» hüüa-

«... «Vaata korraks luhale ja mäekinkudele: päike

«... nad kevadel ära. Siis aga tulid vihmad, ja neil

«... tarkama. Nahtavasti on ka meie kasuks mingi

«... poore toimunud»

«... samuti arvab ka Kotsik Balotsitš. Ta ütles

«... «Minski Golos» on politseinikele, pappidele

«... «... niisama hästi kui ususümbol vagadele krist-

«...

«... huiudis Janka.

«... Janka,» tegi Andrei äkitselt teist juttu, «kui juba

«... olgu — hüppa korraks Monja poole sisse, ta on

«... üle silla, ja võta veel üks poolik, siis ma räägin

«... «Võlur» mustasajalaste ajalehte sai ja kes

«... on»

«... või maailma lõppu jooksen selle pärast!»

Labanovitš tahtis raha anda.

«Minu kopikas pole kah lopergune,» lükkas Janka sõbra

«... ja jooksis Monja poole.

«... pajupõõsa all rääkis Labanovitš sõbrale kõi-

«... seiklustest — kuidas teda Vilnast minema saadeti,

«... Minski Golos'i» toimetaja jutul käis ja mis sel-

«... tuli.

«Tean küll, mu sõber Jan,» ütles Andrei lõpetades. «tõde, mis peidetud, on alasti tõest huvitavam. Ja ma tundub, et sa oled sest «Võluri» loost isegi pettunud. Al harjutamised läksid asja ette.»

Imetledes ütles Janka:

««Võlur», küll oled sa kavalust täis!»

27

Mõneks ajaks seadsid Andrei ning Janka end siin Martsini viljarehes. Rehi oli suur ja kui selle oleks kogu seharjani vilja ning heina täis pannud, siis oleks see varandust jätkunud kolme nii suure talu jaoks. Tähtsääres oli võrdlemisi suur hunnik mullust hiirte pihustatud põhku. Riided alla laotanud ja kodukootud tekk peal magasid sõbrad seal sügavat talupojaund. .

Viljarehes just ehitatigi nii, et õhk väljast vabalt pääseks, seepärast oli nendes harilikult palju praugu. Neid oli laiade väravate kohal ja piki tervet murdepiiki. Mõlemas katusekelbas oli isegi paar klaasideta akent, kuhu pääsukesed sisse ja välja lendasid: neile meeldib väga viljarehtedes pesitseda. Tuleb lisada, et praod jäeti rehesse nõtkeks, et vihma sisse ei sajak ja talvel tuul ei sisse ei tuiskaks.

Päike tõusis. Ärkas kirgas suvehommik. Tuhanded praod ja augud löid päikesest hiilgama, terve viljareht tähtsus sädelevaist valgusvoogudest, säras, hakkas elama ja hiilgama kuldsetes kiirtes.

«Võtku tühi, aga ei ole keiser ilmiski midagi näinud,» ütles Janka ärgates ning jäi imetlema heledat valgusvööte, milles tantsisklesid miljardid tolmukubed. «Kas kuuled, mis ma sulle ütlen?» küsis ta, kui häält ei teinud.

Andrei jälgis parajasti, kuidas väledad pääsukesed pesade kohal kergeid tiibu lehvitasid, ise meeldivalt vaatades.

«Kas tead, Janka, ma pole kunagi näinud, et pääsukesed üksteisega kakleksid,» lausus ta, lastes sõbra sõnad kõrvust mööda — ta lihtsalt ei kuulnud neid.

«Imekenad linnukesed!» kiitis Janka takka. «Kui nad hakkavad pesa ümber sädistama, siis tulevad mul meelde külanoorikud, kes vahel ämbritega kaevu juurde kogu

hõlvad ja valju häälega lõõritavad, sest nad lihtsalt peavad seda tegema.»

Viljarehte kostsid ka argipäevase talutegevuse kajad ja pillumähe tööpäeva hääled. Mitu korda kolksatas elumaja akna ja klauksus laudavärav — ema läks lehma lüpsma. Tööaegses kaevuvinn. Väheke hiljem hakkas rahiraud konna lonksima — sigadele tehti sööki. Siis oli kuulda Andrei teise venna Juziku pahurat häält: poiss ajas lehmi karjamaale, kuid polnud und täis maganud, oli vihane ja valas oma pahameele välja lehmadele. Onu Martsin keeras Juzikut samuti vihase käratusega:

«Mis sa roogid lehma piitsaga? Mis ta sulle teinud on? Ma veel võtan sellesama piitsa ja äigan sulle mööda selga!»

Juzik vaikis, senikaua kui ta õuest väljas oli, siis aga hakkas vastu:

«Põn ikka ei ulata: käed lühikesed! Ja piits, näe, on minu peos.»

«Pants peale, ninatark, võib äkki minugi pihku sattuda!»

Onu Martsin istus puulõmmul ja pinnis vikatit. Haamri lööktooniline kõlksumine vastu puupaku sisse löödud raudvõlvi sautis õuest kostvaid hommikusi hääli. Kõigile varandustele häätele lisandus nüüd kuke vali kiremine.

Labanovitšile tuli meelde, kui kibe aeg praegu käes on: onu Martsin seadis vikatit valmis, sest heinaniit oli uksest välja. Pidi ruttama, sest kui Russinavi mehed oma siilud ära niidavad, siis lasevad näd kohe hobused ädalale. Ja kui onu kaks siilu järele jäävad, siis hobused lähevad peale ja tõmbavad heina ära. Labanovitši südametunnistus ütles, et peab Martsinile appi minema.

Hobrad pikutasid sõna lausumata. Kumbki oli ametis oma mõttega. Korraga katkestas Labanovitš vaikuse:

«Tead, Janka, mis aforismi ma sulle ütlen?»

«Mis siis?» elavnes Janka otsekui unest ärgates.

«Igal asjal siin ilmas on lõpp,» ütles Andrei pidulikult.

«Pantsa õige, nii nagu õige on seegi, et kui inimesel kõht tühi, siis tahab ta süüa,» tõnkas Janka.

«Kui on õige, siis jätkub meil vedelemisest. Kobime ka ühes!»

«Lühikese aforismi pärast ei maksa üles kobida,» togas Janka ikka veel, kuid ronis teki alt välja ning jäi põhule istuma, üteldes: «Küll aga on siin mehine magada! See tulebki magamine, vaid lausa jumalate joomaaeg!»

See viljarehi on suvila mis suvila, paradiis, millest polnud aimu Aadamal ega Eevalgi.»

Sõbrad tõmbasid endile kahku riided selga ja läksid Neemeniäärde pesema. Viljarehe juurde tallatud parajal, mis viis jõe kaldale, sõbrad seisatasid, et teha onu Martsini. See oli «varssavi nokatsi» otsmikult lase tõuganud. Omal ajal oli Martsin seda kandnud juba päeviti. Nuüd oli ta vana, polnud tal enam vana harrandlikku vurhvi, vormi ega värvi, kuid praeguse kujul meenutas ta mõisameeste peakatet.

«Noh, kuidas magasite?» kuis onu sõpradelt ja naine nina paremale ning vasakule, vajutades sõrmenukiga ühele, siis teisele sõõrmele.

«Magasime nagu nelikümmend meest,» vastas Janka Andrei küsis.

«Kas onul mõni vikat ka üle jääb?»

«Miks mitte! Jaab, ja rohkemgi kui üks.»

«Siis pane nad kenasti valmis: lähme kõik koos. Ja Russinavi mehed kirjutagu endale kõrva taha, et nad niiduga ülearu peale pressivad, siis võib neil vikat kanda löödud saada,» lõõpis Andrei.

Onu Martsin hakkas naerma. Ta pidas lugu Andreist õepojast ja kui kõvast niidumehest. Ja teadis, et saadavalisega kõige sappa ei jää.

Järgmisel hommikul koidu aegu võtsid onu Martsin ja Andrei vikatid, haamri ja alasi ning läksid Jolava niitma. Janka ning Jakub pidid neile sinna hommiku järele tooma ja rehad kaasa võtma: tööd jätkub kõigale.

Jolava oli Andreile juba maast madalast meeldnud. Seal kasvas palju vägevaid tammi, nii et nelja mehega hädavaevu ulatus tuve umbert kinni võtma. Tammed olid enamasti jõe kaldal, nende ladvad mustendasid kuni pesadest. Kaugemal luhal kasvas tihe sarapuupõõs. Onu Neemen aga keerles nii kaunilt ja tegi selliseid kääneid, et pidid neid tahes-tahtmata imetlema.

Luhaheinamaa oli Jolavas väga hea, iseäranis Neemeni kalda lähedal. Luht ja maa, kus asus onu Martsin, tal kuulusid vurst Radziwillile. Ennem oli see olnud nime Movša Peretsi käes, kes pidas Mikutsitšõs kõrtsi. Kui Witte seadis sisse viinamonopoli, likvideeris Movša oma majapidamise ja kolis Panjamoni, vürstima rentnikuks aga hakkas onu Martsin.

Onu Martsini talust Jolavasse tuli neli versta. Meie hõnalised jõudsid luhale, kui päike metsa takka hädavaevalt paistma hakkas. Onu Martsin ei raisanud aega. Ta tõrkis vikatilõe otsapidi maa sisse, riputas koti, mille sees olid

alasi, kargu külge ja läks ise oma heinamaa ümber vaatama. Ta vaatas järele, kas vaiad seisavad lohal, ja hakkas siis luhikeste sammudega kaima ümber tehesi, ajades niimoodi sisse sihi, et niidu üht poolt üle minna. Inimestel oli heinamaad nii hõlpsalt hoidsid kiivalt iga jalatait.

Onu Martsin ja Andrei otsustasid alustada niitmist kiivalt, nogusamast kohast, kus luht oli veisejalga- ja laara soobatud, et nende jaljed jäid sinna kauaks.

«Kui rohi oli paiguti niiske, see-eest aga kasvas siin roheline rohi, ehkki üksluine. Onu Martsin ajas sihi kuni heinamaasiilu keskpaigni. See tükk jaotati kolmeks. Martsin võttis endale halvema osa. Vikatid luisati

«Kui vikatiga keerutama hakata, tegi onu mütsi ümber ristimärgi ja ütles: «Issand, anna õnnis- Andrei oli selle ajaga juba jõudnud paar korda osa- ja hooritada.

«Kui noor, hommikune kaste oli ta niiskeks ja pehmemaks muutunud. Hasti pinnitud ja luisatud vikatid aina vihi- mädaks. Rohi langes kergesti jalalt ja lükkus ladusalt üksteiseks kaarteks.

Niitjad olid küll teineteisest eemal, aga andsid kõigest ühe talle pihta. Päike nihkus ülespoole ja hakkas kõrve- niitma. Martsin visati peast Higi tõusis otsmikule. Tõmmati ühegi. Mõlemad olid higist märjad, aga kumbki ei tahtnud. Heinamaast oli jää- niitmisel ainult lapikesed, kui Andrei vikatit luisates ühe kat ja temaga ühes Jakubit. Kuid polnud mahti ühele vahtima jääda, sest onu Martsin oli oma jagu ühele lamas. Siiski jõudis Andrei märgata Janka pea ümber võrku otsekui ennemuistse vägilase kiivrit ja ühele kannergut, kus arvatavasti sees hapupiim — ühele ühele see maitset. Jakubil oli õlal paar reha ja ühele kott «padajanniga», nagu palgiparvetajate ühele toidumoon. Andrei ei teadnud isegi, miks ühele niitselt nii kerge olla.

«Kõnni minuti pärast jõudsid riisujad onu Mart- sin juurde.

«Tublid poisid!» Mart- sin hakkas poistega tulema Andrei poole, kes lõi viimast kätt. Onu ütles lõbusalt:

«Vahel, vikat, kaste kamul, kui rohi kastest kuivaks muutub, siis niitja ise koju laeb!»

Niitjad ja heinariisujad läksid kõik neljakesi Nõmme kaldale tamme alla.

«Täitsa hea, et võrgu kaasa võtsite! Annaks jumal vist sellele, kel see ütle mata tark mõte pahe tuli,» ütles Andrei.

«Siin on Jakubi käsi mängus,» vastas Janka.

«Jakub pole ükstakõik poiss, vaid lihtsalt kullatükk,» ütles Andrei.

Onu Martsin lisas:

«Teil pole veel aimugi, missugune nupp Jakubil on.»

Martsinil oli ka endal hea meel, et Jakub oli tal meel võrgu kaasa tuua.

28

Jakubi meelest polnud aastas lõbusamat ja rõõmsamat aega kui heinaaeg. Ja kus mujal saakski nii palju hulla oma osavust näidata ja vallatust teha kui heinanudul! Ta ju ütles, et ega töö luhalt pole raske. Kui mõnus on ta detud ja pisut nartsinud kaarte lõhn! Ja ega ainult hõlmine pisikest Jakubit huvitanud: mis imeasju kõiki heinamaal näha. Töö haarab sind täielikult, pealaest jala tallani.

Jakub jälgis üksisilmi, kuidas onu Martsin valget viikatiga töötas. Poisi meelest oli ta maailma parim tal. Tundide kaupa istus ta Martsini juures, kui see valget pinnis, tal ei jäänud tahele panemata ükski onu lubus. Onu Martsin iga kord ei aimanudki, et õepoja silmad ta nii teraselt jälgivad. Vahel andis Jakub talutoo asjus nõu, matult nii head nõu, et onu ei jõudnud ära imestada. Talistel puhkudel võttis ta mõnikord õepoja ümbert kannu, suudles ja ütles:

«Jakub, mu poiss, sa oled päris kullatükk ja pea on sinu hele.»

Kui onu Martsin ja Andrei maalapil kasvava tamme alla keha kinnitasid, ei jäänud Jakub ootama, et teda kutsutakse midagi teha. Ta andis Jankale reha ja võttis ise tera.

«Lähme, riisume heina nõo põhjast ära ja kanname te põndakule, seal ehk on ta juba õhtuks kuiv.»

Janka ei vaieldud Jakubile vastu, sest poiss rääkis õigust. Kuiverna heina vedasid nad sületäite kaupa tamme alla: parast sooki on hea puu vilus heinte peal pikutanud.

258

«Kas teil ei oleks pahe tulnud seda teha, nagu ta hiljuti ka teie tunnistas.»

«Kas teil ei pikutanud kaua, ehkki oleks tahtnud pisut pikemat?» Selle põhjuseks oli mutivõrk, mis seisis siin- ja seal all, para ülespidi. Üldse oli onu Martsin kogu aja kala puudma. Sun aga oli kohtki hea ja ükski kalapüüja polnud veel kaldaäärsetes soppides sumamas. Kalapuuk mõlkus meeles ka Andreil ning Jakubil. Kuid kõigepealt oli vaja töö ära teha. Janka oli ainuke, keda kalapüük ükskõikseks jättis: ta ei teadnud veel, kui mõnus on mutivõrguga püüda.

Päikese loojumiseni jäi veel poole tunni ümber, kui heinad juba kõik kokku riisunud ja saadudesse pandud, et ta järgmisel kätel tulitama ei läheks. Onu Martsini suureks meeleheaks jõuti ka teine heinamaasiil maha niita. Kui ilm veel päeva või paar peab, on hein luhalt tehtud ja küüni.

«Kuidas on, poisid, kas lähme kalda äärde võrku?» küsis Martsin lõbusal toonil oma tööväelt.

«Täna on just paras aeg jões lobistada,» lausus Jakub hehkult.

«Kas võinud juba ammugi,» oli Andreigi samal arvamus.

«Huvane, siis muudkui hakkame pihta! Sina, Jakub-poiss, võt oma kätte tubaka ja keerad meile plärusid, sest sinu õpetl on suitsuisu iseäranis suur.»

«Täna aranis siis, kui kala tuleb,» arvas Andrei.

«Sina aga jatkas käskude jagamist:

«Jätkad jäävad sinu valvata, Janka, sest kõik tuleb sinu koorida peale mütsi... Pole küll tarvis nagu post sinu juures seista,» andis Martsin kohe järele, «aga silmad ei maksa.»

«Kannuga toetan ühist üritust!» vastas Janka soldati hõlmal.

Onu Martsin võttis võrgu ja sumas esimesena jõkke. Andrei ja Jakub läks ka Andrei. Mõlemad olid alasti, ainult Janka püksid. Sumada alasti vees, kareda rohu seas, pole mõnus. Hoopis teine tubakas oleks siis, kui kalad tuleksid selga panna. Kuid neid polnud kaasas, sest oli liiga peen uhed tassida.

«Kas vanapoiss, summime selle põtku läbi,» ütles onu Martsin.

Põtku kutsuti kaldaäärset seisuvee riba. Harilikult oli see roheline august, rohtu, lömmulehti, vesiheina ja kõrkjaid.

259

täis kasvanud. Põhjast kerkisid veepinnani üles rohud nagu peenikesed niidid. Pinnale tõusnud, lüüsnud ümarikud valkjad lehed vee peale. Paiguti oli aäres roogu ja kalmust. Neis veepadrikuis oli peidunud kes puhkas pärast täisõgimist või lihtsalt varjas oma vihase vaenlase havi ja ahvena eest.

Kalapüügil oli juhtimine onu Martsini kui sel alal asjatundlikuma ja kogenuma mehe käes. Ta võttis selise ühest otsast kinni ja tema abilise teisest ning nad hakkasid hiljakesi kalda poole tulema. Võrk läbi kergesti läbi vee kaldale lähemale. Vahel juhtus mõni ohmakas sainas või latikas põgenemisel veest hüppas ja võrku sattus.

Onu vaatas välja koha, kus võis saaki olla, ning oma käealusele sosinal käsklusi.

«Vaiksemalt, vaiksemalt! Noh, lase võrk tasa-tasa ja ning vaata, et ta juurika või mätta peale ei jääks, kala läheb alt läbi. Nüüd, lase sisse!»

Võrk lasti väljavaadatud kohas täiesti põhjani. Andrei seisis liikumatult võrgu otsa juures, samal ajal aga onu Martsin teises otsas selisest kinni, sikutades jalga kaugemale välja kui võimalik ja «müttas» sellega, hirmutades kala pikkamisi edasi. Siis tõstis Andrei samuti jalga ja lobistas sellega, et kala ei jääks kalda äärde. Seejärel kerkitasid nad võrku, kusjuures seda tuli teha kiiresti. Nüüd püüglriist esimest korda sees.

Kui võrk esimeseks loomuseks valmis oli ja teda vähemalt tõmmati, lõi mutipäras akitselt vulksu ilmatu suur hüppas kõrgele üles, lendas kaares läbi õhu ja pidi hetk vette tagasi lartsatama! Nagu tiiger sööstis onu Martsin jaole ning tõmbas võrgu alla, et teda kinni püüda. Jooksid kohale Jakub ja riietevaht Janka. Suur oli neil kõigi rõõm, kui võrgupäras viskles oma viienaelane hüppas.

«Ei lähe sa kuhugi, va poiss!» hüüdis Martsin suurselt.

Andreiga kahekesi vedasid nad võrgu kaldale, hoides mutisuud ülespoole, ja alles veest kaugel väljas podranud ta kummuli. Kena purikas, võib-olla suuremgi, kui algu oli paistnud, rabeles ja viskles hulk aega, kuni üks kord nõrkes.

«Küll te aga olete kibe kasi, onu Martsin! Poleks ta olnud, ujuks purikas praegu Neemenisse!» ütles Janka vaimustusega.

«See on harukordne juhus, kulla mees, meil lihtsalt

«...» arvas Martsin. «Aga kui talle on määratud sattuda püügi või panni peale, mis siis ikka parata.» Harva lubas onu Martsin endale kiitlemist oma oskustega, ehkki ta oli talunik ja osav mees. Ja ikkagi püsis Martsini lopsakates vaimudes veel tükk aega õnnelik muhelus.

Nüüd, teate, saab minustki varsti kalamees,» ütles

purikas tekitas palju rõõmuelevust. Onu Martsin ja Andrei sumasid otsemaid uuesti Neemenisse. Päike polnud veel loojas, kuid ta hiiglasuur punane ketas oli juba silmapaistlik laskumas. Loomusekohad aga olid veel peaaegu tühjad. Kalamehed liikusid piki kallast veelgi tasemini. Nad rakisid sosinal, panid võrgu sisse, tõmbasid. Onu Martsin ütles Andreile tasakesi:

Kul tunned, et võrgus midagi rabeleb, siis tõmba ülespoole, siis on kindlasti havi.»

Peaaegu iga loomusega juhtus tulema mõni väiksem kala oli ka poisimaid. Kalameeste ja pealtvaatajate meele ajas lüüvile sainas. See oli küll kahenaelane, aga mõllu oli võrgus nelja naela eest. Ja siiski olid kõik rahul, liiatigi kui võrgus peale säina pladistasid üsna kenad latikad. Ihtu kaadi särgi, ahvenaid ja teibu. Võrku jäi ka kohmakas lute ja üks ütlemata väärikas ning laisk linask. See tõmbas võrgus nii rahulikult, et onu Martsin esialgu ei märkanudki ja oleks ta peaaegu juba koos võrguga vette tapud visanud.

Õhtu oli käes, hakkas hämarduma. Oleks pidanud veest välja ronima, kuid Martsin tahtis ilmingimata veel kord võrgu ühe kalmusemätta juures sisse lasta. Teda säititi kann ja suure ettevaatusega. Viimaks sumas onu jalaga. Nad mõlemad Andreiga müttasid väheke. Martsin kerkitas võrku suurte lootustega. Kala ei olnud, kuid võrgus lootas tähtsalt vatsakas roheline konn, tunnistas imes- tusega oma harjumatu ümbrust. Jakub pidi ennast katki

Kala mis kala, aga ei saa tast pala!» lagistas ta.

Onu Martsin raputas võrgu tühjaks ja loputas siis puh- tas vooluvees igasugu sodi ning kõntsa ta küljest ära.

Kalamehed pesid end hoolega puhtaks ja läksid kaldale rüüteluma ning saaki üle lugema. Püük oli enam kui rikkalik. Onu Martsinil tuli aga mõte suuremad kalad homme loomulikult või veel parem täna Panjamoni viia. Homme aga on parajasti reede, õhtul algab juudi püha — sabbat. Sellisel puhul on kala järele erakordselt suur nõudmine. Onu

kavatsus leidis poolehoidu. Kodus sorteeriti kalad ära. Väiksemad jäeti endale, paremad aga viisid Andrei ning Janka Panjamoni. Uksest välja jõudnud, ütles Janka:

«Kui nutsin, ma rumal, ei avitand jumal, siis hakkasid lusti pidama, ja minulgi hakkas vedama.»

«Me sattusime heasse voolusesse,» möönis Labanovitš. «Ja mis toob homme päev, peaks seegi olema rõõmuka.»

«Hea on olla luhal, kui heina tehakse,» tunnistas Janka.

29

Vahel, nagu öeldakse, satubki inimene õnnelikku voolusesse, mis sind nii lähedasti elulainetel edasi kannab, et sa ihkad väga, et see voolus sind võimalikult kaua haldaks, suisutaks ja kiigutaks, kuskil pörutamata ja auku kohtadel pillutamata. Kuid nii on see väga harva ja vahelühikest aega. Sinu voolus on äkitselt hajunud, ära kadunud nagu kerge hommikune udu ja sina leiad ennast ikka endiselt lõhkise küna juures.

Andrei ning Janka sattusid kalapüügihoogu. Esiotsa olid neil õnne. Kalast said nad veidi leivakõrvast. Vahel ütles Janka:

«Tuhja sest koolmeistriametist! Lükkan seierid kalapüügile!»

Jankal mõlkus meeles isegi muretseda teine mutt, kui nad ühe võrguga püüdsid keskelt labi kümme naela siis kahega püüaksid pool puuda.

Andrei raakis sel puhul Jankale:

«Ükskord ma läksin üle silla Panjamoni. Silla all on Neemeni jõe vana säng, mis lömmulehti ja igasugust parka täis kasvanud. Vesi oli madal ja mudane. Seal mudalontsikus mässas salkkond naisi käsinoodaga. Kui nad kala kätte said, siis oli kädistamist, kisa ja lärmi laialt. Üks juba vanem Panjamoni naine, kes hoidis hambus jämedat platu ja imes seda nagu lutti, ütles suure õhinaga: «Nüüd on püüan palju kala ja kui jumal annab, ostan hobuse!» Kõik sinagi ei ole selle naise sorti?»

«Ja misjaoks sa ometi pead purustama minu võib-olla parimad unistused? Kas siis inimene ei tohi vähemalt oma mõtteski õnnelik olla?» küsis Janka.

«Ka see naine oli omas mõttes õnnelik, aga kas ta kala püügist hobuse ostis, seda ma ei tea. Arvatavasti mitte.»

Heinategu, õnnelik aeg, oli vahepeal lõppenud. Kord ütles Martsin Andreile:

«Hinnu on meil heinaga kitsavõitu. Tuleb õhvake maha müüa. Kahju teisest! Kena õhvake!»

Andrei vastas:

«Tead, onu, mis oleks, kui kapsaia tagant tükk luhamaad üles künda, sõnnikut panna ja kaera-vikisegatist peale külvata?»

Onu Martsin jäi mõtlema.

«Arvad või?» küsis ta.

Mõte meeldis talle.

Järgmisel päeval nägid Andrei ning Janka kalalt tulles, et luhulamm oli üles küntud, hoolega äestatud ja isegi rullitud. Andrei vedas seemendatud maalapile salamahti tühka ja külvas seda ohtrasti maha, kuni nägi tihedat rohelist kaera ja vikki tärkavat.

Juba heinaniidu ajal sai Labanovitš kirja Raiskilt, olematu koolmeistritebüroo kirjatoimetajalt. Raiski kirjutas suure õhinaga: «Kas sa tead, vana, kõige tähtsamat uudist? Kena oleks võinud seda uskuda! «Minski Golos'i» toimetaja Valdimir paigutas oma ajalehte artikli, mis räägib meie ühendunud koosolekust, ta võtab meid kaitse alla! Mis käre lull on teda hammustanud? Säh sulle Schmidti! Tuleb kiiresti kui mitte päris-, siis vähemalt ristiisa!»

Janka ja Andrei said seda kirja lugedes südamest rõõmu, kuid artikli ilmumise saladust avalikuks teha nad ei pidanud tarbetuks ja isegi kahjulikuks. Nad vastasid artiklile, avaldades ohtrasti rõõmu ning lootust, et kõik kiirelt lõpeb, ja kirusid kroonuametnike tühist sekeldust koolmeistrite koosoleku ümber. Kuid olles kindlad, et nad kirigi ametnikest mööda ei pääse, lisasid nad artiklile vangeeliumist: «Karda kõigekõrgemat ja ära räägi üldist.»

Ja sellega lakkas õnnelik voolus sädelemast ning sõpru ühendamine langetel kandmast.

Kõik, kus elutsesid Janka ja Andrei, sõitis šiki kalessõbrade hobune ees, uus Panjamoni uraädnik — vana uraädnik, nahtavasti erru läinud. Uraädnik hüppas kalessist ja astus hobuse kinni ja astus ise õue. Sõbrad võtsid hobuse vastu jalgvarava juures.

«A tupe sisse, palun,» ütles Andrei.

Uraädnik teretas, lõi isegi kulpi ja surus sõpradel kätt. «Tere,» tutvustas ta ennast. «Vabandage mind, aga

teenistus on teenistus... Kumb teist on Andrei Labanovitš?» küsis ta, heites kiire pilgu sõpradele.

«Mina!» sõnas Labanovitš.

Stavolitš võttis mapist, mis oli niisama šikk, uraädnik isegi, tähtsa pitseriga ametliku kirja Minski sandarmivalitsuselt.

«Palun teid alla kirjutada,» ütles Stavolitš, näidates nimekirjas allkirja kohta.

Labanovitš andis allkirja. Uraädnik jättis jumalaga luues jalle kulpi, istus kalessi ja sõitis minema. Kui kalle oli teekäänul kaharate kadakapõõsaste taha kadunud, rühkis Labanovitš ümbriku äärest korralikult kitsa riba mahajäetud Janka seisis sealsamas ja vaatas arusaamatusega Andrei peale. Hetkeks tekkis Jankal isegi tunne, nagu oleks kalle nende vahelt piiri läbi tõmmanud.

«Mis rittmeister kirjutab?»

Vastuse asemel ulatas Andrei Jankale dokumendi. Rittmeisteri allkirjaga ühele kõrgusele oli löödud pitser.

Sandarmi-rittmeister kirjutas:

«Käesolevaga tehakse Teile kohustuseks ilmuda 12. augustil 1907. a. Minski Podgornaja t. 16 tunnistus andmiseks 9. juulil 1906. a. Mikutsitšõ külas toimunud koolmeistrite koosoleku asjus. Mitteilnumise korral Teil vahistatakse ja toimetatakse kohale tapi korras.»

Allkiri oli segane: võis lugeda Saltanov ja ka Saltanov.

Sõbrad vahetasid vaikides pilke.

«Miks ometi minulegi kutset ei toodud?» küsis Janka pisut nõutult. Ise oli ta sellise näoga, nagu oleks talle ilmselt tehtud.

Andrei kehtas õlgu ja laotas käsi, mis tähendas: «Mina tea.»

«Ma jõudsin nimekirjast, kuhu kutse saamise kohta allkiri antakse, rutuga näha ainult oma, Vladzik Salvesoni ja veel kellegi Turgai nime, keda ma ei tunne. Rohkem polnud seal kedagi.»

Janka kehtas omakorda õlgu ja küsis täielikus arusaamatuses:

«Mis see siis peab tähendama?»

Labanovitšile tükkiisid pahe igasugu mõtted, aimused ja oletused. Aga enne nende väljautlemist oli vaja asi lühemalt mõelda, kaaluda ja alles siis rääkida.

Et Janka tuju tõsta, rääkis Andrei ühe loo, mis oleval sündinud üliõpilaste praktikas. Professor korraldanud

loogilist mängi katse. Pärast seda, olles kindel, et aparaat on tööle, küsinud pidulikult: «Ja mida me näeme?» Aparaadis polnud midagi näha. «Siis professor ütles,» «Me näeme, et me midagi ei näe, ja mispärast me midagi ei näe, seda me kohe näeme.» «Eks minagi võin näha,» jätkas Andrei, «et midagi pole teada. Aga mispärast pole teada? Sellepärast, et midagi teada pole. Küll me midagi ülekuulamist tean.» Seejärel võttis Andrei poolt nagu artist estraadil ja deklameeris, käsi näitleja kombel üles tõstetud:

Kes laskub vetesügavikku,
kui meri liikumatult jääs?
Kes, kuigi mõte juurdlev pääs,
veel mõistaks süngel kuristikku,
mis hinges sandarmil?

«Mina «alatul» asemele oli Andreil pandud «sandarmil». See on mõistatuslikku saladust pole sandarmi hinges. See on paljas nagu põlveots, ilma ühegi karvakesteta. Sandarmite kogu olemus mahub sõnadesse: «Peki pista ja ära keelata,» ütles Janka.

Andrei pani käe Janka õlale ja rääkis kiriklikul toonil, mis evangeeliumi lugedes:

«Pole uhtigi saladust, mis ei saa avalikuks, nagu ei ole mõtet, mis ei saa avalikuks. Ootan veidike: kaheksa august pole kuigi kaugel. Aga võib-olla selgub midagi juba enne seda.»

Ah, käigu nad kus kurat ja põrgu! Ei lasta rahus elada! Kuid me oleme elanud sinuga kahekesi nagu mihklid ja võiksimme veel kalagi püüda — näed, mis kenad me oleme!»

Ega midagi, tõmbame aga kalameheriided selga ja lähme jõesoppe läbi summima.»

Jutunähtamine katkes: nende juurde tuli Andrei ema.

«Tule, pojuke, miks uraädnik siin käis?» küsis ta. «Mis on sinu teie sulle tõi?»

Ah, mis sa nüüd muretsed, ema: lihtsalt tuleb umbes nädala aja pärast pristavi juures käia, ma olen ju politsei talve all. Kardab, et äkki putkan minema.»

Ema ohkas, ei lausunud sõnagi ja läks oma talituste juurde. Kui poisid kalameheriided selga tõmbasid ja Nee-... poolt hakkasid minema, rahunes ta täielikult.

Kui tead,» ütles Janka, «kui saak on hea, siis see tähendab,»

dab, et sinuga sandarmi-rittmeisteri juures midagi juhtu.»

«Mõningail juhtudel me armastame iseendid lohutada igasugu totrustega,» vastas Andrei.

30

Märkamatult möödus aeg.

Peaaegu kõik päevad läbi oli Andrei põllul, õsus otra ja kaera, aitas onu Martsinil vilja vedada ja rehe all virnata. Igal hommikul või muul vabal ajal kais ta vabamas üleskuntud luhalappi. Kaer ja vikk kasvasid nii kiirelt, et lihtsalt lust vaadata. Isegi külainimesed, kes Neemeni kallast siit mööda käisid, põikasid teelt korvades et imetleda, kui priskelt ja jõudsalt kasvab oras, ning kogutasid omaette pead.

«Säh sulle umbrohtu! Sihukest kaera-vikisegatist ei isegi mõisapõldudel!»

«Räägitakse, Andrei soovitanud Martsinile siin kaera-vikisegatist maha külda. Andnud seemne alla sõnniku ning visanud tuhka peale,» rääkis Mikutsitsõ rahvas pisut kadedalt. «Kõige jaoks peab nuppu ning oke olema,» lisati sügavamõtteliselt.

Ka onu Martsin ise käis vahetevahel luhapõllul. Kui nägi oma külvilappi jõudsalt kasvavat, hiilgas ta nagu täiskuu, kuna lopsakad vurrud iseenesest rahulolevuse muhelusse kerkisid.

Kui puravikud kasvama hakkasid, võttis Andrei igal hommikul koidu aegu korvi ja ruttas pedastikku seenele. Ta ei tundnud meelepärasemat tegevust kui mööda paludesid uidata ning puravikke otsida. Kuskil mujal polnud neid nii palju kui Mikutsitsõ paludes. Ja mis toredad puravikud! Ja mis puhas ning helisev on õhk suvehommikul! Kui korraks hõikad, siis pedajad huiklevad vastastikku ja igaüks teeb oma häält. Ja suur on tõsise seenelise rõõmu kui sa leiad laia pesakonna mitmesugust kasvu tumedalt ilusaid, ei millegagi võrreldavaid puravikke, noored tüked kubarad hõbeleva varjundiga! Sellisel korral unustas sul kõik, isegi sandarmi-rittmeister.

Jankal ei olnud lusti korviga mööda mannikuid hulkuda ta orienteerus metsas kehvasti ja oli lühinägelik pealtpe. Sestap pidas ta paremaks värskel lõhnaval heinal marjuda või lihtsalt pikutada, mõtiskleda ja mõlgutada. Kui aga

oli oma unistuste, oma sisimate mõtete maailma jõudnud, siis oli ta kõige vastu kurt ja tumm. Millest küll ta mõtiskleda ja unistada? Kuid see oli pühimast ohast, sellest ei rääkinud ta kellelegi, isegi Andreile mitte. Ja rääkida olekski olnud raske: mismoodi sa väljendad sõnades neid tabamatuid meeleolupilte ning tundeid, mis tultsid ta südant ja mõtteid? Janka oli arvamisel, et kui ta sellest ükskõik kellele rääkima hakkab, siis lüüakse ta credaimad tunded ära ja neist ei jää midagi järele.

Ühel päeval, kui Andrei oli korvi sangast saadik kõige ilusamal puravikke täis korjanud, läks ta tagasi tulles vaatama, kas Janka seal või hulgub ta kuskil. Janka oli värsketel lõhnavatel heintel pikali.

«Kui oled sa siin?»

«Ei, vanapoiss,» vastas Janka.

«Mina sa muidu vedeled, unimüts!» tõreles Andrei temaga sõbralikult. «Kobi alla, lähme suplemat!»

Jankal olid üks-kaks-kolm kaatsad jalas ja peahissärk seljas, ta võttis saapad kätte ja ronis maha.

«Kuid võinud vähemalt kalagi õngitsema minna.»

«Kui jala mu hing rahule!» lõi Janka käega. «Ptui! Tahtas ta paar korda.»

«Mina sinuga lahti on?» päris Andrei.

«Ptui!» sülitas Janka veel kord. Polnud märgata, et ta oli haige.

«Tead, vanapoiss, nägin unes sihukest jälkust, et praegu püha maik suus.»

«Mina sa siis nägid?»

«Ei, kuidas et kõndisin aasa peal, korjasin viha upsujuurt ja muin.»

Janka kumpsukistud nägu ajas vägisi naeru peale. «Kuidas pidi ennast katki naerma, kuulates, mis tema unes juhtunud.»

«Kui ütelda, et päris piibli-unenägu.»

«Kuidas sa oled koorinud, hüppas Janka Neemenisse, ujus, aga ei saanud taist, loputas ja sülitas välja.»

«Kuidas, Janka, kui säärast und nägid.»

«Kui oleks tõsi, siis oleksin nõus teda veelgi kuulama,» naeratas Janka. Pööras siis nao Andrei poole ja ütles: «Kui sa tead, ehk saan tõestigi rikkaks... Tead, kui sa oled mõmon, Jakšotsõ kooli õpetaja, saatis kirja, et sa oled järele tuleksin. Ütleb, et seal olla head teenistused.»

«Näed nüüd: ongi hea unenägu. Millal sa kirja saad?»
«Jakub hiljuti tõi, Mikutsitsõ kaudu saadeti. Mis neid annad, kas minna või mitte minna?»

«Mispärast mitte minna? Võta ainult politseist luba.»

Järgmisel päeval asutas Janka end teele ja ülejäänud saatsid ema, onu Martsin ning Jakub õdedega Andrei õueväravast välja. Onu tahtis teda hobusega jaama, kuid Andrei keeldus sellest kategooriliselt.

«Pöld pole veel kõik koristatud, mis sa muidu saad raiskad!»

Kaua aega seisis ema jalgvärava kõrval ja vaatas poole järele. Ta meel oli haige: Janka oli sõitnud onu kodukohas mingisse ametisse, aga miks Andreid Minski aetakse? Ta tähenda see head. Ta seisis niikaua, kuni Andrei oli jõudnud üle Keskmäe ja silmist kadunud.

Ei olnud Labanovitšigi süda kerge. Kõigepealt oli kahju kodust ja omastest lahkuda. Ta teadis, kui suures mures ema ja kõik kodused tema pärast on. Teiseks vaatas teda samuti mõte, mispärast ainult teda ja Vladzikut kutsustakse koolmeistreist sandarmi-rittmeisteri juurde kutsutakse. See rahutus suurenes veelgi, kui Andrei Stavbunõ juures ühelt tuttavalt kuulis, et Vladzik Salvessev olla viidud Bobruiski vanglasse. Teda olla kinni pandud lendlehtide ja keelatud kirjanduse levitamise eest. Mispärast siis teda Labanovitšit välja kutsutakse? Võib-olla valgevene armee lehes töötamise pärast?

Sõidu ajal jäi ta veidi rahulikumaks. Vähehaaval hargnes Labanovitš mõttega, et tal seisab ees ülekuulamine sandarmi-rittmeisteri juures. Tal oli hea meel ka sellest, et onu Martsin ja perekond ei pea näljakäppa imema, sest põld saak on kõik koristatud. Isegi ohvakest pole tarvis müüa. Sääraste mõtetega jõudis Andrei Minski.

Tolleaegses Minskis Podgornõi tänavas oli rohkem puu kui kivimaju. Maja, kus asusid sandarmi-rittmeisteri korter, selet ja korter, oli tagahoovis. Suur katusealune rõdu ja veranda oli peaaegu täielikult mattunud metsviinapuu tihedasse rohelusse. Hästi nahtavale kohale seina peal olid kinnitatud värviline plekksilt, millelt selgesti paistis maja number. Pisut ümber vaadanud, astus Andrei vaikne rohelusse mähitud rõdule. Sandarmite pessa viiva ukse kõrval seina peal rippus jämeda traadi otsas kellakäepide. Labanovitš seisatas hetkeks, mõtles, vaatas kella. Oli pool üksteist, seega aeg, millal ametnikud istuvad juba oma laudade taga. Labanovitš tõmbas kella ja jai kuulutama

Võib-olla kuulda aeglasi raskeid samme. Ukse avas kereke sandarmi-vahtmeister. Ta vaatas Labanovitšit torkava pilguga ja küsis karedalt:

«Mis teil tarvis?»

Labanovitš ulatas talle sõna lausumata kutse rittmeisteri juurde, tehes ise näo, nagu oleks temagi tahtis tegelane. Rittmeister võttis ümbriku, vaatas korra sellele, siis Labanovitšile ja mühatas veelgi karedamalt.

«Mis teile?»

Ta viis Labanovitši ooteruumi ja osutas kõvale puusohkile.

«Oodake siin!» Ja ise kadus kuhugi. Maja tagaruumi-

Nahtavasti magab või sööb hommikust,» mõtles Labanovitš. Kuid umbes viie minuti pärast kostis kaugemalt kapiinide kõinat ja kohe astuski rittmeister sisse. Ta ei ootanud, avas oma kabineti ukse ja ütles rahulikult, magades peaga ukse suunas:

«Tulge minuga kaasa.»

Rittmeister läks kõige ees, tema järel Labanovitš ja vahtmeister oli protsessibonis viimane.

Rittmeister istus laua taha toolile. Nüüd silmitses Labanovitš teda lähemalt. Ta oli keskmist kasvu, veel noor laia-õlgne mees, kandis hästi istuvat tsaariarmee ohvitseri vormi. Näo poolest oli ta ilus ja isegi meeldiv. Igas tema liigutuses oli tunda sõjaväelist olemist. Ta osutas Labanovitšile käega laua otsas seisva tooli poole, ise aga keeras sahtli lukust lahti, võttis sealt üsna paksu toimiku, milles olid mitmesuguseid pabereid ja dokumente. Otsinud sealt välja kasitsi kirjutatud paberilehe, pani ta selle Labanovitšile.

«Siin on kirjutatud, mida tunnistas üks teie kolleeg. Võtke kollega tutvuda.» Seejärel võttis rittmeister sahtlist lühikese paberi. «Kirjutage lühidalt, kuidas te kooli-koosolekute koosolekust osa võtsite ja mis koosolek see oli. Tulete seda teha ühe tunniga. Tulete toime?»

«Tulgan.»

Rittmeister keeras sahtli lukku ja lahkus kindlal, kiirel sammul kabinetist teise, eesriietega varjatud ukse kaudu.

Enne kui asja juurde asuda, võttis Labanovitš kätte ühe kolleegi tunnistuse. Vladzik Salvessev oli kirjutatud nõnda, nagu olid plaanitsenud Labanovitš ning Janka.

Andrei oli rittmeisteri vastuvõtust ja teguviisist väga rahul. Ka sandarmi-vahtmeister läks kabinetist välja

ja Andrei jäi täiesti üksinda. «Mis see on, mingi kaval või löks?» küsis Labanovitš iseendalt. «Arvatavasti on jälgitakse salaja nurgast. Tuleb olla ettevaatlik.»

Määratud tähtaeg polnud veel kaugeltki läbi, kui Andreil oli oma tunnistus juba kirjutatud, ja korralikult kirjutatud. Pärast seda hakkas ta kabinetis ringi vaatama oma kohalt lahkumata. Esiplaanil rippus Nikolaška II keisrinna portree. Ja midagi muud seintel ei olnudki.

Tärminini polnud enam kuigi palju aega. «Mis siis edasi saab?» — see tegi Andrei rahutuks. Täpselt tunni pärast tuli rittmeister. Ilmselt oli ta einestanud — tal juures konjaki lõhn.

«Noh, kuidas on?» küsis ta laua taha istudes.

Labanovitš ulatas vaikides paberilehe. «Mida võite öelda, räägid, seda parem,» mõtles Andrei.

Rittmeister silmitses kirjutatud pingsa tähelepanuga. Paistis, et ta oli rohkem huvitatud käekirjast kui sisust.

«Ilus käekiri on teil,» ütles ta.

«Koolmeistril peabki olema.»

Rittmeister tõmbas lahti lauasahkli, võttis sealt mingi käsitsi kirjutatud paberilehe, silmitses seda, pööras paberit ja Labanovitši poolt kirjutatule ja siis temale endale. Ta muigas ja ütles:

«Ma pole küll prohvet, kuid võin teile ütelda, et teie käekiri saab teie elus rolli mängima... Olete vaba.» Ja rittmeister noogutas pead, andes märku, et Labanovitš võib lahkuda.

Leidnud end tänavalt ja veendunud, et seljataga pole sandarmeid näha, tundis Labanovitš end nii, nagu oleks raske kivi turjalt langenud ja ta ise teist korda ilma sõnadeta dinud. Kõik hirm, mis tal oli olnud, kadus ja haihtus nagu pilved põuailmaga. Kuid hirmu asemel kerkis küsimus, miks oli sandarmi-rittmeister nii suure huviga Labanovitši käekirja uurinud? Tõsi küll, see võis olla ainult juhus. Pealegi oli ta sõpradeltki kuulnud, et tal on ilus käekiri. Ja siiski jäi täielik vastus sellele küsimusele vajaka. Kuid juba seegi on hea, et ta käib vaba mehena tänaval, võib kaduda inimeste sekka, kes mööda kõnniteid siia-sinna saalivad. Kui hea oleks praegu Jankaga juttu ajada! Kuid

ta on kaugel, elab onu juures kuskil Berezina jõe

äärte ääres. Aga polnud Andreil lähemat tuttavat kui Balotsitš. Kümme minutit pärast astus ta kunagise sõbra puhetoa kaudu korrusele.

«Ahaa, sina oled, mässaja! Nojah, rõõm sind näha.» Niimoodi, paljast võrtsitatud sõnadega, tuli Balotsitš Andreile vastu «tõnu» ütles ta külalisele. «Kas teil kohus varsti tuleb?»

Kõrgeim ei meeldinud Andreile, nagu ka kogu Balotsitši oluline. Ei meeldinud talle, et korter ja selle omanikud olid nii klanitud, ei meeldinud igal pool valitsev piinlik hõng.

Millal kohus tuleb, saame teada siis, kui kutsed kätte tulevad. Või ehk oled sa midagi kuulnud? Sina võid ju «kõrgematesse sfääridesse» pääseda, aga meile on sinna okeed kinni,» vastas Labanovitš kaunis jahedalt.

«Ja oledki juba turriski!» ütles Balotsitš. «Kõrgemate sfääridega,» nagu sina ütled, ma läbi ei käi. Ja «kõrgemate sfääride» mõistegi on udune. Kuid ühelt kantseleirotilt — et teie, mis... «sfääridest» ta on — kuulsin ma küll, et kogu teie asi, mis muide oli rumalus, saab ära lõpetatud.»

«Mida räägid?!»

«Mis sa kuuled.»

«Teie asi ära lõpetatakse, oleks väga hea. Aga miks siis ei saad sandarmi-rittmeistri juurde ülekuulamisele kutsuti? Jost uudsama pääsesin sealt.»

Balotsitš kehtas õlgu.

«Miks ülekuulamine see siis oli?»

Tegelikult polnud ka mingit ülekuulamist. Sandarmi-rittmeister käskis kirjutada, kuidas koolmeistrite koosolek toimis ja mis seal oli. Ja lubas isegi vaadata, mida on tunnud minu sõbrad, andis mu kätte terve virna paberit.

Labanovitš raakis, kuidas rittmeister oli kiitnud ülekuulava käekirja.

«Noh, võib-olla tahab sind asjaajajaks võtta,» ütles ta.

«Oh kulla Balotsitš! Kõik on sul naer ja nali. Oleksid sa minu asemel, siis mina sinu asja nii kergelt ei võtaks. Ja ütles, mis pärast nimetad sa meie koosolekut rumaluseks?»

«Väga lihtsalt, sellel polnud ju mingit mõtet.»

«Kuidas nii?»

Balotsitš muigas irooniliselt, siis aga vastas talle isegi vihaga:

«Mõtlesite riigikorra uppi lüüa, kukutada keisri ja panna ühe keisri asemele tuhat teist igasugu komiteede, valitsuste, kommuunide ja seltside naol... Ja siin on teie rahvavalitsus?! Kutsikad olete, klahvite elevad peale!»

Labanovitš vaatas Balotsitši otsa ega tahtnud uskuda, et ta ees seisab kunagine seltsimees. Hoides tagasi oma pahameelepurset, ütles ta rahulikult, nukra alatooniga:

«Oeh, Kotsik! Kui tugevasti on sinule mõjunud võit Meštšerski ja kogu see papimeelse kroonuseminari väärt! Kuidas kõik sinu peas küll nii segi on!»

«Ei tea, kelle peas asjad rohkem segi on,» kähvas Balotsitš. Ilmselt polnud ta tujus

«Ei maksa selle üle vaielda, kumma peas suurem segadus valitseb,» vastas Andrei rahulikult. «Kuid milleks raagid sellest, mida sa ei tea ega mõista? Loomulikult kergem, mugavam ja kasulik on laulda «Jumal, kaitse sa» kui välja astuda vaeste nalgivate inimeste kaitseks, teenida selle eest hoope sandarmitelt ning politseinert ja kõõrdpilke igat karva mustasajalastelt.»

«Olen igasugu kihutuskõnelejaid küllalt kuulnud ja mitut sorti lendlehti lugenud, nii et sihukesti laule ei maksa mulle laulma tulla,» katkestas teda Balotsitš.

Labanovitš vaatas tema otsa ja vaikis. Siis aga ütles tasakesi:

«Palun vabandust! Meie laulud on erinevad ja meie teed lähivad vastupidises suunas. Aga kes teab? Elu ei seisa paigal. Võin ainult niipalju ütelda, et vürstide Meštšerski, Dubrovinite ja Gamzei Gamzejevitšide teed ma küll ei lähe!»

«Sinu oma asi. Inimene sõob kolme sorti leiba: valge, musta ja ei mingisugust.»

Labanovitš muigas

«Mulle tundub, et sinule maitseb kõige enam valge leib.»

«See jälle on minu asi. Kuule nüüd, mis ma sulle ütelda teen, mida sa käid, ei vii sind sinna, kuhu sa tahad.»

Labanovitš tõusis, et endise sõbra korterist lahkuda. Paljudel puhkudel oli ta samasugust juttu kuulnud. Meenutus kirjutaja Duleba, kellega sai samuti nõnda vaieldud.

«Juba sa oledki turris nagu hiir tangumatis,» ütles Balotsitš lepitavalt. «Istu veel, võtame midagi hamba alla.»

«... ja pean koju sõitma, varsti läheb rong,» keel-

tas ta, vaimulooliselt.

Labanovitš vaatas arusaamatuses endise sõbra otsa, kuid ei saanud peale, et ta jääks. Seistes juba uksele, naeratas ta ottelehtivalt ja ütles iseendalegi ootamatult:

«... ja pole see seljas kroonimisele sõitnud. Patschendi!»

Labanovitš lahkus Andrei uksest välja, ilma et oleks ta ühtegi sõna öelnud. Üksinda jäädes kõngutas Balotsitš endamisi pead.

«... ja mõnud voi? Ehk suurest tarkusest ogaraks läinud!»

... ja laks jaama. Peas keerlesid igasugu mõtted. Labanovitš oli jäänud absurdne ülekuulamine sandarmi-riti. Labanovitš, samuti kõnelus Balotsitšiga, mis polnud midagi muud kui tulitsemine.

... ja aga istus samal ajal töölaua taga, pea kate. Ta mõtles sellele, et oli Andreid põhjusega solvanud. Meenus üks juhtum. Balotsitši mällu kerkis sünd-

... ja omaast elust. Seminaris õppetöö vaheajal, kui Balotsitš oli juba viimasel kursusel, tutvus ta raudteetööliste tütreaga, kes pidi varsti lõpetama gümnaasiumi. Balotsitš armus kõrvuni Valjasse ja Valja omakorda

... ja Balotsitš oli jaagitult oma esimese, puhta ja arg-... ja armuse võimuses. Raske oli tal seda tundmust oma... ja põhjalt varjata. Oli tarvis leida sõber, kellele ta... ja võinud oma armastusest pihtida, oma tundmusi

... ja ja paremat sudamesaladuste hoidjat kui Labano-... ja võinud tal leida. Lamades Andreiga ühes voodis, ... ja Balotsitš oo labi Valjast, sellest kui armas ja ilus

... ja ja kuidas Valja teda armastab. Ja järgmisel päe-... ja tahtis tädruku naopilti, luges ette tema kirju. Usta-... ja hoidis Labanovitš talle usaldatud noorukisaladust

... ja oma sõbra sudameasjadesse osavotlikult. Mõnikord ... ja võinud kahekesi Valjale kirju, raakisid temast. ... ja lahendas koolivendi ja tekitas nende vahel

... ja lahke suhtumise. Aasta labi pidas Balotsitš Valjaga ... ja võinud. Aga siis saatis ta ükskord Labanovitšile ... ja võinud talle meeleheidet ja sudamevalu: Valja ole-... ja võinud endale parema ja väarikama peiu ning läinud

mehele. Labanovitš lohutas Balotsitši kuidas suutis ja oskas, kuid ei mõistnud hukka Valjatki. Mis paarilist oli sellele olnud vaesest tundmatust külakoolmeistrist?

See kõik käis nüüd Balotsitši mälust läbi. Tema unustamine oli sõbra saladust hardalt hoidnud, seda nälg pole sõnaga riivamata. Kuid kõik oli juba taandunud mälestuse ja ununenud nagu esimene kevadine äike...

Labanovitš tundis ja mõistis samuti, et Balotsitš oli tema elus juhuslik nähtus, ajutine sõber. Tüdruk jättis ta maha. Balotsitš valis endale teistsuguse tee. Ja nüüd läbis nad nende teed vastupidistes suundades. Nii et ei olnud põhjust kurta sõbra kaotuse üle, sest see oli olnud sõbra esimese järsu käänakuni.

Stavbunõs tuli Labanovitš rongist maha. Ta läks postkontorist läbi, laskis postkasti kirja Jankale, mille oli ta valmis kirjutanud. Andrei teatas talle, kui kergesti oli ta sandarmi-rittmeistri küüsisist pääsenud. Ta ei unustanud sedagi, mis rittmeistrit tema tunnistuses oli kõige enam huvitanud ja et see on Andreile lahendamata mõistatus. Postkontoris oli ka kiri Jankalt.

«Mu kallid peavarjuta ilmahulgas Andrei! Iga tund mõtlen ma Sinule, palun tuult, päikest ja pilvi, et nad peletaksid Sinu kohalt hädad, mida nii palju on meie teedel. Aga elan ma nagu härg viinavabrikus: mul on süda ja meel on juua. On ka pisut teenistust. Minu taskusse veetavad ruublid, mõnikord isegi kolmelised ja viielised. Minu oma Sõmoni kool asub Bjaroza lähedal Jakšõtšõ külas. Siin on väga kena jõgi, võib-olla küll mitte nii ilus kui Neeme. Kallaste ääres on vahel terved padrikud mitmesuguste lõmmulehti ja veetaimi. Rohu sees aga muudkui nõeluvad ahvenad, säinad, turvad. Kahju, et Sind siin ei ole: sa hangiksid muti ja püüaksid koletul hulgal kala. Iga Sinuta olen ju minagi nagu kala kuival, ei kõlba kuradada ahjuhargiks ega jumalale küünlaks. Kirjuta mulle, kuidas ja mis Sinuga on. Kosuta minu südant kõrgelennuliste sõnaga. Oma onuga ma ju ei klapi. Ta muudkui rügab tavaliselt teha ja viriseb, ise kuivetu nagu pinas, milliseid meelelaulu ostavad enne jõule paastumunapudru juurde. Kaheksa on Sind, suudlen. Sinu Janka.»

Mitu korda luges Andrei seda kirja. Ta oleks tahtnud otsekohe vastata, aga eelistas siiski ootamist: las tuleb ennem vastus sellele kirjale, mille ta saatis Minskist Stavbunõsse jõudes

Kolme päeva pärast, olles esialgu oma tegemistega ja

labanovitš prill mees, läks Andrei postkontorisse, lootes talle elumärki Jankalt. Ja kiri oli tõesti tulnud. Niipea kui Andrei võõraste silma alt ära oli, rebis ta ümbriku ja Janka kirjutas:

«Mu sõbrameesõber, oh inime nõder! Sina oled mu rõõm ja mu oled mu kirstunael. See, mis Sa kirjutasid, tegi mulle palju rahutuks. Sellest Sulle kirjutada ei ole tarvis. Aga see, mis vaevab Sinu südant, on nagu kivi ka minu loodel. Ma ei saanud kaua silma kinni — aina mõtlesin ja mõtlesin. Lõpuks käis nagu sähvatus läbi pea... Ma mäletan, kuidas ma ükskord Sinu «kooli» tulid? Too-... Ma ütlesin ühe «aforismi»: «Surm on uue elu algus.» Ma võib-olla ei korda seda päris täht-tähele, aga mõte oli... Ma illegiparast me selle üle ei rääkinud; kas siis aforismid on olnud või juhtisid teised mõtted meid kõrvale? Ütle lühidalt, tuleta meelde meie «varakasti» ja... Ma soovitan kannule: tema ütleb sedasama, mis ma Sulle ütlesin. Olgem lihtsad ja vagad nagu tuikesed ja... Ma soovitan nagu maod, aga sõrme meile suhu ärgu pistetagu. Ma olen keel, mida mõistavad kõik, ja on olemas keel, millest saavad aru vähesed...»

Nagu kaua oleks Andrei silmadelt maha langenud: talle tuli meelde, kuidas Janka tõi tundmatu koolmeistrite-ülelasku, mis algas sõnadega «Seltsimehed koolmeistrite!» Sellest üleskutsest olid sõbrad pikalt-laialt rääkinud. Ja lõpuks viidi see murrumätta alla salakasti. See oli Labanovitšile selge, miks sandarmi-rittmeister ei olnud suure hoolega tunnistusel tema käekirja uurinud ja... Ma salamahti mingi käsitsi kirjutatud paberilehega kõrvalelasku, võrrelnud! See oli ju seesama koolmeistrite üleskutse, millest sõbrad ühe eksemplari ära peitsid. Niisiis oli Labanovitšile langenud kahtlus, et üleskutse on tema kirjutatud!

Labanovitš ja vesiveskist möödas, jäi Andrei äkki seisma: talle oli tulnud uus mõte — teelt kõrvale põigata ja korjata Tõrvaahjul käia. Vaimusilma ette kerkisid murrumäts, «varakasti» ja üleskutse, mis asus tõrvatud kastis. Ma ei saanud üleskutse Labanovitši seisukohalt täiesti uue lahenduse, oleks tahtnud teda ise uute silmadega vaadata ja võrrelda seda käekirja enda omaga. Kas on neil mingit...

Et hoiduda kohtumistest inimestega, läks Labanovitš... ja põõsastikke, hoides suunda Tõrvaahju poole. Lõpuks jõudis ta Pimedätele raismikele ja läks...

metsavahimajast mööda — praegu polnud tal tuju vana kokku puutuda. Tõrvaahju ja sunge mets selle paistsid nüüd veelgi ebasõbralikumad kui talvel siinsed vaiksed nurgad valge lumeruu all vahepeetud ja õdusamad olid.

Murumatta juurde, mida ta otsis, ei läinud siia rada ega uhtki jälge, kuid Andreil oli hea nägemine ja peagi jõudis ta kohale. Ka see kand oli nüüd omandanud uue tähenduse: see polnud lihtsalt murumäts, vaid oli kui lord-pitsatihoidja, kelle käes on riigipitsat Inglismaal.

Labanovitš seisatas. Ta leidis kohe paiga, kust hakata, et «varakasti» juurde jõuda. Kast seisis ikka kohas kus pool aastat tagasi. Andrei tõmbas ta murumatta alt välja ja võpatas instinktiivselt tagasi: «varakasti» peal istus vastik lotsakas padakonn, kollakad lühikeste koibadega ja üleni kärnane!

«Nonoh, tädi, kasi siit minema!» ütles Labanovitš kallutas «varakasti» ja raputas konna maha. Kast kumkölge oli iseenesest jäänud liiva ja muud sodi. «Varakasti» endas polnud midagi riknenud, ehkki oli pikast seismisest ära kopitanud. Ohukesed brošüürid ja lennukid olid hästi säilinud. Nende vahel oli ka otsitav üleskutse kõige tähtsam asi, mis praegu Andreid eeskätt huvitas. Ta laskis silmad sellest kahku üle käia. Esimesel pilgul tundus, et üleskutse kirjutaja ja Labanovitši käekirja vahel oligi nagu ohtlik sarnasus. Ta murdis üleskutse neljaks kokku ja pistis tasku, et pärastpoole käekirju põhjalikult kõrvutada ning võrrelda.

Kõik muu, mis «varakasti» peidetud oli, ja ka kast ise polnud nüüd enam tarvilik. Labanovitš korjas lennukid ja brošüürid välja ning tõmbas tiku põlema. Paber võttis tuld. Andrei segas seda oksaga, et peale musta tuha midagi järele ei jääks. Kohmakas kärnkonn liigutas naljakalt lühikesi koibi ja katsus tulest eemale pageda. «Varakasti» Andrei ära ei põletanud, et mitte liiga palju suitsu teha vaid lõhkus selle tükkideks ja pildus need metsa alla laiali. Siis vaatas ta viimast korda murumatta poole otsides lõplikuks jumalagajatuks ja läks oma teed.

Mitut puhku, pugenud kuhugi üksikusse kohta, tundis Andrei üleskutse iga rida ja iga tähte. Pärast sellist järelemist kinnitas ta endale korduvalt:

«No kus siin sarnasus on? Kes see loll oli, kellele see mõte pähe võis tulla?»

Labanovitšil oli veel vähe elukogemusi ja elu-
... talle meelde, mis vanad inimesed rää-
... kandas üks asi on vahel muutunud teiseks
... valgeks. Lõpuks heitis Labanovitš käega:
... oletada ega ette rutata. Ehk on ainult
... silmad. Parast sääraseid mõtteid istus
... Jankale kirja kirjutama.

... and, mu linalakk? Oh kuhu jäid Sa ilmsi?»

... Andrei kirja laulusõnadega nagu omal ajal Tsel-
... sõber, ma viisin tervisi kannule ja tema

... seda, mida me polnud otsinud. Kuid ega meie
... õnnetust, vaid õnnetus otsib meid. Nii juhtus näi-
... kollekti mehega, kes hapukoort müüs. Tema juurde
... puhtseini. «Mida sa müüd?» «Hapukoort.» Politseinik
... me koorepütti ja lakkus selle puhtaks. «Mis sa
... » kätas ta mehele. «See pole hapukoort, vaid

... Politseinik muretses ka tunnistajaid, kes samuti tun-
... et mees müüb petti. Veel vähe aega kembelnud,

... politseinik käega jaoskonna poole ja ütles: «Kui sa
... ei jata, siis viin sind jaoskonda!» Ja mees pidi

... et ta tööpoolest müüb puhast petti, ja see-
... hapukoort konfiskeeriti. Kõike seda räägin ma sel-

... teaksid, et teatavalt juhtumisel üks asi muutub
... võib tõeks teha, et Pjatruss Margun on

... Mukaali nagu ja et minu naha sees on hoopis
... Kahju, vanapoiss, et Sa oled Bjaroza ääres,

... minu man. Elagem lootuses, et me kohtume
... «roheline eesli tantsu».

Ohu Sul tervist!

... Murumatta alla jäi üks kärnane padakonn! «Vara-
... oma luud metsa alla laiali.

Sinu Andrei.»

... on kaks elu: üht määrab ta ise, teine aga temast
... alla tihtigi tema tahte. Teiste sõnadega, üks

... nahtav, teine aga varjatud, ja seal tegele-
... kahvased isikud, peaaesjalikult kroonuulemu-

... tunne oli ka Labanovitšil, kuid oma aimust ta
... võimis tõestada ei suutnud. Ta teadis ainult, et
... miragi toimub, otsekui keritaks lõnga poolile,

kust see siis läheb kerasse ja kerast telgedele kangale meks. Ja kangastelgedel harilikult asi lõpeb, see lopp on midagi draama või komöödia neljanda vaatuse tüüp.

Tuhande üheksasaja kaheksanda aasta südasuvel andi kohalikes ajalehtedes teadaanne, mis ei huvitanud mitte ainult Labanovitšit, vaid ka tervet rida tema sõbramehi:

«Vilno kohtupalati väljasõidu-istungjärgu administratiivkorraldus-alane istung otsustas:

1) Mikutsitšõ külas toimunud koolmeistrite koosoleku asi lõpetada ja tühjaks kuulutada.

2) Koolmeistrid, kes kirjutasid alla niinimetatud protokollile — määruses on nende nimed loetletud — vabastatakse kohtu ja juurdluse alt. Minski kubermangu rahvakoolide direktsiooni nõusolekul on neil õigus asuda tööle koolmeistriametis.

3) Mis aga puutub Vladzimer Salvessev Ljavoniku Andrei Pjatrov Labanovitšisse ja Sõmon Jakubav Tšogaisse, siis ülemalnimetatud isikud võtta kohtulikule vastutusele kriminaalkodeksi 126. paragrahvi põhjal.»

Andrei sattus sellest teadaandest suurde ärevusse. Kõigepealt tundis ta moraalset rahuldust: tema artikkel mis ilmus «Minski Golos'is», oli kahtlemata tekitanud koolmeistrite asjas murrangu. Teiseks tundis ta ka mingi vaikselt nukrust: seltsimehi oli ta aidanud, kuid ise selles endiselt teadmatu ja võib-olla traagilise elumuutuse ees.

Mis ometi võis selle põhjuseks olla, et Labanovitš kohtu alla antakse, ja pealegi sellise paragrahvi põhjal, mis nägus ette karistusena sunnitoo riigikorra kukutamise eest? See distusakti polnud Andreile veel kätte antud. Jäi üle arvata, kas ta olla veendunud, et üleskutse «Seltsimehed koolmeistrid!» on selle peamine põhjus. Labanovitšil olid mees- ja sõjaväesandarmi-rittmeistri sõnad: «Teie käekiri saab teie elu rolli mängima.»

Andrei jäi ootama, kuidas sündmused edasi arenevad. Imelik ja arusaamatu tundus see, et asjasse oli segatud keegi Turgai. Andrei polnud ialgi sellisest isikust kuulnud ega teda silmaga näinud. Mismoodi võis juhtuda, et niisugune kolmik oli ühe saani ette rakendatud? Vladzimir oli lendlehtede ja keelatud kirjanduse levitamise ning kehtiva isevalitsusliku korra vastase kihutustöö pärast aresteeritud ja paigutatud Bobruiski vanglasse. Turgai, nagu Labanovitš varsti kuulis, oli kinni võetud Karelitš postkontoris ja viidud Navagrudaki vanglasse. Peale kõigi

«mõistatuste» tegevuse pandi Turgaile süüks kihutus- ja kihutuste hulgas, et nad mõisatesse tööle ei läheks, et kõik mõlsad peavad kuuluma rahvale... Palju oli kahtlust ka Amblikuvõrgus, mille tsaarijuristid olid nende kätte juba kudenud.

Andrei oli — või naapidiseid sündmusi, elas Andrei ühe pool Neemeni ääres. Praegu kodust kuhugi ära minna ei saanud. Ta käis ainult seenel, seeni aga oli palju. Andrei oli nii vaikne ja miski ei seganud mõtteid mõlgutamise ja vaimus loomast kujutluspilte, millest meeleolu ei saanud, aga mis vaid harva teoks saavad. Iga päev ootas ta oma endistelt sõpradelt ka kirju... Kuid nad vaikisid. Keegi Janka, kes oli ju ta tõeline südamesõber, ei andnud midagi märki. Eks tekita see meelehärmi? Ei, selleks polnud põhjust! Omaaegsed sõbrad, nende hulgas ka lähim sõber Janka, mõtlevad praegu sellele, kuidas kuskil koolis tööd leida — sügis pole mägede taga. Mis neil temast, Andrei? Nemad on nüüd puhtad, poliitiliselt ustavad. Andrei mõletas neil suhteid pidada mässajaga, keda ootab kohtu? Andrei tundis ennast väga üksildasena, aga ei tahtnud masendusel maad võtta. Ainult süda oli pisut

Andrei ei saanud Andrei und. Rõske maa ja öine vaikus kutsus ta kõrvu raugematu elu mitmesuguseid hääli. Tee ääres kostis, kuidas taluvankri rattad pehmel sahalal läbi liiguvad veeresid. Keegi hiline teeline sõitis pikkamisi oma talu, oma kodu poole. Neemeni teisel kaldal laskis mingi kassu unetu lind kaunikõlalist vilet. Loimikust siinpool Neemenit kostis järelejätmata, vahet pidamata konnade ohutõulist krooksumist. See krooksumine sulas kokku üheksaüksiks monotoonseks ja nagu raskemeelsekski kaebavaks... Kui tuttav ja kodune on see kõik juba maast

Andrei tundis alles vastu hommikut, kui päike oli lähedase hõõguva kiirgavatest silmadest hädavaevalt hakanud läbi torgama. Kui aga esimesed päikesekiired viljarehte jõudsid, kutsus Andrei harilikult ööbis, siis ärkas ta üles. Enam ei tulnud ja ühelt küljelt teisele väherda polnud kaheldust. Parema võimalikult kaua viibida avaras maailmas, kus aga inimestel on kitsas selge laotuse all, mis katab katuses pilvedega ja kõmiseb äikesest. Kas ta ei tule äikeselma? Andrei oli tähele pannud, et selle äikest on tal unepuudus. Kuid äikeselma talle meeldis, ennem jüägu uni poolikuks, peaasi, et oleks vali äike.

Ta tõusis oma lõhnavalt asemelt pehmetel heintel, ja end kähku riidesse ja läks Neemeni äärde, et parantada kehva ööd endalt karges, puhtas ja selges vees vabandusi jäljed maha pesta. Ja tõesti hakkas Andreil pärast supmist kergem: nagu uut jõudu oli voolanud kehasse, lihased muutunud sitkemaks. Riided selga tõmmanud, istus Andrei kaldale maha. Hea ilmaga meeldis talle siin olla. Uhetasane voolamine Neemenis rahustas meeli, äratas häid unistusi. Selge põhjatu taevakumm laotus üle ta. Ainult Mikutsitsõst pisut vasakult loodetaevast paistis õhuke pikergune pilveke, nagu oleks mõni kunstnik taanud hakata maalima ja kindlal julgel käel tõmmanud tumese tumeda triibu. Selle triibu külge hakkasid tekkima käärlised valged mügarad otsekui herneterad, tõmmetud mitmesugused kiharad. Kord nad paisusid, siis jälle lahkusid ja haihtunute asemele ilmusid uued, veelgi kummalisemad.

Labanovitš istus ja imetles. Oma tähelepanekulikkust teadis, et sääraseid pilved ilmuvad taevasse äikese eel. Varsti oli pilveviir kadunud. Päike tõusis kõrgemale. Ilm hakkas puhuma kerge tuul, tihe ja soe. «Edelast, tõesti vihma,» mõtles Labanovitš. Ta läks koju. Ema pani heina mikusöögi lauale.

«Oder on kaares sidumata. Kuiv teine juba. Kui abita vihma ei tule — õhk nagu sumbunud,» rääkis ta muu talle.

Andreile tuli meelde, et onu oli Jakubiga hommikust Sjamjonavkasse sõitnud — sinna oli jäänud poole koorma jagu heina.

Hommikust söönud, võttis Andrei paar tüsedat kumpa valmistehtud vaate ja läks otra siduma, mis oli manneeril lähedal selle maalapi teises otsas maha niidetud, mille peal seisis nende maja. Umbes poolteise tunniga oli oder vihkudes seotud. Andrei ladus need korralikult napra ja tõstis igaks juhuks latid toeks, et tuul teda äikese ajal ei lõhuks. Kõige peale pani ta ulejaanud väädid ja nendele veel ühe vihu peaks, tõmmates selle laiali nagu vihma varju. Kuid see töö oli ulearune: õuest sõitis välja vaner — onu Martsin oli heina ära toonud ja tuli nüüd Jakubiga otri vedama. Andrei aitas tal koorma peale teha, aga aga ruttas Keskmäele, kus tal oli juba poisikesepõlvik meeldinud käia. Seal oli vaikne, rahulik ja õdus. Üks määrlõlv oli kaetud sügava kollase liivaga, siin-seal kasvavad kadakapõõsad, virelevad mägimündi tutid ja heledad lilled. Kõik palusammalt. Kõige enam meeldis see mägi Andreile.

Sellepärast, et tema kõrgeimast tipust avanes ilus vaade taevale. Eriti huvitav oli vaadata maantee suunas, mis läks Pannjamonist läbi Njasviži poole. Maantee ääres keset talju kasvav ka see imeilus pedajas, mille juurest Andrei oli Jankaga pisut enne Vilnosse sõitu läbi käinud. Väga rõõmsalt paistis Neemeni-taguse künkaharja tagant ta kühm kroon ja kaks vägevast, sümmeetriliselt mõlemasse külge sirutuvat oksa. Ta oli nagu mingi muinasjutunaine, kes seisub rinnust saadik sügavas jões, sirutades käed kühmele poole, ja kavatseb iga hetk vette laskuda ning ujuma hakata.

Vahupeal oli edelast kerkinud kurjakuulutav pilv. See kaitis taeva üha laiemalt ja paksemini. Sealtpoolt Neemenist kostis kauge äikese tumedat kõminat. Labanovitš hakkas koju minema. Äike lähenes. Äkitselt tõusis tuul ja muutus nii tugevaks tormiks, et maast aina tolmu üles tolutas. Põõsad olid loogus maas. Piksenooled sähvisid tuld juttidena. Ja hakkas valama ränka vihma, nii et veel seinapragudest tuppagi voolas. Maja vappus tuule all, oli tunne, et iga hetk võib ta kummuli paiskuda. Tormi veeretask räästa alt välja rautamata puuratta, tõstis selle mingil kombel püsti ja veeretask põllule. Kui äike oli oma hirmuäratava laulu lõpetanud ja edasi liikunud, läks Labanovitš vaatama, missuguseid jälgi ta oli jätnud. Õuepoolne lainetas vihmaveest. Lompidel ujusid katustest valatud ölekõrred. Ratas oli veerenud õuest kaugele välja, kallutatud põlluvakku ja lamas nüüd abitult küljeli. Andrei tõstis ta märja maa pealt üles, vaatas ümber, et keegi tema mõtetki ära ei aimaks, ja pomises endamisi:

Võib-olla kihutab vaenulik jõud mindki kodust välja nagu selle ratta?»

Labanovitš tuli metsast, käe otsas korvitäis puravikke. Kui koju jäi veel poole versta ümber, kuulis ta seljatagant talaste pehmet lõminat. Andrei vaatas tagasi. See oli uraandnik Stavolitš oma kabeda, küllaltki noobli kalessiga. Põlvad kahtlust, et võõras sõidab tema, Labanovitši juurde. Andrei astus teelt sammukese kõrvale ja seisatas. Tema kohale jõudes peatas uraandnik hobuse.

Tere päevast! ütles ta Labanovitšile. «Istuge peale, sõidutan kohale, ehkki siit pole küll palju maad.»

«Te tõite mulle vististi mingi teate?» küsis Labanovitš kalessi istudes.

«Täiesti õige, selline asi mul oli,» vastas uraadnik ja vaikis. Vaikis ka Labanovitš: kodu oli päris lähedal, «» saab kõik selgeks. Kuid uraadnikule oma kärsitust näidata ta ei tahtnud.

Uraadnik keeldus õue sõitmast: ei olevat aega. Ta pööras hobuse pistandi ääres, viskas ohjad ümber aiaposti, võttis portfelli ja läks koos Labanovitšiga tuppa. Andrei oli väga liigutatud Jakubi teguviisist: poiss ruttas kuul alla ja tõi uraadniku hobusele sületäie paremat helun. Nähtavasti lootis ta niimoodi uraadnikule meelehead teha, nagu oleneks Andrei saatuse kergendamine temast. Mure oli ka ema: ta teadis, et säärane külaline midagi head ei tööta.

Toas võttis uraadnik mütsi peast, mille üle Andrei püüdis imestas, ja istus laua äärde. Ruttamata avas ta portfelli ja võttis sellest välja ametliku paberi.

«Nii, kirjutage alla, et olete kätte saanud,» ütles uraadnik, tehes lahti lineeritud žurnaali.

Labanovitš vaatas saadud paberit: see oli Vilno kohtupalati kutse tulla viietelstkümnendal septembril tuhande üheksasaja kaheksandal aastal kell üksteist päeval kohtusse. Kutse sisaldas ka hoiatuse, et kui kohtualune tähendatud ajal kohale ei ilmu, siis ta arreteeritakse ja toimetatakse kohtusse vahi all. Labanovitš kirjutas alla ja võttis kutse vastu. Selle veel kord läbi lugenud, lausus ta kellegi poole pöördumata:

«Veere, mu ratas, nii kaua kui veereda saad!»

Uraadnik ei mõistnud, millele Labanovitš vihjab, ja Andreile endalegi polnud see ütlemine päris selge, ehkki selles mingi mõte oli. Nähtavasti oli see ratas, mille torni hiljuti õuest põllule veeretati, talle need sõnad keelele tulnud.

«Kas teate,» ütles uraadnik, «sõidame õige Panjamoni. Mis te ikka siin üksinda teete? On vaja ennast tuulutada.»

Andrei oli üllatatud: uraadnik on tema vastu kaastundlik ja tahab nukraid mõtteid eemale peletada... Säh sulle uraadnikut, politseiametnikku! Ega siin äkki mingit konksu ei ole? Labanovitš tänas.

«Kardan, et raiskan teie aega: ma pole veel hommikust söönud,» keeldus ta.

«Mis ajaraiskamine see on, kui hommikust suuakse! Kas

võite pool tunnikest kannatada? Selle aja peale jõuame lõunat asse, seal sööme hommikust. Sõidame või?»

Ja tõrpoolest, miks mitte sõita?

Nad istusid kalessi, sõitsid Mikutsitsõst läbi, sealt läbi Neimont ja jõudsid suurele tee, möödunud ennem Neimont, kus oli elanud Janka Tukala. Andrei meel laks meenud, ta mõtles: «Oh, Janka! Kas oleksid sa võinud öelda, et ma sõidan uraadnikuga sinu kodust mööda ega sa ei oleegi? Kuid sind siin ei ole ja sa vaikid, ei lausu mulle ühtegi sõna! Kas tõesti oled sa minu jaoks surnud?»

Ja mõtted katkestas uraadnik.

«Mille teid süüdistatakse?» küsis ta. «Mille eest teid kohtu alla antakse? Mispärast kõik kohtu alt vabastati, aga teid mitte?»

Labanovitš muigas ja ütles:

Rahvamuinasjutt räägib nii. Mööda metsa läks kõuts, talle tuli vastu hunt. «Kuhu lähed, kõuts?» — «Kohtusse, hunt.» «Mis ülekohut on sulle tehtud?» küsib hunt. «Kuidas siis pole ülekohus,» vastas kõuts, «pahandust teeb haaklemand, aga süü langeb kõutsile.» Minuga samasugune lugu: keegi kirjutas üleskutse koolmeistritele, aga mind antakse selle eest kohtu alla.»

«Kuidas siis niimoodi?» imestas uraadnik.

Labanovitš rääkis, kuidas asi on ja mispärast see nõnda oli toimunud.

Uraadnik kuulas, teadmata, kas uskuda või mitte, siis ütles:

«Kui teie ei kirjutanud, mille eest siis teie üle kohut toimetatakse? Või on siin ehk veel midagi muud mängus?»

«Eeda ma ei tea, ja kui ongi veel midagi muud, siis mitte minu süü läbi ja mitte minu tõttu,» vastas Labanovitš, ise aga mõtles: «Aga tühi seda teab: võib-olla nähti, kuidas ma Jankaga lendlehe risti külge löime? Ei, siis oleks Janka kindlalt pinnima hakatud.»

Vahupeal oli künka tagant nähtavale ilmunud mõisa-maja mis kuulus väikerentnikule. Siia keeraski uraadnik hobuse sisse. Hoovi viis kõrge värav, mille arhitektuuri detailid olid nuputanud kohalikud ehitusmeistrid ja võib-olla ka peremees ise. See koosnes kahest jämedast sirgest tammepestist, mis olid hoolega siledaks hõõveldatud ja nende peal oli samuti tammepestist rõhtpalk. Selle peale oli otselikult kinnitatud veel neli palgijuppi, mis mõlemast otsast olid arssina võrra lühemad kui rõhtpalk: iga ülemine lühenes sümmeetriliselt, kuna otsad olid viltu maha

tahutud. Kõige ülemise, lühima palgijupi peal seisis pö-
tine teravik, mis oli otsast vahe nagu nõel.

«Küll ikka on Jazep Glõnski eendale värava meisternu-
nud,» lausus uraadnik hobust seisma jättes.

Andrei hüppas kalessist maha, läks jalgvärvast hoovi,
et sõiduvärv lahti teha, kuid samal ajal ilmus uksest ka
majaisa ise, keskmistes aastates kiilaspäine mees, vestihõl-
mad lahti. Glõnski kuulus šlahtasse ja katsus vahemalt
millegi poolest tavalisest maamehest erineda.

«Olge lahked! Olge lahked!» pudistas Glõnski kiiresti,
tõmmates värava lahti. Kui kaless seisma jäi, jooksis ta
uraadniku juurde ja raputas mõlema käega selle kätt.

«Tere päevast! Tere päevast! Kui parajal ajal te tulite!
Just söögiajaks! . . . Lähme siis tuppale!»

«Labanovitšit ta küll tundis, aga ei teinud teda märkama
ja kätt talle ei andnud. Glõnski ei sallinud Labanovitši
selle pärast, et see on «streikija» ja tahab mõisnike ning
rentnike käest maad ära võtta. Sääraseid mehi aga pidi
Glõnski kaabakaiks. Labanovitš jäi rentnikust ja
uraadnikust maha ning mõtles juba, kuhu ta peaks
kaduma. Kuid seal vaatas uraadnik tagasi ja hõikas:

«Kuhu siis teie jääte, Andrei Pjatrovitš? Lähme sisse!»

Alles seepeale muutus peremehegi käitumine «streikija»
suhtes. Ta ruttas Andreile vastu, võttis ta käevangu ja
viis ukse juurde.

«Olge lahked! Olge lahked, astuge sisse! Omal ajal olime
teie kadunud isaga head tuttavad.»

Glõnski viis külalised puhaskambrisse. Seal oli palju
vaase lilledega, mida talupojad oma igapäevaelus väga
armastasid. Toas oli jahe, oli tunda isesugust lõhna, muldu
aga oli õhk puhas. Viigipuude vahel seisis õdusalt valge
linaga kaetud laud.

Glõnski palus külalisi istet võtta, ise aga avas puhvet-
kapi ja tõi sealt suure pudeli puhta piiritusega tehtud
kirsinastoikat. Siis läks ta vabandust paludes teise tuppa.
Tagasi tulles oli tal kaasas majaemand, veel noor ja väga
ilus naine. See teretas külalisi lahkesti, jagades kõige sõb-
ralikumaid naeratusi. Ukse vahelt pistsid pea sisse pere-
rahva poeg ja tütar. Lühikese silmapilgu jooksul jõudis
Labanovitš tähele panna, et tütar on ema ja poeg isa nägu.
Glõnski aga käskis neid kohe aeda minna, kus oli palju
kirsse, ja korjata karbitäis «härri uraadnikule».

Samal ajal olid lauale ilmunud noad-kahvlid ja taldri-
kud, nende järel tulid rasvased sealihavorstid, terve taldri-

kehtat kaunilt lõigatud fileeviile, punaseid nagu jorjeni
õulehed, värsket juustu, mis hapukoore ja mustade kööm-
niterakestega maitsestatud, ja teist juustu, mis pisut kui-
vatatud. Ühesõnaga, eine oli külluslik.

Lähelepaneliku ja viisaka kavalerina ütles uraadnik
hobuse perenaisele proua Anelale:

«Astuge siia, proua: ilma teieta ei austata korda.»

Majaisa valas suured klaasid nastoikat täis ja pidas
maha terve lauakõne. Perenaine aga pööras vahel silmad
uraadnikule, siis jälle vastupidi. Labanovitšist vaa-
tas ta mööda. Glõnski ütles:

«Joome meie kalli külalise Gerassim Pavlavitši tervi-
tust. Aidaku jumal tal püüda pikanäpumehi, hobusevar-
and ja igasugu streikijaid, kes kroonuülemuste teele põ-
i mitte jäävad.»

Hasti öeldud, pan Józef,» kiitis Andrei, «ainult et oleks
põhitud lisama ka «riigivargaid.»»

«See on iseendastki mõistetav,» arvas peremees.

Labanovitš sobiva hetke, ütles Andrei aitäh, palus vaban-
dust ja tõusis lauast.

Härri Labanovitš,» ütles Jazep Glõnski, «palun teid
astuda minu aeda ja noppida kirsse, niipalju kui süda lü-
s-
ta!»

Nii suuri küpseid kirsse polnud Labanovitš elus kunagi
nappinud.

Kui söömaaeg oli lõppenud ja kaless abimõisast välja
astus, küsis uraadnik Labanovitšilt:

«Kas te kahetse, et minuga ühes tulite?»

«Ei kahetse! Vastupidi, tänan teid väga.»

Kaless pöördus Panjamoni poole.

Kohus pidi olema juba varsti ja seepärast pidi Labano-
vitš Minski sõitma. Tal oli meeles, et toimetajad Vlasjuk
ja Stefan Liskovski olid teda omal ajal advokaat Semipa-
novi juurde juhatanud.

«Kui palju oligi parajasti kodus. See oli alles noor mees,
kes alles asja oma advokaadikarjääri alustanud. Advokaat
astus Labanovitši asjasse ja tema saatusesse väga osavõt-
likult.»

Minuuguse seaduseparagrahvi põhjal teid kohtulikule

vastutusele võetakse?» küsis Semipalav ja vaatas elavalt hallide silmadega Labanovitši otsa.

«Paragrahv sada kakskümmend kuus, esimene lõik,» vastas Labanovitš.

«Ja mida teile konkreetset süüks pannakse?» küsis advokaat edasi, näppides sõrmedega oma korralikku tumeruuget habet, mis oli alt otsast kiilutaoliselt teravaks muutunud.

«Süüdistusakti minu käes ei ole, see rändab kuskil politsei-instantsides ringi, aga kõigest on näha, et mulle omistatakse koolmeistritele määratud üleskutse autorsus.»

«Kuid see on ainult teie oletus?» jätkas advokaat.

«Jah, oletus küll, kuid sellel on põhi all.»

• Labanovitš rääkis Semipalavile ülekuulamisest sordarmi-rittmeisteri juures. Advokaat vaikis, mõtles veidikult ja küsis seejärel kavala naeratusega:

«Aga teil ikka on midagi tegemist selle autorsusega, nagu te ütlesite?» Seejärel ta lisas: «Mulle te võite tõtt rääkida: teie enda huvides on see tähtis. Valetada võib prokurörile ja kohtu-uurijale, peaasi, et osavasti,» naeratas advokaat päris sõbralikult.

Visiit lõppes sellega, et Semipalav lubas juba samal päeval juurdlusmaterjalidega tutvuda ja siis kindlamat nõu anda.

«Ja õhtul kella viie-kuue paigu astuge minu poole sisse,» ütles advokaat Labanovitšile kätt andes.

Pikalt venis aeg õhtut oodates. Nii häid tuttavaid, et nende poole võiks ajaviiteks sisse astuda, Labanovitšil nüüd enam ei olnud. Sõprus Balotsitsiga oli läbi ja praeguses olukorras tema poole minna lihtsalt ei kõlvanud. Labanovitš hakkas mööda vana, peaasjalikult puumajadest koosneva Minski tänavaid ringi hulkuma. Lõpuks astus ta odavasse restorani, et midagi hamba alla saada. Selle aja peale oli oodatud tundki kätte jõudnud: oli keil viis õhtul.

Kerge ärevusega läks Labanovitš Semipalavi juurde. Advokaat oli juba kodus. Ta vaatas erksalt oma kliendi otsa ja viis ta kabinetti.

«Võtke istet!» Semipalav osutas toolile laua otsa ja istus ka ise. «Teie oletused osutusid õigeks,» rääkis advokaat. «Teid süüdistatakse tõepoolest koolmeistritele üleskutse kirjutamises. Säärase otsuse on teinud ekspertiisid.»

«Tühikesed eksperdid ei peaks mitte ekspertiisi teha, vaid ninaga mulda tuhnima!» ütles Labanovitš.

Advokaat naeris.

«Võib-olla ongi teil õigus,» ütles ta, «kuid fakt jääb faktiks ja seda peab arvestama. Aga et te üleskutset kirjutanud ei ole, siis on teie kaitsjal seaduslik õigus nõuda kohtult uue ekspertiisi määramist. Kuid sellegi asjaolu üle ei mahu teil eriti rõõmustada. Isegi siis, kui teine ekspertiis tuleb ümber lükkab, ei tähenda see veel, et te kohtu otsustusele olete. Kohtul on oma kaalutlused ja tihti peab juhindub ta rohkem poliitikast kui seadusest. Peale selle võib kohtul olla ka nii-öelda oma sisemine veendumus.»

Semipalav rääkis uskuma panevalt ja kaalukalt, raskesti talle vastu vaielda.

«Nojah, egas midagi,» arvas Labanovitš, «kui mõistavad hästi, siis mõistavad — kellegi teise süü eest!»

«Ei maksa nii pessimistlikult asja võtta,» ütles advokaat, kuid lisas otsekohe: «Teisest küljest ei oleks üleaarne patihholoogiliselt ka kõige halvemaks valmis olla. Kuid kaitse üle peate mõtlema. Keda te endale advokaadiks valite?»

Labanovitš vaikis pisut.

«Tõtt öelda, ma ei tea isegi. Olen palunud vandeadvokaat hürra Vrublevskit. Kui aga tema ei peaks nõustuma, ehk oleksite siis teie nii lahke ja võtaksite minu kaitsmise enda peale?» pöördus Labanovitš arglikult Semipalavi poole.

Advokaat tõmbus kohe näost tõsiseks.

«Olen teile usalduse eest väga tänulik. Kuid ometigi lootan ma täielikult teie valikut: pöörduge Vrublevski poole. Ta on tuntud kõigile Venemaa juristidele ja prokurör peaks teda tõsiselt arvestama. Prokurörideks aga pannakse harilikult, ja iseäranis poliitilistel protsessidel, tühikesed, sapised ja hea suuvärgiga mehed, ühesõnaga, lühikesed.»

Aga kui Vrublevski mingil põhjusel ei saa võtta endale minu ja mu sõprade kaitsmist, kellest üks on mulle isegi tundmatu?»

«Või isegi nii?» oli Semipalav väheke imestunud.

Advokaat ja tema klient vaikisid.

Kas teie, teeme õige nii: volitage mind pidama Minski

vandeadvokaatide korporatsiooni nimel läbirääkimist härra Vrublevskiga. Teil ei ole neis asjus kogemusi.»

Labanovitš tõusis püsti.

«Olen teile väga ja väga tänulik abi eest, mida mulle lubate.»

«Nojah, väga kena,» ütles Semipalav. «Nii või teistki, aga kaitse on teil kohtus garanteeritud.»

Advokaat kirjutas üles Labanovitši aadressi ning Labanovitš lähemal ajal teha kõik, mis vajalik ja mis võimalik, samuti aga kõigest teatada. Labanovitš surus sudamlikult Semipalavi kätt ja lahkus. Jaama poole minnes mõtles Andrei abivalmis juristile, kes oli teda vabastanud õiendustest muredest ja ülearustest kuludest advokaatide vahet kahtlusega. Paistis, et kõik läheb hästi. Kuid sügavamalt järele mõteldes pidi Andrei tunnistama, et mitte sugugi nii hästi, nagu esimesel pilgul tundus. Teel olid risti ees eksperdid ja nende otsus. Tuleb välja, et sellest veel ei piisa, kui ei ole mees ekspertiisi otsus umber lükatakse. Andreil püsis meeles Semipalavi rasked sõnad: peamine ekspert on kohus ja kõike otsustab see, milline on kohtunike endi sisemine veendumus. Vähe lootust küll tsaari-isevalitsuse spetsiaalselt väljavalitud pooldajate sisemisele veendumusele.

Kuid sõidu ajal lendasid murelikud ja sünged mõtted peast. Labanovitši loomumane optimism ja usk elu headesse algetesse said võidu halbade mõtete üle ja ta jõudis koju heas meeleolus.

Semipalav osutus ausaks ja sõnapidajaks meheks. Tap selt nädala aja pärast sai Labanovitš kirja. Semipalav teatas, et kohus on rahuldanud advokaat Kazimir Adamovitši Petrunevitši taotluse määrata esimese ekspertiisi kontrollimiseks uued eksperdid. Vrublevski, kirjutas Semipalav, võtaks meelsasti osa Labanovitši ja tema sõprade kaitsmisest kohtus, kui ta ei oleks kinni teise protsessiga. Seepärast leppinud ta kokku vandeadvokaat Petrunevitšiga ja andnud kaitsmise üle temale. Labanovitš oli kuulnud, et Petrunevitšit peeti Minskis üheks paremaks advokaadiks.

«Mida enamat veel soovida,» mõtles Labanovitš. «Ekspertiis on garanteeritud, advokaat on olemas. Kuid omeltigi tuleb vahel ette, et haiget ravib kõige parem arst, kuid haige võtab kätte ja sureb. Nõnda võib siingi juhtuda: kui kohtunikud tahavad süüdi mõista, siis ka mõistavad. Parema selle peale mitte mõelda. Nädalapäevad veel, ja kõik saab selgeks.»

Kõik oli jäänud mõni päev. Ema, onu Martsin, Jakub, Andrei ja need — kõik püüdsid Andrei kui suure kannataja peale head olla, ehkki tema kannatustest veel ei teatud.

Paari kolm enne kohut võttis Labanovitš korvi, millega ta lootsidult seenel käis. Ta tahtis üle vaadata oma seenepalust, kes teab, võib-olla kauaks ajaks — hüvasti jättes nende palkadega, mis olid talle nii palju meelelahutust ning rõõmu pakkunud. Seeni oli küll juba vähevõitu, aga küll puravik kasvab harvemini ja on raskemini leitav, vabandab ta suuremat rõõmu.

Andrei läks Keskmäele ja seisatas, saates jumalagajätku koduümbruse. Seal, tema ees on Mikutsitšõ. Ta on suvel kära. Nüüd aga on koolmeistrid oma laste laiali läinud. Arvatavasti on Janka Tukulagi koolmeistriellu sisse elanud. Ei ole ta siiaaaniigi tuletanud elumärki andnud.

Mikutsitšõst paremal paistab Neemeni tagant kaugelt kerkiv läbi kerge septembrikuise vine sinine metsa. Kõik saag, mis, hambad ulespidi, maa peale pan- tavad, paremale paistavad Dzjamjani kupal ja Neemeni põllulapid, mille vahel lõhutavad tillukesed külad ja talud. Ei möödunud Andrei pilk ka uhkest kerkivast, mille kroon kerkis kaugete kinkude takka...

Palju tuttavaid vaateid kerkis Andrei silma ette, kui ta lootsidult seisis. Neid imetledes liikus ta pikkamisi Neemeni poole. Kollane tuiskliiv vaheldus aeg- ajalt muustusse jäetud küngastega, mis olid kaetud noorte taimedega, maadliki okkaliste kadakapõõsaste ja valge kasklaga.

Andrei uitas mööda seenepalusid õhtuni ja leidis paar- paar varsket, tihket puravikku. Seejärel läks ta lootsidult tahtis näha üksikut pedajat Neemeni lähedal, kuid madalat tammepässakat — need olid Andreile tuttavat madalast nii head tuttavad. Pedaja liuskjas ladvas talle igilpõline kurepesa.

«Mida siis ikka, jääge jumalaga, armsad, kallid sõbrad!» lausub Andrei endamisi ja ruttas üle luha kodu poole.

Kõik kaua püsis Andreil silmis ema murest murtud kogu ta oli ouest välja tulnud ja seisis majast tükk maad eemal, et näha põega raskele teele. Andrei ja onu Mart-

sin olid juba kaugel, aga ema seisis ikka veel ja vaatas sinna külge, kus tee künkale tõustes kadus maastiku taha, et seejärel mitte enam nähtavale ilnuda. Ohkas ema sügavasti, puhkis rätinurgaga pisaraid ja läks tuppa.

Onu Martsin viis Andrei jaama. Hobune peatus jaamahoone ees. Sõitja ja küüdimees ronisid vana maha. Kaua hoidis onu Martsin Andrei kätt oma raudtalutööst kõvas pahklikus peos. Siis vaatas ta üksikult ja uurivalt õepoja otsa. Onu pisikesed hallid silmad olid püüdnud rais.

«Noh, mu kullakallis poiss, jää terveks! Kaitsku Jumal! Tule varsti õnnelikult tagasi.»

Nad kaelustasid teineteist tugevasti ja suudlesid. Kullaküll Andrei ennast vaos hoida ei katsunud, aga temagi silmis läikis pisar.

Kohtupäeva hommikul oli Andrei Minskis. Ta istus semstvovalitsuse hoone vastas, kus kohus pidi toimuma skvääril asuval pingil. Istung oli määratud kella üheksa kümneks hommikul, jäi veel poolteist tundi oodata.

«Mis see küll on, mis mind nii selle hoone poole tõmbab?» mõtles Labanovitš. «Mis on mul temalt oodata muret või rõõmu? Ometigi on olemas mingi kuri, kuidas võimas jõud, mis mind tema külge köidab.»

Kohtusaal oli küllalt ruumikas ja võrdlemisi ebameeldiv, iseäranis sellistele nagu Labanovitš, kes pidi siin võidima kaebealusena. Saali tagumises otsas oli teatrilaadne meenutav kõrgem poodium, mida pealtkuulajaist eraldas tugev rohmaka tegumoega barjäär. Selles oli mitu laud kõiku kaebealuste, tunnistajate ja mitmesuguste kohtu personali kuuluvate isikute jaoks. Kohtunike ruum oli lae all taga.

Kui Labanovitš sisse tuli, oli saal peaaegu tühi. Vana haaval hakkas kogunema inimesi — mehi ja naisi, kellele kohus, iseäranis poliitiliste üle, oli samasugune vaatamiskoht nagu teatripublikule näidendi etendus.

Labanovitš istus barjääri lähedale, kust oli hea ülevaade kõigest, mis sunnib kohtunike poolele ja saalis. Kõige enam köitis Labanovitši tähelepanu poodium, mida ta mõttes nimetas Kolgataks, tähendab, piinapaigaks. Keset poodiumi seisis suur roheline kaleviga kaetud laud. Seal istusid olid toolid advokaatide ja prokuröri jaoks. Advokaadid Petrunovitš ja Mjatsjolkin istusid barjääri ees pealtkuulajate hulgas.

«Küll tähtis summutatud jutukõma. Ja korruga hüüti valju häälele.»

«Tule! Kohus tuleb!»

Hallid ja oli kohtuteener.

Kõik analis viibijad tõusid püsti. Poodiumi tagant avastus tähtsal ilmel kohtu eesistuja, Vilno kohtupalati ülem, lühike, kerekas halli habemega mees. Ta habe oli löödud ühele ja jättis niisuguse mulje, nagu oleks eesistuja ümber kinnitatud kaks pisikest vihta, need vihad aga tulnud valgest kräsulisest palusamblast, kus sees armastavalt kasvada kivipuravikud. See oli tõeline riiginõunik Babuka, keda tol ajal poliitiliste süüaluste hulgas tunti kõige rohkem, kel puudub halastus oma ohvrite vastu. Tema poolt kinnimõistetute hulgas oli käibel selline kõnekäänd: «Nad Babukat enda ees, siis sa oled kadund mees.»

Babuka järel marssisid samuti tähtsalt sisse kohtunike — Bužinski, Kislovski, Verhovodov. Kõik nad kandsid endal paraadkuube ja valget targeldatud maniskit, ise valju ilmega ja ligipääsmatud, justkui kehastaksid hõlpsalt osakest «jumalast salvitud mehest» — keisrist, keda nad olid töötanud ustavalt teenida. Kohtunike kannul astusid, hoides samuti seisuste järjekorda: kõrge aadli esindajad, hoides samuti seisuste järjekorda: kõrge aadli esindajad, Minski kubermangu aadlimarssal Romava-Rõmšataja, Minski kubermangu aadlimarssal Romava-Rõmšataja, linnavalitsuse liige Jantsevitš, kes asendas linnavalitsuse Rodumiku sabas oli talurahva esindaja vallavanem Pahhaltšok, kes kandis lihtsast kodukootud tüssist vambad ja päratu suuri säärikuid; habe oli tal ammugi aja- ja nähtavasti oli ta kõvasti «julgestki võtnud». Pahhaltšok asus keskele kõige tähtsamale kohale ja võttis endale kõige kõrgema tooli. Pahhaltšok istus laua otsa seisvate esindajate hulka. Omaette plats poodiumil kuulus prokurörile, juba vanapoolsele, pisut hallipäisele, morni mehele, see oli keskmist kasvu ja kehast üsnagi tugev. Ta kõrvalestas hoidsid otsest pisut ettepoole otsekui tugev. Oma tähelepanekutest teadis Labanovitš, et niisuguste kõrvadega inimestel on ilukõne võime. Prokurör kellegi peale ei vaadanud, ta istus vaikides, otsekui iseendasse süvenenult, ja mugis vaevalt märkamatult, otsekui oleks nende vahel tükike vahetamatust. Advokaadid istusid süüpingi lähemale. Petrunovitš, veel noor, silmapaistev ja heatahtliku näoga mees, kandis frakki, mille poolest ta paistis veelgi tore-

dam. Mjatsjolkin, oma kolleegist tublisti vanem, tagasihoidlikku, ent range ilmega visiitkuube.

Saal jai vaikseks. Kohtu eesistuja tõusis püsti. Ta kaks habemevihta kerkisid pisut ülepoole, tegi teatavaks, et kohtupalatis kuulub labivad talupoegade Andrei Labanovitši, Vladzimer Sõmon Turgai ja Matsvei Astravetsi süüasi. Nende kaebealuse nime kuulis Labanovitš samuti esmasest süüdistusaktist. Babeka luges üles kõik paragrahvipunktid, mille põhjal kohtupalat mainitud isikute kohut mõistab. Seejärel tegi ta kohtuteenrile rahulikult tähtsalt korralduse tuua saali kaebealused, kes viideti vahi all. Sedamaid ilmusid vaevalt märgatavalt uksest saatetunnimehed ning nendest valjult umbistatud Vladzik ja Turgai, keda Labanovitš alles nüüd esmasest nägi. Mõlemad kaebealused olid näost kahvalud: pikajaline kinniistumine kohtu eel oli iatnud neile oma Tunnimehed saatsid vahialuseid rangelt ilmel, astudes sammuga ja trampisid poodiumi, valjusti oma sõnad soldatisaabastega. Vahialused pandi süüpinka saatetunnimehed ise jäid seisma nende taga ja pang, kandes maski otsas, hoides püsse ja mõõku valmis. Kaebealused vaatasid rahulikult ja isegi lõbusalt publiku peale. Andrei ei pööranud neilt silmi, pilguga otsekui paludes, et vae daku korraks tema poole. Vladzik markas Andreid, nägatas vaevalt märgatavalt ja pilgutas talle vargsi silma.

Nagu kohtukord nõudis, küsis eesistuja kaebealustest kas neile on süüdistusakti koopias ning kohtunike ja seisuste esindajate nimestik kätte antud. Seejärel kontrollis kohus tunnistajaid. Seaduslikel põhjustel puuduvate tunnistajate tunnistused otsustas kohus teatavaks teha oma ajal. Pärast seda tegi Babeka teatavaks, et vastavalt kohtupalati määrusele toimub kohus kinniste uste taga.

«Nii et asi on ramps,» mõtles Labanovitš.

Kohtuteener kõrvaldas saalist pealtkuulajad ja viis tunnistajad eraldi tuppa. Kui see kõik oli tehtud, asus Babeka oma troonil istudes süüdistusakti ette lugema. Ta luges ühetooniliselt ja igavalt, ka akt ise oli igav ja huplasepikk. Andrei ei kuulnud sellest midagi uut. Kohtunike ja seisuste esindajad hoidsid kätt suu ees ja hargutab salamahti, nii et lõualuud ragisesid.

Talurahva esindaja Pahhaltšok jäi sügavasti magama. Labanovitš ja kaebealused panid korraga tahele, et teiste seisuste esindajad hakkasid nina kirtsutades Pahhaltšokut

hakkama nihkuma. Hais jõudis ka Babeka ninna. Ta hakkas salitama tõsidust ja rangust. Labanovitš ja kaebealused hoidsid suure vaevaga tagasi naeru, nähes kohtu kohtus, mida peeti tema keiserliku kõrguse kohtu. Babeka hakkas ainult kiiremini lugema. Kui akt oli lõpetatud, dikas Pahhaltšok üles. Ta arvas, et oli tukkunud, kuid laadlastest eemale nihkunud ja vähehaaval hakkas talu esindaja ennast nende poole tagasi nihutama. See oli veelgi naljakam.

Kohtu ajal küsis Babeka kõigepealt Labanovitšilt ja kaebealustelt, kas nad tunnistavad end neis «kuritegudes» süüdi, millest aktis räägitud.

Labanovitš vastas kindlalt ja selgelt:

«Jah»

Vladzik tunnistas ennast närviliselt süüdi selles, et ta kuulub oma tuttavale, kellelegi Pjatrushile, kirjandust, sealhulgas Gogoli jutustused «Sinel», «Kadunud kiri» ja teiste teoste kategooriliselt enda kuulumist Ülevenemaa-Õpetajate Liitu, üteldes, et tal olnud vaid kavatsus astuda.

Samon Turgai võttis õigeks, et ta kuulus Ülevenemaa-Õpetajate Liitu ja kirjutas boikotiüleskutse. Teised kaebealused aga ei olevat tema kirjutatud. Samuti ei olevat kuulutanud Andrei Labanovitš; kõik teised üleskutsed kuulutanud kolmanda isiku poolt. Turgai rääkis julgelt, kindlalt ja veenvalt.

«Kas on see kolmas isik?» küsis prokurör.

«Ei ole käesoleval protsessil mitte tunnistaja, vaid kaebealune,» vastas Turgai väarikalt ja lisas: «Kui ma olen «kolmandat isikut» tunneksingi, annab seadus mulle õiguse neidele küsimustele vastamata jätta»

«Kui küsimusi ei ole,» ütles prokurör eesistujale, pisut rahulolevalt saanud.

Prokurör mõtles Turgai julgust; see mees hakkas talle meeldima.

Kohtu eesistuja ettepanekul tutvusid prokurör ja advokaat kohtu eesistuja juurde kuuluvate «asitöenditega». Kuigi kohtu eesistuja «asitöendeid» ei olnud: koolmeistrite protokoll, koolmeistrite Mikutsitsõs, Ülevenemaalise Õpetajate Liidu üleskutse, Lõdu põhikirj, üleskutse «Kõikide koolmeistritele», mille kirjutajaks peeti Labanovitšit, koolmeistritele boikoti kohta ja muud tühja-tahja. Hakkas üle kuulama tunnistajaid, keda vannutas keegi tunnistama papiköki. Kõige huvitavamad olid uute eksper-

tide arvamused. Labanovitš kuulas neid pingsa talu panuga.

Uus ekspert Goman, keda kohus oli välja kutsumas kaitse nõudmisel, teatas kategooriliselt:

«Härra eesistuja! Härrad kohtunikud! Ma imestan, kuidas võis varasem ekspertiis käekirja võrdlemise abil kinnitada, et üleskutse «Kõigile koolmeistritele» on kirjutatud Andrei Labanovitš. Mingit käekirjade sarnasust absoluutselt ei ole!»

Ja Goman hakkas üksikasjalikult, täht tähe järel analüüsima varasema ekspertiisi otsust.

Prokurör tõmbus näost veelgi süngemaks: oks, millele ta istus, et kaebealusele Labanovitšile pirni panna, oli tal raiutud. Ja mis kõige halvem, ka esimene ekspert Jarmol ütles iseenda allkirja kandvast otsusest lahti.

«Kuidas siis nii: te ometi kirjutasite ekspertiisile alla?» küsis prokurör tighedalt.

«Ekspertiisi tegi kadunud Asmolski. Ta torkas mulle ette, ma usaldasin teda ja kirjutasin alla. Nüüd olen ma ise oma silmaga näinud, missugused need käekirjad on, ja mu südametunnistus ei luba mustata süütu inimest. Ei taha ma pattu oma hingele võtta!» lõpetas Jarmol järsult.

Paistis, et uute ekspertide otsus ja iseäranis Jarmol sõnad avaldasid prokurörile ning kohtule muljet. Hoopis ükskõikseks aga suhtus küsimusse Babeka. Ta pöördus prokuröri ja advokaatide poole:

«Kas teil on tunnistajaille küsimusi või ehk tahat midagi lisada?»

Prokuröril ja advokaatidel küsimusi ei olnud. Et ei andis süüdistuskõne pidamiseks sõna prokurörile.

Säärastes asjades kogenud mehena pöördus prokurör kiirustamata kohtu poole. Ta rääkis esialgu vaikselt, kuid selgelt, siis aga kõrgendas järk-järgult häält.

«Te kuulsite süüdistusakti, milles teile, härrad kohtunikud ja härrad seisuste esindajad, oli põhjalikult, loogiliselt ja objektiivselt esile toodud kogu see jõe tegevus, mida arendas kuritegelik grupp, kelle eesmärgiks oli hävitada ja kukutada sajandeid püsinud riigikord. Kurjategijad, kellest osa istub süüpingis, osa aga viibib selles saalis veel vabade inimestena, ei põlanud mingeid vahendeid, et saavutada oma kuritegelikke eesmärgi. Nad kaotasid oma südametunnistuse, unustasid oma kohuse, oma ülesandeid»

neile neile kuulub: «külvata seemet, mis mõistlik, hea ja väärtuslik.»

Mida kauem prokurör rääkis, seda enam küttis ta ennast, et ehkki see tulistus oli kunstlik, näitlejalik. Ta rääkis pikalt, et möödunud ühestki süüdistusaktis märgitud jooksu- ja kujutas kõike äärmiselt koledates, jõhkrates värvides. Iga kaebealust iseloomustas ta eraldi. Kõige rohkem said nahutada Turgai ja Vladzik. Labanovitši kohta ütles prokurör, et see kaebealune figureerib süüdistuses küll vahel, aga vanasõnagi ütleb, et lamba nägu, aga hundi tegu. Ekspertide arvamised lähevad küll lahku, kuid kõige autoriteetsem ekspert on kohus.

«Kõik me oleme kirjaoskajad inimesed,» ütles prokurör, «me oleme lugenud igasuguseid käekirju. Kohus peab siin alati oma sõna.»

Lõppsõnas nõudis prokurör kõrgeimat karistustmäära, mida kohtupidamise aluseks olevad paragrahvid ette näevad.

Põhjaliku kõne, milles polnud ei keerutusi ega torkeid, pidas advokaat Petrunevitš. Ta kaitses Turgaid ja Labanovitši. Petrunevitš alustas prokuröri «hingestatud» kõne vastu.

«See oli ilukõne musternäidis,» ütles advokaat. «Kaheldamatu prokurör värve liiga paksult. Vaadake korra, härrad kohtunikud ja härrad seisuste esindajad, kaebealuse peale: te näete verihallast noorust, mis nagu kevadine tulvavesi ei püsi kallaste vahel. Ei ole vaja kurjategija hinge ega kurjategija südant, et sattuda nii- või teistsuguste isikute nii- või teistsuguste ideede mõju alla ja eksida. Prokurör toetus oma kõnes narodnikust luuletaja kuldsetele sõnadele — külvata seemet, mis «mõistlik, hea ja igavene». Lubage minul tsiteerida vene luuletaja, suurematut Puškinit:

Mind rahvas armastab seepärast ajapikku,
et aratasin head, mis rinnas unarusel,
et laulsin priiusest, et holdsin inimlikku
autunnet julmal ajastul.*»

Võttes ridu deklameeris Petrunevitš nagu näitleja, kuulutades iga sõna omaette ja asetades neile loogilise rõhu.

«Noored on ikka keevalised ja tormakad,» jätkas kaitsja. «Kui palju üliõpilasnoori on osa võtnud meeleavaldustest,

* H. Alveri tõlge. Tõlk.

väljaastumistest, mässudest nii- või teistsuguse ühtlasi
liku korra vastu, seaduse vastu! Kas tohiks neid poliitilisi
kurjategijaid? Suurvesi on kallastesse tõmbunud, maa-
jad on lõpetanud ülikooli ja astunud riigiteenistusse, nad
on saanud hoolsad ametnikud ja tegelased mitmesugustel
elualadel. Nende hulgast on tulnud ustavaid kohtunikke,
andekaid uurijaid ja prokuröre, iseäranis poliitilistel ju-
ssidel.»

Babeka hakkas nihelema.

«Püsige koodeksi ja kohtumaterjalide piirides,» ütles
Petrunevitšile märkuse.

«Võtan teatavaks, härra eesistuja, kuigi ma ei saa
kimata jätta sedagi, et ka prokuröri poolt kaebealuse
novitši kohta kasutatud väites — lamba nagu, aga lühike
tegu — sisaldub teatav juriidiline funktsioon.»

Prokurör silus hallikasruugeid vurre, kuid vaikis. Petru-
nevits aga kasutas oma advokaadiõigust ning pöördus
kõne lõpetuseks kohtu poole palvega võtta arvesse ka-
bealuse Sõmon Turgai noorust ja seda, et ta on juba ka-
tuse kandnud — poolteist aastat vangis istunud. Mis
puutub kaebealusesse Labanovitšisse, siis oli ainuke
vastu esitatud süüdistus rajatud vankuvale alusele, ehk
tõde kinnitusele aga on seegi nüüd ära langenud, ja sel-
last tuleb kaebealune Labanovitš õigeks mõista.

Mjatsjolkin pidas mahedas toonis lühikese kõne, pa-
des nagu Petrunevitški kohtul arvesse võtta kaebealuse
noorust ja enne kohut kantud karistust — ta oli vangi
olnud ühe aasta ja kolm kuud. Astravetsi palus Mjatsjo-
lkin õigeks mõista, sest kaebealuse tegevuses ei ole ilm-
nud midagi ebaseaduslikku.

Babeka küsis igalt kaebealuselt, kas neil on kohtu-
omalt poolt midagi ütelda. Kaebealused keeldusid. Mjatsjo-
lkel luges eesistuja kohtunikele ette mitu küsimust, mil-
le peale kohus pidi ütleva, kas on süüdi või ei ole süüdi. Mjatsjo-
lkel kuulutas Babeka kaheks tunniks vaheaja. Kohus la-
geraldi ruumi nõupidamisele, lihtsamalt üteldes lõun-
sest kogenud mehena oli eesistujal kohtuotsus juba pa-
fellis.

Labanovitš väljus kohtusaalist sellise tundega, nagu
oleks tal peas terve lasu rabatud, aga veel tuulamata vilja.
Nii palju oli risti-rästi mõtteid ja tundeid, kujutlusi ja
muljeid.

Oli juba ligi kell kuus õhtul. Hommikust saadik polnud
Labanovitš midagi hamba alla saanud ja ta läks restorani.
Talle meeldis siit «Kaukasus». Kuid midagi kaukaasialikku
selles restoranis ei olnud ja isegi sinne peremees nägi
vilja umbes nagu Babeka: niisamuti habe kahte lehte
lühki, ainult et mitte hall, vaid tumeruuge; samuti ei olnud
restoranipidaja nii kerekas.

Andrei tellis endale klaasi viina ja kotlette. Üks ta mats
kui kinni pannakse, siis on joomisel kriips peal, kui
õigeks mõistetakse, siis jõuab teenida nii jooma- kui ka
töötajatele. Mõte keerles kogu aeg selle ümber, kas teda
pannakse kinni või mõistetakse õigeks. Tõtt ütelda oli
Labanovitš kindel, et teda õigeks mõistetakse. Seda veen-
dumust oli süvendanud ka advokaat Petrunevitš, kes vahe-
ajal Andrei juurde tuli ja ütles: «Võite rahulik olla — teid
jõuab õigeks mõistatama.»

Klaasi viina ära joonud ja ülemäära soolast kotletti
õigeks haugunud, mõtles Andrei pisut longuvajunud Vlad-
imiri ja murdmatu vaimuga Sõmon Turgaile. «Poisid
õigeks süüdi,» mõtles Andrei. Ja ta südames tärkas
õigeks vastu sügav kaastundmus. Tõepoolest, kuidas siis
õigeks? Tema, Andrei, mõistetakse õigeks! Temale jääb lai
maailm lahti, aga nemad viiakse kohtust uuesti vangi-
konda, peetakse kinni teadmata kui kaua. Parem juba
õigeks ka tema, Andrei, koos teistega vangi. Siis oleks
õigeks rahulikum ja saaks õige ettekujutuse vangimajast,
õigeks, kuidas elatakse pagenduses. Üks asi on, kui kuuled
õigeks kõrvalistest allikatest, ilukirjandusest, ja teine asi,
õigeks poolt allasurutud rahvale osakslangevat «armu-
likkust» tavalikult ära proovid ja omal nahal tunda saad.
Kui ainult liiga kauaks kinni ei mõistetaks ja sõpradest
ei lahutataks.

Labanovitšil oli reeglilik, et ei tohi hilineda. Keha kinni-
pannud ja söögi eest tasunud, astus Andrei pikaldaselt sam-
mud kohtumaja poole.

Kõige lihtsam asi oli kohtul veel ütlemata. Ja nähta-
vasti oli Babeka kindel, et kaebealune Labanovitš, ehkki
õigeks lahki, kuhugi ei kao ja tuleb kohtuotsust kuulama.

Meelegi tegid säärased mõtted hapuks. Aga mis siis, kui keeraks otsad ümber, sellest kurjakuulutavast majast eemale? Läheks kõrvalisi tänavaid mööda linnast minema väljade vahele, seaks sammud kuhugi Zaslavje, Baranovi või Igumeni kanti? Hakataks kohtuotsust ette lugema, loetakski ette, ja Babeka satuks lolli olukorda. Nõnda unistas Andrei, aga jalad viisid teda ikka lähemale senise vovalitsuse hoonele.

Uksel seisis kordnik.

«Vara veel!» ütles see käskival toonil.

Labanovitš vaid riivas korraldajurit lühikese kolme pilguga ja kähvas:

«Ehk ongi mõne mehe jaoks vara, aga minul on juul õige aeg.» Ja astus julgelt sammul uksest sisse.

Kordnik jahmus: ehk on keegi nuuskur või suutemüüja? Ja laskis Labanovitši läbi. Poole tunni pärast hakkas rahvast saali kogunema. Nüüd oli sissepääs kõigile vaba.

Babeka oli punktipealne mees. Öhtul täpselt kakskümme minutit enne kaheksat kõlas vali hääl:

«Püsti! Kohus tuleb!»

Sealtsamast toast ja endises järjekorras ilmusid kohtunikud ja seisuste esindajad eesotsas Babekaga ning aadlimarssal Romava-Rõmša-Saburiga. Babeka oli veelgi tähtsam kui varem. Vladzik ja Turgai olid aegsasti kohale toodud ja istusid süüpingis. Labanovitš istus endisel kohal pealtkuulajate hulgas.

Saalis jäi kohe vaikseks. Ruttamata ja tähtsalt tõusis Babeka oma troonilt ja hoides käes paberilehte, hakkas ette lugema kohtu resolutsiooni — see oli sama mis kohtuotsus, ainult lühemal kujul. Esialgu tuhm, siis aga aina kõvema häälega luges Babeka:

«1908. aasta septembrikuu 15. päeval.

Tema Keiserliku Kõrguse seadluse põhjal Vilno kohtupalat oma kriminaaldepartemangu avalikul kohtuistungil koosseisus (loeti üles kohtunikud, seisuste esindajad, prokurör ja sekretär), kuulanud ära talupoegade (loeti ilmselgelt kaebealused peale Astravetsi) kohtuasja, mõistis talupoegadele Labanovitšile, Ljavonikule ja Turgaille igaühel kolm aastat kindlusvangistust. Kohtukulud kaesolevas asjas panna süüdimõistetuile võrdselt, vastavalt nende ühisvastutusele, nende kõigi maksujõuetuse korral aga võtta riigi kanda. Kohtuasja juurde kuuluvad asitõendid lisada kohtuaktidele. Talupoeg Matsvei Astravets kohtulikult õigeks mõista.»

Niipea kui resolutsioon oli ette loetud, saatis Babeka kohtupilgu üle saali ja andis müriseval häälel käsu:

«Süüdimõistetu Andrei Pjatrov Labanovitš viibimata vahi alla võtta!»

Labanovitš ei jõudnud veel toibudagi, kui tema juurde hakkas veel päris nooreohtu, vastiku näoga politseinik ja rabus tal käest kinni.

«Mis sa siin hüppad nagu kukk ja mind käperdad? Ega ma kuhugi ei jookse.» Rahulikult, aga tugeva tõmbega hakkas Labanovitš oma käe lahti. «Ei oska arreteeridagi — lahusesilm!» lisas ta pilkavalt.

«Näe, ajaks jõudis kohale ka turjakas kordnik. Ta andis Labanovitšile kerge müksu.

«Noh, marss!» käsutas ta ülemuslikult.

See on juba teine jutt!» ütles Labanovitš ja lahkus kordniku valve all saalist.

Samal ajal viisid saatetunnimehed välja ka Turgai ja Vladziku. Labanovitš pandi nende juurde, aga kordnik temast maha ei jäänud. Ka veidi kaugemal seisis politseinik, soliidsem kui see, kes oli Andrei vahi alla võtnud.

Kogu see rodukond suundus vangimaja poole, mis asus otse semstvovalitsuse vastas. Vahialustel oli isekeskis rääkimine keelatud. Nad vahetasid ainult põgusaid pilke ja sõbralikke naeratusi.

Andreile tundus, et ta sõbrad olid kohtuotsusega rahul. Nüüd polnud enam vaja mõelda ega arvata, mis tulevik toob või saatus töötab. Istud kolm aastat ära, ja siis algab uus elu.

Kümmekonpa minuti pärast rongkäik peatus, sest oli jõutud vangimaja ette. Siin oli päratu kõrge raudvärav, mis umbes kahe ja poole meetri ulatuses oli see üleni avatud, ülemise poole aga moodustasid jämedad kitsaste vahedega metallvarvad. See eraldas vanglahoonet ja kontorit välismaailmast. Ilma vastavate abivahenditeta üle värava ronida polnud võimalik.

Vangimaja saatetunnimees pörutas rusikaga. Uhtlaselt hakkas väravas avanemas luuk, samuti rauast. Selle vahele minna vangimaja väravavahi sünge, pikkade vurrudega loom. Nüüd saatetunnimehele ja vange, paotas ta sõna kuulmata väravat ja laskis nad kontoris. Seal istus vangimaja ülem abi Ragoza, kes oli korrapidajaks. Ta võttis vangid vastu ja andis allkirja. Nüüd nimetati vangimajja kuulnud süüdimõistetuid lihtsalt vangideks.

«Läbi otsida!» andis käsu Ragoza, kel olid ruuged vu-
rud ja viinast punetav nägu.

Kaks vangivalvurit kobasid harjunult ja osavasti ku-
ning sõrmedega läbi kõik taskud ja riietuse pealaest kuni
jalatallani. Labanovitšilt võeti ära liigendnuga, millega ta
oli alati seenel käinud, ja rahatasku, milles oli viieteist-
kümne rubla ümber raha. Vaadati läbi ka peenrahakott,
kus oli poole rubla ümber metalli. Rahatasku ja peenraha-
kott puistati tühjaks, raha pandi lauale. Kõik äravõetud
asjad kirjutati spetsiaalsesse raamatusse üles.

«Istud oma aja ära, kui lahti lastakse, saad tagasi,» sel-
tas Ragoza Labanovitšile.

«Viia kõik teisele korrusele esimesse kambrisse,» andis
käsu vanemvalvur Doždžok, kes oli näo poolest nagu kuu-
lus kindralkuberner Muravjov.

«Noh, läki!» käsutas valvur, kellele oli antud käsk van-
gid ära viia.

Kantsleist väljunud ja pugunud läbi värava sees oleva
teise kitsa ukse, leidsid sõbrad end vangimaja hoovist ja
tundsid end vabamalt.

«Noh, ei oodanud või?» küsis Andreilt Sõmon Turgal ja
surus tal tugevasti kätt.

«Võib-olla ootasid ja võib-olla ei oodanud. Nojah, kural-
neid võtku! Peaasi et teiega koos ja niisama kauaks,» vas-
tas Labanovitš.

«Õige jutt, Andrei!» ütles Sõmon heatujuliselt.

Oli juba pime. Ähmaselt valgustasid süngel vangimaja
petrooleumilambid ja selleparast paistsid aknad pimedat
olevat. Raudtrellide küljes rippusid kotid ja kompsud van-
gide kraamiga. Läbi akende vilksatas ka selle õudse maja
elanike nägusid, kuid tundus, nagu ei liiguks seal mitte
inimesed, vaid nende varjud. Tulijad olid pimedas vang-
maja elanikele tuntud.

«Sõmon! Vladzik!» kostis mitmest aknast raudtrellide
tagant häält. «Kui palju anti?»

«Drai!» vastas Sõmon millegipärast juudi keeli.

Et pääseda teisel korrusel asuvasse vangikongi, pidi läbi
minema veel ühest rauduksest. See avanes läbilõikava kri-
ginaga. Mööda öölampidest viletsasti valgustatud raud-
treppe tõusid nad esimesele ja seejärel teisele korrusele,
seal pöördusid vasakut kätt. Vastu tuli musta sineliga kori-
dorivalvur. Kõik oli siin must: raudväravad, ukse, valvu-
rite riietus, koridor.

«Avada esimene kamber!» ütles vangivaht, kes tõi vange
kontorist.

Küürustamata pistis koridorivalvur suure võtme ukse
lukuauku, tõmbas ukse lahti, vaatas tulijate peale.

Kasudega tagasi tulnud!» sõnas ta pilkavalt, silmitsedes
Labanovitšit.

«Mis sa haugud, Bakinovski, lase sisse,» vastas Turgai
tõdedalt.

«Või ehk mõtled siit ruttu lahti saada?» noris Bakinovski
häält. Ta tõmbas tugeva rautatud ukse pärani ja poisid
sütsid kongi.

«Ilästi, olemegi kodus, tänu taevale,» lõõpis Vladzik. Siit
kongist oli saatevahtkond teda ja Sõmoni kohtusse vii-
nudki.

Pilt, mida Labanovitš nägi, pani teda jahmatama. Van-
gikong oli puupüsti mehi täis, kahvatuid ja kõhnu nagu
luukered. Tahmalambi ähmasest valguses tundus ruum
võltsurkana, kus õõsiti käivad koos tumedad tüübid,
kõrvaliste tänavate ja teede kangelased. Ammuilma val-
gendamata porikarva pruunid seinad nägid välja õudsed
ja rusuvad. Vangikambri elanikud, keda pika aja jooksul
oli siit läbi käinud tuhandete kaupa, olid tagunud seintesse
nende oma kodinate riputamiseks. Augud naelte ümber
olid kuhjaga täis lutikaid ja nende loendamatu sigidikke.
Üksne kõrval seina ääres seisis rohmakatest laudadest kok-
kuklopsitud riivlid. Nende peal olid vangide leivaportsud,
luukud ja mitmesugused vangielus lubatud tarbeasjad.
Ülal ukse kohal ilutses «kalender», söega joonistatud neli-
nuk, mis jaotatud seitsmeks ruuduks. Igasse ruutu oli
kirjutatud kuupäev, ja kui päev oli lõppenud, siis tõmmati
see maha. Nõnda tehti niikaua, kuni nädal oli läbi, siis aga
joonistati uus kalender. Vastasküljes, kogu seina pikkuses,
oli loosung, samuti söega maalitud: «Võitluse läbi saad sa
kätte oma õiguse!» «Huvitav, mis õiguse need esseerid siin
kätte saavad?» muigas Labanovitš.

Vangikongis istusid erineva vanusega, mitmest rahvu-
sust ja spetsiaalsest kihist inimesed. Siin olid esindatud kõik
võimalikud kategooriad: kriminaalkurjategijad ja poliitvan-
gid, või nagu neid vanglas hüüti, poliitilised. Ühed olid
määratud sunnitööle või asumisele, teised vangiroodudesse

ja kindlusse nagu Labanovitš ja tema sõbrad. Oli neidki, kes alles kohut ootasid. Sunnitööle mõistetud kandsid vanu giriideid ja olid needitud jalaraudadesse, mida ühendus pikk raske raudahel. Et oleks kergem käia, pandi see harilikult kahekordselt kokku ja seoti nahkse vöörihma külge.

Kogu see vangikambri mitut värki seltskond sumises ja kõmises, mõnikord kostis siit-sealt rämedat naeru. Mitmed kõndisid sungelt vaikides kahe nariderea vahel ukse aknani ja tagasi. Mõned seisisid ukse juures ja vahtisid läbi jämedate raudtrellide vangimaja koridori; trellid said üksteisest nii kaugel, et nende vahelt võis käe läbi pata. Trellidest veidike allpool oli ukse sees «silm», ümmargune auk, et valvur võiks jälgida, mis kambri tehakse. Ka test koridori ääres olevatest kongidest kostis summutatud jutukõma, oli kuulda ahelate ning jalaraudade kõlinal ja raginat. Kõik kongid olid lukus, sest loendus oli juba läbi ja paraskid seisisid uste kõrval aukohal.

Hilja õhtul jäi vangimaja vaiksemaks. Üksteise järele hakkasid mehed heitma oma armetuile kroonualuskottidele, kiiludes ennast kõvadel räpastel naridel külge külge kõrvale. Mõni heitis pikali süngelt vaikides, teine aga ütles oma pessa pugedes midagi naljatavat.

«Äh, vennike, siin on ju paradiis mis paradiis! Hekda magama, millal tahad, tõuse üles, millal süda lustib või kui parask kutsub, muidu aga võid üldsegi mitte tõusta. Ja kaitsitud oled nagu kindralkuberner!...»

Labanovitšil tekkis küsimus, kuhu ööseks magama heita Sõmon ja Vladzik tulid talle appi; nad panid oma õhukesed aluskotid külge vastu ja ronisid kõik kolmekond sinna peale.

«Ära verest välja mine,» Andrei, homme seame end paremini sisse,» julgustas teda Sõmon Turgai.

Litsunud end sõprade vahele, lamas Labanovitš pisikemal aluskotiribal. Maha veereda polnud ruumigi: paremal ja vasakul magasid mehed nagu silgud pütis. Peas oli kõik segi. Kui pikk oli olnud päev! Kui palju muljeid! Vahel oli tunne, nagu näeks ta rasket jumpslikku und, millest ärkamisel on kõik möödas. Andrei meenutas hetke, kui Babeka kohtuotsust ette luges. Siis kolm aastat kindlusvangistust sügavat muljet ei tekitanud. Andreil oli meeles, kuidas ta oli sõprade poole vaadanud ja muianud. Aga nüüd lamades kõva nari peal elavate inimkehade pitsituses ja ta ettekujutuse, mida kolm aastat tähendavad: need on tuhat üheksakümmend viis päeva ja ööd! Ta tunnetas neid

elavalt, reaalselt. Kolm aastat istuda nende määrdunud mattide vahel, kolm aastat taluda häbimärki, et oled vang, kelt võetud vabadus! Kolmeks aastaks jääda eemale elust, rahvast, kõigest, millega oled harjunud, mis on sulle armas ja kallis!

Lühikese hetke oli tal ütlemata raske, nagu oleks kivi südamele vajunud. Kuid Andrei mõtles sellele, et sessamas vangikongiski on mehi, kel puuduvad kõik inimõigused, kes on needitud jalaraudadesse ja pikkadeks aastateks sunnitööle mõistetud. Kui suure rõõmuga vahetaksid nad oma saatuse Labanovitši saatuse vastu! Sellest mõttest jäi Labanovitš pisut rahulikumaks. Kuid und talle siiski ei tulnud: nagu neetud, tundsid lutikad uustulnuka ära ja tõttu üksijari ning valusasti hammustama.

Tal kamööda võttis kongis maad vaikus. Vangimaja tavaline elu oli lakanud. Ahmased lambid põlesid endiselt. Vahetevahel lonkis mööda koridori valvur, astus uksealtna juurde ja vaatas, mis sees tehakse. Enamasti ei näinud ta muud, kui et keegi vang oli särge seljast maha tõmmanud, istus lambi juures ja hakkas söödikuid tapma.

Raskelt pöörasid end naridel sunnitöölised, kõlistades ahelaid. «Mistarvis küll peab inimene taluma säärast mõnitamist, toorust ja vägivalda?» mõtles Labanovitš, muutmata uinuda.

«Ah, mistarvis!» vaidles ta iseendale vastu. «Kellelegi pole seda tarvis. Eks mindki pandud istuma, ilma et oleks vabvutud kohtuotsust tõenditega põhjendama. Ega Semipalav ilmaaegu öelnud, et kõike dikteerib poliitika. Nõnda ongi: praegu on tarvis keisri tee pealt kõrvaldada ohtlikud inimesed ja ühtlasi needki, kes teataval hetkel võivad ohtlikuks muutuda.»

Labanovitš katsus ennast väheke liigutada, aga seda oli sõpru häirimata raske teha. Kogu vangikong oli unevallas, võis vabalt edasi mölgutada.

«Tahendab, isevalitsusel on hirm nahas,» mõtles Labanovitš. «Ametnikel, soldatitel, seadusel, mille kaitsel seisab kohus, sandarmitel, politseivõimudel ja nuhkidel. Põultniha päratu suur masinavärk, kuid talle on võimalik hirmu peale ajada. Ehmatasid ära, et kuskil on töötanud «kõnnakajupp», kes vabalt ringi liigub! Tuleb välja, et sel «kõnnakajupilgi» on jõudu!» Sellest mõttest tundis Labanovitš ennast tugevamana ja naeratas. «Milles siis seisab inimese võime?» küsis ta iseendalt. Vähe aja pärast vastas ta küsimusele ise: «Kui sa ise oled ära näinud, et

olukord on ülekohtune, ja avanud mõnel teiselgi silmad, siis niimoodi saavad ju kõik inimesed vähehaaval nägijaks. See aga tähendab tegelikku ähvardust tsarismile.»

Labanovitš mõtles Aksjon Kalile Vössokajest, kes nii usinasti kirjatarkust õppis, siis ka Šuskale ja Ratkevitšile Mikutsitšõ põlluvaheteel. Seejärel tuli meelde, kuidas ta oli Pinskis oodanud Volga Viktoravnat, kuidas oli tutvunud seltsimeeste Glebi ja Grõšaga. Mis neist nüüd on saanud?

Labanovitš libistas pilgu üle vangide, kes lamasid nari-del otsekui niidetult, raskelt hingates ja vahel läbi una karjatades. «Kindlasti on siingi mehi, kes põhjalikult tunnevad revolutsiooni ja tema tulevikku. Küllap on neidki, kellega maksab seltsida ja kellelt õppida.»

Vaimusilma ette kerkis sotsiaaldemokraat Kastogin Minski agulimajast. «Kui temaga veel kokku saaks...»

Labanovitšil tekkis suurejooneline kujutlus kurjakututavast, ehkki hiljuti verre uputatud revolutsioonist. Tuules oli veelgi tunda äikest, võis puhkeda leek...

«Nii et võitlus seisab ees. Tuleb rohkem rahvaga ühte hoida. Siis...»

Mis siis tuleb, seda Labanovitš selgesti ei kujutlenud, kuid aimas, et see annab kogu ta elule uue suuna. Selline otsustav meeleolu tõstis ta julgust.

Alles vastu hommikut vajus Labanovitš sügavasse unne. Magamine kosutas teda. Siiski ärkas ta varakult, kui Vladzik ja Turgai veel magasid. Päevavalgez nagu ei jätanud vangikong ja selle elanikkond enam nii masendavat muljet. Labanovitš pikutas vaikides, jälgides kõike, mis siin toimus: oli huvitav näha elu ja inimesi uues olukorras. Samal ajal hakkas üks siin, teine seal nariil ennast liigutama ja ärkas. Paljud vangimaja elanikud alustasid oma päeva ilmatu keerulise vandumisega, otseselt kellegi poole pöördumata, seejärel aga panid oma aseme korda ja läksid pesema. Nad pesid paraski kohal, sest pesunõud olid väljakäigus ja oleks pidanud ootama, kuni kongi uks lahti tehakse. Harilikult olid selleks ajaks kõik üles tõusnud, välja arvatud kõige suuremad unimütsid.

«Noh, vana, kuidas on, magasid välja või?» nokkis Vladzik Andreid heasüdamlikult.

«Eks katsu siin magada, sina ju kiristad öö läbi hambaid, nagu oleks Babeka ise nende vahele jäänud!» vastas Andrei eest naljatades Sõmon Turgai, kelle koht oli olnud telisel pool.

«Ihale viiga, Vladzik, raasike sain magadagi... Elada võib,» heitis Labanovitš käega.

Kohlme üles, kurat neid võtaks!» ütles Turgai nari-... istudes.

Nagu nõudis vangide endi poolt kongis sissesetatud kord, keerasid sõbrad oma aluskotid seina äärde kokku ja lootsid jämedad kroonu tekid üle, mis tehtud tont teab mis materjalist.

„Hepeal oli valvur ukse lahti teinud ja laskis kõik... Kongis olid oma korrapidajad — need viisid paraski päevaks välja ja töid ööseks sisse. Üks korrapidaja oli selleks, et pörand puhtaks pühkida ja kongis üldise korda eest hoolitseda. Toimkonnas oldi kordamööda, kusjuures korrapidajal oli ka teatav võim. Näiteks kui ta näidevahelises käigus pörandat pühkis, siis võis ta nõuda neil peale istumist, et eest ära oldaks. Ja kõik pidid käsku kuulma, ole sa siis kes tahes.

Koos kõigi vangikongi elanikega läks Labanovitški koridori, mis ulatus vanglahoone ühest otsast teise. Kõik teinud kongid olid suletud, välja lasti kordamööda. Tillukesed aknad koridori ühes ja teises otsas andsid vähe valgust. Aknad olid poolest saadik mustaks värvitud ja sellepärast tundus veelgi pimedam.

Vladzik ja Sõmon kui «vanad olijad» hakkasid konsultantideks ja rääkisid sõbrale vangimaja elust palju huvitavat, näiteks kongidest, mis asusid tornides. Vangide keeli kutsuti neid «saksakambriteks». Sinna pandi harilikult tähtsamaid isikuid: riigiametnikke alates kolleegiumi-«sõnast» häärasrahvast, kui neist vahel keegi vangi kukkus. Sinna sattus samuti tähtsamaid poliitilisi, kui neil oli tahtlus kõlisevat. «Saksakambrites» oli valgem ja elu mõnusam. Režiimigi oli seal teistsugune: ukсед seisid päev lahti. Kõvade naride asemel olid seal mugavad kušed, köeti ahje, kus võis endale keeta maitsvat toitu ja soojendada teed, üldse võis seal mõnusasti elada. Säärasesse kongi pääseda oli lihtsurelikul raske. Selleks oli vaja eeskortel väljastpoolt vanglamüüre, et administratsioonile tublalt meelehead valmistataks, või nii palju raha, et «saksakambri» ukсед avaneksid. Sel pinnal, nagu «vanad olijad» rääkisid, tekkis vahel naljakaid olukordi.

Kord püüdnud ühte «saksakambrisse», kus oli vaba koht, pöörduda kuks pretendent: üks esseer ja teine anarhist. Nende vahel tekkinud vägikaikavedu. Administratsioonil ei olnud kummagi eelistamisega ruttu. Ta lihtsalt võttis

«lõivu» nii ühelt kui teiselt, niikaua kuni üks neist oma võistleja tunduval määral üle lööb. Esimeses kongis, kus see kõik teada oli, vaadati «saksakambri» kandidaatide vägikaikavedu huviga pealt. Nii räägiti kongis:

«Baröss (esseer) viis täna kantseleisse kolm naela võid.»

Selle peale vastati:

«Tühja need kolm naela võid! Anatol (anarhist) saatis sinna pool puuda mett.»

Võist ja meest nüüd aina räägitigi, see pakkus ainet naljategemiseks ja naeruks. Ukraina laul «Võtaksin bunduura» tehti ümber ja lauldi:

Püti mett ma võtaks,
kantseleisse viiks.
Saksa seisusesse
tõstetaks mind siis.

* Võidumeheks jäi Baröss. Mõne aja pärast viis ta oma seitse asja uude kohta, teistest kongidest aga hõiguti:

«Saks läheb! Saks läheb!»

«Baröss, kui palju saksa seisus sulle maksis?»

39

Kahe-kolme nädala jooksul oli Labanovitš vangimaja eluga üldjoontes tuttavaks saanud. Eraldatud kogu maailmast kõrgete müüridega, midapidi ööd kui päevad lukus valve, surutud kitsasse, haisvasse trellidetagusesse, ahelaisse needitud, oli see elu igav ja üksluine. Kehtiv kord põhijoontes ei muutunud. Hommikuti, kindlatel kellagadel toimus loendus. Korrapidaja valvur paiskas raginal kongiukse lahti ja käratas:

«Valvel! Loenduseks rivisse!»

Ruumi tuli korrapidajaks olev vanglaülema abi, vanem-valvur Doždžok, kes esimesel nägemisel oli Labanovitšile paistnud Muravjov-Pooja nägu.

Loenduseks ei rivistunud mitte otsekohe. Esialgu ei pannud korrapidaja käsklust üldsegi tähele. Ainult üksikuid kõige suuremad pugejad, kes tahtsid ülemuste ees kannu-seid teenida, asusid keset põrandat nagu soldatid valvel-seisangusse. Kui loendus oli läbi, tehti kongide ukseid järjekorras lahti, vangid lasti koridori, nad läksid pesema ja ennast korda seadma. Ohtul pärast loendust sulgesid valvurid kongid ööks otsaks, kuni järgmise hommikuni.

■ ■ ■

Kandlatal ajal toodi pagari juurest leiba. Leivaküpsetus oli vangimajas endal. Kõigepealt lõigati leib teise vanem-valvuri Aleika juuresolekul valmis «portsudeks». Aleika tei vihkama «portsud» kaalule. Kaalukaasile kukkudes vajutas kätt talle selle alla, nagu oleks «ports» kaalunud üle meele, mis oli kaks ja pool naela. Aleika oli osav sulgi ja lubas vangide leiva, herneste, kapsaste ja liha pealt endal vahelt.

Vangimajas olid vangidest loodud ka meeskond, kes kaitles lühali leiba, keedetud vett ja sooja lõunasööki. Pagari-koht, köökadeks, koridorimeesteks ja põrandapühkijaks olid annud kriminaalkurjategijad, enamasti lühitähajali-ised. Iga kriminaalkurjategija pidas suureks rõõmuks ja auks sellesse meeskonda pääseda. Ainult põrandapühkija annud et olnud vangide hulgas suuremas lugupidamises. Tegelikult aga oli põrandapühkijal hulga mõnusam luua ja harjaga ringi käia või pesuruumi koristada kui päev läbi kongis istuda. Peale selle puutus põrandapühkija rohke-koht kokku inimestega, samasuguste vangidega nagu ta ise, võis teha neile mõnesuguseid teeneid ja endagi jaoks midagi hankida.

Kui raske iganes oli vangimaja kord ja kui väikesed loomadena tillukestesse kongidesse topitud vangide vabadu-sed, toid ka siin vahel välja elutahe, tunded ja igatsused.

Kriminaalkurjategijate hulgas oli keegi noor, tammena-ine mees, kes mängis oma kongis täleõiguslikku valitse-jat. Kõik ootasid teda vintsutused mööda tapivanglaid ja-keid ja sunnibööaastad. Kuid iial ei paistnud ta näost mee-le-likkuse varjugi. Vahel tuli talle selline tuju, kus inimene tahab ennast viimse kübemekesenä välja elada. Hing ei-annud vastu panna, teda haaras marukeeris, mees tegi endale kongis ruumi vabaks ja pistis tantsu vihtuma. Jalad-ahelatesse needitud, tantsis ta ometi kergesti, õhupalli, keeruliste liigutustega. See pakkus talle erilist-annust ja vaimustust. Ta oskas iseendale niimoodi ahe-lad kohustada ning toone valida, et see kõlin oli talle muu-alka rest, vastates tema meeleolule. Ja kui ta tantsis, siis-olid kõik ta liigutustest vaimustuses. Rütmiiline, isegi-ahelate ahelate kõlin ja ragin kostis ka koridori, oli-kuuldav teistesse kongidesse. Uksesilma juurde ilmusid kor-rapidajad valvurid, et vaadata ja imetleda sunnitöölise Ivan Gudzila taltsutamatu möllamist. Võib-olla väljendas ta niimoodi oma protesti vangipõlve ja ebaõiglase ühis-loomakorra vastu, mis oli teinud inimesest kurjategija.

307

Ohtuti, kui kongid olid ööks otsaks lukku pandud, et need vangid mitmesuguseid huvitavaid trikke, näiteks teinud inimese sõrmeotste peal üles või vinnasid iseennast narile. Selleks pidi üleni nari alla pugema ja kätega nari kinni hoidma. See oli kaunis raske number ja üsna vähetel õnnestus seda läbi teha. Inimese tõstmine sõrmeotstel käis nii. Keegi vangidest, soovitatavalt kerekam mees, seadis keset põrandat seisma. Tema juurde tulid viis meest: kaks neist panid sõrmed jalataldade alla, kaks küünarnukkide alla ja viies lõua alla. Kui anti käsklus «tõsta!», siis tegid seda kõik korraga, tõstsid mehe päris kõrgele ja kandid teda mööda ruumi.

Et saada nalja kogenematu vustulnuka kulul, keda vangide keeli kutsuti piimahabemeks, tehti niimoodi. Üks mees heitis kõhuli narile aluskoti peale, teine omakorda selili tema peale. Kõigi otsa pandi kolmas, see, keda taheti pilada. Keskel lamav mees haaras ohvrit kätest kinni ja lõi jalad ümber tema jalgade. Siis tuli keegi «kupulaskmise» asjatundja, tõmbas pealmisel mehel kõhu paljaks ja «laskis kuppu»: lõi puulusikaga vastu ülestõmmatud nahka.

Inimesed lõbutsesid nagu oskasid ja said ning olud võimaldasid. Sel aastal, millal Labanovitš vangimajja tuli, iseäranis viimastel kuudel, muutus reaktsioon ägedamaks. Jark-jargult tühistati kõik erioigused, mis vangidel olnud. Vangimaja administratsioon hakkas süüa seadma karmi režiimi, korraldas sageli läbiotsimisi, konfiskeeris mitmesuguseid igapäevaeluks vajalikke asju nagu samovarid ja noad. Võeti ära ka raamatud, kui need olid vähegi progressilise iseloomuga. Vangid jaotati kategooriateks ja paigutati eraldi kongidesse.

Koos grupi teiste kindlusvangistusse mõistetutega pandi omaette kongi ka meie sõbrad. Vange polnud seal palju, seitse-kaheksa meest. Kuid see arv oli muutuv: ühed tulid sisse, teised läksid välja, kui olid oma aja ära istunud. «Kindlusemehed», nagu neid kutsuti, vangimaja ühiskatlal ei olnud ja tooteid neile välja ei antud. Selle asemel sai igaüks kumme kopikat päevaraha.

Uude kohta kolinud, vaatas Vladzik kongis asjalikult pilgul ringi ja ütles sõpradele:

«Siin, poisid, võib endale isegi tegemist leida: hakkame õppima ja teeme välja minnes küpsuseksamid ära.»

«Tubli, Vladzik, et sa verest välja ei löö ja kaugele ette mõtled,» kiitis teda Sõmon Turgai ja küsis kavalasti mulla-

... Labanovitšilt: «Eks ole, Andrei, Vladzik vaatab ju asja-

... peale raakis Labanovitš:

«Tähtis on ikka olnud elutark ja praktiline teoinimene. Ikka juanudki. Ma tahaksin sellega ühenduses raakida ühe loo. Kord jõudsid teekäijad sügava jõe äärde. Põrandakohal ega silda ei olnud. Ujuda nad ei osanud ja üht kordki Kaldal olid maas ümmargused palgid. Üks teekäijast, kõige nutikam, veeretask palgi jõkke, võttis siis kinniseid jalast, istus kaksiratsi palgi selga ja sidus ennast kinniseid külge, et vette ei libiseks. Keset jõge aga teekäijad ennast ringi, sõitja lendas, peadpidi vette ja teekäijad olid püsti taeva poole! Teised teekäijad Kaldal, vaatasid pealt ja rääkisid: «Kae, meie Jaskal nutti: pole veel jõest ülegi, aga kuivatab juba...»

Vladzik ütles:

«Tähtis on peadpidi vette lenda, vanapoiss! Aga eks ole: teekäijad phev seljataga ja lahtisaamine ligemal. Varsti, nutud, on kuugi läinud ja üks kolmekumne meedik vangipõlvest ära istunud. Kas on või ei ole?»

«Tähtis on küll, Vladzik!» kinnitasid Sõmon ja Andrei.

«Tähtis on, siis parem mõtleme, kuidas oma elamist vangimajas paremini sisse seada.»

Vladzik pani ette asutada kommuun, et kõik kümnekoondised oleksid ühe mehe käes ja et ühel mehel oleks õigus nõusolekul õigus seda raha kasutada.

Uue vangikongi kõik elanikud arutasid Vladziku ettepaneku läbi ja otsustasid valida Vladziku majandajaks, kes võiks tootlustasju — tellib Doždžõku kaudu tooteid. Jäi veel valida oma kokk. Vangimaja sisekorra järgi oli kindlusevangide «kokal» luba käia vangimaja köögis süüa tootmist. Kokaks määrati Sõmon Turgai: ta oli koridori-ühik vanem, kuid nõustus meelsasti uue ülesandega, et teha niimoodi ka teise ameti.

Uus algus kindlusevangidel, kes kandsid oma karistust Kaldal vangimajas, uus elu.

... tekkis üksluisesse vangielu siis, kui kongi ... Siit käis läbi mitmesuguse elukutse ja sotsiaalsete huvidega inimesi, vaikeametnikke, kirjutajaid,

raudteelasi ja muid niinimetatud intelligente. Üksko toodi sisse isegi hobusevaras Rakavi kandist, keegi Kasperõts, noor poolkirjaoskamatu, aga kaval logard. Oma hobusevarga-ametisse minnes võtnud Kasperõts kaasa lendluht. Kui ta vargusel vahele jäi, antud talle esialgu tubli keretäis, siis aga viidud politseisse. Läbiotsimisel aga selgus, et Kasperõts polegi hobusevaras, vaid «poliitiline». Hobusevaras anti kohtu alla lendlehtede pärast kui poliitiline kurjategija, ja seda ta just oli tahtnudki. Viimase kord sai Kasperõts pikaajalise sunnitöö asemel kümme kuud kindlusevangistust. Oma tegevusprogrammi tutvustas Kasperõts ka kongikaaslastele, naerdes ise lõbusalt oma kavaluse üle.

«Missugusesse poliitilisse parteisse sa kuulud?» küsis Sõmon Turgai tõsise näoga, ise hädavaevu naeru pidades.

«Minu partei on «Aita ennast ise»,» vastas Kasperõts, vaadates Turgaile oma pisikeste seasilmadega otsa.

«Nii et sa oled ühe küljega anarhist-individualist?» torakas Vladzik vahele.

«Äh, mul ükspuha, missugune, kas või ühe küljega?» vastas Kasperõts.

Kommuuni teda ei võetud ja ta ise sinna ei tükkinud, vaid elas oma veeringutest. Pisut ümber vaadanud ja hujumatu olukorraga kohanenud, küsis Kasperõts ükskord Vladzikult:

«Kui palju suudab inimene toorest pekki ära süüa?»

Vladzik jäi umbusklikult Kasperõtsi otsa vaatama, kartes mingit riugast. Seda peeti ju häbiasjaks, kui «valajaliha» laseb ennast sisse vedada.

«Kui kõht tühi, siis pole kõrgistamist?» muigas Vladzik kavalalt.

«Mine tea, ehk ei olegi,» vastas Kasperõts ükskõikselt ja kordas küsimust: «Ei, päris tõsiselt: kui palju suudab inimene toorest pekki ära süüa?»

«Oleneb sellest, missugune sööja ning missugune pekki,» vastas Vladzik. «Mina näiteks võiksin tühja kõhuga kindlasti pista oma kaks naela.»

«Kaks naela!» hüüatas Kasperõts põlglikult. «Mina võin ära süüa seitse naela!»

«Kas sa lõhki ei lähegi?» ei tahtnud Labanovitš uskuda ja ütles Sõmon Turgaile: ««Poliitiline» kavatses nahka panna seitse naela toorest pekki!»

Sõmon kõndis mööda ruumi edasi-tagasi ega pannud juttu tähele. Pärast Labanovitši küsimust ta seisatas

Ah, tont teab, missugune kere sel «poliitilisel» on.» Kasperõts ei taganenud oma sõnadest tolligi ja oli valmis lahla vedama.

Vladziku ja Kasperõtsi ümber kogunes terve trobikond mehi, laegi Aleksander Golubovitš, enamasti tõsine, sõnakuulne ja endasse sulgunud Piiteri tööline, poliitiliste töekspeetamistele enamlane, astus kongikaaslaste juurde.

Kui ta sööbki, siis oksendab välja,» arvas Golubovitš. Valdus läks üha ägedamaks.

«Kuidas oleks, poisid, kui õige riskiks? Noh, Vladzik, kas riskime või?» küsis Turgai sõpradelt ja «majandusülemelt».

Vladzik andis ühisest tagavarast välja kamaka pekki. Sõmon Turgai kaalus kõõgis sellest seitse naela ja andis Kasperõtsile. See võttis riulilt väikese tüki leiba, istus naitle ja hakkas sööma. Ta sõi aplalt, kiskus nagu hunt hammustega suuri tükke pekki küljest ja hammustas leiba poole. Pekk ja leib aina kadusid Kasperõtsi hammaste alla. Ta lõualuud liikusid nagu vesikikivid, jahvatades pekki ja leiba, seejärel kugistas ta samuti hundi kombel tüki alla. Silmadki põlesid tal nagu hundil. Iga korraga jäi pekki aina vähemaks ja vähemaks.

«Kõik keerab keressel!» sõnas Vladzik pettunult.

Ja tõepoolest toppis Kasperõts suhu viimase tüki leiba otse pekki, mälus ruttamata läbi, kugistas võidurõõmsa näoga alla ja puhkes isegi naerma.

«Hoo,» ütles ta, «nüüd võib homseni vastu pidada.»

Turgai naeris valju häälega.

No on õgard mis õgard!»

Kasperõts aga jalutas mööda vangikambrit ringi, nagu poleks midagi juhtunud.

Kasperõts istus oma üheksa kuud ära ja lasti lahti. Rohkem temast meelde ei jäänudki kui seitse naela toorest pekki, seasilmad ja vesikikividena jahvatavad lõuapärad.

Lahilajaliste vangide hulka sattus mõnikord mehi, kes ei suutnud palju rääkida ja igasugu võimatut jama kokku lüüa. Et iseennastki tähtsamaks teha, pakkusid nad oma lühikestest lugusid tõe pähe. Neid kuulati ja isegi õhutati takka, et nad rohkem villast viskaksid. Vangide keeli kutsuti neid «valajateks», väljendist «kuule valama», mis tähendab

«lühikest».

Üks selliseid «valajaid» oli Zõgmuss Zaikovski, kes hiljuti nende kongi toodi. See oli lihtne mees, aastat kolme-kuuend vana, elukutselt tisler. Uues kongis kodunenud,

istus Zaikovski laua äärde narile, keeras endale mahulise karbis olevast ühistubakast jämeda pläru, hakkas isukalt suitsu tõmbama ja oma seiklustest pajatama.

Üks selline lugu jäi Labanovitšile meelde.

Ükskord võtnud poliitiliselt tumedad talupojad Zõgmussi, nõnda ta raakis, tsaarikorra vastu kihutustöö tegemise pärast kinni ja pannud ta tühja aita. Zaikovskil polnud mingit lusti seal istuda. Ta hakanud ühest nurgast teise kõndima. Esiotsa olnud pime, siis aga harjunud silmad ära ja üht-teist olnud võimalik seletada. Zõgmuss kobanud läbi kõik põrandalauad. Need olnud paksud ja otstest liistudega kõvasti kinni löödud. Kuskilt käsi isegi näpud vahele ei mahtunud. Nii et kavatsus põranda üles kiskuda ja käik kaevata langes ära. Kuid Zõgmuss olnud kindlalt otsustanud põgeneda. Ta teinud aluse, roninud selle otsa ja hakanud lage uurima. Alus olnud klapikas, selle peale ei saanud toetuda, et turjaga mõni laud üles tõsta. Õnneks olnud aidas suur tammepuust toober. Zõgmuss kegranud selle kummuli, roninud põhja peale ja teinud katset: tõmmanud pea kummargile ja vajutanud õlgade ning turjaga lauda ülespoole. Laud andnudki järele, kuid kääksatanud. Zõgmuss ehmatanud päris ära: mis see kui kuulda? Kuid igal pool olnud vaikne. Zõgmuss kangutanud laua veel kõrgemale. Ülalt varisenud liiva ja kõiksugu prahti krae vahele. Ah, tühja temaga! Natuke aja pärast olnud Zaikovski juba pööningul. Kikitanud kõrvu — ei kippu-kõppu. Siis kiskunud ta õlgkatuse üla-angu ning libistanud end sellest läbi maa peale, ja alla seal teda nähtud.

Loo lõpetanud, puhkes Zõgmuss ise esimesena valjult naerma.

«Ja putkasidki minema?!» küsis Sõmon Turgai suust imestuse ja teeseldud huviga.

«Küll on osav sell!» kiitis Vladzik.

«Sa oled ju rammumees: kangutasid turjaga laelaudu lahti?» avaldas imetust Labanovitški.

«No mis sina's õige arvasid!» ütles Zõgmuss toredalt ja lisas veelgi suurema õhinaga: «Aga see pole veel kõik!»

«Mis sa räägid?!» hüüatasid teised nagu ühest suust.

«Kuulake siis edasi. Sain jalad maha, vaatasin ringi selg küüru ja — tuhknai kanepisse! Vagusid mööda, relv taguseid kaudu pääsesin külast välja ja tuhatnelja põõsaste vahele! Ja siis tee peale. Näen, ees paistab mets, kuid natuke kaugel. Täie vaardiga joosta ei saa: nähakse ära

... Kuid peab ka nuppu olema. Ja mis te...
Võisin seljataha — kupatab mulle ratsahobude karvane külamees, palja peaga, juuksekahtlud mu kehivad. Püüab kinni, ei jõua ma metsa! Lidun edasi, hoog midagi kaelas, aga tagaajaja järjest ligemal. Ratsa mulle järele aga veel oma viis meest! Leegivad üksteise otte! Mis teha?»

«O! Päril traagiline lugu!» ohkas Turgai osavõtlikult.

«... mis siis sai?»

«... silus napuotstega vurre.

Võtan — tee ääres tihe pajupõõsas. Mina põõsasse! Ega mul aimugi, mis nüüd saab. Mõtlen, et ega mats ometi talumega põõsasse tüki. Ainsa pilguga märkasid: põõsa alt tuleb kraav tee poole. Tee ääres on ta aga laiem, sügavam ja paksult rohtu täis kasvanud! Mina põõsast kraavi! Hakkasin roomama. Roomasin teeni. Karuse peaga talumees hakkas hobuse seisma, viskas talle varrused kaela peale ja ta seljast maha! Seisab seal, vehib teistele käega, et kuratogilja on siin! Mina aga päris selle karuse peaga mehe otse alla. Tema käib luurates ümber põõsa. Hobune krompsutab tee ääres rohtu, just minu käeulatuses. Varrused libisesid kaela pealt maha, äärepealt et minule pähe! Mina — krapsti varrused pihku! Hobune ehmatas, mina aga hopsadi talle selga ja tuhatnelja metsa! Ei näinud nad mind enam!»

«Nojaa, kõva mees oled, Zõgmuss, jumala eest, kõva mees!» ei suutnud Sõmon irooniat varjata ja pilgutas sõpradele silma. See aga oli märgiks, et Zaikovski enese kiitus tuleb paljastada ja naeruks teha.

Paljastamine ja naerukstegemine sündis sama meetodiga, mida kasutasid «valajad» ise: tuli rääkida kõige võimalikumaid asju, mis eelmise loo üle trumpaksid.

Nikuguseid seiklusi juhtub vähestega,» alustas Vladzik teeseldud kadedusega. «Kuid asi pole seiklustes, kõige tõsisem on, kuidas inimene tegutseda oskab. Taiplikkus ja leidlikkus oli see, mille tõttu Zõgmuss pääses... Mina tahaksin samuti ühest juhtumist rääkida. Läksin kunagi õhtu poole seenele. Jõudsin metsa. Näen: kasvab vana mänd, minni sees aga on õõnsus. Ronisin männi otsa: mis seal õõnsuses on? Pistin käe sisse, mingi väike loom karab mul naks sõrme otsast kinni! Kohe veri väljas. Keerasin kotti kätte ümber ja uuesti puuõõnde! Sain mingil pisi-loomal loomal kukla tagant kinni ja hakkasin tirima. Tõmbasin välja — kärp! Lõõn teise peadpidi vastu mändi —

Sõbrad naersid suure lõbuga. Kõigi teiste naeruga ühines ka Zõgmuss Zaikovski ise, samuti paljud seltsimehed. Pärast seda ei julgenud vangikongi elanikud enam Zõgmuss Zaikovski jälgedesse astuda.

Aleksander Golubovitš hoidus rohkem omaette. Ta võttis harva osa kongikaaslaste naljadest. Vahel lamas ta tundide kaupa naril, raamat käes. Raamatuid ta sõna tõsisem mõttes neelas, ta sai neid palju. Kõigest oli näha, et tal oli sidemeid väljaspool vangimaja.

Kui keegi kaaslastest Golubovitšilt midagi küsis, siis vastas ta lahkesti ja sõbralikult, selgitas, mis arusaamatu oli, naljale aga tegi heasüdamlikku teravmeelset nalja vastu.

Narilt üles tõusnud, asus Golubovitš oma hariliku tegevuse juurde — hakkas sammudega kongi mõõtma, nähtavasti mõtiskles ta loetu üle. Ta näost paistis mingi rahutu mõte. Pärastpoole Aleksandri ilme selgines, ta muutus lõbusamaks, astus vahel Vladziku, vahel Sõmoni või Andrei juurde — see nelik hoidis kongis kõige enam kokku.

«Noh, mis me teeme, sõber? Kas paneme piibud põlema?», küsis Golubovitš heasüdamlikult naeratades.

Sõbrad istusid tubakakarbi ümber ja tegid suitsu. Nad ei pärinud Golubovitšilt, miks ta vahetevahel nii vaikne ja tõsine on. Golubovitš aga istus jälle nari peale ja kirjutas kaua midagi paksu kladesse, kui oli oma jao kõndinud, suitsetanud ja pisut naljatanud.

Ükskord nägi Andrei, et Aleksander Golubovitš rebis täiskirjutatud lehed kladest välja, pani need raamatukaante vahele ja andis need jalutuskäigul ühe kriminaalvangi kätte.

See mees meeldis Andreile. Golubovitš suhtus temasse samuti suurema tähelepanuga, ehkki ta ei lasknud seda selgesti välja paista, vaid rääkis sagedamini Vladzikuga, nokkides teda sõbralikult.

Vladzik aga pidas valjult kinni, tema enda kehtestatud korrast. Igal hommikul võimles ta «Mülleri järgi». Need võimlemisharjutused olid otstarbekohased selle poolest, et neid võis teha ka vangimajas. Süsteem koosnes terve reast mitmesugustest harjutustest. Asi algas sellega, et võimleja seisis keset põrandat, jalad harkis ja käed puu-

pealt ta kummardus ette, painutades ennast puudele, siis sirutas keha tahapoole, seejärel painutas vasakule, paremale. Teine harjutus seisis selles, et tuli käsi puudele võmata ennast kõigest jõust keerutada ümber iseenda telje kord vasakule, kord paremale poole. Siis pandi käed ja jalad. Võimlemise kulminatsioonipunkt seisles, et võimleja heitis kõhuli põrandale ja ajas lühikeseks, toetudes sõrmedele ja varvastele. Sõrme- ja varvaste peal tuli end kaksteist korda üles tõsta ja alla hoida. Seda peeti rekordiks. Kui ka see harjutus oli lõpetatud, hingas Vladzik sügavasti labi nina sisse ja välja. Kogu võimlemiskompleks oli Vladziku ära väsitanud ja ta lüües

«Nüüd kuluks keedetud vett juua.»

Et hoida tervist, Vladzik keetmata vett ei joonud, keedetud vesi oli tal alati tagavaraks.

Vana Juzafovitš pikutas naril ja vaatas Vladziku enesepühkamist pealt. Vahel ei suutnud ta ennast pidada ja ütles sõbralikult, isalikul toonil:

«Oi-jah, pojuke, kui sul ongi raasike tervist ning jõudu, hoia seda, aga niimoodi on su hing varsti väljas.»

Pärast hommikuvõimlemist ja einet istus Vladzik lauaäärde ning võttis kätte ladina keele ja algebra õpiku. Umbes tund aega hoolega töötanud, oli Vladzikul selgeks õpitud mitu ladinakeelset sõna, lauset ja käänet, pärast mida tegi ta vaheaja ja küsis Juzafovitši-taadilt:

«Ütle, vana, mis tähendab: «Dentibus crepit»?»

Taat vangutas eitavalt pead.

«Oh jumal seda teab, pojuke! Võib-olla preester oskaks sulle vastata.»

«See tähendab,» seletas Vladzik professori ilmel, «kriimistub hambaid.»

Seda ma olengi tähele pannud, pojuke, et sa krigistad hambaid,» vastab Juzafovitši-taat. «Jäta kus seda ja teet see iseenda vaevamine ning tuupimine — on tervisele kahulik.»

Vladzik krigistas tõesti öösel sageli hambaid.

Varsti läks huvi ladina keele vastu üle. Sellest jäid Vladzikule meelde ainult mõned sõnad ja ütlused, mida ta mõnikord kasutas. Kui näiteks oli vaja oelda, et kõik on lõppu kaduv, et kõik läheb mööda või ununeb, siis tarvitati ütlust «Sic transit gloria mundi» — nõnda lõpeb maailma lühike.

Enne Turgai eeskujul hakkas Vladzik tundma rohkem

huvi matemaatika õppimise vastu. Nendega ühines mõneks ajaks ka Andrei Labanovitš. Mis puutub ladina keelesse, siis juhendusid Sõmon ja Andrei Puškini sõnadest: «Ei ladina lektüürist keegi me päevil õiget maiku saa» — ehkki nad Vladzikult ja otse õpikustki omandasid mõned ladinakeelsed väljendused.

Igal vangikongi elanikul oli oma huviala ja igaüks veetis aega nii, nagu keegi endale kõige otstarbekamaks pidas.

Ivan Saroka tegevuseks ei olnud ainult tervete tundide kaupa trellitatud akna all istuda ja tuvidele jämedat vangileiba peenendada. Sarokat peeti meistriks igal alal: ka kodus oli ta olnud tubli peremees ja isegi agronoom. Kõigest oli ta huvitatud, kõigest tahtis ta oma peaga aru saada. Kui tuvid olid söödetud, nii et nad enam aknalauale ei lennanud, leidis Saroka endale muud tegemist. Ta oli peaasjalikult teistelt vangidelt omandanud oskuse voolida leivasisust kunstipäraseid ja väga vastupidavaid ning tugevaid malevigureid ja ettureid. Katki teha oli neid raske, võib-olla sai neid purustada alles alasi peale panne ja suure haamriga virutades. Tugevuse saladus seisis selles, et enne voolimist pidi leivasisu läbi mäluma ja eriliselt viisil segama, nii et ta muutuks nätskeks ja kleepuvaks. Vigurid ja etturid valmis voolinud ja neile kuju andnud, värvis Ivan Saroka nad üle ja alles seejärel võis toodangut kasutama hakata. Nõudmine malendite järele oli suur. Vangimaja meistrite käest rändasid nad sageli ka välja, linna, kongis aga ei kadunud nad peaaegu kunagi laualt. Kahe maletaja ümber, kes harva vahetusid, seisis alati väike grupp malehuvilisi. Mängiti harilikult nii kaua, et kui öhtul magama heideti, siis seisis malelaud, vigurid ja matistatud kuningas veel hulk aega silma ees.

Ainuke, kes malemängust osa ei võtnud ja sellest ei hoolinud, oli Lazar Marduhovitš. Ta pidas seda tööinimesele väärituks tegevuseks. Hommikul pärast loendust läks Lazar valve all vangla kingsepatöökotta jalanõusid õmbrema ja parandama. Ta käis seal vabal tahtel, sest kindlusvangistusse mõistetut ei saanud nii- või teistsugusele tööle sundida. Öhtuse loenduse eel toodi ta kongi tagasi. Tööpäeva lõpetanud, pesi Lazar ennast hoolega puhtaks, tõmbas selga oma parema ülikonna ja sõi leiba ning vorsti. Pärast seda kõndis ta oma pool tundi kongis edasi-tagasi, siis heitis oma asemele naril ja hakkas laulma. Hääli oli tal imepeenike ja lauludki haledad, enamasti vangilaulud.

Ara enam vargil käi,
ema poega palus.
Siberisse saadetakse,
vangirauad jalus.

Lazar laulis sügava kaasaelamisega nagu pärislaulja, lüües oma häält kõlada kõige peenema lürisemiga. Ta laulis kindlalt iseendale ja leidis laulmisest suurimat naudingut. See, kuidas teised kongi elanikud tema lauludesse suhtuvad, huvitas Lazari vähe. Juzafovitši-taadile nagu ka paljudele teistele kongi põliselanikele jätsid Lazari laulud härmiselt rusuva mulje. Kuid milleks rikkuda inimese meeleolu, kui see laulmisega unustab oma vangi-

Peaks see laul sulle kurku kinni jääma!» porises Juzafovitši-taat tasakesi, aga nii, et Vladzik kuuleks.

Taat armastas Vladzikut ja seltsis temaga rohkem kui teistega. Kui Vladzik vahel haiglane oli, pani taat õöseks talle oma vammuse peale. Järgmisel päeval üles tõustes oli Vladzik terve.

Taat, taat, sinu vammusel on raviv toime,» ütles Vladzik, andes kehakatte Juzafovitšile tagasi. «Higistasin, ja lohi on nagu käega pühitud.»

Taadil oli hea meel, et tema ravialune tunneb ennast lohti ja et vammusele kuulub selles oma osa.

Kui taat Lazari laulmise pärast pahandas, ütles Vladzik:

Jumala tõsi, see pole laulmine, vaid koera ulumine, kui ta pole veel harjunud ketis olema. Kuid las laulab. Rõõmusta, reinuvader, varsti pulmad käes, vorstid ootavad.»

Kuid vahel sai ka Vladziku süda täis.

Mis sa ometi vingud nagu Laatsarus! Süda läheb pahaks kuulates!»

Mis sa siis kuulad,» vastas Lazar südamerahuga. «Ja mida elu see on? Mille eest ma vaba olles võitlesin? Siin on üksingunaja, kulla mees, võin teha, mida ise tahan.»

Tõmba aga takka, Lazar, tõmba takka!» oli Sõmon Turdal poolteed tõsiselt, poolteed pilkamisi Lazari poolt. Sinul on sihukesed laulud ja sihuke hääli, et kuuldes võtab nad meelt õõnsaks ja silmad lähevad punni.»

Lazarile oli raske vastu vaielda. Ta jäi vähekeseks vait, kullap ainult selleks, et seedida oma solvumist inimliku ühekohtu pärast, ja laulis siis veelgi tundelisemalt:

Oh öö nii pime, pilkane!
Oh öö, sa minu viimane!
Ma andsin kõik ja verrega
sult häbi pesin, kottumaa!

Labanovitš ennast sellesse konflikti ei seganud. Ta istus nari äärel kroonu aluskoti peal ja kirjutas Sõmon Turgailu kirja. Mõne aja eest, elades ühes ja samas kongis, hakkasid nad teineteisele kirju kirjutama, nagu oleks nende vahet olnud sadu versti. Kirjavahetust oli alustanud Labanovitš. Ükskord ta nägi, kuidas suisa palaval suvepäeval sadas lund! Nimelt öitsesid papiid ja nende valge vill lendles õhus. Et sõbrale nalja teha, kirjutas Andrei:

«Mu kallis Sõmon! Oleme seljataha jätnud teisegi talve. Üsna pea lastakse meid jalutama. Ma näitan sulle huvitava nähtust. Suisa suvisel päeval näed sa õhus keerlevaid lumeräitsakaid. Kuhugi seina äärde maha langenud, ei sula nad palava päikesega üles... Kuidas käsi käib, mu sõber? Mille üle sa kõige enam mõtled? Kirjuta mulle, palun. Kaelustan sind tugevasti, suudlen. Minu aadress: 7. kong. Postkast kohver nari all. Igavesti Sinu Andrei»

Kirja lõpetanud, maalis Andrei talle aadressi peale ja pistis salamahti Sõmoni kohvrissi, mis oli samuti nari all.

Veel samal päeval tõmbas Sõmon kohvri nari alt välja, leidis kirja, luges selle läbi, ei lausunud Andreile sõna-kehtki ja istus maha, et ootamatule sulesõbrale vastata. Nõnda sai kirjavahetus alguse.

«Tuleb korra postkontoris käia.» Nõnda ronis kord üks, kord teine nari alla ja leidis kohvrissi kirja.

Ükskord rääkis Sõmon Andreile, kes kirjutas õpetajale määratud üleskutse: see oli koolmeister nimega Žuk, kedr ta hasti tundis. Siis küpses sõpradel plaan kirjutada Žukile kiri, aga nõnda, et keegi peale üleskutse autori selle tähendusest aru ei saaks.

Sõbrad andsid ühele vangla joonistajale teema: joonistagu tavaline must sitikas ja pangu talle sulepea sõrgade vahele. Sitikas kirjutagu sõnu: «Seltsimehed koolmeistrid!» Keskne figuur joonisel oli noor mees, kes kandis riideid nagu suvel külakoolmeistrid. Seljas oli tal päratu suur puust rist. Mees oli risti all kõveras, kohe paistis silma, et tal on raske. Joonistuse alla olid kirjutatud prohvet Jesaja sõnad: «Aga tema on läbi torgatud meie ülesastumiste pärast ja tema vermete läbi on meile tervis tulnud.»

Joonistus meeldis sõpradele. Nad panid selle ümbrikusse ja saatsid kirja Žukile altkäe ära. Kas adressaat selle kätte sai ja kuidas ta joonistusse suhtus, seda sõbrad teada ei saanudki.

Ühtäegu rõõmus ja nukker on see, kui midagi hakkab lõppema.

Nukker on ta siis, kui lõpuga tõmmatakse vahejoon ja lõpetatakse sind ära kõigest, mis on täitnud su elu, milles oled leidnud elu mõtet, rõõmu ja innustust. Ja ümberpoondult, me oleme rõõmsad, kui läheneme sellisele vahejoonele, millest tahapoole jääb rõõmutu, raske ja piinav elujärk ning astume tema teise, helgesse, kutsuvasse, loodatud jarku.

Aurase lõpu rajal, vabanemise eel seisid nüüd Labanovitš, Turgai, Ljavonik ja Golubovitš. Oli käes kolmas kevät, mil nad vaevlesid vanglas. Ja imelik asi! Kui meie mehed mõttekujutuses heitsid pilgu ligi kolmele juba elatata jäetud aastale, siis valgusid need aastad kokku üheksainsaks ilmetuks laiguks, milles päevad ja ööd, kuud, kevaded ja talved üsna vähe üksteisest erinesid — täielik ühtluisus, otsekui laiuks silme ees elutu kõrb. Ja et üht või teist sündmust või pilti vangimaja elust meelde tuleks, selleks pidi mälu pingutama.

Kaks kuud ja pool kuud! Kas sa saad sellest aru, Vladziki?» sakutas Sõmon Turgai Ljavonikut õlgadest.

Saun aru ja tunnen,» vastas Vladzik, vaadates läbi ruudukujuliste raudtrellide aknast välja aedade roheline, kust kostis muretu nooruse, poiste ja tüdrukute õnnelikke laule, lõbusaid hääli ja naeru.

On vaba laotus, priius seal, kuid mitte meile, mitte meile,» õrritas Andrei Vladzikut.

Kas sa tahaksid korra seal olla, Vladzik?» küsis Sõmon, näidates aia poole, kust kostsid hääled.

«Arvan, et ega sinagi sellest ära ei ütleks,» vastas Vladzik.

«Ära pelga, Kuratškin, lastakse lahti sindki!» Selline meelkänd oli tol ajal vangimajas liikvel.

Vahepeal oli kongis elanikke vähehaaval hõredamaks jäänud. Ivan Saroka ja Marduhovitš olid lahti lastud. Parast neid pidi järg tulema Juzafovitši-taadi kätte. Mõne aja pärast kutsuti tedagi kantseleisse ja kästi asjad kassa võtta. Vanamees oli küll seda aega oodanud, kuid sattus siiski suurde ärevusse. Ta kokkupanemata asjad olid nüüd peal laiali. Valvur tegi kongiukse lahti ja ütles pidulikult:

«Oled vaba, taat!»

Juzafovitsi-taat hakkas veelgi enam pabistama. Ta kahmas narilt kompsu, pani aga selle samas tagasi. Nii kiiresti, kui seitsekümmend aastat lubasid, jurkas ta Turgai ja Labanovitši juurde ning surus tükk aega tugevasti nendekätt.

«Aitäh, aitäh teile teie hea südame eest, selle eest, et te minust vanainimesest hoolisite.»

Vladzikul võttis vanamees jumalagajätul ümbert kinni ja suudles teda südamlukult.

«Andku jumal sulle õnne, pojuke!»

Rohkem ta sõnu suust ei saanud: hõbedana veeresid hallidele vurrudele suured pisarad.

«Ole tugev, vana, sinu vammuses peitub palju ravivat toimet!» naljatas Vladzik.

Ukse vahelt ütles taat kongi elanikele:

«Jääge terveks, lapsukesed! Annaks jumal, et teilegi õnnelikult tuleks vabanemistund!»

Kõik jäid väheke nukraks, kui Juzafovitsi-taat raugakõnnakul tatsas alla vangimaja teise korruse trepist ja kadus raudväravate taha.

«Kong on lagedaks jäänud otsekui mets, kui sealt põline puu maha raiutakse,» lausus Labanovitš nukral toonil.

Et tuju tõsta, ütles Sõmon Turgai:

«Ära sa räägi ühtigi, et «vana puu»! Küll ta ronib veel oma eide manul! Prii mees on meie taat!»

Aleksander Golubovitš, kes oli kõik see aeg vaikinud, ütles nüüd:

«Taat läinud, nüüd minu kord.»

Veel kümnekond päeva oli tal jäänud viibida seltsimeeste hulgas, kellega teda kolmeaastane vangielu oli lähendanud.

Labanovitšil oli tahtmine kõnelda elu üle, inimese saatuse üle.

«Inimesed on nagu lained jõevees: nad liiguvad ja liiguvad üksteise järel, kuni vaikus neid uinutab,» rääkis ta.

«Kui inimesed on lained jõevees, siis ei tohi nad lasta end inimlikust vaikusest uinutada,» ütles Golubovitš paljutahendavalt. Ta asetaski rõhu sõnale «inimlik» ja võttis Andreil kätte kinni. Hulk aega kõndisid nad mööda kongi, siis istusid narile, ajades vaikselt juttu, mis kõitis neid väga, hiljem aga jätkasid seda järjekordsel jalutuskäigul.

«Selline olukord ei saa aastakümneid kesta,» raakis Andrei Golubovitšile, kõndides mööda vangla hoovi.

Revolutsiooniline liikumine on alla surutud, aga mitte võimatu pandud — ta elab edasi. Ja kas on võimalik püstitada nii paksu müüri, et inimese mõtted sellest läbi tungida ei suudaks! Revolutsiooniline liikumine on voolav vesi, mis peitub maapõues, rahva südames ja tunnetes. Ta tungib sealt pinnale, rajab endale tee ja uhub minema kõik, mis kammitseb inimese mõtmatuid jõude.»

«Tõesti see olla ei saagi,» tõendas Golubovitš veendunult takka. «Selleks aga ei tohi «inimlik vaikus laineid jõevees uinutada»... Muide, missuguse poliitilise partei poole sa oma südames kaldud?»

Aleksander puudutas just seda küsimust, mis oli ammuagi Andrei meeles mõlkunud. Labanovitš mõtles ja kõngutas pead.

Ah, kulla sõber! ütles ta. «Kui meil oleksid niisugused kaalud, millega saaks head ja halba mõõta! Siis pandaks teede äärde postid viitadega: vasakul tõde, paremal vale. Ja nii kerge oleks siis ilmas liikuda, kuid ilmselt oleks see igav ja tüütu.»

Ah isu käib valmistõdede järele? küsis Golubovitš. «Ei, kulla mees, tõde tuleb saavutada võitluse teel. Kuid see pole nii lihtne, nagu kujutavad lobasuud anarhistid: hüh-pahh — keiser uppi, ja igaüks on omal käel jõud ning õigus. Või ehk meeldiks see sulle?»

Labanovitš raputas järsult pead.

Kui ausalt ütelda, siis seisan ma teelahkmel, ütles ta. «Ei ole otsustanud, kellega ühineda.»

«On aeg sellest üle saada, kallid mees,» ütles Golubovitš. «Loodan, et sa teed õige sammu. Tõsi, praegu on nii- või naa aeg, kus revolutsiooniline liikumine on vaibunud. Loodan muud sama ja ütlesid õigesti, et see liikumine on nagu voolav vesi, mis peitub inimeste südames. Elu ei püsi paigal ega jää seisma, selline on dialektika.»

Aga kuidas sa vaatad sotsialistidele-revolutsionääridele? Ma sellepärast küsin, et olen nendega kõige sagedamini kokku puutunud.»

Ja siis nad sulle meeles järgi?»

Ei, seda ma ei ütleks. Ma ei märka neis seda elulist, tõelist hoovalmist, mis ajakese avavette välja viib.»

«See on küll veidike udune, aga põhijoontes õige,» vastas Golubovitš. «Esseerid meeldivad talurahva hulgas tulnud haritlastele. Eks teiegi tahtnud astuda Ülevenemaalisse Opetajate Liitu. See organisatsioon aga on esseeride mõju all. Nad hooplevad oma agraarprogrammiga.

Kuid see pole kellegi programm, vaid ummik, sest tal on silma talurahvale, hindavad esseerid tema võimalusi. On vaja proletariaadi ja talurahva jõudude kindlat liitu. Sel juhtumil saavutab revolutsioon võidu. Sotsiaaldemokraadid ongi sellisel seisukohal.»

«Kuid esseeride partei ei ole ju ühtne, täiesti monoliitne organisatsioon,» ütles Labanovitš vahele. «Tema ridades on erisuguseid voole.»

«Seda halvem,» katkestas teda Golubovitš. «See näitab üksnes seda, et esseerid on väikekodanlik partei, kellel ei ole kindlat pinda jalge all.»

Labanovitš muigas.

«See argument ei kõnele ka sotsiaaldemokraatide kasuks, sest nendegi hulgas on kaks voolu. Sa ise ju oled sellest mulle rääkinud.»

«Kui ma ütlesin — sotsiaaldemokraadid, siis ma mõtlesin enamlasti,» ütles Golubovitš.

Aleksander vaikus hetke, siis aga alustas selginud ilmel, sisemise helenõusega:

«Ainus õige ja paikapidav õpetus revolutsioonist ja ühiskonna arengu seadustest on marksism, marksistlik maailmakäsitlus. Soovitan sulle kõigest südamest selle teadusega tutvuda, temasse põhjalikult süveneda — ta ei saa sulle mitte versta-postiks, vaid majakaks, mis näitab teed. Enamlaste jõud seisab selles, et nad kindlalt käivad marksismi järgi.»

Golubovitš tõstis silmad Andreile.

«Ära pea seda mingiks propagandaks. Ma räägin sinuga kui inimesega, kellesse ma usun. Enamlased ei tee ilusaid sõnu, me ei põlga kõige mustemat tööd revolutsiooni nimel. Rahvas tuleb unest äratada, teda tuleb kasvatada, ühte koondada, ja viia otsustavale, juba viimsele tormijooksule tsarismi vastu. Sina ei tohi sest tormijooksust kõrvale jääda.»

Golubovitš võttis Andreil õlgade ümbert kinni ja vaatas talle ainiti silma.

«Luba mul uskuda, Andrei, et sa jääd ikka ja alati ühte rahvaga. Ma ei kahtle selles, sest sul on temaga ka muldu tugevad sidemed. Ja sellepärast loo tihedad suhted marksistidega, enamlastega. Sellel rajal, ma loodan, me puutume veel kokku. Kui sina ei leia mind, siis otsin mina mooduse, et sulle praegust jutuaajamist meelde tuletada.»

Jalutuskäik oli lõppenud. Valvurid hakkasid vange kon-

duks tagasi ajama. Trepist üles minnes jätkas Golubovitš:

«Ma tahaksin ütelda mõne sõna ka meie seltsimeeste Turgai ja Ljavoniku kohta. Turgaisse on mul samuti usku, ta ei kaldu teelt kõrvale. Aga Ljavonik — temale ei ole ma kindel. Esimene katsumus, esimene torm, mis ajutiselt ta elu segi lõi, on viinud ta revolutsioonist ja rahvast eemale; edaspidi hakkab ta otsima rahu ja pisioleskleja elu.»

Kõik, mis Golubovitš rääkis, läks Labanovitšile südamele. Andreist väheke vanem, oli see mees elus palju näinud, palju asjade üle mõelnud ja käis kindlalt revolutsioonilise tegevuse teed, oli veendunud enamlane.

Ükskõrguslik jutuaajamine kestis veel terve õhtu ja täitis tublisti poole vanglaõöst.

Kui aeg oli käes, jättis Golubovitš sõbrad südamlilikult jumalaga ja läks vangimajast välja. Andrei saatis teda taluke maad koridoris.

Kohtumisenil surus Golubovitš veel kord ta kätt.

Kõrgi tagasi tuli Andrei ebamäärase tundega. Ta oli rõõmus, et sõber lahti sai. Ühtlasi aga oli tal kahju, et sõber katkes. Ja vangikamber tundus tühjana. Kuid silmatorkamatu, mõtlik ja juurdleja seltsimees ei läinud meelest.

Aeg aga läks omasoodu. Iga päevaga jõudis vabastamistöö lähemale.

Noh, poisid,» ütles kord Sõmon Turgai Vladzikule ja Andreile, «kahe nädala pärast rändan minagi ära: viiakse tagasi Navagrudaki vanglasse ja sealt lastakse vabaks.»

On küll kahju sinust lahku minna, kuid me rõõmustame niihästi sinu kui ka iseendi üle,» vastas Labanovitš. Ta tahtis sõbrale veel midagi ütelda, kuid seal avanes koolitaja ja ametlikul ilmel tuli sisse Doždžõk. Ta heitis huvilise pilgu Andreile.

Minge kantseleisse: teid tuldi vaatama.»

Peaaegu iga nädal oli keegi lähematest või vanadest tuttavatest Labanovitši vaatamas käinud. Kaasvangid olid talle sellepärast vahel kadedadki. Kuid täna ei olnud vabastamispäev. Kes see küll võis olla?

Labanovitš viidi ruumi, kus harilikult leidsid need kokkusaamised. Seal oli üsnagi hämar. Pealegi eraldas väljast tulnud inimesi vangidest kahekordne traatvõre. Võrede vahet oli vähemalt arssin. Kokkusaamised toimusid harilikult vangivalvuri juuresolekul.

Labanovitš jäi seisma ühel pool võret. Teisel pool seisis keegi naine. Andrei vaatas uurivalt talle näkku ja kolnatus. Tema vastas seisis Liida, aga mitte enam alaealine kooliplika nagu omal ajal, vaid täies ilus õitsele puhkenud, sihvakas, sale, kevadlillena värske neiu! Andrei ei saanud temalt silmi pöörata ja vaikis nagu keeletu.

Liida naeratas.

«Ei tunnegi mind või?»

«Liida! Liidake!» pahvatas Andrei.

«Kuid teie olete hoopis teist nägu, nii kahvatuks jäänud ja habemegi ette kasvatanud. Oleksite linnas vastu tulnud, poleks ma teid ära tundnud.»

«Kahvatu olen sellepärast, Liidake, et ma istun luku taga ja siin pole värsket õhku. Kuid oma habeme üle pole mul voli.»

«Kas te siis peate habet kasvatama või?» imestas Liida.

«Ei,» naeris Andrei, vaadates valvur Rutovitši poole, keda Doždžök oli käskinud kohtumisel juures olla. Valvur tõmbus eemale.

«Minu habe kuulub kommuunile, kongikaaslastele. Habeme sisse peidan ma läbiotsimiste puhul raha ja taskinoa, sest neid ei tohi meil käes olla.»

«Habeme sisse? Raha ja noa?!» imestas Liida. Ta tunnistas oma tumedate ovaalsete silmadega veelgi uurivamalt koolmeistrit ja puhkes lõbusalt naerma. Siis aga tõmbus ta nagu nukraks.

«Ja ons teid... samasuguseid õnnetuid kongis palju?»

«Mispärast õnnetuid? Mõnikord on meil isegi väga lõbus. Aega kaes laialt, ametis käia pole vaja. Elame minevikumälestustest, räägime oma tulevikust, elust vabaduses, ja see on juba lähedal. Igal pool võib elada, Liidake, isegi vangimajas. Aga kuidas teie käsi käib, Liidake? Mul on väga hea meel, et sa mind meeles pidasid ja vaatama tulid sest arvasin, et olen teid jäädavalt kaotanud.»

Liida nagu tõmbus pilve. Ülemeelik ja nii võluv naeratus kustus. Liida langetas pea, lõi korra silmad maha. Siis vaatas ta uuesti Andrei otsa.

«Mine tea, ehk see nõnda ongi,» lausus ta tasakesi ja nukralt.

Liida sõnad puudutasid Labanovitši valusalt. Ta aimas nende mõtet ega hakanudki neilt pärima, mis nad tähendasid. Kuid Liida seletas ise ära:

«Ma lihen mehele.»

Labanovitš sai iseendast ja oma erutusest jagu.

«Nojah, egas midagi, soovin, et saaksite abielus õnnelikuks... Kellele sa siis lähed, Liida?»

Labanovitš ütles talle kord «teie», kord «sina». Liida pigines oli jaamaülema abi sealsamas jaamas, kus neiu telegrafistina töötas. Mõru, võib-olla põhjendamatu advustunne ahistas südant. Nüüd Andreid enam ei huvitanudki, kes see jaamaülema abi on ja kus nad teenivad. Ja kui tuli Doždžök, käskides lõpetada, siis polnudki Andreil kahju, et see kokkusaamine lõppes. Jumalagajatuks noogutas ta pead. Pika pilguga vaatas Liida Labanovitši otsa. Mehele tundus, et selles pilgus oli palju valu ja kahetsust. Aga võib-olla ainult tundus.

Ta ei saanud peaaegu öö läbi und ja mõtles vanglamad-ratall lamades aina Liidast, tema kütkestavast olemisest, viimasest lahkumispilgust, kõigest, mis neiu oli rääkinud sel mõttetul kokkusaamisel. Misjaoks ta tuli? Kas tõesti ainult selleks, et äratada südames seda, mis ammugi läbi ja kustunud? Milleks oli vaja uuesti tekitada valu, mis veelgi teravam? Kuid võib-olla ajendasid teda ka teistmugused mõtted ja tunded? Võib-olla oli Andrei tema vastu taktitu? Ja mispärast ei võtnud ta Liidalt aadressi? Kuid mis mõtet sellel oleks olnud? Kogu aeg seisis Liida ta silma ees. Ja kõige sügavamale südamesse oli läinud tema viimane pilk.

«Nojah, olgu pealegi. Kui inimesel ei oleks kibedaid mõtteid ega põhjusi, mis neid mõtteid esile kutsuvad, siis ei oleks ka vajalikku teravust elu ja tema nähtuste tajumiseks,» tegi Andrei oma unetutest mõtetest kokkuvõtte.

Itõõmuga ja ühtaegu kahjutundega jättis Andrei jumalaga Sõmon Turgai, kellest vangimajas oli saanud ta parim sõber. Sõmon Turgai läks tagasi Navagrudakisse, kus ta polnud vabastatama.

«Ja ongi meie kolmik lagunenu,» ütles Labanovitš nukralt, kaelustades Sõmoni lahkumisel.

«Pole viga, kui ei jää kolmikut, siis jäävad kaksikud,» vastas Sõmon naljaga. «Kirjuta, ära unusta!»

Andrei ja Vladzik saatsid Sõmoni kuni kongiukseni. Uks

langes kinni ja vangimaja vanadest elanikest oli nüüd järele ainult kaks.

«Kui vähe on meid, vendi! Kui vähe, kullakene! tuli Vladzikul keelele juba algkoolis loetud sentents. Ta küsis:

«Huva, mis sa siis Janka Tukalast arvad? Ta oli omal viisil südamlik ja hea poiss. Aga uhtegi kirja ei saatnud.»

«Minagi olen tema peale mõtelnud. Ja tead, ma loodan Janka üles otsida! Võimatu, et ta nii jarsku ära kadu!»

«Mismoodi sa teda mõtled otsida?»

«Minski kubermangu meelepeade abil. Nendes on kõik koolid ülal. Kuskilt saan ta jäljed kätte, ilmtingimata loodan üles, sõidan sinna ja vaatan, mis mees ta praegu on.»

Mida lähemale lahtilaskmise aeg jõudis, seda kätkesti maks Vladzik ja Andrei muutusid. Kuid see oli rõõmu meeldiv kärsitus. Muret valmistas nüüd ainult see, kunda nad uues elus, vabade meestena elama hakkavad.

Viimaks jõudis kätte päev, mida nad olid kolm aastat oodanud. Millegi iseäraliku poolest ei näinud silma ei paistnud. Viieteistkümnendal septembril tuhande üheksasaja üheteistkümnendal aastal veidi enne lõunat avati vangikongi uks. Sisse tuli Rutovitš, seestpoolt kes kokkusaamisel Liidaga valvuriks juures oli. Ta hoidis käes paberit, millele oli kirjutatud Andrei ja Vladziku nimed.

«Noh, kraam kokku ja head teed!»

Vangimaja kantseleis sai Labanovitš tagasi asjad, mis talt kolme aasta eest ära võeti: taskunõu, millega ta oli ikka seenel käinud, ja raha. Koos rahaga, mis oli Andrei nimele väljast saabunud, kogunes seda ligi sada rubla. See jaotati seltsimehelikult ära.

Rutovitš viis Vladziku ja Andrei vangimaja värava välja. Et lõplikult vabaks inimeseks saada, tuli veel salapolitsei osakonnast läbi käia. Taktitundest ja inimlikust mõistmisest, peaasjalikult aga lootusest saada raha poolkvardi jaoks, sammus Rutovitš vabastatutega kõrvuti, aga teisel pool tänavat, sest siis ei saa inimesed aru, et Vladzik ja Andrei on vangimajast tulevad vangid. Viinud sõbrad salapolitseisse, ütles Rutovitš neile head aega ja pooldus, rubla taskus, rõõmsal meelel esimesse teel ettejuhtunud vasse kõrtsi. Kuid sõpru peeti salapolitsei osakonnas veel hulk aega kinni. Ametnik, kellest olenes nende aralaskmine, ootas samuti altkaemaksu. Vladzik olekski juba tahtnud rubla anda.

Katsu sa seda teha, Vladzik! Oleme kolm aastat istunud, jõuame istuda veel kolm tundi.»

Nii nad tegidki. Kaotanud lootuse altkaemaksu saada, kirjutas ametnik nende nimed kurjategijate raamatusse ja andis valju käsu ilmuda maakonna politseiülema juurde. Siis läks neil tuleb ennast elus ülal pidada: ei tohi unustada tsarest tsaari, usku ja isamaad. Moraali lugemisega valmis, noogutas ta pead, andes niimoodi sõpradele mõista, et nad on nüüd vabad mehed ja võivad minna, kuhu tahavad.

Kui nad olid «vabade meestena» tänaval, ütles Vladzik:

«Raske uskudagi, Andrei, et me oleme lahti, et meie järele pole valvet, tunnimehi... Önnitlen, vanapoiss.»

Sõbrad surusid teineteisel kätt.

Kuskanti nüüd, Vladzik?»

«Kõigepealt sõidan Mikutsitšosse isa-ema juurde, elan pisut seal, vaatan ringi, aga pärast — kuhu jalad viivad. Aga kuspoole sina oma päkad pöörad?»

«Vastu elule ja sellele, mis elus juhtub,» vastas Andrei.

Ta polnud unustanud Sõmon Turgaid ja Golubovitši õpetusi. Need õpetused saidki edaspidi Andrei Labanovitši elu ja tegevuse aluseks uutel rännuteedel.

1948—1954

JAKUB KOLAS JA TEMA TRILOOGIA

Jakub Kolas ja Janka Kupala — neid kaht rahvusliku kultuuri suurmeest mainitakse Valgevenes alatihti, väga sageli koos ja ikka sügava austusega. Nende nimed pole Eestiski täiesti tundmatud, kuigi see tutvus pikka aega tugines vaid kirjandusartiklitele, mitte ühe loomingule endale. Nii jõudsid mõlema väikesed läbilõikekogumikud eesti kirjandushuvilise lauale alles möödunud kümnendi teisel poolel, Janka Kupalalt «Aga kukulind see kukkus...» 1966, Jakub Kolasilt «Aknaruutude hellin» 1968, mõlema tõlkijaks Helvi Järjesson ja Muia Veetamm.

Jakub Kolasit ja Janka Kupalat peetakse uusaegse valgevene kirjanduse ja kirjakeele rajajaks. Muidugi oli valgevene kirjandus olemas enne neidki, valgevene raamatu ajalugu kütinib isegi väga kauges minevikku (F. Skarõna piibel trükiti Prahas 1517—1519, mis on varem kui esimene vene ja esimene eesti raamat), kuid kaheldamata olid just Kupala ja Kolas need, kes tõstsid selle rõhutatud ja alandatud rahva kirjanduse pärast pikaajalist varjusurma üle, kõrgemale astmele, ergutades sellega rahvusliku teadvuse virgumist. Nende looming on saanud lähteks, millele tugineb valgevene kirjandus isegi meie päevil. Valgevene kirjakeele ajaloos on Jakub Kolasil tähelepandavalt suuri teeneid — ja mitte ainult oma loomingu tõttu, vaid ka võitlusega selle keele õiguste eest. Kirjanduslimesed kõnelevad ikka rohkem nende luulest. Janka Kupala puhul on asi selgem, sest peale värsside on ta muud vähe kirjutanud. Jakub Kolas oli nii oma loomingu kui ka rahvakasvatustliku ja ühiskondliku tegevuse poolest mitmekülgsem: ta pole mitte ainult luuletaja, tema sulest on tulnud ka mahukas hulk head proosat, lastekirjandust, publitsistikat ja isegi kooliraamatuid, õppekirjandust. Nemad kahekesi olid esimesed, kellele omistati Valgevene rahvapoeedi aunimetus, Kupalale 1925., Kolasile 1926.

aastal. See on Valgevenes väga kõrge tiitel (teenelisi kirjanikke seal ei ole), mille vääriliseks on tunnistatud ainult mõned üksikud (Pjatruss Brovka, Arkadz Kuljašov, Maksim Tank, Pimen Pantšanka).

Jakub Kolas, kodanikunimega Kanstatsin Mitskevits, sündis 3. novembril (vkj. 22. oktoobril) 1882 Minski maakonnas Neemeni lähedal. Ta isa oli vürst Radziwili valdustes metsavaht. Isikult, kes ta kujunemisele noorpõlves erilist mõju avaldasid, mainivad kirjaniku biograafid onu Antossi: just tema juhatas poisile teed raamatute juurde ja äratas huvi rahvaloomingu rikkuste vastu. Kõpsemisaastad langesid 1905. aasta revolutsiooni järku, millel oli Jakub Kolasi maailmavaate ja loomingu kujunemises määrav tähtsus. Nooruki haridus piirdus Njasviži õpetajate seminariga, kuid see oli siiski mingil määral süstemaatiline haridus. Külakoolmeister Pinski maakonnas, kes Polesje sõid ja laasi, seejärel Valgevene välirüütel, kuhu ta oli ümber paigutatud revolutsioonilise propaganda pärast, vallandamine, põhjuseks osavõtt salajasest koolmeistrite kongressist, lühiajaline töö Vilnos valgevene ajalehe «Naša Niva» toimetuses, kohtu alla langemine ja kolm aastat (1908–1911) Minski vanglas sellesama kongressiga seotud süüdistuse tõttu — sellised on biograafilised etapid, mis raamistavad Jakub Kolasi kui kirjaniku kõpsemist. Pärast vabanemist taastati koolmeistriamet — Minskis ja Moskva kubermangus, teenistus tsaariarmees Rumeenia rindel, ja pärast nõukogude võimu kehtestamist uuesti koolitöö, esialgu õpetajana ja koolide inspektorina, siis Minski valgevene pedagoogilise tehnikumi õppejõuna, lektorina Minski Ülikoolis ja õpetajate kursustel. Hiljem haarasid kirjanikuslik tegevus ja ühiskondlikud ülesanded teda juba täielikult, nii oli ta 1929. aastast peale kuni surmani 13. augustil 1956 Valgevene Teaduste Akadeemia asepresident. Praegu on temale kuulunud majas Minskis kirjanikuslik muuseum, mille ülesannet nähakse peale Jakub Kolasi enda mälestuse jäädvustamise valgevene kirjanduse esitamises laiemaltki.

Jakub Kolasi esimesed luuletused ilmusid rohkete varjunimedega juba enne 1905. aasta revolutsiooni. Tema esimene raamat polnud siiski luuletuskogu, vaid valgevene lugemik 1909. aastast, s. o. ajast, kus autor ise istus Minski vanglas. Ka esimene luuletuskogu nägi ilmavalgust vangla-aastail, pealkirjaks «Kaebelaulud» («Песни-жалобы», 1910), trükitud Vilnos. Jakub Kolasi loomingu seisukohalt on need kolm aastat üldse väga olulised, sest peale paljude luuletuste kirjutamist alustas ta sel ajal suurt poeemi «Uus maa» («Новая земля») ja vanglas kujunes tal ka ühe keskse teose, poeemi «Pillimees Sõmon» («Сымон-музыка») kavatsus. Mõlemad teosed valmisid ja ilmusid hiljem, esimene 1923., teine 1925. aastal.

1912. ja 1914. aastast on pärit esimesed jutustuste kogud, millega Jakub Kolas kinnistus valgevene kirjandusse kui huvitav ja viljakas prosaist. 1920–1930-ndate aastate luuletuskogudest olgu mainitud «Vastukaja» («Водгук», 1922) ja «Meie päevad» («Наши дни», 1937), proosast «Eluavarustes» («На прасторах жыцця», 1926), «Ärataganeja» («Адчычаненец», 1931) ja «Mädasoo» («Дрыт-во», 1933). Olulisel kohal tolle aja loomingu seisavad kaks esimest luuletavast triloogiast, nimelt «Polesje laanekurus» («У палескай глыбы», 1923) ja «Polesje südamaal» («У рэчы Палесся», 1927). Triloogia lõpuleviimine aga lükkus sõjajärgsesse aega. Pärast sõda määrati Jakub Kolasele kaks riiklikku preemiat, esimene 1946. aastal sõjaaegse luule eest ja teine 1949. poeemi «Kaluri majake» («Падаркова хата», 1939–1947) eest.

Jakub Kolasi luule on kindlalt juurdunud rahva teadvusse ja saanud valgevene kultuuri pärisosaks. Kirjanduslõlased on hindaval suhtunud tema novelliloomingusse, asetades selle triloogiast isegi ettepoole. Olgu sellega kuidas on, kuid igal juhtumil on just «Teelahkmeil» olnud kirjanikule endale väga lähedane teos. Kas ei kinnita seda kaudselt juba tema pikaajaline töö Andrei Labanovi arengukäigu jälgimisel? Kirjaniku elusündmustest on lugeja võinud märgata, et mõnigi romaanisündmus on pärit autori enda elust. Vahest on siiski liigne kvalifitseerida triloogiat autobiograafiliseks (valgevene kirjandusteade sellele igatahes kuigi suurt tähtsust ei omista), kuid kirjaniku enda varasem kujunemislugu on teose loomisel üsna selgesti lähtekohta pakkunud — kõnelema juba olustiku- ja tüübikujutusest, millest autori isiklikud muljed aastate takka kindlasti läbi kumavad, ja taoti võib-olla üsnagi natuurilähedaselt. Nende asjade üle on kauge maa ja pika ajalise vahe tõttu muidugi raske otsustada, kuid mitmedki välisraamatuse faktid juhivad päris otseselt autori eluloo juurde. Ka tema, nagu eespool mainitud, oli pärast seminari Polesjes rahvakoolmeister, samuti kahes kohas, paigutati ümber, võttis osa õpetajate kongressiks nimetatud salajasest kokkutulekust, vallandati, pidas lühikest aega improviseeritud erakooli, oli Vilnos valgevene ajalehe toimetuses ja mõisteti kolmeks aastaks vangl. Kirjaniku teoseid ja tema romaani tegelastest kõneldes olgu eraldi tähelepanu juhitud Janka Tukulale, kelle nimi on ju väga lähedane Janka Kupala omale — ilmselt ongi autor Kupalat Tukulana kujutanud. Ka muud nimed paistavad läbi: Verhmenist on saanud Verhan, Mikalajevštšonast on saanud Mikutsitšõ jne. Ometigi ei tohi siin väljajäetud paralleelsustest teha eksijäreldust, nagu kujutatakse «Teelahkmeil» kirjaniku enda elu ja et Andrei Labanovitš ongi Kanstatsin Mitskevits ise. Paistab silma, et triloogia alguses on autobiograafiline aines nõrgem, viimases osas aga laiendab see

oma valdusi tunduvalt. Sest teos on valminud pika aja jooksa, autori lähenemine ainele aga on aastatega muutunud, loomulikult on teatava evolutsiooni läbi teinud ka kunstiline käekiri ja eepilise täiusastme mõistmine. Aga neist asjaoludest tulenev ebaühtlus ei tarvitse teose väärtust vähendada. Panoraamse ajastukujutuseksena on «Teelahkmeil» valgevene kirjanduses väga olulisi teoseid, mis annab ühe külakoolmeistri elu kaudu sünteetilise pildi ka valgevene haritiaskonna kujunemisest ja rahva saatusest murrangulisel ajastul. Dokumentaalsed sugemed ja reaalelu-tagapõhi, millele siin tähelepanu juhitud, tohiks aga teosele lisada usaldusväärsust ja aidata kujutatu taga tegelikkust konkreetsemalt tajuda. Nii lisandub puhtkunstilistele kvaliteetidele tunnetuslik huvi, mille rolli esteetiliste väärtuste tugevdamisel tunnustab ju ka üsna värske dokumentaalkirjanduse teooria.

O. Jõgi

Сериал «Вараму» («Сокровищница»). Якуб Колас. НА РОССТАНЯХ. Книга третья. На эстонском языке. Перевод с белорусского О. Ёрги. Художник-оформитель Х. Керсна. Таллин, изд-во «Ээсти раамат».

ИБ № 1555.

Тоimetaja L.-M. Kask. Kunstiline toimetaja M. Torim. Tehniline toimetaja K. Taruste. Korrektorid L. Golberg ja H. Loik. Laduda antud 31. III 1977. Trükkida antud 5. VIII 1977. Trükipaber nr. 2, 84×108/32. Trükipoognald 10,5. Ringtrükipoognald 17,64. Arvestuspoognald 19,05. Trükiarv 50 000. «Eesti Raamat», 200090 Tallinn, Pärnu mnt. 10. Tellimuse nr. 300. Trükkikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk t. 58. Hind rbl. 1.30.

